

BUCUREȘTI

MATERIALE DE ISTORIE
ȘI MUZEOGRAFIE
XXIX

*Dosar tematic:
Antropologie și Istorie*

SERIE NOUĂ

BUCUREȘTI
MATERIALE DE ISTORIE
ȘI MUZEOGRAFIE
XXIX

**MUZEUL
MUNICIPIULUI
BUCUREȘTI**

Volum editat de **MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI**

Secretari de redacție:

dr. Liana Ivan Ghilia
dr. Adrian Majuru

Comitet de redacție:

dr. Theodor Ignat
dr. Lelia Zamani
dr. Daniela Lupu
dr. Grina Rafailă

Consiliu Științific:

Acad. Bălăceanu Stolnici - Director Onorific al Institutului de Antropologie „Fr.Rainer” – Academia Română

dr. Cristiana Glavce – Director al Institutului de Antropologie „Fr.Rainer” - Academia Română

dr. Octavian Buda – Conf. – Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” - București

dr. Ștefan Ciochinaru – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” - București

Tehnoredactare computerizată:

Ștefan Csampai

Coperta: Atelierul cu desfacere al unui pălărier de lux.

Imagine din anii 1930. Foto alb/negru; 9/12 cm; M.M.B.

Autorilor le revine responsabilitatea articolelor și fotografiilor publicate.

ISBN 978-606-93815-8-8

ISSN 1222-7536

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

**BUCUREȘTI
MATERIALE DE ISTORIE
ȘI MUZEOGRAFIE
XXIX**

p. 4425

Editorial

Bucureștiul, precum toate așezările lumii cunoscute, are un eșafodaj istoric construit pe două tipuri diferite de cartografiere istorice. Pe de o parte avem o hartă a spațiului, orizontală, cronologică, înregistrată de istoria clasică prin documentul scris. Pe de altă parte există o hartă umană, verticală, care intersectează cronologia și timpul în sensuri variate. Este cea mai grea perspectivă de abordat, definit și comentat, deoarece ea se referă la moduri de viață, comportamente, gesturi, preocupări, care, la rândul lor au schimbat spectaculos viața oamenilor. Acest proiect editorial, construit pe termen lung, își propune să restituie un București bidimensional, prin suprapunerea hărților amintite, astfel încât, să poată exista o privire de ansamblu asupra vieții noastre cotidiene.

Poate cea mai interesantă cartografiere a geografiei umane bucureștene a fost confruntarea dintre vechi și nou, dintre cei care doreau să trăiască aidoma străbunilor turcizați și copii lor, care aduceau cu ei comportamente și preocupări din urbele europene. După numai două generații, confruntarea se schimbă treptat în coabitare, un consens între cele două tipuri de viață: unul specific psihologiei poporului român, o psihologie levantină, orientalizată și un grup restrâns social, dar urban, care trăia prin disciplina și rigurozitatea europeană. Rezultatul a fost un hibrid cultural cu posibilități de uniformizare în toate straturile sociale, și care ar fi putut aduce poporul român mai aproape de civilizația europeană.

Anuarul Muzeului Municipiului București apare în serie nouă începând cu cel de-al 29-lea număr. Primul obiectiv urmărit este acela de a diversifica temele studiate despre București în particular și viața urbană în general. În acest scop a fost introdus un dosar tematic, care va fi diferit cu fiecare volum și va fi destinat și tinerilor cercetători, masteranzi și doctoranzi, care au obiect de studiu fenomenul urban. Tematica primului dosar este *Istorie și Antropologie*, pentru a arăta legăturile foarte strânse dintre cele două domenii. Sunt studii interesante de urbanism și remodelare urbană (Alexandra Buleu, Mihaela Elena Stoica și Diana Costache) alături de implicarea unui fenomen social în restructurarea economiei urbane periferice (Cătălin Oncescu și Daniela Dumitrescu). De mare interes este și studiul dedicat efectelor îmbătrânirii populației până aproape de masa critică (Cătălin Papa).

Secțiunea istoriei Bucureștilor este reprezentată de studii istorice privind mănăstirea Radu Vodă (Oliver Velescu), strada și mahalaua Sfinților (Adrian Majuru), Curtea Domnească în vremea lui Șerban Cantacuzino (Gabriel Constantin) și istoria primilor fotografi ai Bucureștilor (Lelia Zamani) sau despre perioada contemporană (Gabriel Ciotoran).

Foarte consistentă este secțiunea dedicată patrimoniului cultural și restaurării acestuia. Studiile prezente abordează atât modalități de valorificare a patrimoniului (Oana Abălaru, Liana Ivan Ghilia, Simona Predescu), descrierea monumentelor funerare realizate de arh. Ion Mincu (Camelia Ene), cât și valoroasele fișe istorice de monument cu detalii de istoria arhitecturii (Oana Marinache, Cristian Gache, Raluca Zaharia și Anamaria Vâlcoranu). Nu este ignorată nici restituirea unor documente inedite: corespondența lui Petre S. Năsturel (Mihai Sorin Rădulescu), actele domniei lui Matei Ghica aflate în colecția MMB (Grina Mihaela Răfăilă) sau biografia muzicianului C.C. Nottara (Corina Iliescu).

O altă secțiune nouă cuprinsă în volum este destinată marketingului muzeal unde este publicată cercetarea realizată de masteranda Iuliana Oprea în unitățile MMB cu privire la comportamentul consumatorilor culturali.

Al doilea obiectiv al acestui proiect editorial este acela de a invita comunitatea științifică, legată de București prin profesiile practicate, să ofere astfel parte din informația cumulată în decursul anilor de studiu și cercetare. Pentru prima oară, în Anuarul *Materiale de Istorie și Muzeografie*, publicat de editura MMB, sunt publicați studenți, masteranzi și doctoranzi ai universităților din București, alături de cercetătorii MMB, având ca obiect de studiu Bucureștiul și viața urbană.

Dr. Adrian Majuru

I.
DOSAR TEMATIC:
ANTROPOLOGIE ȘI ISTORIE

GARA FERROVIARĂ EXPRESIE A COLIZIUNII CULTURALE DINTRE ORAȘ ȘI TERITORIU

Studiu de caz: Gara de Nord, București

Arh. Alexandra Buleu

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”

Facultatea de Urbanism

Specializarea Master Management pentru Orașe Competitive

I. Introducere

I.1. Perspectiva antropologică asupra orașului

O direcție a cercetării antropologice este constituită de cercetarea celui mai rafinat și performant produs pe care umanitatea l-a produs: orașul. Diversele componente ale acestuia trebuie analizate nu doar în raport cu funcțiunea precisă pentru care sunt menite, dar în primul rând trebuie studiate în raport cu oamenii cărora li se adresează. Astfel de studii au mai fost realizate: ce reprezintă bulevardul în viața orașului, ce implicații au dotările culturale de anvergură precum teatrele, ce anume simbolizează mașina în contextul urban, tipologiile de locuire în oraș s.a.

I.2. Problema studiată: relația gară, oraș, teritoriu

Prezentul articol își propune să cerceteze succint rolul pe care îl are în viața orașului și a utilizatorilor săi unul dintre cele mai notorii echipamente de transport: gara (împreună cu binomul tren-gară).

Gara, din punct de vedere antropologic, implică o cercetare complexă care își propune să descifreze **rolul pe care acest echipament urban îl are în viața oamenilor care se deservesc de el**, schimbările pe care le atrage în funcție de principalele momente istorice, de epoci. Studiul este dedicat cercetării modificării comportamentului uman simultan cu evoluția gării la nivel urban.

Lucrarea analizează „viața” uneia dintre cele dintre cele mai notorii gări din România împreună cu tipologiile utilizatorilor săi pe parcursul istoriei și până în prezent: Gara de Nord din București.

II. Gara în context cultural și spațial

II.1. Contextul cultural: semnificația trenului și a gării

Marea invenție a secolului XIX, **trenul**, realizează o schimbare incredibilă cu implicații majore nu doar din punct de vedere geopolitic, economic, dar și cultural, artistic, sociologic etc. Trenul capătă treptat un loc privilegiat în simbolistica legată de călătorie, de evadare, de îndreptare spre noi tărâmuri, către o altă viață însoțită de

noi speranțe: „Prin geamurile unui vagon, toate iluziile sunt îngăduite. Prin cristalul trenurilor de lux, orice țară pare plăcută, și peisajele trec grăbite și ireale ca născocirile pe ecranul visului” (CANTACUZINO, 1977). Dar, de cele mai multe ori, simbolului mișcării, care este reprezentat de tren, trebuie însoțit de o contrapondere, un simbol al punctului fix, **gara**. Acest echipament de anvergură la nivel urban și teritorial simbolizează locul începerii călătoriei, locul investit cu mari speranțe, plecarea spre un nou orizont.

În scurt timp de la apariția „drumurilor de fier”, trenul și gara își afirmă puternica încărcătură simbolică prin diferite forme artistice: literatură, pictură, cinematografie. Gara devine teritoriul unor decizii importante: de începere, continuare sau de finalizare a unei aventuri, a unei misiuni sau călătorii. Ea este însoțită de sentimente și trăiri puternice (BRĂTAN, 2004):

- **entuziasm** – gara reprezintă punctul de plecare, debutul călătoriei, al aventurii;
- **forța** – gara și trenul întruchipează atașamentul umanității față de tehnologie;
- **romantism** – gara este locul întâmplărilor neașteptate declanșate de oprirea trenului într-o stație oarecare;
- **dezamăgire** – în care gara apare ca loc al despărțirii definitive sau temporare;
- **tragedie** – gara reprezintă pierderea oricărei speranțe, devine simbol al atrocității și inumanității, al nebuliei omenești și al infernului care se instaurează pe Pământ;
- **alienare** – gara prezintă prin absența sa atunci când trenul pare să meargă la infinit fără să mai întâlnească nici o gară;
- **bucurie** – gara reprezintă locul revederilor, al regăsirii și al speranței.

II.2. Contextul spațial: rolul gării la nivelul orașului și al teritoriului

În ceea ce privește gara pe plan fizic, ea reprezintă un echipament major de transport care realizează deplasarea, atât a călătorilor, cât și al mărfurilor, la nivelul diverselor paliere teritoriale: supranaționale și naționale, regionale sau chiar locale. Astăzi, mai mult ca oricând probabil, se discută cu privire la consolidarea rețelelor de transport și comunicații, la specializarea și ierarhizarea acestora în funcție de interese (turistice, comerciale, strategice etc.).

În tot acest avânt, ceea ce părea aparent depășit, abandonat, recâștiga apreciere și interes: **trenul** devine alternativă de transport caracterizată de eficiență și siguranță sporită, rentabilitate economică și temporală, performanța ecologică. În consecință, și **gara** redevine punct de interes la nivelul orașului și al teritoriului, ea polarizează, atrage oameni și activități.

III. Studiu de caz: Gara de Nord din București

Gara de Nord, situată în piața cu același nume, este, în prezent, cel mai mare punct feroviar din România și reprezintă legătura către toate regiunile țării, dar și cea mai mare poartă de intrare în București. Dincolo de funcțiunea sa propriu-zisă,

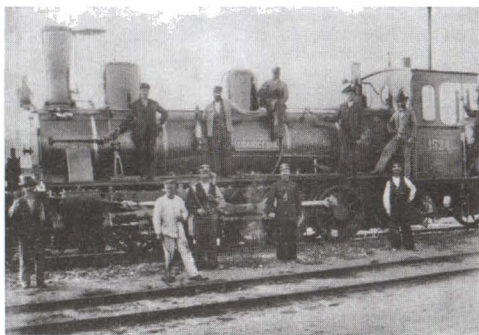
această clădire reprezintă un martor al evoluției istorice, al cadrului urban.

III.1.1. Perioada antebelică

Istoria acestui obiectiv debutează în secolul XIX, într-o perioadă când societatea românească era puternic influențată de cultură franceză. Debutul construcției gării a fost realizat în prezența domnitorului Carol I la data de 10 septembrie 1868, prezența conducătorului statului la acest eveniment marcând importanța deosebită a noului echipament urban.

Proiectul gării cuprindea o clădire în formă de U, cu două corpuri paralele legate de un al treilea corp dispus perpendicular, cu arhitectură inspirată de cea a Gării de Nord din Paris. Gara destinată de la bun început pentru tranzitul de călători și mărfuri cuprindea șapte linii de cale ferată, mai multe ateliere și birouri. De-a lungul timpului i s-au adăugat corpuri noi, au fost realizate schimbări ale fațadelor, devenind din gara de tranzit, o gară terminus.

La data de 25 septembrie 1872, gara este inaugurată în cadru festiv. Astfel, stația care primește numele de Gara Târgoviște se deschide circulației feroviare pe linia Roman – Galați – București – Pitești.

Fotografii din arhiva Muzeului CFR de la festivitatea de inaugurare a gării la data de 25 septembrie 1872

Sursa: http://adevarul.ro/cultura/istorie/gara-nord-cladirea-n-ar-trebuie-existe-implineste-141-ani-1_5242a974c7b855ff56c2b255/index.html#gallery_currentImage

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 16:38

Începând cu această dată, gara se afirmă ca **loc public, martor la numeroase evenimente istorice însemnate**, primul dintre acestea fiind vizita Țarului Alexandru al II-lea al Rusiei în anul 1877.

În ianuarie 1880 Parlamentul României a votat pentru transferul liniei Vârciorova-Roman din administrarea privată a consorțiului Strousberg în administrare națională, iar guvernul a înființat instituția Căilor Ferate Române, care continuă să existe și astăzi. Astfel, prin schimbarea statului juridic, gara avea să

devină în scurt timp **simbol al avântului tehnologic, al modernității**. În anul 1883 trenul internațional Orient Express zăbovește pentru prima dată în Gara Târgoviște. Notorietatea gării și afirmarea noului mijloc de transport sporește progresiv numărul de călători, adresabilitatea publicului larg, indiferent de clasa socială. În consecință, gara devine în scurt timp *neîncăpătoare*.

În anul 1888 a avut loc prima extindere și schimbare a denumirii stației în actuala denumire: Gara de Nord. A fost realizată o clădire cu parter și etaj, formată dintr-un pavilion central cu două turnuri care există și astăzi. Fațada principală era orientată către oraș, de-a lungul Căii Târgoviște, actuala Calea Griviței. Intrarea se făcea prin intermediul unui spațiu de legătură între stradă și gară, o grădină cu o alee centrală numită „curtea călătorilor”. Astfel, se observă că noua funcțiune urbană se adaptează la cerințele și modul de viață specific al epocii, împrumutând din tradiția reședințelor de lux, acel spațiu reprezentativ: „curtea de onoare”. Deși acest spațiu destinat accesului spre gara s-a dorit reprezentativ și elegant, el a fost mereu un spațiu eminamente public, un spațiu deschis oricărei clase sociale, un loc de contact al cadrului urban cu restul teritoriului, un fel de spațiu „interfață”.

Fotografii din arhiva Muzeului CFR, „Curtea călătorilor”

Sursa: http://adevarul.ro/cultura/istorie/gara-nord-cladirea-n-ar-trebuie-existe-implineste-141-ani-1_5242a974c7b855ff56c2b255/index.html#gallery_currentImage

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 17:10

Gara a constituit mereu un echipament deosebit de important în viața publică a orașului, dar și a teritoriului. Astfel, dotarea acesteia a fost mereu prioritară dorindu-se asigurarea unei tehnologii performante, specifice epocii. Astfel, în aprilie 1890 s-a dat în funcțiune centrala telefonică a Gării de Nord, având inițial 25 de linii telefonice, numai în București. Modernizarea din punct de vedere tehnologic a gării a mers simultan cu sporirea eleganței și prestigiului. În consecință, în perioada 1895 – 1896 a fost construită o nouă aripă a gării, prevăzută cu un „salon regal”. Extinderea gării a continuat în 1907 când au fost deschise încă două linii de cale ferată.

În aceeași perioadă au fost elaborate mai multe planuri pentru construirea unei gări noi în zona în care acum se află Opera Română, gara ce urma să fie denumită „Gara Centrală”. Însă declanșarea Primului Război Mondial a împiedicat realizarea acestui proiect, Gara de Nord rămânând cea mai importantă gară a orașului.

Cărți poștale cu Gara de Nord în jurul anului 1900

Surse: <http://andreidoicescu.blogspot.ro/2010/10/bucarest-gare-du-nord-1900.html>

<http://www.bucurestiivechisinoi.ro/2011/02/bucurestii-%E2%80%93-de-la-orasul-lui-bucur-la-micul-paris/>

<http://bucuresti.infarom.ro/foto2.html>

<https://beatricemitulcei.wordpress.com/>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 17:47

Concluzie – Gara ca spațiu în continuă afirmare în viața societății bucureștene

În perioada antebelică, gara reprezintă o apariție urbană care trezește curiozitatea societății și beneficiază de atenția celor mai înalți demnitari ai statului. Dezvoltate după modelul gărilor pariziene, gările orașului București se bucură în scurt timp de notorietate. Gara de Nord devine, fără a fi proiectată în acest sens, cea mai importantă gara a orașului, cu adresabilitate sporită din partea tuturor claselor sociale, de la simplii burghezi la cei mai importanți oameni ai statului. Cu rafinament și simplitate, atât gara ca obiect arhitectural, cât și spațiul public aferent acesteia, constituie o extensie firească a străzilor bucureștene cu automobile, tramvaie, charete și pietoni.

III.1.2. Perioada interbelică

În urma Primului Război Mondial, Gara de Nord devine un spațiu al evenimentelor importante, un punct de conexiune al societății bucureștene cu alte spații europene îndepărtate din punct de vedere geografic. Pe lângă dimensiunea de noutate pe care o capătă gara la nivelul mentalului colectiv al locuitorilor, aceasta devine și un loc al memoriei: în Piața Gării de Nord a fost amplasat un monument dedicat eroilor ceferiști din timpul Primului Război Mondial, operă a sculptorilor Corneliu Medrea și Ion Jalea, iar pe peroanele gării au avut loc numeroase procesiuni funerare impresionante, atunci când trenuri mortuare aduceau în Capitală diferite personalități ale vremii. Astfel, în 1922, Take Ionescu este adus din Italia.

Gara este extinsă, urmând ca în 1928 să dețină nu mai puțin de șase linii pentru plecări și patru linii pentru sosiri. Următorii ani, 1930 – 1932, aduc schimbări majore gara devenind o componentă urbană animată, extinzându-se de la simpla funcțiune de transport către cea comercială. Stația este modernizată și mărită, fiind efectuate mai multe lucrări: cele nouă peroane au fost legate, la capăt, printr-un peron transversal amplu, lung de 200 m și lat de 23 m, adaptat la traficul de călători aflat în continuă creștere, s-a edificat frontonul dinspre sud, și s-a realizat sistematizarea liniilor de sosire / plecare a trenurilor, mărindu-se numărul lor, de la 10 linii la 16 linii.

Fotografii din arhiva Muzeului CFR

Sursă: http://adevarul.ro/cultura/istorie/gara-nord-cladirea-n-ar-trebuie-existe-implineste-141-ani-1_5242a974c7b855ff56c2b255/index.html#gallery_currentImage

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 18:53

În 1932 este finalizat noul corp al gării care dispune de o fațadă monumentală, concepută într-o manieră neoclasică modernă, dominată de porticul format din șase coloane de mari dimensiuni. Au fost modernizate și sistemele de sonorizare din stații. Construcția nouă a Gării a dus, totodată, și la dezvoltarea urbanistică a zonei din jurul său, care a început să fie populată rapid, terenurile fiind ocupate în principal de locuințele lucrătorilor de la căile ferate.

Fotografii din arhiva Muzeului CFR

Sursa: http://adevarul.ro/cultura/istorie/gara-nord-cladirea-n-ar-trebuie-existe-implineste-141-ani-1_5242a974c7b855ff56c2b255/index.html#gallery_currentImage

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 16:38

Procesiunile funerare cu punct de plecare de la Gara de Nord

Sursa: http://www.miscarea-legionara.net/cd_garda_de_fier/02%20Legiunea%20in%20imagini/03%20Guvernarea%20nationala%20legionara/Guv_Leg.html

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 19:22

Anul 1937 marchează un alt eveniment memorabil, acela în care gara se umple de cămăși verzi venite să-i primească pe legionarii Ionel Moța și Vasile Marin, morți pe frontul din Spania.

Concluzie – Gara ca spațiu sensibil la schimbările societății bucureștene

Perioada interbelică constituie momentul de notorietate maximă a Gării de Nord. Această construcție este încărcată de semnificație și își depășește condiția de simplu echipament urban. Gara devine un loc al interacțiunii dintre oraș și restul teritoriul extins: gara este percepută ca loc al noutății, nu doar tehnologice, cât și informaționale. În gară oamenii încep și finalizează călătoriile îndelungate, aduc vești din cele mai îndepărtate locuri. Mai mult decât atât, gara devine și loc al memoriei Primului Război Mondial.

Caracterizată de agitație și dezordine aparentă, atmosfera gării este sensibilă la pulsul societății din care provine, la mediul politic, la schimbările produse în societatea bucureșteană interbelică. Și astfel, gara devine loc al manifestărilor publice, al festivităților sau chiar al procesiunilor funerare.

III.1.3. Al Doilea Război Mondial

Intrarea în război în 1941 pare să nu afecteze în primă etapă dezvoltarea Bucureștiului. Astfel, în acest an sunt realizate numeroase documentații urbanistice care au ca scop sistematizarea întregii zone a Gării de Nord. Tot în acest an este începută construcția Palatului CFR pe locul vechilor ateliere de reparații.

La doar trei ani mai târziu, în 1944, Gara de Nord este bombardată și suferă distrugerii semnificative: aripa de sud a gării este puternic afectată, liniile de cale ferată și macazurile sunt distruse.

Fotografii din Arhivele Naționale Istorice Centrale și Arhivele Militare Române de la bombardamentele din 1944 asupra Gării de Nord

Sursa: http://adevarul.ro/news/bucuresti/mari-dezastre-bombardarea-bucurestilor-44-mii-morti-sute-cladiri-facute-praf-fotografii-socante-1_50bde9247c42d5a663cfca00/index.html

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 20:02

În ciuda avariilor grave, Gara de Nord a rămas în picioare. Reconstrucția este realizată rapid începând cu august 1944: s-au refăcut instalațiile de centralizare electrodinamică din gară, iar liniile și peroanele au fost prelungite pentru a se obține lungimi utile de 350 de metri.

Următorul moment semnificativ în istoria gării îl constituie decembrie 1947: plecarea din țară a Majestății Sale Regele Mihai I.

Cel de al Doilea Război Mondial marchează importanța gării nu doar ca punct strategic militar, cât și ca loc reprezentativ al orașului, al vieții urbane. Indiferent de natura sentimentelor pe care le trezește (deznădejde, speranță, amărăciune sau bucurie), gara se afirmă ca loc valoros în spațiul public, loc marcant în care se scriu file de istorie.

III.1.4. Perioada 1950 - 1989

Finalizarea războiului și instaurarea unei alte forme de conducere a statului atrage noi proiecte urbane. Astfel, începând cu anii 1950 se începe reconstrucția și modernizarea Capitalei. În acest deceniu, în proximitatea Gării de Nord este finalizat Palatul CFR, construcție începută înainte de intrarea României în război.

Anii 1960 aduc mari schimbări în conformarea urbană a spațiului din jurul gării, dar și în rolul acesteia în viața publică. În acest deceniu, zona devine mai greu accesibilă, Piața Gării de Nord este închisă temporar din cauza numeroaselor șantiere: în această perioadă sunt construite blocurile de o parte și de alta a palatului C.F.R. și a gării. În ciuda inconvenienței generate de prezența șantierelor, traficul feroviar cunoaște o creștere continuă, dar gara în sine începe să își diminueze importanța la nivelul vieții urbane.

Sistematizarea zonei din proximitatea Gării de Nord în anii 1960

Sursa: <http://armyuser.blogspot.ro/2010/07/o-gara-o-alta-piata.html>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 21:14

Treptat, ceea ce devenise un loc al noutății, al manifestării publice, al conexiunii cu occidentul, al memoriei, este redus la un simplu loc de tranzit. Splendoarea și farmecul gării din perioadele anterioare sunt șterse treptat: hotelurile din jurul gării sunt transformate în locuințe de nefamiliști, iar ulterior sunt abandonate.

În ciuda diminuării importanței și decăderii din viața publică, perioada 1950 – 1989 aduce numeroase modernizări, printre care: electrificarea liniilor, lungirea peroanelor, reamenajarea sălilor de așteptare, racordarea la rețeaua de termoficare, caloriferele începând să înlocuiască sobele cu lemne, construirea de pasaje pietonale, subterane și supraterane pentru traversarea liniilor ferate, dar și legarea gării la rețeaua de metrou, prin realizarea în 1988, a stației de metrou Gara de Nord.

Imagini din Gara de Nord din perioada 1960 - 1980

Sursa: <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2014/06/21/la-pas-prin-bucuresti-gara-de-nord-11-08-39>

<http://autosworld.eu/forum/index.php?topic=3807.10>

<http://funnyblog.ro/bucurestiul-in-anii-1960-1980/>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 21:30

În aceeași perioadă, traficul feroviar a cunoscut o creștere enormă, fiind bine relaționat la noua infrastructură de transport public subteran, metroul, dar și supratran, autobuze și tramvaie.

Cărți poștale cu Gara de Nord 1960 - 1980

Sursa: http://vederiro.blogspot.ro/2012/04/bucuresti_28.html

<http://www.forumtrenuri.com/t470p30-ilustratevederi>

<http://forum.romanian-portal.com/threads/16502-Trecutul-in-fotografii/page7>

<http://calatorii.myfreeforum.ro/t839-vederi-postale-romanesti-vechi-din-perioada-comunismului>

<http://calatorii.myfreeforum.ro/t275-mijloace-vechi-de-transport-in-comun>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 21:14

Anul 1989 marchează momentul în care Gara de Nord scapă de pericolul demolării programate pentru anul 1992: Ceaușescu intenționa să demoleze vechea Gară de Nord și să o mute la marginea Capitalei.

Concluzie – gara devine doar un echipament urban

Această perioadă vine să diminueze importanța gării, spectacolul acesteia, rolul de scenă a vieții urbane. Deși totul pare că merge spre progres (fluxurile feroviare sunt din ce în ce mai numeroase, numărul de călători este în continuă creștere, sistemele gării sunt modernizate), gara își diminuează importanța, devine un mecanism rigid, o interfață seacă între mijlocul de transport de viteză, trenul, și mulțimea care se deservește de acesta. Gara rămâne un simplu loc de tranzit și nu un loc al evenimentului.

III.1.5. Perioada 1990–prezent

Anii 1990 nu aduc decât diminuarea progresivă a traficului feroviar și decăderea zonei aflate în proximitatea gării. Impresionanta clădire a gării este inclusă în Lista Monumentelor Istorice din România. Ultimele lucrări de reabilitare a clădirii Gării de Nord au avut loc între anii 1997 și 1999, și au constat în modernizarea sălilor de așteptare, a sistemelor de afișaj video, montarea de tâmplărie termopan, înălțarea peroanelor la nivelul podelei vagoanelor, introducerea biletelor de peron etc.

Cu toate că, după 1990 numărul călătorilor a scăzut treptat, Gara de Nord din București rămâne un punct important pe harta feroviară a României, dar și a Europei. În prezent, peste 200 de trenuri sosesc și pleacă din gară, având legături către toate marile orașe ale țării, dar și către importante orașe europene precum München, Viena, Budapesta, Frankfurt, Veneția, Berlin sau Istanbul. Amintind de notorietatea de altă dată, Gara de Nord, alături de Gara Sinaia, reprezintă încă puncte de tranzit ale celebrului tren de lux Orient Express, care parcurge o dată pe an ruta Paris — Istanbul, readucând în memorie traseul celui mai cunoscut tren european care pornea cu mai bine de 125 de ani în urmă, de pe peronul Gării de Est din Paris, spre Istanbul.

Trenul Orient Express în Gara de Nord 03.09.2012

Sursa: <http://www.hotnews.ro/hotreporter-2012-09-13151391-orient-express-emblema.htm>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 21:52

Concluzie – gara joacă un rol din ce în ce mai nesemnificativ în viața publică

Atmosfera pe care o prezintă în prezent gara este una de agitație, nesiguranță și sărăcie. O dată cu deprecierea gării ca scenă urbană și diminuarea importanței acesteia în cadrul orașului, s-au depreciat și cartierele din jur.

Gara de Nord 2010 - 2014

Sursa: <http://www.hotnews.ro/hotreporter-2012-10-13455193-paznicul-garii-nord.htm>

http://www.haios.ro/listeaza_poza.php?s=poze&id_joke=620

<http://www.antena3.ro/romania/un-om-al-strazii-si-a-dat-foc-in-gara-de-nord-din-capitala-253539.html>

Data accesării: 29.12.2014 /// Ora accesării: 22:54

Astăzi zona Gării de Nord este considerată un loc caracterizat ca fiind insalubru, cu un grad mare de insecuritate în spațiul public, cu o criminalitate în creștere și cu o accentuare a discrepanțelor sociale.

IV. Gara, mai mult decât echipament urban

Urmărind evoluția Gării de Nord se pot desprinde câteva idei generale cu privire la importanța rolului oricărei gări în spațiul urban.

IV.1. Gara de mâine

Astăzi, problematica gărilor la nivel urban și teritorial naște discuții în spațiul academic și crează controverse. Principala idee care se desprinde este aceea de reconectare a gării la spațiul public al orașului, de reafirmarea acesteia ca loc cu personalitate deosebită, unică.

Astfel, gara ar trebui să fie un spațiu al experimentului, să aibă capabilitatea de creștere și dezvoltare, să se extindă în spațiul public, să sufere transformări și mutații astfel încât să se adapteze la schimbările contextului social contemporan, concomitent cu implementarea celor mai înalte standarde tehnologice. Toate aceste schimbări de natură funcțională și fizică trebuie realizate astfel încât „gara de mâine” să înglobeze în mod armonios mărturia trecutului, valoarea de patrimoniu, realitatea existentului și potențialul viitorului (ȚIGĂNAȘ, 2004).

Mai curând, gara ar trebui să nu fie locul evitat din cauza densităților de riscuri, de pericole, ar trebui să nu fie un loc claustrofobizant din cauza densității de trafic, dar nici un loc agorafobizant datorită deșertăciunii. Gara nu trebuie să fie locul comerțului jalnic. Chiar și în imensa aglomerație, gara ar trebui să fie un spațiu care să îți poată oferi intimitate pe parcursul staționării și alternative multiple de deplasare: „Gara este astăzi nu doar acel spațiu de tranzit, teritoriu intermediar, prin care trecem atunci când plecăm sau sosim, ci constituie unul din acele ecrane ale orașului care nu încetează să înregistreze transformările perceptibile sau imperceptibile ale acestuia” (ȘERBAN, Gara, ecran al orașului, 2004).

IV.2. Alte gări europene

Astăzi, gările sunt „reabilitate moral” în toate marile orașe europene. Nu este întâmplătoare și unica experiență suferită de numeroase gări românești, printre care se numără și Gara de Nord. Pe tot continentul european, gările și-au pierdut treptat importanța după anii 1950, trenul a devenit incomod și „ieftin”, pierzând teren în fața automobilului mereu mai rapid, mai comod, mai epatant.

Totuși, în contextul aglomerării urbane din ce în ce mai accentuate, orașul a regăsit gara ca pe o resursă uitată, abandonată, insuficient exploatată, o alternativă și o potențială soluție la desconggestionarea centrelor urbane.

Situate în secolul al XIX-lea la periferia orașelor, gările istorice au ajuns să fie în prezent fragmente în inima orașelor. Astfel, aceste ample echipamente urbane au fost adaptate în moduri cât mai inedite să corespundă atât cerințelor de deplasare,

cât și cerințelor de spațiu public sensibil la schimbare, în strânsă conexiune cu societatea contemporană. Răspunsurile au fost extrem de diverse, mergând de la reconversia integrală a gării istorice și realizarea unei noi gări în proximitate, până la adaptarea construcției pentru a împlini funcțiuni, fluxuri de oameni și tehnologii într-un amplu spațiu al orașului, un nod inter modal: „Loc al reglajului, al schimbului, al comunicațiilor, al experimentării primului contact, ea (gară) își depășește atribuțiile” (ȘERBAN, Gara, ecran al orașului, 2004).

Gărilor Atocha (Madrid, Spania), Orsay (Paris, Franța), Gara Centrală (Strasbourg, Franța), Gara Kings Cross (Londra, Marea Britanie)

Sursa: http://en.wikipedia.org/wiki/Madrid_Atocha_railway_station

http://en.wikipedia.org/wiki/Mus%C3%A9e_d%27Orsay

http://en.wikipedia.org/wiki/Gare_de_Strasbourg

http://en.wikipedia.org/wiki/London_King%27s_Cross_railway_station

Data accesării: 30.12.2014 /// Ora accesării: 00:23

V. Concluzii

Din punct de vedere antropologic și urbanistic, gara reprezintă o componentă urbană relativ nouă, dar care în mod definitoriu a avut implicații majore în spațiul public începând cu secolul al XIX-lea. În scurta sa existență, gara urbană a trezit atenția, dar a și pierdut-o, a născut sentimente și trăiri extrem de diverse oscilând de la tragedie la fericire, a găzduit evenimente ce au marcat cursul istoriei. Treptat dezapreciată și pseudo-abandonată, gara trebuie regăsită, reabilitată și revalorificată fără a șterge memoria pe care aceasta o înglobează, fără a inoportuna funcția de bază.

Consider că în contextul societății contemporane, indiferent de locul în care se află, la București sau în oricare alt oraș european, gara reprezintă resursa experimentului urban, al spațiului public de înaltă calitate.

SUMMARY

From an anthropological and urbanistical point of view, the railway station has represented a relatively new urban component, with major implications within the public space, since the 19th century. During its brief existence, it has gained

and already lost attention, it has generated extremely various feelings going from tragedy to happiness, it has housed events marking the sense of history. Gradually dis-appreciated and pseudo-abandoned, the railway station is to be re-discovered, rehabilitated and re-valued, having in mind, at the same time, the meanings it englobes, together with its basic function, as, wherever it may be located, it represents the primary source for urban public experiments.

Surse documentare

BIBLIOGRAFIE

- CANTACUZINO, G. M.** (1977) - *Izvoare și popasuri*, Editura Eminescu, București
- GIURESCU, Constantin C.** (1966) - *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Pentru Literatură, București
- POPESCU, Toader** (2011) - *Calea ferată, motor al dezvoltării moderne a „României Mici” - Studiu de caz în context european*, Urbanismul - Serie Nouă, pag. 102 – 104, Editura Registrului Urbanistilor din România, București
- ȘERBAN, Alina** (2004, August) - *Gara, ecran al orașului*, Arhitect - Arhitectură Design Arte, pag. 35, Editura Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București
- ȘERBAN, Alina** (2004, August) - *Orașul supraexpus și noile limite ale spațiului public*, Arhitect - Arhitectura Design Arte, pag. 43, Editura Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București
- ȚIGANĂȘ, Șerban** (2004, August) - *Gară pentru mâine*, Arhitect - Arhitectura Design Arte, pag. 36, Editura Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București
- TUREANU, Ileana, ADRIAN, Dan** (2004, August) - *Gări românești pe trasee europene - scurtă istorie urbană*, Arhitect - Arhitectura Design Arte, pag. 37, Editura Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București

Webografie

- BRĂTAN, Laurențiu** (2004, August) - *Gara - locul întâlnirii, locul despărțirii, locul regăsirii*, pagina LiterNet.ro, data accesării: 12.29.2014
<http://agenda.liternet.ro/articol/1109/Laurentiu-Bratan/Gara-locul-intalnirii-locul-despartirii-locul-regasirii.html>
- PLUGARU, Horia, CRISTEA, Irina Andreea** (2014, Iunie) - *La pas prin Bucuresti: Gara de Nord*, pagina Agerpres.ro, data accesării: 12.29.2014
<http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2014/06/21/la-pas-prin-bucuresti-gara-de-nord-11-08-39>
- TOEA, Diana** - *Gara de Nord, clădirea care n-ar fi trebuit să existe: a supraviețuit bombardamentelor din '44 și a scăpat de buldozerele lui Ceaușescu*, pagina Historia.ro, data accesării: 12.29.2014
http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/gara-nord-cladirea-care-n-ar-fi-trebuit-sa-existe-supravie-uit-bombarda

PERIFERIILE URBANE DIN PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ

Diana Costache

Argument

Această lucrare urmărește familiarizarea cu domeniul antropologiei urbane contemporane, prin întoarcerea la nivelul local de analiză. Problemele semnalate și analizate încă din anii 1970 rămân de actualitate și ating punctul critic în contextul creșterii demografice și a expansiunii urbane generalizate. Acest demers este o bază pentru studiile personale viitoare și creionează o primă abordare, optimistă, de oportunitate a periferiilor urbane.

Nu este vorba doar despre tratarea tehnică a problemei expansiunii, a migrației rural urban și invers, sau exprimarea potențialelor dezechilibre regionale și spațiale pe care acest fenomen le crează. Fragilitatea și caracterul neomogen al periferiilor sunt privite aici ca bază a unei amprente culturale potențiale, a unui incubator cultural unic al orașului. Grupurile defavorizate prezente se înscriu astfel într-o competiție a auto-depășirii și a autenticității.

Miza mea este: dacă studiile și deciziile majore din domeniul economic și al urbanismului se fac la nivel macro, problemele de locuire, calitate a vieții și dezvoltare economică se fac la nivel micro. Eforturile actuale de dezvoltare nu tratează direct problemele zonelor urbane aflate în declin sau a populațiilor defavorizate, disparitățile se adâncesc iar cifrele, generalizate, reprezintă doar o imagine diformă a unei societăți nesustenabile.

Obiect de studiu. Scara abordării.

Antropologia urbană are ca studiu sistemele culturale și identități în cadrul orașului, precum și forțele politice, sociale și economice care modelează formele urbane și procesele din interiorul acestora.¹

Inițial au fost studiate așezările urbane și societățile primitive, dar odată cu creșterea interesului pentru studiile urbane, metodele de cercetare de până atunci au fost preluate pentru studiul comunităților din ghetto-uri, cartiere etnice sau alte forme de locuire distincte față de restul orașului.

La început s-a acordat mare importanță studiului problemelor sociale,

1. Van Esterick, P (2014) Urban anthropology. [Online] Disponibil la:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology>
[Accesat: 30 decembrie 2014]
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

îndeosebi a sărăciei, apoi atenția a migrat către semnificația conceptului de oraș și a urbanității, debutând cu o viziune de anonim, fragmentare, alienare și deșrădăcinare a „urbanului” față de „rural”.

După Al Doilea Război Mondial, s-a pus problema integrării elementului politic iar studiile au căpătat o nouă direcție, a observării vechilor forme și societăți, dar adaptându-se noilor instituții politice.

În continuare, începând cu anii 1980, antropologii s-au orientat către nivelul național, gândind țările ca un tip de „*comunități imaginate*”², urmând ca în prezent să se pună problema studierii unei culturi nu ca fiind dependentă de un spațiu ci de un flux, migrând de la ideea de „landscape” la ideea de „mediascape”. Astfel, această direcție permite studierea relației dintre TV, Internet și dezvoltarea unei țări, spre exemplu.

Putem observa o trecere de la nivelul micro de cercetare, la cel macro, precum se fac eforturi de a gândi orașele de la scară locală la scară globală. În acest context, concepte precum dezvoltarea regională sau globalizarea prind tot mai mult teren atât în cercetare cât și în dezvoltarea urbană propriu zisă, pentru care se realizează strategii cu obiective cuantificabile și se alocă bugete naționale sau, în cazul nostru europene.

În context european, consider că problema principală este calitatea vieții ce se resimte la nivel local, în pofida abordării regionale. Se pune presiune pe nivelul local pentru atingerea unor cifre impuse, însă prin măsuri ce nu ating neapărat populațiile vizate, dar pe baza cărora se bifează totuși obiective atinse.³ Consider de asemenea că realitatea cifrelor prezentată în rapoartele naționale sau europene, este diferită de realitatea trăită la nivel local și îmi pun problema unor eforturi urbanistice punctuale și a îmbunătățirii legăturilor sociale dintre grupurile defavorizate și oraș, grupuri care reprezintă cea mai mare pondere a locuitorilor periferiei.

Conceptul de periferie

Definire

Deși nu reprezintă o noutate, conceptual de periferie se situează între opinii și definiții diferite. Cum definirea conceptului nu reprezintă scopul principal al acestei lucrări, ci situarea în context antropologic, pentru lămurirea sa vom face apel în primul rând la sensul etimologic.

Periferie. Care este primul impuls ce ni-l trezește cuvântul „periferie”? Ni s-a indus încă din copilărie ideea de marginaș, de nesiguranță și precaritate a unei zone

2. Van Esterick, P (2014) National and Transnational Studies. [Online] Disponibil la : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology> [Accesat: 30 decembrie 2014]

3. UE.European Comission (2010). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Lisbon Strategy evaluation document. Brussels (SEC (2010) 114 final)
www.muzeulibucurestiului.ro / www.cimec.ro

lipsite de importanță.

Dicționarul⁴, însă, aduce o perspectivă nouă, numind periferia ca ceea ce este subordonat și relaționat centrului, care reprezintă referința.

La nivel etimologic, periferia presupune existența unei limite, a unui capăt precum și străpungerea și depășirea acestora.

Aduc în continuarea lămuririi periferiei ideea de „extensie a centrului”, care presupune preluarea unor caracteristici esențiale, ce pot fi diluate în teritoriu până la dispariție. Idei de extensie îi putem adăuga „aspirația”, ca motor al dezvoltării periferiei din interior către centru, sau „acapararea”, situației în care centrul se dezvoltă mai rapid către periferie decât invers. „Înglobarea” poate fi numit procesul prin care așezări urbane de dimensiuni mici și medii existente în afara limitelor administrative ale orașului devin parte a acestuia în forma în care sunt.

În plus, rolul dispozitivelor periferice de a asigura fluxul datelor între un dispozitiv și un altul servește înțelegerii periferiilor urbane ca fiind spații ce stochează temporar semne urbane și acționează ca porți prin care inputul este filtrat atât din exterior către interior cât și invers.

Centru. În continuare, cum definim centrul? Dicționarul⁵ ne indică centrul ca fiind „frunză”, idee pe care o putem extinde către „privilegiat”.

Altfel, este punctul din care pornește rezultanta unui sistem de forțe, ceea ce în cazul nostru se explică prin rolul centrului de a dicta în mod direct schimbarea în teritoriu. Acest lucru face din periferie spațiul în care rezultanta forțelor se răsfrânge, este asimilată, iar în contextul exercitării forțelor proprii apare o nouă rezultantă, care fie împinge dezvoltarea și mai tare către exterior, fie o întoarce către centru ca feedback.

În plus, centrul este definit ca o poziție intermediară față de extreme, ceea ce denotă o poziție conservatoare, solidă, constituită, față de spațiul periferic, contrastant, conturat de o limită în mișcare perpetuă.

Interesantă este și următoarea explicație a aceluiași dicționar, „*Loc (localitate sau parte dintr-o localitate) unde este concentrată o activitate (industrială, comercială, administrativă, culturală)*”. Se face apel la schimb de roluri și oportunitate: așa cum activitățile sunt presărate în întreg orașul, orice spațiu este un centru potențial, ceea ce ne duce cu gândul la tendința actuală de dezvoltare policentrică, dezvoltată în cele ce urmează.

În ceea ce privește schimbul de roluri, oportunitatea periferiilor pentru activități economice extinse (clădiri de birouri, showroom-uri etc) face din periferia întregului oraș un cumul de centre, pentru care centrul tradițional al orașului a devenit o periferie,

4. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române* (2012). Ediția a II-a revizuită și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold

5. Ibidem.

cu rol administrativ. Periferia înțelege în mod clasic capătă un caracter privilegiat datorită atuurilor constitutive ce nu se regăsesc într-un centru deja constituit (parcele neconstruite întinse, prețuri avantajoase, lipsa concurenței directe).

Limita. Limita reprezintă, poate, cel mai colorat concept abordat în lucrarea de față. În accepțiunea clasică, de la Epicur, care o consideră un principiu de structurare și ierarhizare internă, la principiul diferenței lui Platon și Vitruviu, limita participă la unitatea, ordinea și armonia lumii.

Conceptul a evoluat însă în timp făcând din limită un principiu al identității, locul din care un lucru își începe esența, dar a fost modelat până a ajuns în accepțiunea zilelor noastre să reprezinte o angoasă, o fisură, o divizare, dar pozitiv vorbind, o provocare.⁶

Periferiile urbane se află astăzi la conjunctura tuturor acestor abordări: sunt dependente de un centru polarizator, dar nu se supun în totalitate acestuia; filtrează activ informații și tendințe, nu le transmit în mod pasiv; sunt defavorizate față de centru, dar oferă o libertate și diversitate proprie, ce pot face subiectul unui audit; sunt conturate de o limită dinamică, ce poate permite ideilor celor mai puternice o dezvoltare privilegiată, ordinea și ierarhia sunt încă flexibile.

Perspectiva ecologică

Indiferent de teoriile aduse asupra orașului, acesta face parte din și contribuie la modelarea mediului. Este în primul rând un ecosistem în sine, care se susține folosind energia generată de sistemul socio-economic propriu, dar dependent de resursele ecosistemelor înconjurătoare, resurse pe care le acumulează, transformă și disipează. Odată clarificat sensul etimologic al conceptului, vom situa periferia din punct de vedere ecologic.

Periferia ca ecoton.⁷ Ecotonul poate fi ușor înțeles ca zona de graniță, de tranziție, între sistemele ecologice indiferent de tip. Este cea mai fragilă și diversă zonă, cea mai interesantă, poate, dar și cea mai greu de protejat sau definit. Precum periferia urbană, este o zonă în continuă dezvoltare, cu limite flexibile, dar care beneficiază de un nivel scăzut de atenție sau sensibilitate din partea specialiștilor.

Având în vedere uniformizarea tipurilor de locuire, a desfășurării modului de viață și a valorilor culturale în centrul orașelor, privesc periferia urbană ca pe un spațiu al hazardului, al surprizei și al unor manifestări uneori autentice, trecute poate prea ușor cu vederea, ridiculizate sau etichetate cu rapiditate drept negative.

6. Stan, A., (2012) *Dinamica periferiilor urbane*, din Modul: Analiză urbană. UAUIIM. Prezentare

7. Sârbu, C., (an neprecizat) *Geografie și ecologie urbană*, din modulul: Elemente de mediu și decizie în urbanism. UAUIIM. Prezentare

Perspectiva urbanistică

Dispersia urbană.

Fenomenul de dispersie urbană a fost pentru prima dată resimțit în America, odată cu marile dezvoltări de infrastructură și a fondurilor de locuințe ce au permis americanilor achiziționarea unei locuințe ieftine și a unei mașini personale. Cum terenul din interiorul orașelor era scump, iar reglementările stricte, dezvoltatorii imobiliari s-au orientat către periferia orașelor și zonele din extravilan, cu terenuri ieftine, taxe scăzute și adeseori nereglementate din punct de vedere urbanistic. Au apărut îndeosebi cartiere monofuncționale de locuințe către care se îndreptau persoanele cu venituri medii. Aceste cartiere au îndeplinit pe de-o parte dorința unui alt stil de viață aproape de oraș, dar au condus în același timp la probleme de sustenabilitate și rentabilitate a serviciilor și utilităților, monotonie, segregare funcțională și socială.

Fenomenul s-a extins și în Europa, dar odată cu industrializarea au luat naștere și alte tipuri de structuri de locuire adiacente nucleului urban, sub contextul migrației populației rurale către oraș, în căutarea unui trai mai bun. Structura acestor zone este diferită, iar criteriile de diferențiere sunt expuse mai jos. Pe scurt, este vorba despre o dezvoltare cumva organică, în lipsa unui dezvoltator, o situație mai greu de controlat și gestionat asupra căreia mă voi concentra în cele ce urmează

Sintetizând, din punct de vedere urbanistic, cauzele principale ale expansiunii urbane sunt:

Dezvoltarea rapidă și inegală a forțelor de producție în teritoriu⁸ duce la hiperdezvoltarea unei anumite direcții spațiale, într-o perioadă scurtă de timp. De exemplu, hypermarketurile și mall-urile ce necesită suprafețe întinse de teren ieftin, generează apoi fluxuri mari de persoane și interesul dezvoltatorilor imobiliari.⁹

Rețelele urbane – cooperarea centrelor urbane pe baza dispunerii resurselor în teritoriu, ce duce la formarea aglomerațiilor și a metropolelor. Orașele mijlocii se dezvoltă ca poli de echilibru în teritoriu.

Tendența de decongestionare a centrului – centrul devine un pol administrativ, iar locuitorii acestuia și ai imediatei vecinătăți se orientează către periferii, unde aspiră la un stil de viață diferit, dar aproape de oraș.

Din punct de vedere social și cultural, expansiunea urbană își are explicația în:

- Explozia demografică
- Exodul rural, atracția marilor centre urbane ca aglomerații ale oportunităților economice și potențial de afirmare socială

8. Sârbu, C., (2014), *Expansiune urbană și intercomunalitate*, din Modulul: Orașul – expansiune și servicii. UAUIM. Breviar

9. UE.European Comission (2006).URBAN SPRAWL IN EUROPE. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

- Condiții de trai scăzute în mediul rural (pauperizare avansată) – conduc către stabilirea persoanelor din mediul rural în periferii, datorită costurilor scăzute
- Dezvoltarea unor noi modele de viață urbană, ce nu sunt de cele mai multe ori posibile într-un țesut dens, deja constituit.

Mobilitatea și tehnologia informației.

Mobilitatea ca motor de dezvoltare al periferiilor. Infrastructura existentă și automobilul personal au creat premisele dezvoltării unor structuri funcționale în afara orașului, dar permanent conectate la acesta. Pe de altă parte, mobilitatea poate fi și o formă de discriminare socială, nu toate grupurile sociale ce locuiesc la periferie având acces la un automobil personal.

Mobilitatea ca șansă a periferiilor ca entități autentice, raportate la centru. Pentru ca un element de potențial interes să aibă o șansă de afirmare, iar periferia să beneficieze în urma acestuia, consider că populația trebuie adusă către acest element și nu elementul respectiv promovat în centru. Așa cum voi argumenta mai jos, centrul este saturat de atu-uri, pe care și le gestionează mai mult sau mai puțin eficient, pe când zonele adiacente, în special periferiile suferă de o lipsă de identitate.

Dezvoltările tehnologice. O nouă dimensiune a periferiilor urbane este dată de studiul tehnologiei informației, care anulează în mare măsura necesitatea proximității față de centru. Periferia devine astfel o alegere facilă și ieftină de localizare a activităților economice care nu necesită accesul imediat și permanent la serviciile și instituțiile centrului. Putem vorbi astfel de o extindere a periferiilor nu doar la nivelul spațiului administrativ al orașului.

O altă fațetă o reprezintă modul în care organizarea socială nu mai coincide cu organizarea spațială, ceea ce duce la multiplicarea raporturilor sociale.¹⁰

Definiție preluată în scopul lucrării

Robin J. Pryor ne oferă următoarea variantă:¹¹

„Friza rural-urbană este o zonă de tranziție în ceea ce privește utilizarea terenului și caracteristicile social-demografice care se află între (a) spațiile urbane și suburbane construite și (b) hinterlandul rural, caracterizată de:

- *absența aproape completă a locuințelor, ocupațiilor și utilizării terenului de tip non-fermă*
- *o penetrare incompletă și de mică diversitate a serviciilor și utilităților urbane*
- *zonificare și reglementări urbanistice necoordonate*
- *extindere în afara limitelor administrative ale orașului*
- *creștere demografică actuală și potențială, cu densitatea actuală peste media așezărilor rurale învecinate, dar sub media urbană*

Aceste caracteristici pot să difere zonal și sectorial și se vor modifica în timp.”

10. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România.

11. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206.

Semnele orașului. Periferia urbană în timp

Evoluția periferiilor

Din antichitate și până în perioada industrializării, relația orașului cu periferia a fost aproape nulă. Până în perioada medievală așezările urbane erau înconjurată de fortificații, ce erau strămutate abia în momentul în care densificarea cetății cauza probleme majore de igienă. Singura relație cu exteriorul o constituiau terenurile arabile din vecinătate ce reprezentau resursa de supraviețuire a populației.

Odată cu industrializarea și apariția căilor ferate, ultimele ziduri ale cetăților sunt desființate și se pune problema regândirii orașului. Apar nevoi spațiale noi și dorințe noi de locuire, care să împacă ruralul cu urbanul. Primele cartiere rezidențiale periferice sunt cele destinate muncitorilor din marile zone industriale.

Nu durează mult până la apariția utopiilor, care propun orașe extinse, în relație cu natura, similare într-o anumită măsură pretențiilor periferiilor actuale: orașe grădină, broad acre cities, orașe lineare, industriale, ba chiar anticiparea orașului regional, al metropolei.

Realitatea diferă însă de aceste modele în măsura în care planificarea este făcută parțial sau deloc, rezultatul fiind unul neomogen, ce nu a putut să anticipeze explozia demografică/migrația sau discrepanțele sociale și economice actuale.

Periferiile actuale nu înseamnă numai țesuturi rezidențiale cu densitate redusă, caracter monofuncțional, amplasate în imediata proximitate a unei artere de mare importanță, dependente de automobil. Înseamnă ghetto-uri, slum-uri caracterizate de segregare socială, o creștere mare a amprenteii urbane corelată cu o creștere demografică a orașului moderată. Aceste două instanțe ale periferiei trăiesc simultan, în timp ce una se dezvoltă, cealaltă supraviețuiește.

Problema ghetto-urilor nu va putea fi eradicată. Cu cât orașul va deveni mai eficient și mai atractiv, va atrage din ce în ce mai multe persoane din exterior. Iar cu cât accentul se pune pe o dezvoltare legată pe cunoaștere¹², locuitorii periferiilor, aspiranți la beneficiile marilor metropole își vor schimba profilul. Pe lângă grupuri defavorizate, periferiile vor primi persoane educate, neexperimentate și la început de carieră, dar cu nevoi diferite. În contextul soluțiilor tardive, ce conflicte vor isca periferiile viitoare? Cum vor face față dezvoltării centrului și adâncirii discrepanțelor?

Semnele orașului. Urbanitate și non-urbanitate

F. Choay¹³ atenționează cu privire la încercările de conturare a unei semiologii a vieții ca sistem construit. Ridică problema semnelor orașului, atât acelea care trădează un mod de viață apus, cât și acelea care indică o direcție de dezvoltare.

12. Comisia Europeană (2010). COMUNICARE A COMISIEI. EUROPA 2020. Bruxelles (COM (2010) 2020 final)

13. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România.

Interesant este modul în care abordarea sa antropologică face uz de spațiul fizic nu doar ca memorie a unui mod de a trăi, ci ca semn al urbanității. Lupta pentru urbanitate este o trăsătură a periferiilor, pe care le consider caracterizate de o dublă disoluție:

- periferia ca disoluție a centrului – periferia preia în timp o parte din semnele de urbanitate și structura centrului, până este înglobată și înlocuită
- periferia ca disoluție a mediului rural – periferia preia semne ale non-urbanității și ridică probleme de integrare socială și structurală cu țesutul urban căruia îi este adiacent.

Care sunt semnele și sensul orașului construit? Autoarea face însă trimitere la Balzac, „arheologul mobilierului social”: el a acumulat inventare de semne urbane, care constituiau substratul faptelor petrecute. A muzeificat astfel, țesuturi semnificative, iar semnele observate aveau rolul de a înrădăcina, de a crea identitatea unei comunități. Vom clarifica, astfel¹⁴:

Semnele urbanității. Acestea includ atât monumentele istorice, cât și acele detalii care indică modul specific de a trăi al unei anumite zone din oraș. Poate varia de la mobilier urban la pavaj, de la stilul arhitectural la festivități locale. Semnele acestea au caracter fondator, aparțin unor comunități cu care acestea se identifică și le acordă valoare gnoseologică și sentimentală. Orașul devine astfel un „salon”, care dirijează eticheta și mizanscena.

Semnele non-urbanității. Acestea includ banale obiecte standardizate, lipsite de sens fondator, precum împrejmirile din plasă, receptacolele de deșeuri și reciclare, toaletele eco etc. Important este că după această logică putem argumenta banalizarea orașului, infestat până în centru de semne ale non-urbanității, de globalizare și pierderea identității socio-culturale. Pe când modul de locuire și însușire al spațiului periferiilor, eliberate de reglementări stricte, dacă sunt exploatate cu grijă, devin potențiale semne de urbanitate și autenticitate. Unele exemple de vernacularizare sau locuire atipică, dacă sunt gândite deschis și dirijate de specialiști, pot aduce culoare și o șansă de dezvoltare a periferiilor, tocmai prin unicitate. Dar acest lucru necesită sensibilizarea locuitorilor, al persoanelor aflate în poziții de putere și o planificare concentrată inițial spre nivelul local, pentru ca apoi întreg orașul să poată beneficia de rezultate.

Centru sau policentricitate?

În mod clasic, ne referim la periferie ca spațiul exterior nucleului central al orașului. Studiile urbanistice și din domeniile conexe arată că orașul actual nu mai este unul tradițional. Astfel, nu putem dezvolta orașul folosind instrumentele sau modelele secolului trecut.

Având în vedere expansiunea urbană accentuată, pledez în favoarea unei dezvoltări

policentrice a orașelor, care, logic vorbind, ar da naștere unei sume de periferii.

Consider însă că așa cum centrul principal este degradat de funcțiuni și echilibrat de centrele secundare, la fel și periferiile acestora sunt mai restrânse și poate chiar mai difuze. Astfel, problemele majore se nasc mai degrabă în spațiile libere ale acestei rețele, sub forma unor enclave care nu aparțin în mod direct unui centru polarizator. Așa cum enclavele fostului țesut istoric bucureștean supraviețuiesc bordate de construcțiile Centrului Civic, la fel consider posibilă existența unor noi fragmente de țesut fragil, aflat în tranziție ce nu poate ține pasul cu dezvoltarea rapidă a centrelor polarizatoare care îl înconjoară.

Delimitarea periferiei.

Aceste zone de tranziție diferă de la oraș la oraș, iar dacă în Olanda sunt abia vizibile, în Paris se remarcă prin ocuparea terenului. În general, orașele europene „se remarcă prin „tendința de a se extinde și a exploda”.¹⁵

În studiul comparativ al periferiilor este necesară identificarea unor așezări cu caracteristici comune, remarcându-se astfel o serie de dificultăți:¹⁶

- Evoluția în timp, datorită modificărilor aduse de condițiile economice ce influențează extinderea acestor zone și caracteristicile interne.
- Dimensiunea centrului așezării care se află în directă relație cu suprafața pe care se întind zonele de tranziție periferice
- Gradul de control asupra extravilanului, mai bine spus, responsabilitatea asumată de către autorități față de direcțiile de dezvoltare urbană și includerea acestora în documentații (planuri urbanistice, reglementări etc).
- Contextul social, economic și politic aferent fiecărei zone studiate
- Scopul diferit al cercetărilor diferitelor zone de tranziție.

Se întâlnesc, după cum am menționat anterior, structuri urbane periferice ce au trebuit diferențiate (suburbii, pseudo-suburbii, zone de tranziție, mahalale, sateliți etc.), dar în oricare dintre cazuri sunt evidente două aspecte¹⁷ ce vor ajuta în delimitarea zonelor de studiu:

- caracterul eterogen
- poziționarea între două structuri bine definite (zona urbană și zona rurală), ce arată că aceste spații sunt oarecum reziduale față de cele două.

Periferia actuală. Imagine.

La nivel mondial, în 1950, 29% din populație locuia la oraș pentru ca în anul 2000 cifra să fie estimată la 49%, însă în unele țări această valoare atinge și 81%.¹⁸ Nu

15. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 203.

16. Idem.

17. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 205.

18. Rafferty, P. John, (2014). *Urban Sprawl*. [Online] Disponibil la:

www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

există motive pentru ca această valoare să scadă, deci nici expansiunea necontrolată a periferiilor. În continuare voi detalia aspecte fizice, structurale, sociale și economice ale periferiilor urbane.

Forma periferiei

A fost discutată existența unui fragment urban sau al unui rural în cazul periferiilor, dar Robin J. Pryor propune existența concomitentă a uneia în continuarea celeilalte, astfel:¹⁹

Fragmentul urban. Acea subzonă în contact direct cu țesutul urban, care manifestă densități crescute la nivelul întregii zone de tranziție, cu funcțiuni rezidențiale, comerciale, industriale și terenuri libere, precum și un procent mai ridicat de ocupare a terenului.

Fragmentul rural. Acea subzonă în contact direct cu friza urbană, caracterizată de o densitate sub media întregii zone de tranziție, un procent mare al fermelor și o rată mai scăzută a ocupării terenului și a creșterii demografice față de friza urbană adiacentă.

Locuire. Criteriul estetic.

Migrația rural-urban, mobilitatea sporită a educației și a locurilor de muncă precum și explozia demografică nasc probleme de gestiune a fondului locativ. Incapacitatea administrației de a construi ansambluri de locuințe subvenționate și servicii conexe, care să crească șansele de integrare în societate face ca noii locuitori să își rezolve problema locuirii după posibilitățile și cunoștințele proprii, sau atrag dezvoltatori insensibili la spațiu și nevoi conexe.

Terenurile agricole și cele non-agricole sunt dispuse neregulat, mai bine spus, acestea două se regăsesc oarecum aleatoriu dispersate în toată zona de tranziție.

Terenurile cultivate au dimensiuni mai mici decât în zona rurală și se remarcă activități de creștere a animalelor (păsări de curte), iar la scară mai mică pomicultură sau prelucrarea produselor din lapte.

Proprietatea. Locuitorii ce provin din mediul urban dețin parcele și locuințe mai spațioase.

Prețul terenului, deși mai mic decât în oraș, cu cât se apropie mai tare de țesutul urban diferența se ameliorează, iar lipsa utilităților sau o imagine inadecvată, scad atractivitatea terenurilor odată cu creșterea prețurilor. Tot din punct de vedere imobiliar, procentul de locuințe închiriate este mult mai mic decât în interiorul țesutului urban.

Locuințele sunt în medie mai mari decât în zona urbană, dar mai mici decât în cea rurală.

Lipsa controlului administrativ și al planificării duce la divizarea nejudicioasă a terenurilor ce va îngreuna pe viitor posibilitatea de intervenție. La aceasta se adaugă specula taxelor și disfuncții între locuire și restul activităților întreprinse.

Estetic vorbind, aspectul este eterogen, organic, densitatea și imaginea variază și se remarcă lipsa patrimoniului.

Conectivitate și funcționalitate

Din punct de vedere al funcționalității distingem două niveluri:

La nivel regional se remarcă dezechilibre ale rețelei de localități, iar spațial vorbind, acest lucru se traduce prin sate sau mici așezări urbane îmbătrânite, în pericol de depopulare, cu tineri îndreptându-se către un centru urban polarizator.

La nivel local, centrul urban polarizator se află în pericol de dezvoltare expansivă, cu probleme de gestiune a fondului locativ și asigurare a unui număr suficient de mare de locuri de muncă pentru fluxul de imigranți și persoane provenite din mediul rural.

Accesibilitatea scăzută către echipamente teritoriale sau locale, servicii și alte utilități reprezintă însă principala nemulțumire a locuitorilor, îndeosebi din țesuturile dezvoltate foarte rapid.

Densitatea scăzută face nerentabilă sau îngreunează extinderile rețelelor de utilități sau modernizarea drumurilor. Tot densitatea scăzută sau lipsa planificării face nerentabilă extinderea rețelei de transport public, ceea ce duce la dependență de mașina personală și inechitate socială, copiii, bătrânii, persoanele cu dizabilități și săracii fiind defavorizați.

Dependența de mașina personală accentuează problemele de mediu, iar amplasarea marilor centre comerciale la periferia orașului, în zone insuficient deservite de transportul public încurajează dezvoltarea zonelor de tranziție în proximitatea acestora.

Localizarea locurilor de muncă și a instituțiilor de învățământ în oraș mai degrabă decât în interiorul acestor zone de tranziție este un alt factor ce determină dependența de mașină și migrația populației din zonă după o perioadă relativ scurtă.

Funcțiunile numără mici activități manufacturiere sau activități relocate din centrul orașului, generatoare de poluare.

Proximitatea față de rutele principale de transport fac aceste zone atractive industriilor relocalizate din centrul orașului, ceea ce împreună cu lipsa planificării sau a reglementărilor stricte duce la disfuncții cu locuirea.

Culoarea periferiilor. Locuitorii și cultura²⁰

La nivel social expansiunea urbană se traduce prin dezrădăcinare, pierdere

treptată a tradițiilor, lucru care coroborat cu progresul tehnologic și accentul pus pe inovare conduce către un interes scăzut pentru valorile tradiționale sau autentice, manufactură sau elemente constitutive ale subculturilor sau minorităților etnice.

Importanța tratării periferiilor cu aceeași atenție precum centrul rezidă în două aspecte:

- Înglobarea iminentă a periferiei în țesutul central.
- Felul omului de a-și însuși locul, o competență a speciei noastre, un mod de a exista social²¹ și deci o nevoie, precum toate celelalte la care urbanistul și specialiștii domeniilor conexe trebuie să răspundă.

Sărăcia sau tranziția sunt cuvintele cheie care unesc grupurile sociale diverse care împart periferiile urbane.

Studiile demografice indică atractivitatea acestor zone pentru tinere cupluri ce provin din centrul urban, aflate în primii ani de mariaj ce își achiziționează prima locuință.

Numărul uneori mai mare de bărbați este explicat prin existența mai multor oportunități de angajare pentru bărbați, dar zona rămâne legată economic de centrul orașului. De asemenea, rata fertilității este considerabil mai ridicată față de cea din țesutul urban, dar mai scăzută față de cea din țesutul rural.

Cel puțin 50% dintre cupluri s-au mutat în aceste zone în decursul primilor zece ani de căsătorie.

Venitul pe gospodărie și nivelul de educație sunt mai scăzute față de zona urbană, dar superioare zonei rurale.

Caracterul instabil poate fi explicat prin studiul perioadei de rezidență, peste 50% din cupluri locuind în aceste zone de tranziție mai puțin de cinci ani.

Factorii de relocare în zonă. Cei mai importanți factori sunt congestia redusă, intimitatea sporită, proximitatea (în prezent discutabilă) față de locul de muncă și beneficiile creșterii copiilor aici, la care adaug prețul mai scăzut al locuințelor și tipologia de locuire preferată, mai ușor accesibilă aici decât în oraș.

Periferia în viitor. Vocație.

Am ales să fac un exercițiu de imaginație referitor la periferiile următorilor 50 de ani, cu rolul de a consolida convingerile legate de necesitatea acțiunii pentru a evita adâncirea contrastelor, a conflictelor și slabei gestiuni spațiale și bugetare.

Forma periferiei

Consider că direcția de dezvoltare a orașelor se bazează pe o structură policentrică și că numărul metropolelor va crește rapid. Așa cum am menționat mai sus, consider că problema principală a periferiilor viitorului o constituie enclavele bogate în semne de non-urbanitate care ar putea împânzi orașul dinspre limită spre centru.

Criteriul estetic

Se pune problema identificării acelor elemente proprii, autentice, ce au

21. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România. www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

potențialul de a se modela și definitivă într-o formă ce contribuie la consolidarea identității locale, înrădăcinarea populației și poate avea, în cazurile cele mai fericite rolul de a da culoare și diversitate orașului, ba chiar de a atrage turism.

Consider periferia urbană ca un loc al experimentului și al manifestării creativității.

Este cunoscut fenomenul de muzeificare al orașelor și competiția brand-urilor urbane. Arhitecții construiesc în centrul orașelor pentru integrarea în patrimoniu,²² în timp ce locuitorii periferiilor construiesc pentru a supraviețui.

Consider obiectul de arhitectură cu aspect singular, care adăpostește funcțiuni de interes teritorial ca fiind o soluție pentru atragerea populației spre periferie și care constituie un element de mândrie comunității locale, care își poate consolida identitatea.

Lipsa unei direcții clare a periferiei face din aceasta un loc de joacă al obiectului de arhitectură și modelelor urbanistice, unde împletirea vernacularizării/personalității populației rezidente și a viziunii specialiștilor poate reprezenta un compromis/exercițiu de advocacy de succes. Este vorba despre o sumă de abordări punctuale ce au efect polarizator în timp asupra întregii periferii.

Așa cum face referire F. Choay²³ la scrierile lui Proust, consider că periferiile urbane ale viitorului sunt locul „misterioaselor diferențe din care apare frumusețea.”

Conectivitate și funcționalitate

Cea mai importantă miză a periferiei consider că este rolul de poartă spre oraș. Străpungerile principale, aeroporturile, platformele de afaceri și alte elemente majore de infrastructură generează fluxuri masive de persoane care judecă orașul după urbanitatea acestei periferii.

Periferia urbană propriu zisă poate exploata dubla sa personalitate, de împletire a urbanului cu ruralul, caracteristică ce nu se poate schimba, atâta timp cât centrul urban se va învecina cu zone agricole.

Consider astfel următoarele calități potențiale:

- urban farming – conservarea unor deprinderi tradiționale

- Cooperare rural – urban – mici ferme ecologice integrate în peisaj. Produsele alimentare provenite din imediata vecinătate a orașului reprezintă o alternativă locală, cu costuri minime de transport pentru producători

- respiro accesibil de la viața stresantă a orașului – promovarea unor tipuri de locuire ce nu se găsesc în interiorul orașului, atât densă cât și rarefiată. Consider că succesul rezidă în buna conectivitate și serviciile conexe oferite, ce mizează pe cadrul natural exploatat din punct de vedere ambiental și sportiv.

22. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbaniștilor din România.

23. Idem.

- aducerea biodiversității la limita urbanului
- clustere de activități – pot constitui motoare de dezvoltare economică și academică
- Parcuri tematice, conectate la rețeaua urbană de parcuri. Pot fi astfel refuncționalizate și zonele industriale abandonate.
- Funcțiuni teritoriale, ce leagă periferia de centru și asigură fluxuri noi de persoane (ateliere, cămine studențești, incubatoare de afaceri etc).

Locuitorii periferiilor

Având în vedere mobilitatea sistemului educațional, al locurilor de muncă și dezvoltarea economiilor pe baza cunoașterii vor duce la creșterea nivelului de educație general al populației și modificarea structurii de nevoi în consecință. În virtutea acestui fapt, disparitățile dintre persoanele necalificate și cele tinere, educate sau cele înstărite se vor adânci. Migrația către marile metropole va obliga aceste grupuri sociale din ce în ce mai diferite să conviețuiască.

Principalele probleme pe care specialiștii vor trebui să le rezolve constant și creativ sunt:

- Reducerea conflictelor între clasele sociale
- Facilitarea dialogului și consolidarea comunităților
- Afirmare culturală

Culoarea periferiilor. Cultura

Luând în considerare extinderea fenomenului de globalizare și a accesului la tehnologie, periferiile urbane pot constitui locul de manifestare a spiritului local, al valorilor culturale tradiționale minorităților etnice, subculturilor etc., în condițiile în care se vor face eforturi susținute de încheiere a comunității și se vor dezvolta mijloace prin care aceste deprinderi se pot desfășura în siguranță și într-un mod prin care eclectismul local reprezintă un stil de viață. Așa cum centrul marilor orașe este locul în care se afirmă arta și este împărtășită mai departe, periferia poate fi locul în care se naște, se desfășoară și devine parte a *genius loci*.

Din nou fac referire la F. Choay, care descrie „artiștii cotidiani ai felurilor de a locui” și pe care îi consider parte a locuitorilor zonelor de tranziție.

Concluzii

Deși antropologia din ziua de astăzi și-a îndreptat atenția către studiul societății și a urbanității la nivel macro, au rămas de actualitate probleme precum expansiunea urbană, fenomenul de migrație de la rural la urban și invers și natura orașului contemporan.

Zonele de tranziție apar în mod natural la periferia orașelor din raționamente de extindere urbană și migrație a populației atât din interior cât și din exterior, ca urmare a atracției unui centru polarizator. De altfel, așezări urbane mai mici pot fi înglobate unei metropole, sau devin parte a unui sistem urban teritorial cu relații strânse de echilibru.

Periferiile urbane sunt zone complexe, instabile, aflate în tranziție, comparabile ecotonului din domeniul ecologiei. Acestea se află într-o permanentă relație cu centrul urban care le poate determina radical dezvoltarea, dar împrumută de asemenea caracteristici din afara limitei (flexibile), adică din mediul rural. Sunt zone în care se fac simțite atât semne ale urbanității, cât și ale non-urbanității.

Instabilitatea face aceste zone greu de manageriat, atât din punct de vedere al trasării unei direcții de dezvoltare sau a atragerii investitorilor cât și datorită slabei asocieri sociale, care nu permite o comunicare strânsă sau formularea unor concluzii în ceea ce privește nevoile și dorințele acestor comunități neînchegate.

Prețul terenului și dorința unui stil de viață diferit de oferta centrului urban constituie principalele motive pentru relocarea populației în aceste zone periferice.

Astfel, printre locuitorii acestor zone sensibile întâlnim în primul rând tinere cupluri ce migrează din mediul urban, cu studii medii sau ridicate, aflate în primii ani de căsnicie, care caută o locuință spațioasă pentru a-și extinde familia, preferabil o locuință individuală. Aceștia locuiesc în zonele de tranziție pentru aproximativ cinci ani, presupunând că momentul în care părăsesc zona coincide cu momentul sporirii stabilității financiare a familiei și vârsta la care copii încep școala primară sau gimnazială.

În ceea ce privește locuințele și ocuparea terenului, acestea nu sunt strict reglementate și oferă o mai mare libertate de construire, dar de prea puține ori benefică pe termen lung în contextul extinderii intravilanului și a atractivității care scade în timp față de oferta urbană existentă. Caracterul pronunțat rural este însă dat de către activitățile agricole și de creștere a animalelor, atât datorită dorinței de a duce un trai mai sănătos dar aproape de oraș al locuitorilor care au migrat din centrul orașului sau a deprinderilor și a opțiunilor limitate ale persoanelor ce au migrat dinspre mediul rural.

La nivel social, principalele probleme resimțite țin de alienare și segregare socială: un sentiment de dezrădăcinare și pierderea legăturii cu familia sau a înruderii, nevoia de integrare, de a găsi un loc de muncă ce va permite în continuare locuirea în mediul urban sau creșterea familiei.

Periferia nu are vârstă și nu are timp (de desfășurare, de adaptare). Se află într-o cursă cu centrul, este greu de digerat, dar este un loc al surprizei, ușor de surprins. Este cel mai tânăr subsistem al orașului, crește cu rapiditate și se modelează întocmai unui organism. Diferența dintre o dezvoltare sănătoasă sau una care dăunează Marelui Oraș este atenția care îi este oferită și gradul în care direcțiile benefice de dezvoltare sunt asumate de locuitori, specialiști și administrație.

De altfel, periferia nu își asumă un rol. Este o zonă în tranziție, nedefinită concret, care primește roluri pe care le joacă mai mult sau mai puțin reușit. Din acest du-te vino de încercări își poate constitui o direcție proprie, în măsura în care primește suportul și flexibilitatea necesară de la Centru.

Consider vitală încurajarea manifestărilor pozitive, autentice, ale locuitorilor periferiilor, ca „artiști ai vieții cotidiene”, în virtutea convingerii că nu urbanitatea, ci cultura urbană este cea care atrage turiștii și oportunitățile de dezvoltare.

SUMMARY

As the towns and cities of the world are continuously increasing, the present paper aims at explaining, from an anthropological perspective, the phenomenon of urban dispersion - mainly that of the outskirts. The outskirts concept is being analysed - its evolution in time, the expansion phenomenon, the urban-rural double migration; the physical, social, economical and cultural aspects of these transition areas are also described.

The peripheral areas of the world-wide cities bear common features: they are diverse, they lack homogeneity, they gather the poorest population, but also the richest. They are all transition areas, spatially and functionally non-coagulated, with partly planned or non-planned development, with peculiarities concerning the quality of the dwelling, and rising special social problems, in multiple domains.

BIBLIOGRAFIE

- Van Esterick, P (2014) Urban anthropology. [Online] Disponibil la : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology> [Accesat: 30 decembrie 2014]
- Ch'oay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbaniștilor din România.
- Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206.
- UE.European Comission (2006).URBAN SPRAWL IN EUROPE. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- UE.European Comission (2010). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Lisbon Strategy evaluation document. Brussels (SEC (2010) 114 final)
- Comisia Europeană (2010). COMUNICARE A COMISIEI. EUROPA 2020. Bruxelles (COM (2010) 2020 final)
- Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române* (2012). Ediția a II-a revizuită și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold
- Stan, A., (2012) *Dinamica periferiilor urbane*, din Modul: Analiză urbană. UAUIM. Prezentare
- Sârbu, C., (an neprecizat) *Geografie și ecologie urbană*, din modulul: Elemente de mediu și decizie în urbanism. UAUIM. Prezentare
- Sârbu, C., (2014), *Expansiune urbană și intercomunalitate*, din Modulul: Orașul – expansiune și servicii. UAUIM. Breviar

ALIMENTAȚIA NATURALĂ ÎN CONTEXT ISTORIC

Daniela Dumitrescu

Actul alimentar – un act cultural

Pe parcursul istoriei umanității alimentația a fost determinată de mediul natural, de structura socio-economică a comunităților, de concepțiile religio-spirituale. Actul alimentar bazat pe dimensiunea fiziologică și metabolică a evoluat în funcție de cadrele geografice și cele culturale, dimensionându-și semnificații și conotații specifice. Comunitățile au oferit dintotdeauna indivizilor coduri și modele culturale variabile în funcție de factori economici și sociali, precum și în funcție de perioadele istorice.

Antropologul Claude Levi-Strauss relevă faptul că acolo unde există reguli, norme, practici, credințe, la nivelul comunităților începe Cultura, iar prezența automatismelor „spontane” evidențiază Natura. Factorii culturali influențează comportamentul omului, iar sistemul alimentar se integrează acestui comportament. La rândul său, Mircea Eliade a identificat coduri și valori religioase în acele acte fiziologice ale nutriției, sacralități care „devin la primitiv un rit a cărui intermediere îl ajută pe om să se apropie de Realitate, să se insereze în ontic”. Pentru omul culturilor arhaice acestea reprezintă „ceremonii prin intermediul cărora se face comunicarea cu forța pe care Viața însăși o reprezintă”¹. Prin codurile sale rituale, alimentația semnifică punerea în acțiune a simbolurilor cunoscute de întreaga comunitate. Modul de preparare a alimentelor, integrarea acestora într-un cod cultural reflectă nivelurile complexe ale variabilei care se manifestă în mentalul colectiv al grupului respectiv și prin care se definește așa-numita personalitate de bază, determinată de condițiile de mediu, de condițiile biologice, tehnologice și economice, precum și de sistemul de credințe. În întreaga istorie a umanității interdependența dintre modurile și sistemele de alimentație și complexitatea universului culturii apare ca evidentă.

Utilizarea focului a reprezentat un moment important în dezvoltarea civilizației umane și al tuturor aspectelor ce privesc problematica alimentației. După cum afirma Claude Levi-Strauss, perioada trecerii de la „crud la gătit” în prepararea hranei a însemnat inventarea unor tehnici, practici și reguli legate de acest proces. Etnologul Fernand Braudel, analizând acest fenomen, consideră că în evoluția alimentației umane au existat două momente relevante – unul la sfârșitul paleoliticului, care a însemnat trecerea la consumul de carne „gătită”, trecerea la „marele carnivorism”, iar

1. Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*. Ed. Humanitas, București, 1992, p. 47.

al doilea în perioada neoliticului, în urma apariției și extinderii culturilor cerealiere, când s-a făcut trecerea către consumul de alimente fierte și către prepararea pâinii².

Producerea alimentelor, care a luat locul culesului natural, este clasificată de către antropologi în trei nivele care, deși sunt distincte, interferează între ele: horticultura, agricultura și păstoritul³. Agricultura a solicitat treptat o muncă mai intensă decât în primele sale forme arhaice și, de asemenea, folosirea continuă a pământului. Ea necesita, în plus; domesticirea animalelor și utilizarea acestora în obținerea produselor agricole, irigarea și terasarea solului.

Alimentația și contextele culturale

Întemeierea „gastronomiei” rituale s-a realizat o dată cu apariția civilizațiilor din jurul templelor; sacerdoții erau sacrificatorii care ofereau zeilor ofrande animale sau vegetale, pe care apoi le consumau și ceilalți participanți la ritual. Fenomenul sacrificiului este considerat „act ritual întemeietor” sau ca un „eveniment fondator al civilizației umane”⁴. Dintre animale erau alese întotdeauna cele mai valoroase pentru utilitatea lor, cele mai blânde, mai inocente și mai legate de om prin instinctul și obiceiurile lor.

Etnologia modernă aduce confirmarea acestui fapt: în anumite comunități pastorale care practică sacrificiul, animalele sunt strâns asociate cu existența umană. Această diviziune a sacrificiului în două mari categorii, umanul și animalul, au un caracter sacrificial, într-un sens riguros ritual; ea se bazează de fapt pe o judecată de valoare, pe ideea că anumite victime, oamenii, sunt prin excelență improprii sacrificiului, în vreme ce animalele sunt sacrificabile. Există astfel un principiu universal de selecție, criteriu după care se efectuează alegerea oricărei victime, întrucât sacrificiul a fost întotdeauna definit ca o mediere între un sacrificator și o divinitate.

Alimentația naturală în istorie

Dacă vom căuta printre descrierile diverselor sisteme și stiluri alimentare făcute de istoricii de profesie, legate de obiceiurile și tradițiile culinare ale diverselor popoare, vom descoperi că numeroase studii recente prezintă detalii ce pot oferi o altă imagine a nutriției din perioadele istorice trecute, diferită complet de cea cunoscută la nivelul maselor (de genul „carnea este alimentul de bază dintotdeauna” etc.). Observăm de aceea cum, cel puțin în antichitate, hrana de bază nu era nicidecum reprezentată de carne, ci de derivatele cerealiere, legume, fructe, ouă și

2. Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. I, Ed. Meridiane, București.

3. Conrad Phillip Kottak, *Anthropology, the Exploration of...*, The Fifth Edition, McGraw-Hill, Inc., New York and at, 1991.

4. Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis Han*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 2.

produse lactate, eventual pește (în funcție de populație și de zona geografică). Carnea diverselor mamifere domestice sau de vânat se regăsea doar pe masa celor bogați, însă și aceasta doar pentru anumite regiuni și în mod ocazional. Se pare că Evul Mediu a fost însoțit de o modificare în stilul culinar tradițional, fiind evidențiat cel mai pregnant în zona Occidentului, unde chiar și țăranii, pe măsură ce deveneau tot mai înstăriți, au început să adopte un stil culinar tot mai centrat pe carne și preparate din ce în ce mai prelucrate termic. Astfel, în decurs de câteva sute de ani, aceștia s-au îndepărtat atât de mult de stilul alimentar simplu și natural al Antichității, încât au uitat cu totul de această origine naturală și sănătoasă a nutriției ancestrale. Acest aspect a devenit tot mai evident, mai ales în epoca modernă și contemporană, când o alimentație considerată „rațională” și echilibrată, chiar și de către forurile academice medicale, nu mai poate fi concepută fără aportul major de proteine animale din carne prelucrată termic. Această mentalitate culinară occidentală a fost atât de puternică, încât a penetrat chiar și stilul culinar tradițional românesc din ultimul secol recent încheiat (XX).

A apărut însă „Epoca Postmodernă”, ce a provocat o „trezire” spirituală a omenirii, și s-a închis cercul „istoric” al alimentației intens carnivore, cu re-deschiderea unui nou ciclu, al re-cunoașterii și re-găsirii alimentației reale: cea naturală, organică, netoxică.

Susținători vechi și noi ai alimentației naturale

Aparent este destul de dificilă descoperirea de susținători pentru promovarea stilului de viață și tratament prin hrană naturală printre personalitățile istorice. Însă, prin studiu atent, de aprofundare a afirmațiilor unor personaje binecunoscute în istoria medicală, culturală, științifică, socială, putem descoperi confirmarea și susținerea acestui aparent nou sistem alimentar teoretic și practic.

Astfel, diverse scrieri istorice, pornind de la Herodot, Strabon și alți istorici autorizați, prezintă stilul de viață al inițiatorilor și susținătorilor principalelor curente filozofice din Grecia antică, amintind și de preceptele culinare ale acestora. În acest sens se susține că în principal orficii greci și mai ales traci, epicurienii, stoicii, platonicienii, neoplatonicienii și alți diverși susținători ai altor curente filozofice, religioase sau metafizice aplicau acest principiu culinar – „principiul viului” - printr-o alimentație netoxică, naturală, ca element de bază în viața lor. În acest sens, dr. E. Bertholet, laureat al Universității medicale din Laussane, ne prezintă aspecte mai puțin cunoscute din viața unor mari gânditori și filozofi ai Antichității⁵: orficii greci duceau o viață ascetică și renunțau la carne pentru a obține purificarea trupească și sufletească. Hesiod, în poemul „Lucrări și zile” regreta Era de aur și blestema

5. Bertholet, E., *Fructele. Valoarea lor nutritivă și curativă*, Ed. Pierre Genillard, Lausanne, 1967.

fapta lui Prometeu, primul care a omorât o vită și a adus focul din cer pentru a prepara mâncarea din carnea acestui animal. Empedocle, ca și Pitagora, au susținut cu hotărâre interdicția cărnii. Socrate a trăit idealul vieții simple. De la el avem expresia *mănânci numai ca să trăiești*, în timp ce alții trăiesc numai ca să mănânce. Socrate se hrănea numai când îi era foame și numai cu alimente folositoare sănătății. El avea o regulă ascetică de viață: „Vremurile grele sunt învățători buni”. La rândul său, Platon pleda pentru cea mai mare seriozitate la mâncare și băutură. El considera că hrana care nu a trecut prin foc este cea mai bună și lua într-o zi o singură masă, cu multe fructe. Printre deprinderile sale statornice erau și zilele de post. Xenocrate, succesor al lui Platon la conducerea Academiei, a susținut vegetarianismul. Diogene a pus în practică maximele filozofice ale învățătorului său Antistene, a cărui filozofie se poate rezuma în ideea că omului nu-i rămâne decât alegerea între spirit și frânghie. Diogene a dus o viață de o simplitate legendară; se hrănea cu ierburi, smochine uscate, măsline și legume crude. El spunea: „Oamenii s-au moleșit și sunt mai nefericiți decât animalele, care beau apă și se hrănesc cu plante”. Susținea mereu: „Carnea și vinul abrutizează pe bătrâni și moleșesc pe tineri.” Plutarh era de asemenea vegetarian și a scris, în acest sens o carte: „Despre mâncarea cărnii” în care se prezintă ca un apărător al animalelor torturate și ucise de oameni. El spune că oamenii nu mai urmează adevărata lor menire și au rămas în urma animalelor. Plutarh a observat o legătură cauzală între necumpătarea la mâncare și băutură și decăderea moravurilor din timpul său. Teofrast, mare naturalist, elev al lui Aristotel, spunea că mâncarea cărnii nu este necesară, înnăbușind îndemnurile superioare din om: „îmbuibându-se, oamenii au pierdut amintirea vechii pietăți, au căzut tot mai adânc în excese, nemailăsând nimic negustat și nemâncat”.

Seneca, unul din marii filozofi stoici, a fost susținătorul elocvent al vieții simple. Era convins că decadența din timpul său trebuia pusă pe seama exceselor și senzualității fără limite, afirmând: „Pentru libertatea noastră interioară trebuie să avem stomacul bine disciplinat”. El nota că „o dată cu numărul bucătarilor crește și numărul bolnavilor”. Era convins că în orice caz carnea este cea care trezește instinctele inferioare ale omului, în timp ce regimul vegetarian purifică și improspătează spiritul. Pitagora, marele matematician și filozof, solicita discipolilor săi să ducă o viață austeră; hrana lor era compusă numai din alimente care nu erau trecute prin foc, vegetale crude, și singura lor băutură era apa. Prin acest regim sever el urmărea să obțină o neobișnuită ascuțime a gândirii și puritatea sufletului. Modul de viață pitagoreic a devenit sinonim cu regimul naturist. După o jumătate de mileniu, Juvenal promova acest regim, comparându-l cu modul de viață depravat al contemporanilor săi⁶. Remarcăm deosebita școală a lui Pitagora, de inițiere în

„știință și conștiință” (matematică și numerologie, astronomie și astrologie, fizică și metafizică), inițiată de acesta și dusă mai departe de discipolii săi, unde hrana naturală, numită „vie”, reprezenta cu adevărat un mod de viață. Lui Pitagora i se atribuie și următoarea afirmație, ca sinteză a crezului său privind acțiunea hranei asupra corpului biologic și spiritual: „Doar hrana vie și proaspătă îi permite omului să rămână sănătos, să fie fericit și să simtă adevărul”.

În același mod Hipocrate, părintele medicinei, oferă o multitudine de argumente în susținerea acestui concept natural. Preocuparea „părintelui medicinei” pentru aspectele de terapie și prevenție prin alimentație cât mai naturală este tot mai mult recunoscută de lumea medicală occidentală. Cercetând datele istorice din vremea sa, care ne-au parvenit în prezent, este de remarcat în primul rând atracția marelui medic grec pentru tipul de vindecare nutrițional natural, prin combinarea plantelor alimentare și a ierburilor din natură. Confirmări credibile ne vin din celebra afirmație hipocratică: „Alimentul să vă fie medicament și medicament să vă fie alimentul”, dar și de la o imagine asemănătoare: „Suntem ceea ce mâncăm, iar bolile trebuie tratate înainte de toate prin alimentație”, precum și de la afirmații tranșante de genul: „Lăsați leacurile în borcanele lor dacă puteți vindeca bolnavul cu ajutorul hranei”. Tot Hipocrate este cel care introduce conceptul de „regimen” („mod de viață organizat”) și cel de „vix medicatrix naturae” („puterea vindecătoare a naturii”)⁷. Prin promovarea practicii alimentației pentru menținerea sănătății și în terapeutică, dar și solicitând curajul de a lăsa „puterea de vindecare a naturii” să-și facă datoria (prin pauză alimentară și o atitudine de viață cât mai firească), Hipocrate se referea la principiul integrării alimentației cât mai naturale în sistemul terapeutic coordonat și determinat prin dimensiunea spirituală.

Același stil de abordare a metodei de vindecare și de menținere a sănătății prin hrană și un mod de viață cât mai natural se remarcă, poate mai pregnant ca în multe alte locuri, și în privința informației medicale ce survine din spațiul românesc, aparținând perioadei Antichității. Legat de miticul Zalmoxis, de miticul Orfeu sau de Marele Preot al lui Burebista, Deceneu, izvoarele istorice referitoare la istoria acestei zone, din păcate destul de sărace în informații, exprimă aceeași idee esențială: promovarea în rândul populației a valorilor morale și spirituale, inclusiv a artei care înalță sufletul, dar mai ales promovarea unui „mod de viață potrivit legilor naturii”. Concluzia care se poate trage de aici este că aceste valori spirituale fundamentale promovate aveau un suport material corespunzător – o hrană naturală, cea care poate asigura „acordajul” direct cu natura, atât cea exterioară, dar mai ales cu cea interioară.

Tracii s-au îndeletnicit cu păstoritul și creșterea vitelor. Collumela (20-70

II”, București, 1939, p. 51.

7. Bertholet, E. – op.cit, p.89.

d. Chr.), autorul lucrării *Despre agricultură*, remarcă: „Apoi oile nu numai că-i satură pe țărani prin belșugul brânzei și al laptelui, ci acoperă și mesele bogaților cu mâncăruri numeroase și plăcute, iar unor neamuri lipsite de grâu le procură toată hrana, de aceea cei mai mulți dintre geți se numesc «băutori de lapte»”. La rândul său, Ovidiu arată că „păstorul cânta din fluierle lui lipite cu smoală, ținând coiful pe cap, iar fricoasele de oi se tem de războaie, nu de lup.”⁸.

Imaginile rezultate din parcurgerea istoriei nutriției naturale în context general nu pot fi însă absolutizate, cum am putea fi tentați la prima vedere. Acestea reprezintă „clișee” de ansamblu, relative, „medii statistice”. În aceeași zonă geografică și în aceeași perioadă istorică, obiceiurile aveau o mare diversitate, inclusiv culinară. Astfel că putem vorbi cel mult de o dominantă, având de-a face cu oameni, fiecare cu o personalitate distinctă. Pe de altă parte, o mare variație și oscilație a obiceiurilor, inclusiv culinare, o poate realiza aceeași persoană într-un anumit interval de timp (perioade de „naturism” alternate cu cele de carnivorism etc.) De aceea vorbim de dominante și de medii, nefiind vorba de imagini și parametri absoluți, stilul de nutriție al unei anumite populații într-o anumită perioadă istorică fiind apreciat după numărul majoritar (peste 50% din persoane) al celor ce practicau acel tip de nutriție.

Apropiindu-ne de vremurile noastre, remarcăm cum, în germenii științei moderne, inclusiv medicale, se regăsește și se perfecționează conceptul de viață și hrană naturală. Astfel, englezul Thomas Sydenham, supranumit „Hypocrate al Angliei” (secolul al VII-lea), continuând linia predecesorului său antic, recomanda remediile cele mai simple și mai naturale, cele mai puțin toxice, definind boala printr-un concept fundamental aparținând medicinei naturale: „Boala nu este altceva decât efortul depus de corp pentru a scăpa de materiile morbide”. O exprimare asemănătoare a folosit și alt mare medic și chimist al vremurilor trecute, Herman Boerhave, profesor de medicină la Universitatea din Leida prin anul 1700, care, în consens cu Hypocrate și cu Sydenham, afirma că „slăbiciunile pot apărea oriunde în corpul nostru ca urmare a unui tratament (alimentar) nenatural”⁹.

În perioada modernă, tot mai mulți medici, biologi, anumiști etc. au remarcat diferențe de dentiție, intestinale și ale altor organe, dintre corpul omenesc și cel al animalelor carnivore. Dar aceste aspecte de anatomie și fiziologie comparată, ce sugerează clar apartenența „matriței” corpului uman la tipul de nutriție fără carne, sunt remarcate încă din secolul al XVII-lea de biologul Pierre Gassendi.

Sylvester Graham (1794-1851) a promovat intens calitățile nutriției cât mai naturale (în primul rând fără carne), încercând – și realizând – obținerea unei pâini

8. Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, Ed. Saeculum IO/Vestala, București, 1999, vol.3, p. 360.

9. Apud med. drd. Marian Paraschiv-Claudius, *Tratat Pentru Alimentația Naturală a omului*, Ed. C. IIRISTALIN, București, 2003, p. 53.

de calitate superioară ce-i poartă numele, pâinea Graham, alături de biscuiți speciali. Un distins membru al Colegiului Regal al Medicilor din Edinburgh, dr. William Buchan, realizează în 1883 o interesantă carte de promovare a alimentației apropiate de natură, în care preciza că sfătuiește pe fiecare persoană, pacient sau medic, să acorde mai multă importanță dietei alimentare și diferitelor moduri de vindecare prin nutriție, întrucât această parte a medicinei – dietoterapia – este și rămâne o metodă naturală foarte eficientă de vindecare a bolii.

Cu puțin înainte de epoca lui Pasteur, într-o carte de avangardă despre patologia celulară, un cunoscut medic german, Rudolph Virchow, susținea că sănătatea celulelor depinde de compoziția lor chimică și că această compoziție chimică depinde, la rândul ei de natura hranei absorbite de individ. De asemenea, Rudolph Virchow este unul din cei ce a polemizat cu microbiologul și chimistul francez Louis Pasteur pe marginea genezei bolilor infecțioase. Acestei dispute i se vor alătura ulterior și un alt mare microbiolog, Claude Bernard, precum și specialistul englez în sănătate publică, John Snow Billings. Toți acești oponenți ai celebrului Pasteur au susținut cu tărie că infecția bacteriană este efectul mediului favorabil oferit de toxemia din organism, și nu cauză a îmbolnăvirii. Astfel, aceștia preconizau rezolvarea cauzală și reală a infecției din organism prin neutralizarea toxemiei interne, utilizând astfel alimentația naturală. Mai aproape de noi, dr. Bircher-Benner, conducătorul clinicii elvețiene de terapie prin dietă naturală din Zurich, este considerat de mulți ca cel ce a pus noi baze conceptuale și practice ale nutriției naturale în medicina modernă, lansând conceptul de „hrană vitală completă”. Pentru acest pionier elvețian al terapiei naturale, „hrana vitală completă” este asigurată de produse animale naturale (lactate, ouă, miere), legume, fructe, cereale – toate crude, organice, naturale¹⁰.

În acest sistem medical natural, teoretizat dar mai ales practicat de către acest mare medic elvețian, s-au format o pleiadă de susținători ai nutriției naturale, dintre care se desprinde figura binecunoscutului dr. Ernst Günther¹¹. În America, printre mulți alți medici „naturiști” – dr. Max Gerson – sunt de remarcat figurile a trei mari nutriționiști „naturiști”, fondatori ai Catedrei de Medicină Dietetică din „Goldwater Memorial Hospital” a Universității din Columbia: dr. J. H. Tilden (autor al lucrării „Explicația toxemiei”), dr. G.S. Weger și dr. H. Bieler. Istoria medicinei cuprinde, însă, și alți cunoscuți medici naturopati sau oameni de știință care au promovat alimentația naturală (ex.: dr. George Barbarin, Prof. William Tiller din cadrul Departamentului de științe și Ingineria Materialelor a Universității Stanford etc.).

Unul din cei mai mari profesori și doctori în știința purificării corpului și în

10. Med. drd. Marian Paraschiv-Claudius, *Tratat Pentru Alimentația Naturală a omului*, Ed. CRISTALIN, București, 2003, p. 233.

11. Ernst Günther, *Hrana vie*, Ed. Adevăr Divin, Brașov, 2001.
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

nutriție a fost dr. medic John Tilden din Denver. Programul său a inclus postul și o abundență de fructe, vegetale și produse animale. El a ajuns la 90 de ani și a fost un medic activ până la sfârșitul vieții.

Particularități ale spațiului românesc

Această dimensiune a alimentației naturale, primește, prin experiența din spațiul românesc, o notă particulară și, în același timp, universală. Am exprimat aceste aspecte pentru a înțelege, mai ales, consistența imaginii de „popor mîncător de lupte” atribuită geto-dacilor de către diverși istorici. Această constatare, recunoscută de istorici ai vremii, nu se aplică întregii mase de geto-daci ai perioade istorice corespunzătoare – așa cum nici actuala situație de „carnivorism” nu se aplică întregii populații din prezentul spațiului românesc. Dar, pentru că o bună parte din populație practica acest sistem culinar natural, promovat și recomandat cu înțelepciune de clasa conducătoare sacerdotală geto-dacă, în acest caz putem vorbi de o dominantă culinară. Și aceasta chiar dacă au existat, în continuare, segmente ale populației, unele chiar numeroase, care practicau culte primitive, ritualuri poate sângeroase, în care „sacrificiul” (uciderea) animalului și consumul cărnii, inclusiv ritualic, erau elemente de bază, reminiscențe ale unui primitivism preistoric. Acest aspect este general valabil în orice cultură și în orice perioadă istorică. De aceea, ca o sinteză, vorbind de comparații între medii și dominante culinare între diferite zone și areale, putem spune că în zona românească alimentația naturală și medicina naturală, a mijloacelor cât mai naturale, profund umane, a fost dintotdeauna firească.

Remarcăm distincția fundamentală dintre modul de viață al ciobanilor munteni și stilul de viață reprezentat de nomadism al populațiilor migratoare. La crescătorii de cai din pustiile orientale (nomazi), cunoașterea de sine este înlocuită cu „cunoașterea” prin forță, prin cucerire și agresiune. Și este oarecum normal: hrana de bază era carnea, simbolul agresiunii, a forței brute, a crimei comise prin uciderea animalului („calitate” transmisă, astfel, sistemului-organism ce preia această informație). În schimb, spațiul românesc cunoaște experiența unei profunde căi spirituale, promovată cel puțin de vârfurile conducătoare ale vremurilor de demult, vremuri încă prea puțin cunoscute istoriografic, ce se întind încă înainte de perioada lui Herodot, Deceneu și chiar Zalmoxis. Astfel, se pare că această zonă geografică a reprezentat centrul unei profunde inițieri în artele medicale ale vindecării și ale cunoașterii tainelor naturii. În acest sens cităm doar doi autori dintre cei care susțin această idee: Nicolae Iorga, într-una din scrierile sale, afirmă că, în tinerețea lui, Hypocrate a fost inițiat în tainele medicinei de către un medic trac, cu numele Herodicus din Selimbra¹². De asemenea, o cercetătoare a istoriei geto-dacilor, Mioara Călușîș-Alecu, în lucrarea „Zalmoxis”

12. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1936.

declară, legat de inițierea lui Zalmoxis în vechea Eladă, ca „sclav” al lui Pythagoras: „Argumentele lui Herodot, Suidas și Simon Pelloutier demolează fără drept de apel această concepție eronată. Mai mult, apare clar ideea că Pythagoras este cel care s-a inspirat de la geți, deoarece l-a avut ca maestru (învățător) pe Abaris (Avaris) Hiperboreeanul”¹³. Dacă acceptăm această ipoteză, care presupune că prezența lui Zalmoxis la școala lui Pythagoras nu a fost ca sclav, ci, în realitatea inițiativă, un adevărat Învățător, și dacă ne reamintim ce propovăduia această școală inițiativă a lui Pythagoras (din punctul de vedere al medicinei naturale: hrana vie), atunci începem să percepem mai clar anvergura dimensiunii inițiatice a învățăturilor, inclusiv medicale, ale clasei conducătoare sacerdotale a geto-dacilor.

Aspecte moderne ale culturii alimentare

În vremurile noastre, pe plan cultural, raportarea la hrană s-a inversat: pericolul și teama de exces au înlocuit pericolul și teama de foame. La vechii greci, *dieta* însemna un regim echilibrat de viață, construit pe baza propriilor exigențe. Astăzi, în limbajul uzual, termenul a ajuns să desemneze reducerea hranei, limitarea ei. Această alegere nu mai pornește de la valori moral-religioase, ci de la motivații preponderent estetice, igienice sau utilitariste. Pentru omul contemporan, a mânca puțin este semnul și instrumentul eficienței și, de aici, al puterii.

Dincolo de aceste aspecte, avalanșa de „diete”, în societatea de azi, ascunde și valori refutate, față de imaginile hedoniste promovate de sistemele mass-media, care creează mituri ale consumului. Se schimbă perspectiva: hrana „care face bine”, care are proprietăți deosebite, este primită cu entuziasm de public. Dacă mii de ani s-a conturat teama față de foame, astăzi se consolidează o nouă obsesie: „teamă de obezitate”, teamă care acționează asupra spiritului colectiv. Fenomenul reflectă o dimensiune a consumului și a abundenței, ambele făcând parte dintr-o uriașă structură culturală globală. Noile modele alimentare europene au un puternic specific urban. Societatea industrială are o înaltă rată de urbanizare, numărul locuitorilor orașelor fiind în continuă creștere. Modelele urbane de alimentație constituie norma și pot fi imitate de oricine.

Se produce și un alt fenomen: apariția unui sistem alimentar tot mai uniform, mai omologat, înstrăinat în același timp de teritoriu. Tendințele spre urbanizare arată că în anul 2000, jumătate din populația lumii locuia în orașe și se prevede creșterea acestui procent până la două treimi până în anul 2020. Acest tipar va avea cel mai mare impact în țările mai puțin dezvoltate, în așa-numita „lume a treia”, unde se află deja orașele cele mai mari ale lumii, din punct de vedere al numărului de locuitori.

13. Apud med. drd. Marian Paraschiv-Claudius, *Tratat Pentru Alimentația Naturală a omului*, Ed. CRISTALIN, București, 2003, p. 65-66.
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Tendința se leagă de mișcarea de îndepărtare de economia pur agrară și de orientare spre angajarea în sectorul industrial și în cel al serviciilor, trăsătură caracteristică orașelor puternic angrenate în sistemul corporatist, cum devine din ce în ce mai mult și orașul București.

Cuvinte cheie: sistem alimentar, tradiție, rit sacrificial, dietă, spiritualitate.

SUMMARY

Throughout history, feeding has proved to be an act of culture, determined by the social and economical structure of the various communities, by their religious and spiritual mentalities. The physiological and metabolical act of feeding has evolved within given geographical and cultural frames, with various connotations and significance. The communities have offered the individuals codes and models according to social and economical data, depending the historical context. The article presents a history of the natural nutrition, its contemporary aspects, including the evolution in Romanian nutrition habits.

AGRICULTURA URBANĂ

Cătălin Oncescu

Master Mobilitate Urbană

Introducere

Agricultura a fost și este una dintre principalele preocupări ale populației la nivel global. Tendința globală actuală a agriculturii este de a se extinde, prin ramura legumiculturii, și în mediul urban. Din studii reiese că cei care gestionează orașele își dau seama de faptul că nu este durabil să produci fructele și legumele de care cetățenii au nevoie, zilnic, la distanțe foarte mari de oraș deoarece acest lucru presupune costuri mai mari cu transportul. De aceea ei au încercat să găsească soluții folosind resursele oferite de mediul urban. Pentru a veni cu o soluție la această problemă s-a experimentat pentru a descoperi în ce fel zonele din mediul urban se pot folosi pentru agricultura urbană.

Cercetările oferă indicații despre cum se pot obține rezultate bune cu diferite tipuri de legume dar problema creșterii în mediul urban nu este analizată în amănunt. Lucrarea de față își propune să identifice o serie de soluții care ar putea fi aplicate în orașele din România fără costuri mari de implementare și întreținere astfel încât ele să fie accesibile tuturor.

Evoluția mediului rural

În ultimele decenii, lumea satului românesc s-a aflat într-un continuu proces de transformare care a dus la modificarea atât a specificului localităților rurale, cât și a coordonatelor demografice, ocupaționale și valorice ale populației. Statul tradițional a suferit primele modificări structurale importante odată cu instaurarea regimului comunist. Procesul de colectivizare, precum și procesele de urbanizare și de industrializare masivă din anii '50-'70 au transformat radical activitatea economică, stilurile de viață și obiceiurile din statele României, ceea ce a dus la dispariția unei forme tradiționale de organizare a vieții sociale (Flavius Mihalache, Alin Croitoru, 2006).

Acest proces de evoluție a trecut prin trei mari perioade de schimbare: perioada interbelică, perioada postbelică și perioada „post” revoluție (Oana Eleonora Glogovețan, 2014).

Perioada interbelică cuprinde evoluția agriculturii după reforma agrară din 1921 și începutul celui de Al Doilea Război Mondial (1918-1940) (Oana Eleonora Glogovețan, 2014).

Perioada postbelică, cuprinde două etape majore: 1945-1962, perioada în

care au fost desființate exploatațiile agricole private și 1963-1989 perioada de după încheierea procesului de etatizare și colectivizare a agriculturii. După instaurarea în țara noastră a primului guvern comunist, 6 martie 1945, se declanșează o politică de lichidare a exploatațiilor agricole existente, pe temeiul ideologiei marxiste și restructurarea lor după modelul sovhozurilor și colhozurilor sovietice. Procesul de restructurare a exploatațiilor agricole s-a desfășurat pe două planuri aparent distincte, „etatizarea” și „colectivizarea”, dar, chiar dacă nu au început simultan, ele s-au potențat reciproc. Astfel sectorul proprietății de stat, de la valori nesemnificative la sfârșitul războiului a crescut la 1,8 mil ha în 1962 (la momentul declarării încheierii procesului de colectivizare) și în final la peste 2 mil ha, reprezentând peste 22% din suprafața agricolă lucrată. Procesul de etatizare a însemnat trecerea în proprietatea directă a statului a unei importante părți a terenurilor agricole de cea mai bună calitate, de numărul și valoarea utilajelor și instalațiilor din dotarea unităților de stat; proprietatea totală asupra tractoarelor și a mașinilor agricole ce efectuau lucrările pe terenurile G.A.C.-urilor (contra unei părți din producție); precum și preluarea de către organele de stat a deciziilor privind elemente esențiale ale activităților în G.A.C. (structura culturilor, tehnologia, volumul și destinația producției), planificarea, îndrumarea și controlul gestionar, procesarea, prelucrarea și valorificarea producției. De notat însă că nu au fost preluate, sub nici o formă și problemele sociale și remunerația colectivștilor, lăsându-le pe seama fiecărui G.A.C. în parte (Oana Eleonora Glogovețan, 2014).

Perioada postrevoluție (1990-2002). În această etapă una dintre problemele majore după evenimentele din 1989, a fost reconstituirea proprietății private în general și implicit a proprietății private în agricultură (Oana Eleonora Glogovețan, 2014).

Concomitent cu aceste mari perioade de schimbare au avut loc și două perioade de transformare a societății după inaugurarea regimului comunist: destructurarea vechii societăți 1947-1953; schimbarea politică și noua elită 1953-1957.

1947-1953. Primii ani după instaurarea regimului comunist în România au fost marcați de procese de așezare a societății pe modelul sovietic. Distrugerea vechilor forme de organizare socială și a relațiilor economice specifice perioadei anterioare a reprezentat una dintre prioritățile regimului nou instalat.

1953-1957. După eliminarea vechilor forme de organizare și a vechii elite, a apărut o nouă categorie socială care a luat în mâini conducerea statului. Această categorie, reprezentată de noua elită politică, a consolidat puterea regimului comunist, accelerând procesele structurale de redefinire a societății (Flavius Mihalache, Alin Croitoru, 2006).

Aceste schimbări au obligat populația să se adapteze la noua ordine socială. Pentru început lucrurile au fost omogenizate, diferențele sociale au încercat să fie minimizate. La începutul anilor '70, însă, diferențele cresc prin creșterea numărului

persoanelor ocupate în sectoare neagricole. În funcție de domeniul de activitate, agricol sau neagricol, veniturile persoanelor active se diferențiază puternic.

Urbanizarea

Procesul de urbanizare accelerată a României derulat de către regimul comunist a făcut ca ponderea populației rurale să se reducă substanțial în decursul a cinci decenii. Astfel, dacă în 1948 76,6% din totalul populației țării locuia la sate, această pondere a scăzut până la 45,7% în anul 1990 (Flavius Mihalache, Alin Croitoru, 2006).

Procesul de sistematizare, demarat în 1972, a vizat structurarea localităților rurale și urbane în ierarhii bine definite, în cadrul cărora fiecare localitate îndeplinea funcțiuni clare în vederea asigurării unei dezvoltări teritoriale integrate. Planul de sistematizare a localităților României, deși neîndeplinit în totalitate conform directivelor stabilite de factorii de decizie din perioada socialistă, a dus la modificări importante în existența multor localități rurale (Flavius Mihalache, Alin Croitoru, 2006).

Dezvoltarea urbană a reprezentat o direcție de acțiune principală în cadrul politicilor comuniste de dezvoltare a României. Practic, între 1948 și 1990,

Oraș	Recen- sământ 1948	Recen- sământ 1956	Recen- sământ 1966	Recen- sământ 1977	Recen- sământ 1992	Raport pop. 1992/ pop. 1948
București	1041807	1177661	1366684	1807239	2067545	1,9
Iași	96075	112977	161023	265002	344425	3,5
Cluj-Napoca	117915	154723	185663	262858	328602	2,7
Timișoara	111987	142257	174243	269353	334115	2,9
Constanța	78586	99676	150276	256978	350581	4,4
Craiova	84574	96897	148711	221261	303959	3,5
Galați	80411	95646	151412	238292	326141	4,0
Brașov	82984		152552	256475	323736	3,9
Ploiești	95632	114544	146922	199699	252715	2,6
Brăila	95514	102500	138802	195659	234110	2,4
Oradea	82282	98950	122634	170531	222741	2,7
Bacău	34461	54138	73414	127299	205029	5,9
Arad	87291	106640	126000	171193	190144	2,1
Pitești	29007	38330	60113	123735	179337	6,1
Sibiu	60602	90475	109515	151137	169656	2,7
Târgu Mureș	47043	65194	86464	130076	164445	3,4
Baia Mare	20959	35920	64535	100985	149205	7,1
Buzău	43365	47595	61937	97698	148087	3,4
Satu Mare	46519	52096	69769	103544	131987	2,8
Botoșani	29145	29569	35220	63204	126145	4,3
TOTAL	2366159	2715788	3585889	5212218	6552705	

Sursă: Recensămintele populației și locuinței, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992.

www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

dezvoltarea urbană a cunoscut cea mai mare intensitate din istoria României. În 1992, 28% din populația totală a României locuia în cele mai mari 20 de orașe.

După 1989, procesul de privatizare a multor întreprinderi sau închiderea lor a făcut ca numărul persoanelor implicate în agricultură să crească, diferența este că această populație practica ce numesc specialiștii ca fiind agricultura de subzistență.

Creșterea numărului populației din orașe se traduce printr-o cerere tot mai mare de produse agricole (fructe, legume, cereale, produse animale, etc.) Această cerere este greu îndeplinită în condițiile în care agricultura nu este eficientă, iar majoritatea celor care lucrează în acest domeniu o fac pentru a-și asigura existența.

Cu această problemă se confruntă și alte țări din lume, nu numai România, fiecare încercând să găsească o soluție la această problemă. Într-o primă fază toate produsele de care era nevoie erau transportate, uneori de la distanțe foarte mari, astfel încât cererea să fie îndeplinită. Această soluție aparentă a creat însă alte probleme, cum ar fi costuri mai mari pentru produse, creșterea poluării datorită transportului pe distanțe mari, descurajarea producătorilor locali etc.

Un oraș sustenabil, așa cum vrea Bucureștiul să fie, trebuie să găsească o alternativă pentru sistemul actual în care produsele sunt transportate în zona urbană, iar resturile și ambalajele rezultate să fie depozitate în vecinătatea orașului.

Agricultura Urbană

Având în vedere tradiția în agricultură a țării noastre, ar trebui să profităm de această experiență și să investim în agricultura urbană. Asta înseamnă că în loc să transportăm legumele și fructele de la distanțe mari să le producem chiar în oraș folosind mai bine terenul disponibil.

Avantajele acestui tip de agricultură sunt: folosirea apei menajere și a resturilor ca materie primă, îmbunătățirea nutriției și a sănătății, îmbunătățirea condițiilor de trai și creșterea echității. Beneficiile agriculturii urbane variază în funcție de timp și locul unde se aplică, dar de cele mai multe ori reprezintă un proces de reducere a sărăciei în perioade de criză, îmbunătățește mediul urban prin „înverzirea”, acestuia și reducerea poluării. Întărește baza economică a orașului prin adăugarea unei „industrii”, care include producția, procesarea, ambalarea și promovarea.

Nu numai resturile menajere trebuiesc văzute și utilizate ca resurse valoroase dar și spațiul urban în sine trebuie perceput ca o resursă care trebuie folosită pentru producția agricolă.

Chiar dacă agricultura și urbanul, la prima vedere par să nu aibă nimic în comun, dacă analizăm problema putem observa că este posibil ca orașul să producă cel puțin jumătate din cantitatea de nutrienți de care au nevoie locuitorii săi (Jac S., Joe N. 1992).

Cel mai adesea grădinile comunitare sau grădinăritul „în curte” sunt formele cele mai des întâlnite când vine vorba de agricultura urbană. Aceste forme de

agricultură contribuie substanțial la producția alimentelor pe plan local, dar în același timp oferea un suport comunităților. În cadrul acestor grădini comunitare oamenii au ocazia să învețe unii de la alții, să schimbe idei și tehnici de grădinărit. Grădinile urbane pot să fie amenajate și în locuri mai puțin obișnuite cum ar fi: acoperișul blocurilor, balcoanele sau spațiile dintre blocuri.

Toate aceste proiecte nu pot avea loc fără ajutorul locuitorilor dintr-un oraș, pentru că ei sunt cei care beneficiază direct dar și contribuie pentru întreținerea acestor grădini. Municipalitatea poate susține această activitate oferind spațiile necesare pentru grădinile comunitare sau autorizând amenajarea lor pe acoperișul clădirilor, dar tot locatarii din zonă trebuie să se ocupe de amenajare și întreținerea lor.

Studiu de caz

Pentru cei care vor să amenajeze în curtea lor o grădină de legume, dar nu știu cum să facă asta sau nu au timp să se ocupe de grădină există firme care se pot ocupa de acest aspect contra cost. De exemplu în Vancouver, Canada există o astfel de firmă care amenajează grădini de legume și le întreține. La început oamenii erau destul de reticenți. Primii clienți au fost persoane care doreau o grădină dar nu aveau timp să se ocupe de ea. La scurt timp însă aceștia au devenit doritori să știe cum pot avea grijă de grădină singuri. Acum 90% din activitatea firmei este de consultanță, ei sprijină oamenii și îi învață cum pot avea rezultatele cele mai bune dar nu se mai ocupa de îngrijirea efectivă a grădinilor. Experiența acestor oameni îi ajută pe alții să facă față condițiilor aspre din oraș: aer uscat, vânt local, secetă și alte fenomene specifice mediului urban, care reprezintă provocări serioase pentru persoanele fără experiență. De asemenea, oferă asistență în îmbunătățirea solului, selecția semințelor, combaterea daunătorilor folosind insecticide organice și alegerea răsadurilor.

Un aspect foarte important semnalat de studiul din Canada este acela că aceste grădini urbane sunt amenajate de persoane din toate mediile sociale cu diferite venituri. Având în vedere că oamenii sunt implicați direct ei înțeleg că este important să recicleze materialele biodegradabile, apa și alte resurse importante atât pentru ei cât și pentru oraș.

Pentru persoanele care vor să aibă o producție cât mai mare pentru terenul pe care îl au la dispoziție sau pentru cele care vor legume proaspete și iarna există tehnologii care le vin în ajutor.

Tehnologii disponibile

De exemplu o echipă de cercetători din India a făcut un studiu în care au arătat cum contribuie forma, poziția față de punctele cardinale, forma acoperișului și materialele folosite la construcția unei sere pentru a avea costuri cât mai mici de întreținere pe timpul iernii și automat o producție care să justifice investiția. Ei au concluzionat că sera trebuie să aibă o formă dreptunghiulară, cu laturile scurte orientate pe direcția N-S astfel încât vântul iarna să afecteze o zonă cât mai mică

u serei, iar vara să beneficieze de cât mai multă lumină naturală. Laturile scurte pot fi opace, chiar și din cărămidă care iarna ar ajuta la păstrarea unei temperaturi constante, fără să afecteze nivelul de lumină vara. De asemenea au observat că o simplă prelată care să acopere, iarna, sera pe timpul serii reduce semnificativ costurile pentru căldură.

De asemenea sistemul aquaponic, un sistem de producere care combină creșterea peștilor în bazine cu creșterea legumelor în apă, poate să ofere o cantitate foarte mare de produse, adică legume și pește, folosind o suprafață redusă de teren. Sistemul este unul simplu, o pompă pompează apa din bazinul cu pești în suportul, aflat deasupra bazinului, apa traversează „patul” cu roca vulcanică (un pietriș de 1,5-2 cm) hrănește rădăcinile plantelor cu nutrienți și în acest proces este filtrată, după care, folosind gravitația, ajunge înapoi în bazinul cu pești. Procesul este repetat de 3-4 ori pe zi în funcție de nevoile plantelor.

În România potențialul de dezvoltare al acestui sistem de agricultura urbană este foarte mare. În primul rând țara noastră are o tradiție în agricultură chiar dacă regimul comunist a încercat să schimbe această tradiție. În al doilea rând, putem învăța din experiența altor orașe și să nu trecem prin momentele grele prin care au trecut acestea, beneficiind de cunoștințele dobândite dar și de noile tehnologii astfel încât într-un timp foarte scurt să recuperăm decalajul și să devenim foarte competitivi din acest punct de vedere.

Concluzii

Pe viitor dezvoltarea sustenabilă nu va putea avea loc fără o planificare urbană, având în vedere că în curând vom trece de pragul în care mai mult de jumătate din populația planetei va locui în zone urbane. Presiunea asupra zonelor rurale va fi mai mare decât poate aceasta să producă și vor trebui găsite soluții eficiente pentru aceste probleme.

Pentru început pot fi implementate programe pilot în zonele cu venituri scăzute pentru că: astfel ar beneficia un număr cât mai mare de oameni de aceste programe pentru că s-ar crea locuri de muncă, aceste zone au un mediu de viață sărăcăcios care ar beneficia de pe urma acestor programe, persoanele cu venituri reduse nu își permit să cumpere zilnic legume sau fructe pentru familiile lor, iar în acest fel ele ar avea acces mult mai ușor la astfel de produse la prețuri avantajoase.

Agricultura urbană este o oportunitate de dezvoltare pentru orașe pentru că oferă locuri de muncă, un mediu de viață mai bun și, cel mai important, susține viața comunitară, oferind un loc de petrecere a timpului unde pot fi implicați și tineri și oameni în vârstă fără să existe probleme sau conflicte.

SUMMARY

Agriculture is a crucial domain for today and tomorrow; according to the present tendencies in the urban development, research concerning urban agriculture is of vital importance. The present paper aims at identifying wide-scale applicable solutions for the urban context in Romania, with low costs implementation and easy maintainance.

BIBLIOGRAFIE:

- Glogovețan O. (2014), *Evoluția expoatațiilor agricole din România - element fundamental al economiei rurale*, Cluj Napoca, România.
- Lenore L., Katherine B. (2013), *Street food and vibrant urban spaces: lessons from Portland, Oregon*, Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability, **18**(2): 233-248.
- Naik P., Gaikwad S., Dhumal G., Singh N. (2013), *Low cost devices for hidroponics fodder production*, Indian Dairyman, pp 68-72.
- David A. (2013), *Agriculture in Urban Utopia*, in: Calatrava J (editor, *Conference on research in architecture problems, methods, working lines*, Editorial Universidad de Granada, Granada, Spania.
- Petrea M., Kurtoglu Z., Kayis S., Cristea V., Metaxa I., Coada M., Ion S. (2012), *Economic situation of fish farming in southeastern coast of the black sea: animal science and biotechnologies*, **45**(1): 1-8.
- Darwin H., Muhammad Y., dan Novisha K. (2012), *The Impact of Animal Manures Bokashi in Reducing the Use of Inorganic Fertilizers in Tomato Culture*, J. Agron. Indonesia, **40**(3): 204 - 210.
- Rodriguez O. (2009), *London Rooftop Agriculture a preliminary estimate of London's productive potential*, Doctoral Dissertation, „Welsh School of Architecture,, Londra, Anglia.
- Dale A., Newman L. (2009), *Sustainable development for some: green urban development and affordability*, Local Environment, **14**(7): 669-681.
- Lenore N. (2008), *Extreme Local Food: Two Case Studies in Assisted Urban Small Plot Intensive Agriculture*, Environments Journal Volume, **36**(1): 33-43.
- Gail L., Beth A., Hitesch D., Ireen W. (2006), *Green roofs a resource manual for municipal policy makers*, Canada mortgage and housing corporation, Canada.
- Mihalache F., Croitoru A. (2006), *Mediul rural românesc: evoluții și involuții. Schimbare socială și antreprenoriat*, Editura Expert, București, România.
- Mougeot A. (2005), *The social, political and evironmental dimensions of urban agriculture*, International development research center, Londra, Anglia.
- Mathala J., Pitam C. (2002), *Effect of greenhouse design parameters on conservation of energy for greenhouse environmental control*, Energy 27, New Delhi, India, pp. 777-794.
- Kate H., Andrew L. (2000), *Public health implications of urban agriculture*, Journal of public health policy, Palgrave Macmillan Journals, **21**(1): 20-39.
- Jac S., Joe N. (1992), *Urban agriculture for sustainable cities: using wastes and idle land and water bodies as resources*, Enviroment and Urbanization, **4**(2): 141-152.

GENTRIFICAREA ÎN LONDRA: SCHIMBĂRI ȘI EFECTE ÎN RÂNDUL OAMENILOR

Cătălin Papa

Master Mobilitate Urbană An II

Universitatea Ion Mincu: Facultatea de Urbanism.

1. Introducere.

Dezvoltarea tehnologică din ultimul deceniu a condus la schimbarea modului prin care populația interacționează și se afișează în spațiul public. Gentrificarea este o situație care a fost succesiv influențată de această dezvoltare și care la rândul său a influențat modul prin care interacțiunile dintre diverse categorii sociale se întâmplă și se influențează reciproc în cadrul urban.

În studiul de caz se vor evidenția aspectele interacțiunilor dintre oameni ca urmare a gentrificării în Londra și zonele sale periferice, prezentarea efectelor și modificărilor de comportament în rândul populației și concluziile care să ajute la înțelegerea acestor aspecte în context antropologic.

2. Evoluția gentrificării în Londra.

Istoria perioadei de gentrificare începută în anii 1960 la scară largă (Atkinson, 2002), descrie Londra în a 2-a jumătate a secolului drept o zonă urbană mono-etnică în care predomina clasa muncitoare compusă din navetiști care se deplasau pe o distanță de 40 km și care proveneau dintr-o rețea de așezări care s-a transformat în timp în suburbii sau orașe cu o populație de peste 10 mii de locuitori.

Suburbanizarea și gentrificarea sunt 2 dintre cele mai pronunțate aspecte de urbanizare petrecute în Londra secolului 20. Ambele concepte au o pondere mare asupra semnificațiilor și valorilor care definesc clasele sociale, sexul și trăsăturile locului de proveniență. În ultimele decenii, termenii „creștere inteligentă” și „orașe compacte” au fost detaliate și dezbătute larg în documentații (Davidson, 2010) și relatează dezvoltarea în Londra și periferie a unei mișcări cunoscută drept „noul urbanism” ca o soluție la combaterea acestei polarizări de gentrificare către zona centrală a orașului.

Ambele abordări implică o dependență de oraș - clasele mijlocii care sunt cuprinse de procesul de suburbanizare rămân atașate de oraș cum au fost obișnuite și generațiile lor trecute. O dorință de a nu locui într-un oraș care prezintă un mediu nefavorabil și condiții proaste pentru locuit și spațiu public de afișare.

Ca urmare Londra a devenit un spațiu asemănător suburbiilor americane din anii '60 în care oamenii au început să facă naveta între locul de muncă și locuință (Atkinson, 2002). În urma acestui fenomen, suburbia a căpătat imaginea unui spațiu

feminin asociat cu socializarea și interacțiunile sociale de care clasa muncitoare era dependentă în timpul liber.

Suburbia a fost cunoscută și văzută drept un teritoriu vast în care locuiește populația albă în contrast cu „Inner London” care s-a transformat într-o zonă etnică compusă dintr-un număr mare de indivizi.

Zona centrală a Londrei s-a transformat astfel într-un spațiu sărac în care depravarea și lipsa interacțiunilor umane erau limitate iar așezările care sunt în jurul orașului au devenit un spațiu al aspirației cu o vocație puternică.

Gentrificarea a contestat și destabilizat o parte din aspectele care țineau de clasa mijlocie și traiul unei bune părți a populației care se afla în clasa muncitoare (Davidson, 2010). Conceptul a fost presupus a fi o acțiune a aspirațiilor populației feminine de a atinge un anumit grad de profesionalism pe piața forței de muncă. Cu toate acestea, gentrificarea a rămas asociată cu specificul populației albe cu venituri înstărite care locuiește în suburbie.

În raportul dintre suburbanizare și gentrificare (Butler și Lees, 2006), distincțiile apărute, detaliază evenimentele care au condus la separarea socială din oraș și în care sunt incluse aspecte și modificări majore în plan socio-economic. Evenimente precum industrializarea, urbanizarea, conflictele internaționale și anii în care la scară largă existau tensiuni politice mari au fost o sursă pentru modul în care cele 2 procese au avut loc în Londra și așezările învecinate.

Gentrificarea și suburbanizarea nu oferă populației care se stabilește în zonă un avantaj în momentul în care există o alegere bazată pe investiție sau specific rezidențial. Dacă oamenii aleg gentrificarea, creșterea suburbiei este încetinită. Acest proces nu este simplu și în contextul fizic situația era diferită.

Populația cu venituri medii a crescut mult cât să susțină ambele concepte, numărul de navetiști care lucrau în suburbie și veneau din oraș s-a transformat în cadrul procesului din clasă muncitoare în clasă de mijloc cu anumite privilegii (Davidson, 2010), migrația națională și internațională petrecută în Anglia în perioada 1970-1990 a adus un influx și a condus la creșterea numărului de persoane din centrul Londrei și așezările din aglomerația urbană.

Procesul de dezindustrializare a condus la creșterea nucleului financiar central din Londra și la dezvoltarea districtelor periferice care conțin ample parcuri științifice și logistice cât și campusuri universitare. În toate cazurile, dezindustrializarea a fost asociată cu creșterea urbanului atât central cât și periferic.

Pentru Londra, ultimii 50 de ani în care gentrificarea și procesul de suburbanizare au fost active, au modificat complet aspectele ce țin de dezvoltarea socio-economică a populației și modul în care se petrec interacțiunile între indivizi în spațiul public. În prezent cele 2 procese activează diferit față de situația generațiilor trecute datorită stabilității relațiilor internaționale și axarea pe dominanță economică

globală prin tranzacții și resurse umane în contrast cu puterea militară care era cerută între anii 1930-1990.

Londra și cele 33 de așezări satelit domină în prezent economic regiunea de sud-est a Angliei și internațional este parte a unui amplu sistem teritorial de dezvoltare tehnologică și economică alături de țări ca Franța, Germania, Italia, Elveția, Belgia datorită populației din urban care a devenit majoritară.

Modificările sociale din suburbiile Londrei sunt procese de schimbare a statutului social și adaptarea populației existente la noi condiții de trai cât și înlocuirea ei în unele zone, aspecte care nu erau definitorii în procesul de gentrificare și suburbanizare din anii trecuți.

3. Situația existentă.

Situația actuală a Londrei, definește orașul ca o zonă metropolitană de tranzit în regiunea de sud-est a Angliei. Orașul este văzut ca un loc al navetismului, în timpul zilei, peste 1 milion de oameni fac naveta către zona centrală a orașului. Suburbiile secolului 20 sunt acum repopulate cu diferite grupuri de persoane și o elită a claselor sociale care dezechilibrează populația vârstnică stabilită în aceste zone după al II-lea Război Mondial.

Acest proces de mobilitate a claselor sociale petrecut pe termen lung a început să fie accelerat începând cu anii '90. O bună parte din cei care sunt cuprinși în această mobilitate socială sunt parte a grupurilor de minorități etnice care părăsesc zona centrală a Londrei fiindcă își permit relocalizarea într-o zonă mai avantajoasă în care își pot dezvolta afaceri proprii. Se întâmplă astfel un proces de sortare a claselor etnice în Inner și Outer London care poate fi văzut ca o mișcare rezidențială și segmentare socială.

Noțiunea de super-gentrificare descrisă în studii de caz (Butler și Lees, 2006) identifică în zona de nord a Londrei o nouă abordare. Prima și a 2-a generație de persoane care influențează procesul de gentrificare sunt forțate să se mute de către o clasă socială înstărită și care activează în domeniul financiar de importanță internațională. Acest proces de reorganizare a dinamicii gentrificării se întâmplă în plan social și spațial în Londra și produce rezerve de spațiu în zonele periferice.

Unele procese de regenerare în zona centrală afișează o parte bună a trăsăturilor specifice gentrificării precum îmbunătățirea claselor sociale sau deplasarea populației existente într-o altă zonă a orașului posibil zona pericentrală asemănător unui efect de propagare. Situația este amplu dezbătută în cazul comunităților care se fortifică, noțiunea de „gated communities” (Davidson și Lees, 2005).

În Londra, astfel de comunități nu există fizic în număr mare dar dorința clasei sociale înalte de a trăi în astfel de condiții cu „oameni de același statut” dar fără să se buriadeze de mixitatea socială crește anual.

În domeniul financiar de elită a fost lansată și noțiunea de izolare nu numai de

clase sociale dar și de anumite generații de persoane (Lees, 2002).

Aspectele enunțate au condus la o gentrificare particulară axată pe o mișcare de emancipare a profesionalismului feminin în clasa mijlocie, integrarea lor într-o clasă profesionalistă a forței de muncă și care nu este legată de incubatoarele suburbane, definirea gentrificării ca un proces aplicat asupra sexului și nu a clasei.

În căutarea unui trai mai bun, primele generații care se stabilesc într-o zonă ca urmare a procesului de gentrificare au exprimat o nemulțumire cu locul în care se amplasează. În urma experienței inițiale de a locui departe de casă pentru studiile universitare, entuziasmul de a locui în oraș, de a experimenta „viața la oraș” este copleșitoare pentru populația care migrează ca urmare a creșterii bruște a principiilor și aspirațiilor, procesul de gentrificare este susținut de aceste aspecte.

Într-o anumită circumstanță în zona de sud-est a Londrei, procesul de suburbanizare a clasei muncitoare și gentrificare a clasei de mijloc coincid și crează un contraflux în mișcarea spațială internă și externă, este un demers definit ca mobilitate socială.

Există așadar 2 procese opuse dar care sunt inter-relaționate și care simultan se petrec în Londra și regiunea acesteia. Centralizarea ca parte a gentrificării și descentralizarea ca parte a suburbanizării, conduc la consecințe de dezindustrializare, globalizare și restructurare a industriilor în zone cu specific. Rezultatul este un număr crescut de profesioniști în domeniu care aduc o nouă cultură și o ideologie în centrul Londrei care este greu de atins de o bună parte a locuitorilor din oraș.

4. Schimbări în interacțiunile sociale.

Noțiunea de „deplasare” sau „dislocare” a unei comunități în cadrul procesului este unul dintre cele mai nocive aspecte ale gentrificării populației în Londra. Dezavantajele aduse de acesta influențează în mod direct numărul de oameni ai străzii, conflictele inter-comunitare, rata criminalității, posibilitatea de a întreține o familie și o locuință (Lees, 2002).

Strategia orașului arată în intervalul 2007-2013 o scădere și schimbare majoră în rândul populației din oraș și așezările aflate la scurtă distanță de inelul median al Londrei.

Gentrificarea în Londra este definită concret printr-o serie de schimbări morfologice în țesutul rezidențial. Zonele vechi ale orașului sunt cele mai vulnerabile la aceste schimbări iar gradul de diversitate socială crescut în cartiere produce probleme auxiliare.

Schimbările din zona peri-urbană și regiune sunt catalogate în impacturi pozitive și negative (Atkinson, 2002). Efectele în interacțiunile umane persistă pentru o perioadă îndelungată sau devin permanente, comportamentul în spațiul public, comunicarea dintre categoriile etnice sau statutul sunt și ele afectate.

Impacturile pozitive ale gentrificării se manifestă prin stabilitatea zonelor rezidențiale, creșterea mixității sociale, reducerea criminalității și încurajarea

populației să fie activă social prin densitatea crescută a locului. Populația nouă care se stabilește aduce un stil de viață care poate fi asigurat într-o anumită măsură de spațiul public calitativ.

Populația care locuia în zonă până în momentul gentrificării a primit un mic impuls asupra calității locuirii prin intermediul acestui fenomen, ei își schimbă aspirațiile și tind către o stare favorabilă conform piramidei nevoilor.

Situația fiecărei clase sociale este sursă de motivație pentru evoluție către bine (Atkinson, 2002), aspectele negative ale gentrificării se relevă prin costuri directe și indirecte în anumite domenii de activitate:

- Starea psihologică a persoanelor care sunt treptat forțate prin apartenența locului să își schimbe locația.
- Conflictul comunitare care apar ca urmare a situațiilor de tensiune.
- Riscul pierderii locuințelor sau a sursei de venit fiindcă crește calitatea zonei inclusiv cerințele pentru un loc de muncă cât și disponibilitatea și diversitatea acestora.
- Presiuni de taxe și impozite asupra zonelor sărace ale orașului.
- Segregarea social-spațială, pierderea diversității, disparități sociale în zonele clasei de mijloc și separarea zonelor cu venit ridicat prin transformarea lor în „ghetouri” cu populație bogată.

Pe plan regional, gentrificarea în Londra a dus la creșterea criminalității în periferie unde mixitatea socială și numărul persoanelor care migrează a crescut. Aceste persoane nu au impulsul administrației locale de a comunica cu populația stabilă, în majoritatea cazurilor aceste mici comunități se izolează de restul orașului și funcționează într-un regim de autonomie determinat de rasă, culoare, etnie, minoritate, statut social și religie.

În context, procesul de gentrificare este unul distructiv, de divizare a populației londoneze și favorizare a aspectelor pozitive economice aduse de gentrificare în detrimentul complexității sociale care se extinde în cauze directe, indirecte și care va da rezultate nefavorabile în următoarele generații dacă situația se agravează.

5. Concluzii.

Gentrificarea în Londra și procesele generate pe termen lung de aceasta intră în sfera antropologiei socio-culturale. Cuprinde aspecte ce țin de media, epoca digitală a secolului 21 și schimbări și apartenențe geo-politice. Posibilitățile și comunicarea la mare distanță din ultimii 10 ani a schimbat procesul de gentrificare, zone precum Londra sunt plasate global într-o suită de orașe internaționale în care populația muncitoare este definită de țări nu de local.

Un proces amplu prin care oamenii care migrează aduc un specific de diversitate, obiceiuri și mod de trai care trebuie să se adapteze la noul loc sau în cazuri izolate încearcă să adapteze locul la obiceiurile lor, acțiune care generează

controverse și nemulțumiri din partea populației majoritare, conduce la segregarea socială a generațiilor viitoare.

Gentrificarea care se petrece în oraș și regiune sunt un exemplu de mecanism forțat să funcționeze. Asemenea civilizațiilor vechi care aveau parte de o diversitate mare și erau rute ale migrației, scopul și puterea regională este dată de resursele disponibile, puterea economică și relațiile cu alte state precede modul în care legăturile interne se întâmplă.

Polarizarea socială a populației europene către Anglia este un semn că gentrificarea într-o capitală internațională începe să remedieze aspectele negative ale societății actuale și oferă treptat o comunicare adecvată între majoritate și minoritate. Prin intermediul unui organism super-statal (UE), barierele culturale, religioase și etnice sunt înlăturate și nevoite să coopereze în spațiul urban.

BIBLIOGRAFIE:

Rowland Atkinson (2002), *Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assesment of the Evidence-Base in the Context of the New Urban Agenda*, ESCR Centre for Neighbourhood Research, London.

Mark Davidson (2010), *Love thy neighbour? Social mixing in London's gentrification frontiers*, Environment and Planning A **42**:524-544.

Tim Butler, Loretta Lees (2006), *Super-gentrification in Barnsbury, London: globalization and gentrifying global elites at the neighbourhood level*, Royal Geographical Society, **31**:467-487.

Mark Davidson, Loretta Lees (2005), *New-build „gentrification” and London's riverside renaissance*, Environment and Planning A, **37**:1165-1190.

Loretta Lees (2000), *A reappraisal of gentrification: towards a „geography of gentrification”*, Progress in Human Geography, **24**(3):389-408.

Greater London Authority (2011), *The Mayor's London Plan*, Londra.

Wikipedia (2014), *The Blue Banana*, http://en.wikipedia.org/wiki/Blue_Banana.

Wikipedia (2014), *Maslow's Hierachy of Needs*, http://en.wikipedia.org/wiki/Maslow%27s_hierarchy_of_needs.

Wikipedia (2014), *Social anthropology*, http://en.wikipedia.org/wiki/Social_anthropology.

Keywords: gentrification, population dynamics, suburbanisation, socio-cultural anthropology, adaptability

SUMMARY

Similar to the old settlements that were famous, present day international cities are known for being important socio-economic activities poles. They became complex structures in which the speed of things is growing constantly and the way

human interactions and connections are happening lead to a shortage of time in the working and stability process.

London's gentrification and its historical evolution among the population led to significant changes in the present time. UK's Capital is a special case to highlight because it's one of the cities in EU that has a high value in cultural diversity, dual citizenship and a rising gap in income between settled population and newcomers, all of whom influence the gentrification process.

In this paper, positive and negative aspects that come with the urban and social gentrification will be highlighted. Through the relationship between population dynamics and gentrification process, the qualities that are gained by the physical urban space in the aftermath produce adverse effects in London's residential areas and their social components.

ANTROPOLOGIA PIEȚELOR PUBLICE CENTRALE ȘI ROLUL ACESTORA DE CANALE DE EVACUARE RITUALICĂ A VIOLENȚEI SIMBOLICE

Mihaela Elena Stoica

Masterand, Universitatea Ion Mincu,
Facultatea de Urbanism

Acest demers își propune să analizeze perspectiva antropologică a miturilor și ritualurilor societare precum și pe cele ale violenței simbolice văzute ca mijloace exercitate de liderii politici, în scopul de a câștiga puterea prin seducerea maselor, iar ca element de noutate încerc să evidențiez și reacția societății civile la acest tip de donjuanismul politic. Din punct de vedere al antropologiei urbane, m-am referit la modul în care piețele publice centrale – spațiile urbane deschise și vizibile mediatic – au devenit canale de evacuare a frustrărilor socio-politice și a nemulțumirilor față de politicieni și față de stat. Am trecut în revistă cazul revoltelor arabe, cu efectul lor de domino: P-ța Tahrir, Algeria, Tunis, Libia, Tacxim, dar și spații precum Euromaidan, P-ța Universității.

Demersul pornește de la întrebarea generală: ce ține societatea -urbea- laolaltă, cum se apără ea împotriva entropiei și amenințărilor exterioare și interioare? Cuvintele cheie se referă la interesele grupurilor și indivizilor din societate, la instituțiile și credințele religioase ale unei societăți, precum poliția, cu rol de preservare a ordinii publice, dar și la mituri și la violența simbolică.

Timpul și spațiul au fost totdeauna marile provocări pentru om. Omul a depus eforturi neîncetate să domine atât spațiul cât și timpul. Însăși istoria umanității este tratată într-o anumită măsură și ca o istorie a violenței politice. (Stangiugelu Ștefan 2005)

Premisa de la care plec este că omul poate trăi fără pâine și fără apă, însă pentru a-și asigura prezența în comunitate, în societate, are nevoie să se hrănească cu mituri și cu simboluri. Acestea se nasc din frica originară de moarte a omului, de entropie, de pierderea inocenței originare etc.

Din perspectiva antropologică, un oraș este definit de trei elemente: viață economică, amplasare care să ofere securitate și al treilea reper – este reperul spiritual – care să mențină coeziunea în comunitate. Aceste repere pot fi spirituale, sacre de tipul bisericilor-catedralelor, dar și locuri profane, de tipul piețelor publice centrale – locul unde mulțimea se adună, locuri accesibile și cu vizibilitate mare, precum zidul Berlinului, P-ța Revoluției etc.

Miturile sunt văzute ca niște ecrane pe care sunt proiectate nesincronizările

colective și drept mod de apărare în fața tensiunilor, crizelor și amenințărilor exterioare (ex. mitul salvatorului, mitul străinului, al alogenului, mitul conspirației, al vârstei de aur, mitul fericirii supreme, mitul creștinismului românesc, mitul celor trei frați valahi etc).

Violența simbolică are atât un rol constructiv dar și unul distructiv, se manifestă printr-un efect de agresiune imperceptibilă, prin intermediul locurilor publice vizibile și al semnelor, simbolurilor, atitudinilor, discursuri tv, prin propagandă, iar actorul este liderul politic care urmărește să seducă socialul adresându-se emoțiilor colective ale societății.

Ceea ce vreau să demonstrez este că actorul exercitării violenței simbolice este nu numai politicianul, dar, de cealaltă parte și mulțimile; societatea civilă poate fi vector al violenței simbolice prin intermediul protestelor -cum au fost manifestările pușnice recente din piețele publice precum: mișcarea indignaților, revoluția iasomiei, Primăvara Arabă, P-ța Tahrir, ori Taxim.

Spațiile publice urbane – piețele publice centrale – sunt tratate în articol ca niște canale de evacuare ale nemulțumirilor cetățenilor, canale de evacuare ritualică a violenței.

1.1. Funcția ordonatoare a violenței politice

Se subliniază în literatura de specialitate necesitatea unei doze minime de violență benignă în societate, accentuându-se rolul ei de coeziune socială, acea violență dozată ce asigură un coeficient minim de solidaritate, de coeziune în societate, un rol antientropic. Această funcție se manifestă prin apelul la violența preventivă, curativă, manifestată prin mecanismele legislative adoptate de societăți pentru a-și ordona membrii prin normative legislative, reguli, legi a căror încălcare intră sub impactul coercitiv al forțelor statului.

Încă din perioada biblică se fac referiri la violența rituală -crima primordială, la fratricidul între Cain și Abel, la ritualurile de sacrificiu al animalelor din timpul lui Moise etc. Se subliniază, în literatura de specialitate, rolul pozitiv al violenței colective în cadrul societăților arhaice (Girardet, 1995).

Se deosebesc mai multe tipuri de violență. Se poate vorbi de violența malignă și violența benignă, de violența distructivă (războaie, atacuri teroriste, masacrele civile, revoluțiile marxiste etc.) și, de asemenea, de violența constructivă (unele tipuri de revoluții de exemplu revoluția de catifea, perestroika etc), de violența politică, de violența fizică etc. (Skocpol, 1979).

În literatura de specialitate, violența politică a fost tratată ca mijlocul principal de a câștiga puterea politică prin revoluțiile marxiste, războaie, terorism, conflicte etnice etc.

Există mai multe teorii reprezentative asupra violenței colective, teorii care fac parte din paradigma violenței simbolice a politicului. Pentru Hannah Arendt există o deosebire majoră între putere și violență: dacă puterea se bazează pe forța

numărului, violența are nevoie, pentru a se impune, de alte instrumente, între care multe simbolice. (Arendt, 1963).

1.3. De la violența politică, spre violența simbolică

Derivată din violența politică, se remarcă și violența simbolică, acel tip de violență de tranziție specific societăților moderne, care se manifestă prin simboluri politice, semne, discursuri mass-media, manipulare, propagandă, apelul la mituri și ritualuri sacre pentru a se legitima. (Stanciugelu, 1998)

Violența simbolică este manifestată de actori politici, statali, prin discursuri politice, apeluri la mituri, ritualuri sacre; este legată de reprezentări ale imaginarului social cu scopul de seducere socială și politică a comunităților, însă literatura de specialitate nu face referire suficientă și la violența simbolică manifestată de comunități și societate ca presiune asupra actorilor statali și puterii politice.

Elementul comun al acestor vehiculări este suportul oferit de spațiile publice vizibile urban și mediatic. Atentatele teroriste au loc în spațiile cele mai aglomerate, dar și cele mai vizibile-reperabile, tocmai pentru că, prin vizibilitate, se transmite mesajul lor violent în societate.

Se observă, ca o practică și o necesitate în societate, vehicularea de mituri din imaginarul social: mitul vârstei de aur, mitul conspirației, mitul inamicului, mitul societății ideale, mitul evreului vinovat. Se remarcă schimbarea de paradigmă, prin tranziția de la violența politică, către violența simbolică (democratică) manifestată prin mijloace nonagresive, neperceptibile de către segmentul social, o agresiune simbolică prin mass-media și apariții tv, condiția sine qua non fiind prezența spațiilor publice, fie ele urbane sau rețele sociale cu impact mediatic.

1.4. Piețele publice –perspectiva antropologică

Din punct de vedere antropologic – s-a făcut o reinterpretare a spațiului public, din cele mai vechi timpuri, de la filozofii antici greci până azi. În lumea antică grecească apare noțiunea de agora, de spațiu public aflat în centrul său, al cetății acolo unde toate forțele care se înfruntă în cadrul orașului sunt în stare neutrală (au rezultanta zero) și care, de aceea, este un spațiu public: agora, piața publică. În literatura de specialitate se face diferențierea între piața publică centrală - agora și orice alt loc al orașului antic - care spre deosebire de piața publică, care este cea care oferă sentimentul totalității, orice alt loc este individual (Vintilă Mihăilescu citându-l pe Vernant 1995). Acesta face deosebire între agoră și acropolă. Dacă în agoră se iau decizii libere fără presiune, în acropolă este locul central unde au loc ritualuri sacre, dar și excluderi.

În timpurile noastre a apărut un alt element de centralitate mediatică și anume spațiul public virtual - loc de manifestare a miturilor și ritualurilor dar și a violențelor simbolice.

Rolul centralității piețelor publice presupune că centrul intră în registrul totalității și, în același timp, al neutralității - din perspectiva psihologiei mulțimilor

anonimatul, locul unde se dezbate problemele comunității spre a fi discutate liber, fără presiuni, locul unde se legitimează puterea, se iau decizii, se negociază, se fac schimburi. Este arhetipul spațiului public și pare evident că centralitatea acestuia dă seama despre un anumit tip de societate, cea democratică; dimpotrivă, prezența centrală a acropolei – a spațiului dedicat ritualurilor sacre și prezenței zeilor în templele lor – dovedește o dez-centrare a spațiului civic. Se observă dualitatea între agoră și acropolă - agora locul întâlnirilor libere iar acropola locul unde au loc ritualurile destinate zeilor.

În timpul lui Platon se introduce noțiunea de spațiu-matrice (khora), de spațiu ideal în care sunt situate modelele. Astfel, în timpul lui Platon - centrul Piața - acropola cupăta dimensiuni de manifestare a sacrului - locuri pentru zei - acropola. În literatura de specialitate antropologul V. Mihăilescu subliniază că schimbarea este radicală, întrucât centrul nu mai este un spațiu uman, accesibil, neutru, ci unul sacru, trans-uman, accesibil doar preoților și inițiaților, un spațiu nu al negocierilor și schimbului, ci al ceremonialului sever controlat și al comunicării prin revelație selectivă. Sacrul este disociat de profan, cetatea devenind o imago mundi perfectă, în care zeii sunt în posesia spațiului. Dacă ne referim la relația centru periferie - la periferie, regulile impuse de centru își pierd din forță. Acest fapt generează posibilitatea existenței unei anumite forme de subversiune față de puterea central, periferia trăind cu nostalgia centrului și încercând să îl imite.

Raportarea cetățeanului la spațiul public este un drept al acestuia; ne referim aici la spațiul antropocentric conceput pe baze democratice, numit generic „agora”. Dacă agora, ca și concept, are fisuri, înseamnă că fisurile sale trebuie căutate în mentalul colectiv, un material extrem de maleabil. Șantierul (mental) al spațiului public din România este unul cu caracter semihaotic în care construiesc fără o bază comună toate părțile implicate: diverse tipuri de autorități, dar și cetățenii.

Din perspectiva antropologică piețele publice au fost martori ai evoluției urbane - în piețele publice se făceau execuțiile publice, ex. decapitățile, arderea vrăjitoarelor în timpul inchiziției, marile revoluții. Se pot sintetiza câteva roluri pe care le au spațiile publice urbane ca suport pentru:

- loc de schimburi economice
- loc de execuții publice
- loc de legitimare a puterilor și a liderilor politici
- loc de promenadă, întâlniri, manifestări culturale, sociale, spectacole etc.
- loc vizat de manifestare și a violenței – atentate teroriste, revoluții etc.
- insule de civitate, locul unde se manifestă solidaritatea, dar și locuri de evacuare a violențelor simbolice și conflictelor sociale

Elemente determinante ale spațiilor publice sunt constituite din:

- centralitate - accesibilitate

- vizibilitatea deosebită (deschidere vizuală sau mediatică)

- dar și rolul de reper identitar al acestor piețe (rolul simbolic-ideologic)- ex.

Piața Revoluției, Place de la Concorde, P-ța Tahrir (Egipt), Zidul Berlinului (un alt reper identitar fără a fi o piață în adevăratul sens al cuvântului), Euromaidanul (Ukraina), Pentagonul, World Trade Center etc.

Prin prisma celor mai recente manifestări publice, în țara noastră se observă cum în mentalul colectiv fiecare spațiu public este înzestrat cu altă simbolistică. De exemplu - de cele mai multe ori manifestările de bucurie entuziasm au loc în piața Universității - datorită centralității și încărcăturii simbolice (exemplu schimbarea regimului politic, apariția de nou lider – președintele Iohannis etc.). Dimpotrivă când mulțimea își manifestă nemulțumirea punctual și față de măsuri politice aceștia se adună în P-ța Victoriei - locul guvernanților.

Din perspectiva antropologului Vintilă Mihăilescu asupra spațiului public - orice discuție despre spațiul public trebuie să se desfășoare numai după ce există în comunitate o masă critică de spațiu privat, de locuințe unifamiliale de felul cartierelor construite după criteriul „breslei” până după război. Spațiul public depinde de existența spațiului în întregime privat, în care se întemeiază ființa și din ocrotirea căruia, ca să parafrazez o spusă heideggeriană, omul, locuind, poate înfrunta și alte tipuri de spații. Locuirea este un arhipelag de insule individuale, care acceptă să fie ulterior abstractizate într-o „insulă” publică. Nici încălcarea primelor nu este de natură să înființeze spațiul public, nici desfigurarea celei din urmă nu readuce în stare privată spațiul furat publicului.

1.5 Violența simbolică în imaginarul social

Specificul violenței simbolice este că acționează imperceptibil, nu este percepută ca o violență în sensul de agresiune pentru că face apel *la emoțiile colective ale maselor*, implică o anumită teatralitate politică prin apelul la mituri, simboluri, discursuri tv, propagandă.

Violența simbolică are un rol pozitiv în societate dar dacă se depășește o anumită limită ea poate avea un rol toxic fiind deseori insesizabil pentru mase momentul în care se poate trece de la persuasiune la manipulare politică.

Politica și jocul politic țin în mare parte de domeniul symbolismului.

Țesătura societății legitimarea puterii și a legilor și normelor au o încărcătură simbolică, chiar mai mare decât ar apărea la o primă vedere. Această încărcătură simbolică este ceea ce conturează și precizează domeniul politicului, dimensiunea politică a societății în ansamblul său și jocul politic;

Simbolurile au capacitatea prin constelația de semnificații asociate, prin vehicularea lor în imaginarul social, prin ambiguitatea lor, prin gradul lor de menținere a coeziunii sociale – de a trece dincolo de realitatea raporturilor inegale dintre dominanți, pe care le nuanțează, le alimentează.

Simbolistica îndeplinește rolurile de coeziune și legitimare socială într-un mod mai eficient, pentru mai mult timp și într-un mod mai puțin costisitor decât în cazul poliției și armatei.

Pierre Bourdieu observă că cea mai eficientă cale de reproducere a relațiilor de putere dintr-o societate este aceea simbolică. Sintagma „eficiență simbolică” îi aparține. Acesta ne atenționează cu privire la un alt aspect deosebit de interesant: lumea socială funcționează totodată ca un sistem de relații de putere și ca un sistem simbolic. Mai mult decât ne-ar indica-o observarea nespecializată a societății, luptele pentru putere se duc inclusiv la nivelul simbolic și într-un mod semnificativ - a se vedea campaniile electorale din perioada 1966-2000, 2004-2008 în România și în mod special confruntările TV ale principalilor contracandidați. Tendința de apropiere a bunurilor simbolice apreciate ca semne distinctive la nivelul întregului social reprezintă marca definitorie a acestui tip de luptă – lupta simbolică. Violența simbolică a acestor lupte pentru putere prin intermediul bunurilor simbolice dau savoarea spectacolului politic. Violența simbolică ce se exercită în cadrul unor asemenea lupte asupra consumatorului de simboluri este o violență invizibilă, nepercepută ca atare.

Poate fi cazul și al dictatorilor în regimul totalitar, în care forța este instrumentul principal de guvernare, însă are nevoie, pentru a-și menține

De exemplu liderul partidului comunist, Ceausescu, făcea apel la mitul vârstei de aur - la o societate ideală, care să nu depindă de nimeni sub aspectul datoriilor.

În societățile democratice forța simbolurilor funcționează ca substitut democratic și agreat al expunerilor de forță fizică ale puterii. În general, puterea instituțiilor unei țări va fi o funcție a încrederii oamenilor, care legitimează liderii, consimțământ aflat și la originea legilor existente. Esența sistemului democratic reprezentativ presupune că poporul îi conduce pe cei care îi guvernează, însă prin intermediul violenței politice se inversează rolurile. Puterea se manifestă și se concretizează în toate instituțiile politice.

Actorul politic joacă prin intermediul violenței politice simbolice (propaganda, discurs retoric, confruntări tv) un rol ce implică teatralitate urmărind de a seduce segmente sociale care să îi acorde încrederea prin vot.

VEHICULE DE MANIFESTARE A VIOLENȚEI SIMBOLICE

Violența simbolică nu este ușor de recunoscut. Totuși, rolul și efectul său sunt extrem de importante, reafirmând sistemele de dominație, impunându-le, conferind legitimitate procesului de reproducere a relațiilor de putere, educând populația într-un anumit spirit politic: mai mult sau mai puțin onest, mai mult sau mai puțin deschis, mai mult sau mai puțin democratic. În ceea ce privește această *paidea* a simbolisticii politice trebuie menționate și instrumentele de impunere a capitalului simbolic al elitei: sistemul de educație propriu-zis, rețele de socializare, Internetul și nu în ultimul rând, mass media.

Prin violență simbolică se rezolvă, se ameliorează sau se exclude competiția dintre capitalurile simbolice a căror funcționare și anvergură amenință întrucâtva sistemul de simboluri și valori ale grupului dominant. În literatura de specialitate, referiri la violența politică face și sociologul Gustave le Bon care vorbește despre mulțimea cu instincte criminale, specificând faptul că sentimentul mulțimii și manifestațiilor îi conferă un confort de anonimat și nevinovăție dacă săvârșești o faptă violentă în iureșul de emoții colective ale mulțimii, cu alte cuvinte ți se poate pierde ușor urma. Societățile bazate pe sisteme democratice reprezentative, spre deosebire de regimurile politice totalitare, limitează și maschează violența simbolică prin ritualurile sociale și comportamentele sociale ritualizate din cadrul proceselor democratice, cum ar fi cele ale alegerilor periodice. Investigarea simbolismului în politică presupune analiza procesului aproape inefabil de creare a semnificațiilor prin evenimente și cauze politice, prin acțiuni și discurs politic așa cum sublinia Sandru D. în lucrările sale despre mituri politice.

Murray Edelman observa: „Statul este o abstracțiune, dar în numele acesteia oamenii pot fi trimiși la închisoare, pot fi uciși în războaie sau se pot îmbogăți, ca urmare a permisiunii de a utiliza până la epuizare rezervele de petrol și de a încheia contracte pentru industria de armament indiferent cât de moral sau imoral este. Eficiența simbolică nu este tocmai magie tocmai datorită acestei ambiguități a simbolurilor.

1. Mitologia

2.1. *Apelul la mituri și ritualuri sacre în crizele de identitate ale societății*

Miturile pot fi considerate ca forme de manifestare a violenței, din perspectivă simbolică, aspect implicat de existența convențiilor ideologice.

Premisa de la care se pornește este că omul nu trăiește în societate doar cu apă și pâine. Este o sete ancestrală a omului din toate timpurile de a se hrăni cu mituri, simboluri și revoluții. Acestea oferă fantasma unei lumi mai bune, oferă iluzia paradisului pierdut însă, dacă sunt prea intens exploatate, ele pot deveni distructive pentru societate. Mitul face apel la trecut pentru a umple un vid politic prezent, iar după cum se exprima Fukuyama F. (1992), «trăim într-o utopie în care au dispărut toate celelalte utopii».

În societatea de azi – avem de a face cu reminescente ale unor conflicte religioase prin derivatele sale – conflictele de identitate cu potențial de violență-manifestate prin revoluții precum: Primăvara arabă, războiul din Cecenia, războiul – sarbo-bosniac etc. Aceste conflicte apar pe fondul crizelor identitare ale populațiilor după prăbușirea comunismului din Europa centrală și de est ori în statele arabe. Deși s-au îngropat ideologiile leniniste și marxiste asta nu înseamnă că rezervorul de utopii al umanității s-a golit.

Noile mitologii au tendința de a încuraja autocompătirea și victimizarea. Teoria dușmanului și a demonetizării celuilalt este cea mai relevantă în acest caz, este o lege politică nescrisă că, pentru a-ți legitima acțiunile, trebuie să găsești un dușman (ideologic, inventat) cu care să te validezi în contrast astfel fabricând suport pentru acțiuni revoluționare și proteste - exemplu clasic: evreul - vinovatul timpurilor, arabul fanatic, «țiganul» care fură etc.

Omul recurge la mit când se vede amenințat de forțe care îl copleșesc, fiind expresia simbolică a celor mai profunde emoții umane.

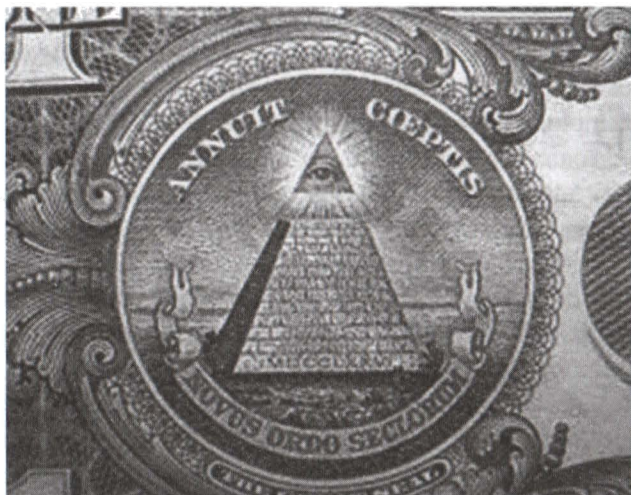
Mitul conspirației ar consta în ideea unei puteri oculte care acționează din umbră ca păianjenul pentru a distruge. În imaginarul colectiv cele mai mari comploturi ar aparține masoneriei, evreilor ori sioniștilor.

Mitul străinului (țapului ispășitor) - al alogenului, pericolului invizibil care vine să distrugă orașul - sau varianta comunistă «dușmanul poporului».

Acest mit este unul mobilizator, cu funcție strategică, prin discreditarea intenționată a unei persoane sau categorii. Odată lansat în spațiul public mitul se va încărca singur de noi valențe și nuanțe prin zvonistică, tv.

Prin aplicarea mitului- dușmanul poporului (un fals complot) - în comunism au fost arestați și trimiși în lagăre politice cei considerați anticomuniști, intelectuali ori cei indezirabili regimului.

Resortul mitului politic reiese din nevoia de sacru a omului, așa cum ne spune și Eliade, că omul societății moderne nu poate exista în afara sacrului cu referire

Exemplificarea Mitului conspirației-masoneria

la homo religiosus. Unul dintre miturile cele mai vehiculate de către politicieni în spațiul public și în special în crizele identitare este acela al Eroului, al profetului-salvator de tip Moise, nevoia de eroi va exista și nu se va epuiza niciodată în special când există nevoia de a ieși din mizerie, din haos pentru că votanții se atașează emoțional de oameni iar nu de structuri birocratice.

Existența individuală este strâns legată, de o experimentare și o trăire simbolică a lumii, el se reperează identitar în clișeul miturilor și ritualurilor sacre - mântuirea, spovedania etc.

Așa cum subliniau Bourdieu P. și Murray Edelman care au dezbătut subiectul violenței politice, în planul eficienței social-politice a simbolurilor, se oferă un răspuns la sentimentul contemporan al înstrăinării și al dezamăgirii resimțite față de statul național în epoca globalizării.

În moment de criză identitară într-o societate ori comunitate, pentru a se contracara o potențială entropie și violență internă se face apel la discursuri de solidaritate, apelul la Dumnezeu, și la necesitatea de a sacrifica pe cineva (crima primordială care dă satisfacție mulțimilor). În timpurile noastre apelul la crima sacrificială – este substituit de demisiile de onoare ale liderilor – o sacrificare rituală. Aureola mistică creată și întreținută de deținătorii puterii constituie un mijloc de influență, manipulare și de legitimare foarte eficient.

Girardet R. vorbește despre mituri ca despre ecrane pe care se proiectează angoasele colective și modalități de a rezista în fața tensiunilor și crizelor identitare. Cu alte cuvinte mitologiile politice sunt elemente de inginerie socială folosite pentru

„servi scopurilor politice născute din frica originară a omului- de moarte, o frică de libertate și de responsabilitate. Acestea nu sunt sisteme de gândire, pentru că transcend orice logică, fiind derutante dar cu coerență așa cum remarcă Tismăneanu V. (1999).

Exemplificarea mitului crimei de sacrificiu

3. Spațiile urbane și violența politică urbană. Perspectiva antropologică

3. 1 Piețele publice - spații urbane de evacuare a violenței simbolice

Un factor comun al ultimelor revoluții și proteste din ultimii ani a fost marcat de constanța tipului de spațiu urban și anume piața publică fie că este ea: P-ța Universității, P-ța Tahrir (revoltele din Egipt), P-ța Taksim (proteste antiguvernamentale în Turcia), Euromaidanul în Kiev-Ucraina, P-ța Sintagma revoltele antieuropene grecești etc.

Indiferent de natura nemulțumirilor, fie antiguvernamentale, fie politice-identitare, populația și-a ales ca punct de pornire și de manifestare a revoltei – piețele, spații publice largi, vizibile atât urban cât și mediatic, pentru a mări impactul media.

De asemenea, scânteia revoltelor arabe a pornit de la o autoincendiere simbolică a unui protestatar nemulțumit de guvern, în Algeria – autoincendiere ce a avut ca rezultat, apoi ca un efect de domino, în zona Africii de Nord, proteste de amplă manifestare, în piețele publice. Piețele publice – cu funcțiunea lor urbanistică au un rol simbolic, loc de vehiculare al ideilor politice și simbolice, dar și de manifestare a emoțiilor maselor. Încă din Grecia antică și până azi, aceste piețe (agore) au capătat noi valențe de dezbateri politice, adunări, execuții publice și, în perioada recentă, de manifestații și revolte pașnice.

Locațiile sunt alese întotdeauna cu efect simbolic, aceste locuri fiind cele mai mari piețe din orașele respective, ce permit mari aglomerări de persoane, cu impact

vizual și mediatic.

Pe aceeași rațiune se bazează majoritatea atentatelor teroriste care au drept țintă cele mai mari aglomerări dar și zone vizibile mediatic. Astfel, piețele publice centrale și spațiile urbane sunt tratate ca suport urban pentru transmiterea de mesaje către autorități dar și către populație.

Se observă necesitatea acută a societăților de a-și crea sau reinventa repere spirituale care să genereze coeziune sau să justifice autonomii regionale.

Un exemplu din mentalul creștin recent este dat de amploarea fenomenului spiritual: **părintele Arsenie Boca**, femomen ce a coagulat o masă foarte mare de oameni care merg în pelerinaj la Hațeg, mănăstirea Prislop. Se poate observa tendința recentă de a îl canoniza pe acest părinte și de a-l transforma în reper spiritual al Ardealului.

Mitul străinului - al alogenului - în speță, al evreului - este un mit vehiculat în spațiul urban. Adaptat actualelor tendințe ale Uniunii Europene - mitul alogenului este înlocuit de cel a imigrantului în alte state - imigrant care este văzut ca vinovat de lipsa bunăstării din statul respectiv.

4. Concluzii

În concluzie se poate afirma, din cele prezentate mai sus, că istoria umanității a fost tratată în mare parte ca o istorie a violenței politice, fie ea malignă fie benignă. S-a subliniat că violența are și rolul constructiv - rol ordonator în societate - prin mecansimele legii și ale structurilor polițienesti - care acționează împotriva entropiei. Violența simbolică în scop de seducere a maselor apelează la emoțiile colective ale acestora prin vehicularea de mituri politice, prin semne, simboluri, discursuri Tv, propagandă, manipulare etc. Însă și societatea are nevoie de canale de evacuare a violenței intestinale - a angoaselor comunității, pentru a se purifica și de a da posibilitatea unui nou început, în special în perioadele de crize identitare, iar aceste locuri sunt cel mai adesea Piețele publice - considerate piețe simbol pentru țara respectivă ori comunitate, deoarece beneficiază de un efect mediatic mare și o vizibilitate bună. Piețele publice, ca spații urbane, sunt văzute ca niște spații în care se vehiculează idei simbolice, dar și drept canale rituale de evacuare a nemulțumirilor sociale.

Keywords: greek agora, antropology of public square, manipulation, political myths, social seduction, political violence, mitul alogenului.

SUMMARY

The aim of this review is to analyze the path of political violence specially symbolic violence in public square seen as a platform for political and social legitimation. The presumption is that the society cannot resist in period of crisis

without myths and mitology or a certain ratio of symbolic violence. Usually the political violence it used to be the main way to get the political power, but now the modern societies are dealing whit simbolic violence - manifested through popular manifestation, revolution, manipulation, political speech. This review inquires into anthropology of simbolic violence and the role of the public square in political seduction by using the sacre rituals or the political myths.

BIBLIOGRAFIE

1. Majuru, Adrian., 2014. *Spațiul public dintr-o perspectivă antropologică*. [Online] Available at: <http://www.e-antropolog.ro/www.bucurestiivechisinoini.ro> [Accessed 27 decembrie 2014].
2. Vintilă Mihăilescu, 2006. <http://www.igloo.ro/articole/spatiul-public-in-orasele-din-romania/>. [Online] Available at: <http://www.igloo.ro/articole/spatiul-public-in-orasele-din-romania/> [Accessed 27.12.2014 decembrie 2014].
3. Stanciugelu S. (1998), *Violența mit și revoluție*, București, Ed. All, cap I
4. Hannah A. (1963), *On revolution*, The viking Press, New York, pp 19
5. Girardet R. (1995), *Violența și sacrul*, Ed. Nemira, Bucuresti cap 1
6. Le Bon G. (1990), *Psihologia mulțimilor*, București, Ed. Anima, cap 1.
7. Skocpol T. (1979), *State and social revolutions*, Cambridge University Press
8. Edward Muller N. (1990) *Cross-National Variation in Political Violence. A Rational Action Approach*, Journal of Conflict Resolution, vol. **34** (4) :624-651
9. Francisco H. (2006), *The Full Weight of the State: The Logic of Random State-Sanctioned Violence*, Journal of Peace Research vol. **43** (6) :671-689
10. Milica. I (2010) *Violența ca armă politică*, Sfera politicii **11** (2):161-162
11. Slavoj Z. (1996) *Invisible ideology: political violence between fiction and fantasy*, Journal of Political Ideologies, **32** (4):15-32.
12. Apud Langridge D. (2006), „*Ideology and utopia: social psychology and the social imaginary of Paul Ricoeur*”, *Theory & Psychology* (**16** (5): 646-670
13. Sandru D. (2013), *Ideology and the symbolic constitution of political violence*”, Sfera politicii **2** (174):95-106
14. Fukuyama F. (1992), *The end of history, the last man*, Ed. Penguin,
15. Bondor G (2011), *Hannah Arendt: Totalitarismul și sfera publică*, în Sfera Politicii, nr. **160** (6): 20-23.
16. Sandru D. (2012), „*Ideologie și mituri politice în România contemporană*”, în *Miturile politice în România contemporană*, Iasi, Ed. Institutul European, pp 77-77.
17. Eliade M. 1992 (1956), *Aspecte ale mitului*, Ed. Humanitas, trad. R. Chira
18. Bourdieu P. (2013), *Limbaj si putere absoluta*, Ed. Art, București.
19. Tismăneanu V. (1999), *Fantasma Salvării*, Ed. Polirom, București.
20. Petrișor A.-I. (2012), *Abordare și metode de cercetare. Note de curs*, Ed. Universitară „Ion Mincu”, București

II.

ISTORIE

RECONSTRUCȚIA MĂNĂSTIRII RADU-VODĂ. SEMNIFICAȚII CULTURAL-ISTORICE LA ÎNCEPUT DE SECOL XVII

Oliver Velescu

Mărturiile documentare dovedesc ridicarea economică a orașului în secolul al XVI-lea ca o consecință directă a politicii protecționiste inițiate de Neagoe Basarab, începând din anul 1517. Analizând tabelele statistice întocmite de Radu Manolescu pentru prima jumătate a veacului, reiese că Bucureștiul a avut de înfruntat concurența orașelor de sub munte, singurele piețe deschise negustorilor brașoveni. În ordine valorică, Bucureștiul ocupa în schimburile cu Brașovul, în medie, doar locul șase, fiind concurat de nu mai puțin de 26 de localități din Țara Românească participante la acest comerț. Desigur, limitarea accesului negustorilor brașoveni pe piața bucureșteană a dus la creșterea rolului negustorilor locali, la o dezvoltare a meșteșugurilor locale, dar și la o creștere în importanță a negustorilor sud-dunăreni, fenomen accentuat și prin înăsprirea monopolului turcesc. Orientarea Bucureștiului spre piața Levantului va avea importante consecințe în dezvoltarea viitoare a orașului din toate punctele de vedere.

Se desprinde astfel imaginea unui oraș cu o intensă circulație nu numai de mărfuri, ci și de oameni și idei. Au fost ani de prosperitate, exprimată poate cel mai elocvent în arhitectura elegantă, sobră și demnă a sfintelor biserici, ridicate de-a lungul anilor veacului al XVI-lea. Pentru tema acestui studiu, amintim mănăstirea, ridicată de Alexandru Mircea Voievod „den jos de București”, dominând orașul de pe înălțimea de pe care a fost ridicată. O Curte Domnească, cu preocupări literar-artistice, cu o vie activitate politică interesată și de ceea ce se întâmplă dincolo de zidurile ei și de hotarele țării. Bucureștii erau antrenați în ceea ce se petrecea în Transilvania, la Veneția, în lumea greco-italienizată din insulele grecești, la Istanbul. Toate aceste fapte, confirmate de documentele vremii și tratate într-o bogată bibliografie, lasă să se întrevadă și nivelul de cultură generală al locuitorilor orașului. Împărtășim întru totul părerea că desfășurarea negoțului cerea cunoștințe variate care depășeau nivelul scrisului și cititului. Exista desigur și în București o cultură orășenească care presupunea cunoștințe de merceologie pentru aprecierea calității mărfurilor, pentru fixarea prețurilor; de geografie, legate de cunoașterea locului de proveniență a mărfurilor, a drumurilor comerciale, a orașelor și regiunilor; matematica era necesară pentru folosirea sistemelor de măsuri și greutate și cu aplicație la finanțe, mai ales în condițiile devalorizării monedelor; drept comercial

public, cu aplicații locale și vamale, drept civil și penal, obiceiuri locale și cunoștințe de limbi străine.

Semne cerești prevestitoare de rele

În acest București prosper, apar la sfârșitul secolului al XVI-lea unele semne pe cer interpretate ca prevestitoare de rele. Aceste evenimente sunt consemnate mai ales de cronicile din Transilvania. Pe bolta cerească vizibilă în spațiul românesc, în luna august 1593 se putea vedea „o stea cu coadă” – o cometă – care înfricoșează pe bieții oameni. Mai mult, în noaptea de 10/11 august în același an, „au fost văzute lumini zburătoare și aburi aprinși care s-au arătat deodată pe întinderea cerului și au împrăștiat cu putere mult foc care au lovit cu groază, nu deșartă, sufletele muritorilor”, așa cum s-a consemnat într-o însemnare ardeleană din care cităm. A fost o ploaie de stele căzătoare specifică lunii august. În 22 aprilie a anului următor, 1594, un cutremur puternic a zguduit pământul. La 24 aprilie 1595, puțin înaintea răsăritului soarelui (la ora 4 și 5 minute, în măsurătoarea modernă a timpului) s-a văzut o eclipsă de lună „îngrozitoare”. La 3 octombrie 1595 „s-a întunecat soarele și a stat o oră și jumătate”. Între 24 iulie-6 septembrie 1596 „o cometă arzătoare” s-a oprit deasupra castelelor ardelene. Ea a fost văzută pe cer senin ore întregi după răsăritul soarelui. La 6 august 1598 a fost o altă „groaznică eclipsă de lună care a durat peste trei ore”, după care, în toamna aceluiași an a izbucnit în Transilvania „o groaznică epizotie în vite, cum nu s-a mai văzut vreodată în vremea noastră”. Parte dintre aceste fenomene astronomice le-a consemnat iezuitul Alfredo Corillo, aflat la curtea lui Sigismund Bathory și pe care le-a interpretat ca fiind aducătoare de nenorociri. Se credea că aceste fenomene astronomice prevestesc mânia Divinității supărate. Se credea că orice cometă aduce după sine un mare rău.

Cometa, numită mai târziu Halley, „cometa groaznică”, va apărea și în 1602. În 1604, un cutremur s-a produs la 3 mai, iar altul în 1605, în Ajunul Crăciunului, acesta din urmă simțit la București, a fost foarte puternic, multe biserici au avut de suferit¹.

Și într-adevăr, între 1594-1611 au fost 17 ani de război crâncen. Bucureștiul a fost ars. Orașul, după expresia lui Ionescu-Gion, „se afla într-o jale adâncă”.

Ce mărturisesc documentele

Amintirea acestei epoci de distrugeri și devastări este evocată în documentele din primele decenii ale veacului al XVII-lea. Ele se referă la refacerea unor biserici sau la reconstituirea actelor de stăpânire și de privilegii dobândite de la voievozii ce au domnit în veacurile trecute.

1. V. Mioc și D. Mioc, *Cronica observațiilor astronomice*, București, 1977, pag. 25, 70, 71, 126, 236. A se vedea și P. Cernovodeanu și P. Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamități din trecutul României*, București, Editura Silex, 1999.

Iată ce scriu documentele despre cele întâmplate în „zilele răposatului Mihai Voevod” și după moartea acestuia: „Apoi atunci pe acea vreme s-a făcut multă răutate și s-au stricat multe lucruri bune și Dumnezeuști mănăstiri de către oștile străine care s-au întâmplat în țară” (23 februarie 1614).

„Până ce s-au întâmplat fapte rele în zilele lui Mihai Voevod de s-au ridicat oști, când au venit Agareenii cu oștile grele” (15 ianuarie 1615).

Documentele sus-citate se referă la mănăstirea Sfânta Troiță, dar în 1611, în luna ianuarie, a fost distrusă și vechea mănăstire din apropiere, Sfânta Ecaterina, situată sub dealul viitoarei Mitropolii și existentă în timpul lui Alexandru Voevod (1568-1577), când a fost închinată mănăstirii cu același hram de la Muntele Sinai. Ea își reînnoiește hrisoavele la 4 iunie 1613, pentru că le-a pierdut „când cu răutățile, când a venit Batâr Gabor craiul, cu Ungurii, aici în țara Domniei Mele și au lovit atunci toate averile sfintei mănăstiri mai sus zisă și au ars mănăstirea și au tăiat și un călugăr, apoi atunci le-au luat și hrisoavele și cărțile de moștenire ale sfintei mănăstiri mai sus zise”.

Prin fragmentele citate din documentele de mai sus, emise în timpul domniei lui Radu Mihnea, s-a încercat un tablou, o prezentare generală a distrugerilor făcute de năvălitori; actele dau amănunte și cu privire la cele ce s-au întâmplat la Sfânta Troiță. Potrivit programului dinastic al lui Radu Mihnea, printre primele măsuri de refacere a Bucureștiului a fost și reclădirea mănăstirii, ctitorie a străbunului său. Așa reiese din actul din 10 februarie 1613 prin care Domnul anunță că „am început a drege și a înnoi sfânta și Dumnezeiasca mănăstire și sfânt loc al Sfintei Troițe până nu se risipește și nu pierе”. Aflăm din acest act că mănăstirea „s-au fost slăbit și s-au fost surpat de peste tot, iar satele și uneltele sfintei mănăstiri încă s-au fost risipit și s-au fost dat pe la alte mănăstiri”.

Mai explicit sunt redate evenimentele din „zilele răposatului Mihail Voevod”, în documentul din 23 februarie 1614. Moșiile mănăstirii – așezări de pe valea Mostiștei și Balta Cornățelul – au fost stăpânite „cu bună pace” până în timpul lui Mihai Viteazul. La mănăstire „au stricat și surpat... însă mai ales a ars de foc, din cuiburile de mai sus, până la temelia de jos și au ars până la temelie, și toate părțile de pe împrejur, trapezaria și toate chiliile, care au fost făcute de bunicul Domniei Mele și de părintele Domniei Mele”. Mai aflăm despre intenția răposatului Mihai Voievod „încă a vrut iarăși să înceapă a face această sfântă mai sus spusă mănăstire, precum a fost înainte vreme. Și n-a apucat să facă această sfântă mănăstire a domniei mele”. Mai aflăm că pe călugării de la Sfânta Troiță „i-a mutat la mănăstirea Domniei Sale ce o făcuse din sus de orașul București, cu toate satele și așiganii și averile ei”.

Că a fost incendiu o spune și hrisovul din 15 ianuarie 1615: „atunci au stricat și au dărâmat această sfântă și dumnezeiască mănăstire de a ars”. Și mai precis în actul din 10 septembrie 1618: „În zilele răposatului Mihai Voevod... și s-a întâmplat

sfintei mănăstiri stricăciuni și ardere cu foc de limbile străine”. Și în același act: „Și atunci au stricat și au dărâmat sfânta și Dumnezeuiasca mănăstire și au ars-o cu foc, încât să le dea Domnul după faptele lor”. (!)

Și, în fine, un ultim document: „Și atunci în zilele lui Mihai Voevod, multe și grele oști turcești au stat pe lângă mănăstire până ce au aprins această sfântă mănăstire mai sus-zisă și s-a surpat până la temelie. Și după aceia s-au surpat toate averile, satele și așiganiile sfintei mănăstiri... și atunci multe cărți [documente] ale sfintei mănăstiri s-au pierdut”.

S-au citat aceste lungi fragmente din documentele din anii 1613-1618 și cu intenția de a pune în valoare frumusețea limbii din vechile textele românești, adevărate pagini de literatură.

Rezumând, faptele întâmplate în 1595 la mănăstirea Sfânta Troiță sunt următoarele: „Limbile străine” sau „blestemații ismailiteni”, numiți și „agareenii” au incendiat mănăstirea. Biserica a ars în întregime „de la cuiburile de sus până la temelia de jos”. Au ars, dar s-au și surpat, poate urmare a unui cutremurele amintite, trapeza și chiliile și toate bunurile deținute de mănăstire, inclusiv documentele ei. Mihai Viteazul a adăpostit pe călugării rămași la mănăstirea sa recent clădită – Mihai Vodă – situată „den sus de București” și a intenționat să refacă Sfânta Troiță „precum a fost făcută mai înainte”, dar nu i-a mai fost dat să o facă. Tot din aceste documente se știe că Radu Mihnea intenționa să refacă mănăstirea „făcută de bunicul Domniei Mele și de tatăl Domniei Mele”, ceea ce s-a și întâmplat începând din anul 1613. El dorește a-i da o nouă strălucire și mai ales bogăție, de aceea el pune condiția ca „năstavnicii” mănăstirii care vor veni de la Ivir să aibă ca principală preocupare „a înmulți averea și uneltele sfintei mănăstiri”².

O personalitate culturală, Domn al Țării Românești – Radu Mihnea

Dar să ne întoarcem în Bucureștii arși și distruși. În noiembrie 1601, vine la domnia Țării Românești Radu Mihnea, un om deosebit, dar împovărat cu o rușinoasă moștenire părintească. Istoricii, mai ales Nicolae Iorga, i-au făcut un portret de om cult, intelectual, un apărător al ortodoxiei, dar și al autorității de stat.

Tinerețea și-a petrecut-o la Muntele Athos, la mănăstirea Ivir, „fiind marcat de nenorocirile sale, de viața lui zbuciumată, de așteptările lui dureroase”. Trăit, într-o primă fază a vieții sale într-un mediu monahal și curat grecesc, își însușește limba elină și arabă, dar și temeinice cunoștințe de teologie ortodoxă.

„Copil încă – scrie Matei al Mirelor – fugi la Veneția ca să învețe carte și să capete cunoștințele necesare pentru o administrație înțeleaptă. Ajutat de talente

2. Documentele sus-amintite au fost publicate în 1951 în colecția *Documente privind istoria României, seria Țara Românească, veacul XVI* (Pe viitor se va cita *D.I.R.Ț.R.*), vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1951 pag. 151, 202, 233, 254 și vol. III, București, Editura Academiei R.P.R., 1953, pag. 77, 243.

lirești, află și locul convenit pentru a se instrui cât mai bine și mai ușor. Toți se mirau de agerimea lui atât de mare, încât în puțin timp ajunsese un renumit învățat. Din Veneția veni la Constantinopol unde umblă după Domnie, cum umblau toți”³.

Radu Mihnea avea o personalitate puternică. Miron Costin îl caracteriza ca „un om deplin la toate și întreg la hire [fire], cuvântul ce grăia, ca o pravilă era tuturor, judecățile cu mare dreptate le făcea și nimănui cu voie veghiată [adică nu îngăduia favoritisme]”.

Nicolae Iorga face următoarea caracterizare Domnului și doctrinei sale politice: Acest om – scria Nicolae Iorga avea „însușiri care l-ar fi făcut un mare filosof”. Ca Domn, doctrina sa politică era întemeiată pe „o politică măreață de înfrățire sufletească a comunităților de lege ortodoxă din împărăția turcească sub o conducere unitară bisericească bazată pe cultura elenă. Politică în care țărilor românești de la Dunăre le-ar fi revenit o cinste, o strălucire, un prestigiu pe care nu-l avuseseră până atunci”...

Vizirul îndeplinea cea mai călduroasă dorință a Domnului îmbătrânit, pelagros și bolnav de ochi, așezându-l de fapt, prin revenirea la sistemul unirii dinastice de la sfârșitul secolului al XVI-lea, Domn în amândouă principatele. Căci el trecea în Moldova, iar în Țara Românească rămăsese sub tutela mamei sale fiul, „coconul” Alexandru, în vârstă de 12 ani. „În forme ca ale Apusului, ale structurii de stat, Radu Mihnea inaugurează în ambele țări un regim care este cel al monarhiei moderne”⁴...

Ca fiu al renegatului Mihnea Turcitul, Radu Mihnea (anii de domnie: 1601, noiembrie – 1602, martie, 1611, martie-mai, 1611, iulie – 1616, august), a fost întâmpinat la sosirea în țară cu ostilitate și chiar s-a pus la cale pieirea lui. Așa cum s-a scris și mai sus, el aplică cu multă diplomatie concepțiile sale întemeiate pe principiile monarhiei absolute, ale ordinii de stat, conducând țara cu dibăcie și clemnitate.

Concepția dinastică-renascentistă la reconstruirea mănăstirilor

Calitățile de bun gospodar ale lui Radu Mihnea au fost puse în evidență prin măsurile pe care le-a luat pentru refacerea țării, și mai ales a Bucureștiului, greu încercate în ultimul război cu turcii. Programul său economic îl găsim exprimat într-un document emis de fiul și continuatorul său, Alexandru Coconul, din 5 mai 1627

³ Mutei al Mirelor, „Istoria celor petrecute în Țara Românească”, publicată în 1862 de Alexandru Papuș Ilarian în *Tezaur de monumente istorice*, vol. I, pag. 326, citat după Virgil Cândea, *Rățiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, pag. 218.

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908, pag. 248 și în *Istoria românilor*, vol. V, 1937, pag. 393 și 421. A se vedea și V. Stănică, „Radu Mihnea, Voievod Corvinul, stăpân al Moldovei și Țării Românești (1623-1626)” în *Ștefan Matei la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1993, pag. 262 și Șt. Andreescu, „Radu Mihnea Corvin, domn al Moldovei și Țării Românești”, în „Revista de istorie” II, 1986, pag. 135.

prin care se adresează slobozenilor de la Radu Vodă: „Adevăr Domnia Mea văz și crez că ați avut păs și greu nu numai voi ci și toată țara. Și Domnia Mea încă am avut destule grele și cheltuielile pentru treburile despre împărăție, ci am fost băgat Domnia Mea și pre noi ca și pre celelalte slobozii ca să putem ridica acest păs greu”.

Atenția lui Radu Mihnea se îndreaptă spre sud-estul Bucureștiului, unde „den jos de București” se afla mănăstirea Sfânta Troiță, ctitoria bunicului său, Alexandru-Vodă (1568-1574; 1574-1577). Reconstruirea ei și înzestrarea vechii ctitorii a familiei este, potrivit documentelor păstrate, principala preocupare a lui Radu Mihnea Voievod. Hrisoavele păstrate, mai ales cele din anii 1613 și 1614 dezvăluie motivațiile care au determinat reconstrucția mănăstirii precum și programul de arhitectură impus constructorilor.

În spiritul tradiției monarhice, de care era pătruns, el dorește refacerea tuturor componentelor mănăstirii „...care au fost făcute de bunicul Domniei Mele și de părintele Domniei Mele”, act emis în Târgoviște la 23 februarie 1613⁵, în timpul domniei lui „Radu Voevod, fiul marelui și răposatului Mihnea Voevod, nepotul răposatului Alexandru Voevod”, pentru că, aflăm dintr-un alt act din 15 ianuarie 1615⁶, „n-am voit să piară pomana părintelui Domniei Mele... de am zidit și am ridicat această sfântă și Dumnezeuiască mănăstire... iarăș pe temeliile de mai întâi, unde a fost înainte vreme”.

În același gând, pentru timpul rodnic petrecut la învățătură la mănăstirea Ivir, la 10 februarie 1613, el închină mănăstirea refăcută și care îi va purta peste veacuri numele, Radu-Vodă, acestui așezământ athonit⁷.

Cât de complicate și de vaste au fost lucrările de reconstrucție din veacul al XVII-lea ne sunt bine-cunoscute din cercetările arheologice. „Înainte ridicării clădirilor – scrie arheologul Vlad Zirra, din al cărui raport de săpătură cităm⁸ – se pot urmări destul de clar urmele unei nivelări generale, concepute după un plan sistematic, a tuturor dărâmăturilor incendiate de la sfârșitul secolului al XVI-lea.

5. *D.I.R.Ț.R., sec. XVII*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1951, nr. 233.

6. *Idem*, vol. II, nr. 313, pag. 354.

7. *Idem*, pag. 151. Actul este cunoscut încă din secolul al XIX-lea. El a fost publicat în anul 1857 ca anexă în broșura *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés danubiennes*, Constantinole, 93 de pagini, fiind folosit ca argument pentru menținerea și susținerea dreptului asupra mănăstirilor închinat. Textul este preluat și publicat de I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinat*, 1861, pag. 28, dar îl consideră fals. Tot fals îl consideră și Timotei Cipariu, „Arhiva”, Blaj, XVI, 1868, pag. 316. Documentul este publicat și de Cezar Bolliac, *Mănăstiri din România*, 1862, pag. 551. Autenticitatea documentului nu mai este pusă la îndoială de alți autori și este folosit de Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștiului*, 1899, pag. 247 și de C. Săndulescu-Verna, *Biserica Radu-Vodă din București*, 1930, pag. 6.

8. Vlad Zirra, „Săpături la Radu-Vodă”, în *Studii și referate privind istoria României*, București, 1953, vol. I, pag. 435, 441.

Resturile au fost arvârlite pe pantele dealului având ca efect simultan umplerea șanțului de apărare din 1595 și mărirea platoului, mai ales spre vest și nord-vest și pentru nivelarea terenului.

Pe platoul astfel creat s-a ridicat biserica pe urmele aceleia din secolul al XVI-lea, dar și turnul-clopotniță, la nord de pronaos. Clădirile mănăstirii urmau marginile platoului, înconjurau biserica pe plan pentagonal, cea mai lungă clădire fiind aripa de nord – în continuarea turnului. Aripa cea mai bine păstrată este cea de vest, construită peste zidurile din secolul al XVI-lea. În încăperi se disting urme de boltiri.

Rezultatele arheologice, și în special cele științifice confirmă construirea întregii mănăstiri în secolul al XVII-lea⁹.

Preocupări „lumești” în programul arhitectonic de reconstruire

Între motivele „lumești” ale reconstruirii mănăstirii a fost și faptul că lăcașul „înte aproape de scaunul domnesc” și pentru că „au fost obiceiul domnilor și al arhierilor și al boierilor și ori care i-ar aduce Domnul Dumnezeu oaspeți, de vor merge la sfânta mănăstire întru preumblare și întru ospăț să aibe cu cinste” (1613).

Domnul a insistat, așadar, ca „ospătăria” să fie reconstruită. În documentul amintit, din 10 februarie 1613, prin care Sfânta Troiță era închinată mănăstirii Ivir de la Athos, se arată că una dintre condițiile acestei închinări era și obligația ca el, cităm: „să aibă a fi *loc de ospătărie în toată vremea*, că de va aduce Domnul Dumnezeu oaspeți – sau domn, sau arhieru sau boieri, sau călugări sau slujitori, sau bogat sau sărac, să nu fie lipsit de trebuință sfânta mănăstire, ca să nu se strice pomana ctitorilor”.

Nu lipsită de interes este știrea din secolul al XVIII-lea potrivit căreia în 1738, în vremea lui Constantin Mavrocordat, în timpul epidemiei de ciumă, „palatul de oaspeți” este folosit ca reședință domnească.

Cele scrise în documentul din 1613 sunt în deplină concordanță cu „regulile” reformatoare ale vieții monahale redactate în Moldova în vremea lui Miron Barnovski din 20 septembrie 1626. Pe lângă normele stricte fixate prin Pravila Sfântului Vasile, sunt impuse noi reguli „modernizate”, asemănătoare cu cele introduse în lavrele rusești. Astfel se păstrează acel regim alimentar strict, fără carne, fără băutură, dar „ducă însă vine vreun episcop, vreun alt egumen, vreunul dintre ctitorii sau din boierii țării”, i se poate face în chip extraordinar cinste cu mâncăruri alese și vinuri scumpe depozitate „la chilia egumenului”. La fel vor fi servite bucate alese la zilele cele mari ale hramului⁹.

Motivațiile din actul domnesc sunt elocvente. Mănăstirea este parte a ceremonialului sau a protocolului Curții Domnești. Ideea de a fi gata să servească „în toată vremea” duce cu gândul la un restaurant modern pregătit a servi masa la orice oră.

⁹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești...*, vol. I, pag. 267-268.

Ospățul era în vremea aceea, la răscrucea veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea, la mare trecere în toată Europa¹⁰, iar servirea meselor la Radu Vodă, intrate în tradiție (de vreme ce se stăruie pentru reconstruirea „ospătăriei”), era la mare cinste și lux, cum o dovedesc mărturiile arheologice găsite în săpăturile din 1952.

Chiril Lukaris, vestitul și eruditul patriarh de Alexandria și mai târziu, din 1623, patriarh controversat de Constantinopol, care după o ședere îndelungată în regiunile vestice ale Ucrainei, unde combătea Unirea cu Roma sosește la București. Patriarhul era considerat un oaspete de seamă al Curții Domnești. Se știe că în zilele de sărbătoare oficia Sfânta Liturghie și ținea predici în fața Domnului și a boierilor, dezvoltând tema sa predilectă, combaterea principiilor teologice catolice, anume Filioque și Purgatoriul. Ca patriarh „a tulburat vechile orânduiri ortodoxe” prin înnoirile „calvinești”, fiind influențat de ambasadorul Olandei cu care întreținea corespondență și când era în țările române¹¹.

„Chiril Lukaris..., fost coleg cu Radu Mihnea la Veneția, îl îndemna în martie 1618... să închine și mănăstirea Galata [din Iași] Sfântului Mormânt. Dar împotriva tuturor acestor închinări și protejări ce le arăta străinilor [grecilor] s-au ridicat boierii țării cu răscoală, care a avut ca rezultat tăierea capetelor a opt boieri în poarta curții domnești, spre exemplul tuturor, după care [Domnul] a început să domnească în pace”, scrie Dimitrie Fotino în a sa *Istorie generală a Daciei*, 1859, vol. II, pag. 79.

Reconstrucția. O afirmare a doctrinei dinastice și a spiritualității ortodoxe

Chiril Lukaris nu este străin de ce se execută la Radu-Vodă. Mărturie este Gramata patriarhală din 1614 privitoare la averea mănăstirii Sfânta Troiță.

Despre lucrările executate în acea vreme la Radu-Vodă, Gramata din 1614 relatează următoarele: „Trecerea vremii și greutățile pricinuiseră acestui lăcaș multe neajunsuri; printre altele *însăși frumoasa biserică începu să se dărâme...* Dar cu ajutorul lui Dumnezeu *s-a zidit din nou lăcașul*, după urcarea în scaunul domnesc a preluminatului și preamăritului domn Io Radu voevod... și lucrările au început a se schimba și a ajunge iarăși cea dintâi. *Și biserica a fost făcută nouă din temelie... pe vechile temelii pe care fusese*” și a fost repusă în drepturile ei în ceea ce privește veniturile și moșiile¹².

Incinta mănăstirii, cum s-a amintit, se închidea cu un turn-clopotniță, situat pe latura ei nordică, „mărețul turn al lui Radu-Vodă”, cum a fost caracterizat în textul pisaniei din 1804, anul refacerii sale.

Clopotnița, socotită și în 1930, ca cel mai frumos turn din capitală, refăcut

10. Oliver Velescu, „Forme de prăjituri din secolul al XVI-lea. Răsfoind o revistă veche de muzeografie”, în „Arhitect. Design”, XI, nr.1, ianuarie, 2004, pag. 12.

11. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești...*, pag. 256.

12. *D.I.R.Ț.R.*, vol. II, nr. 311, pag. 351.

în urma cutremurului din 1802, are în partea de sud pisană în limba greacă, care tradusă are următorul cuprins:

„Mărețul turn al lui Radu-Vodă era într-o stare vrednică de plâns, căzut din cauza zguduiri unui cutremur. Iganțiu Raduliotu, arhimandrit ivirean din Raedestos l-a ridicat pe acesta din ruini, după cum vezi, până la acoperiș, cu cheltuială și cu osârdie, în zilele lui Constantin Ipsilati Domn de sine-stătător și ale lui Dositei, mitropolitul Daciei.

În anul mântuirii 1804, august, 20; după 1802, oct. 14, după întâmplarea groaznicului cutremur”¹³.

Turnul a fost secole de-a rândul o dominantă a peisajului urban al Bucureștiului, prin masivitatea sa. El poate fi comparat, din acest punct de vedere – nu cum s-ar crede cu o „campanilă” a „senioriei” orașului – ci, prin reflexul social, amintea de existența celui mai bogat stăpânitor feudal al orașului.

Reconstruirea mănăstirii Sfintei Troițe a constituit o problemă majoră a politicii interne a lui Radu Mihnea-Vodă, dar și o ilustrare a doctrinei sale de unificare și întărire a ortodoxiei sub conducerea grecească athonită. El aduce de la mănăstirea Ivr și-l învestește egumen al mănăstirii pe un călugăr cărturar, pe nume Grigore, căruia, în prima fază, îi încredințează supravegherea lucrărilor de refacere și care în 1629 va deveni mitropolit al țării. De reținut că în actul de închinare, una din clauze, deloc formală, prevedea ca cei aflați în fruntea mănăstirii să aibe preocuparea de „a înmulți averea și uneltele mănăstirii”.

De altfel, la 13 noiembrie 1613 Radu Voievod rânduiește o comisie de 12 boieri „ca să hotărâți toate satele sfintei mănăstiri a Domniei Mele ce iaste cu hramul Sf. Troiță”¹⁴.

Într-adevăr, averea mănăstirii este impresionantă. Ea cuprinde moșii, prăvălii și mori, primite de la primul ctitor din secolul al XVI-lea, Alexandru Voievod, ca și cele primite și întărite prin actul din 14 ianuarie 1615, toate aceste bunuri fiind cuprinse în actul de întărire dat de Matei Basarab la 16 iunie 1649¹⁵. Ionescu-Gion, în a sa *Istorie a Bucureștiului* (pag. 41) a făcut un inventar al acestei averi care cuprindea 150 de moșii, 185 de locuri și case, 20 de prăvălii, de lipscănii, cârciumi, hanuri în toate părțile Bucureștilor și ale țării, vii numeroase în Dealul Văcăreștilor, 125 de vii în Dealul Lupeștilor din București și altele în Pitești, de unde mănăstirea avea vin și-l vindea la toate băcăniile ei din mahalalele Cărmidari, Izvor etc. Apoi morile

13. Cf. C. Sădulescu-Verna, *op. cit.*, pag. 7.

14. *D.I.R.Ț.R., sec. XVII*, vol. I, pag. 224.

15. Documentele sus-amintite au fost publicate pentru prima oară de Șt. Nicolaescu, „Documente cu privire la istoria mănăstirii Radu-Vodă din București”, în „București. Revista Muzeului Municipiului București”, III, 1937, nr. 1-2, pag. 185-209.
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

așezate de-a lungul râului Dâmbovița, unele deținute încă din 1587, surse importante de venit. La acestea toate trebuie adăugate și veniturile ce i le aducea mănăstirea Tutana din Argeș, închinată Sfintei Troițe în 1614, veniturile de la mănăstirea Stelea din București și a schitului Bălteni din Ilfov, ctitoria vornicului Hrizea.

Un vasal „mult preacredincios”

Vornicul Hrizea a fost o figură proeminentă printre boierii primei jumătăți a veacului al XVII-lea. Între anii 1613-1616 a fost ispravnicul lucrărilor de construcții de la mănăstirea Radu-Vodă. A fost printre boierii devotați ai lui Radu Mihnea, fiind alături de Domn atunci când alți boieri, în frunte cu Barcan, au complotat împotriva Domnului. Nicolae Iorga îl caracterizează „vornicul cel mare” pe care Matei Basarab l-a moștenit din epoca lui Radu Mihnea.

În actul de închinare a mănăstirii Bălteni (jud. Ilfov) către mănăstirea Radu-Vodă și cea a Ivirului de la Sfântul Munte din 28 iulie 1642, vornicul Hrizea scria: „Și am învățat [?] să mă îngroape la mănăstirea Sfintei Troițe, la București, care este zidită de răposatul Radu-Voevod. Și am fost eu ispravnic și am trudit eu acolo cu osteneală. Și fiind eu rob răposatului Radu Voevod și știindu-i oasele odihnind la această mănăstire Sfânta Troiță... și eu încă am poftit să mi se odihnească oasele într-acei sfânt lăcaș. Așijderea și eu mi-am lipit munca mea unde este a domnului meu, răposatul Radu-Vodă. Și am închinat și la sfânta mănăstire a mea de la Bălteni cu toate satele și cu toate moșiile și viile și morile și pivnițe și prăvălii și țigani și dobitoc cu toate ce are sfânta mănăstire la Ivir. Și am pus ispravnic pe duhovnicul meu, părintele Athanasie, egumenul de la Sfânta Troiță”¹⁶.

Acest document scris în stilul epocii – caracterizat în zilele noastre a fi arhaizant – prin expresiile folosite, vine să întregască imaginea, dar și mentalitățile unei curți domnești „împărătești”, cum o considera Miron Costin.

Din inscripția sus-citată reținem ideea devotamentului lui Hrizea ispravnic la „Sfânta Troiță”, adică șeful lucrărilor, față de domn. De aceea dorește, scrie el, ca „să mi se odihnească oasele în acest sfânt lăcaș... eu fiind rob al răposatului Radu Voivod”, alături de „oasele acestuia”.

Caracterizarea ce și-o face, că este „rob” al răposatului, iar munca pe care a depus-o „este a domnului meu” îndreptățește a-l asemui unui vasal din epoca feudalismului clasic, expresiile folosite fiind des întâlnite în jurămintele pe care nobilii le depuneau în fața suzeranului.

Arheologia versus romanticism

În documentul din 23 februarie 1614 care se referă la stricăciunile suferite de mănăstirea Sfânta Troiță „în zilele răposatului Mihai Voevod”, cu privire numai la

16. Actul a fost publicat de Șt. Nicolaescu în „București. Revista Muzeului Municipiului București”, III, 1937.

biserică, se fac următoarele precizări: „mai ales a ars de foc din cuiburile de sus până la temelie de jos și au ars până la temelie”¹⁷.

Așadar, un incendiu a fost cel care a distrus biserica, ceea ce nu concordă cu textul pisaniei redactate în secolul al XIX-lea de Al. Pelimon și într-o altă variantă de preotul Musceleanu, despre care se spune că a fost copiată *ad litteram*. Potrivit acestor texte, Sinan Pașa „băgat-au iarbă de tun în sfânta biserică... și se aprinse iarba de tun și s-au dărâmat din temelie”.

Textele lui Pelimon (*Bucur. Istoria fondării Bucureștilor*, 1859, pag. 209) și G. Musceleanu (*Monumentele străbunilor noștri din România*, 1873, pag. 72) au fost publicate în paralel de C. Săndulescu-Verna (*Biserica Radu-Vodă din București*, 1930, pag. 7-8). Iată textele mult contestate și criticate:

Textul pisaniei după Pelimon:

„Această sf. și de Dumnezeu biserică, care este hramul sf. Troiți, din temelie e zidită de luminatul Domnă Io Alexandru Vv. feciorul Mirci Vv nepotă lui Mihnea Vv. cel bătrân, când au fost cursul anilor 7076-1564, ș-au fost cu pace până în zilele lui Mihai Vv. la cursul anilor 1703-1595, până au venit Sinan Pașa cu oaste asupra lui Mihai Vv. și după aceea, bătând pe Mihai Vv. băgat-au iarbă cu tun în Sf. biserică, iar după aceasta pogorât-au Mihai cu Batăr Jicmon craiul unguresc cu oaste asupra lui Sinan Pașa, iar Sinan Pașa a dat dosul a fugi, și aprinse iarba de tun în biserică și s-au sfărâmat din temelie și au trecut ani 27. Dacă s-au sfărâmat stătut-au pustie până au dăruit Dumnezeu de au venit preluminatul Io Radu Vv. feciorul Mihni Vv, nepotul lui Alecsandru Vv. și stătut-au a fi Domn țării Românești în cursul anilor 7122-1614, deci iar au început de a o zidi din temelie până au săvârșit, ce, de când s-au sfărâmat până o au făcut și o au săvârșit a doua oară, au trecut ani: 31, iar după ce au dăruit Dumnezeu Domniea Radului Vv. în țara Moldovi ș-au stătut a fi iubită fiu-său Alecsandru Vv. Domn țării Românești, ce, cât a rămas nesăvârșită de zugrăvit de Radu Vv. săvârșit-au feciorul său Alecsandru Vv. la cursul anilor 7133-1625”.

Textul pisaniei după Musceleanu:

„Această sfântă și Dumnezeiască mănăstire, care este hramul sfânta Troiță, din temelie e zidită de luminatul Domnă Io Alecsandru Voevodă, fecioră lui Mircea Voevodă, nepotulă lui Mihnea Voevodă, cel Bătrân, când a fost cursul anilor 7076 (sau 1568), și-au fost cu pace până în zilele lui Mihai Voevod (Viteazul) la cursul anilor 7103 (sau 1595), până au venit Sinan Pașa cu oaste asupra lui Mihai Voevodă, și după aceia, bătându pe Mihai Voievodă băgat-au iarbă de tun în sfânta biserică. Iară după aceia, pogorât-au Mihai cu Batăr-jecman Craiul unguresc cu oaste asupra lui Sinan Pașa; iară Sinan Pașa a dat dosul a fugi, și aprinse iarba de tun în biserică, și s-au sfărâmat din temelie. Și au trecut ani 27, dacă

s-au sfârșit stătut-au pustie până au dăruit D-zeu de au venit prea luminatul Ió Radu Voevodă, fecioru Mihni-Voevodă, nepotă lui Alexandru-Voevodă, și stătut Domn țării Românești, în cursul anilor 7122 (sau 1614). Deci, iară au început de-a o zidi din temelie, până o au săvârșit. Ce: de când s-au sfârșit și până o au făcut și o au săvârșit a doua oară, au trecut ani 31, iar după ce au dăruit D-zeu Domnia Radului-Voevodă în țerra Moldovei, și-au stătut a fi iubită fiu-său Alecsandru-Voevodă Domn țării-Românești. Ce, câtă au rămas nesăvârșită de zugrăvit de Radul-Vodă, săvârșit-au feciorul său Alecsandru-Voevodă la cursul anilor 7123 (sau 1615)”.

Scrierea preotului Musceleanu a fost mult criticată începând cu Ionescu-Gion. Falsurile lui Musceleanu nu deranjau într-o epocă în care „fabricarea” de izvoare era în acord cu poetica romantică, ceea ce și explică largă audiență a inscripțiilor confecționate de Musceleanu. La apariția ei, cartea era scrisă în spiritul vremii, răspunzând astfel cadrului mental al bucureștenilor cititori avizi de fapte eroice, înscriindu-se astfel în cerințele estetico-ideologice romantice de exacerbare a trecutului național¹⁸.

Adevărul l-a restabilit arheologul Vlad Zirra, urmare a săpăturilor din anul 1953. El constată că în 1613 lucrările au început printr-o nouă nivelare a terenului, degajându-se dărămăturile și mormanele de resturi incendiate în 1595. Acest material, valoros din punct de vedere arheologic, a fost aruncat pe pantele dealului astupând șanțurile cu ele.

La biserică s-au folosit parțial temeliele vechi, dar fiind și supraînălțate, temeliele au fost dublate la noua biserică la care s-au adăugat absidele laterale. Noua pardoseală, cu 60 cm mai înaltă față de cea din secolul al XVI-lea, era făcută din dalaje de cărămidă pătrată.

Acum s-a construit și turnul de poartă – clopotnița – în colțul de nord-vest al incintei. Incinta avea forma unui pentagon puțin neregulat. Pe poarta opusă turnului exista o mare poartă de serviciu. Mănăstirea capătă caracter de cetățuie. Ea și-a strâns zidurile pe creștetul mai înalt al dealului, iar poarta spre Dâmbovița a rămas complet nelocuită¹⁹.

Aspectul de cetățuie, de fort al mănăstirii, al incintei sale l-a observat și Pelimon în scrierea sa deja amintită (*Bucur*, pag. 195) și e reluată și de Ionescu-Gion (pag. 250).

18. Pentru discuția problemei falsurilor, a se vedea Elena Tacciu, *Romantismul românesc. Un studiu al arhetipurilor*, București, 1982, pag. 312-313. A se vedea și Oliver Velescu, „Matei Basarab în imagiunea secolului al XIX-lea”, în culegerea *Matei Basarab*, București, 1988, pag. 119 și unde sunt amintite falsurile din literatura romantică universală.

19. Vlad Zirra, *op. cit.*, pag. 72-73.

„Văzută din toate părțile, ea își arată creștetele murilor [adică crenelele zidurilor] ce o înconjoară ca și cum ar fi primul fort al orașului. Poate cineva să judece după forma și împrejmuirea [incinta] ce o are, după grosimea murului cu ochiuri sau creștături [goluri de tragere] prin mur, ce o înconjoară de unde se putea bote și apăra și chiar după camerele cele cu ferestrele spre drum ca niște cazemate și în fortărețe se poate cunoaște prea bine ce lucrare fu din începutul începutul ei”.

Descrirea lui Pelimon poate fi luată în considerare dacă se ține seama că situații similare – incinte fortificate – se pot întâlni și la alte mănăstiri ale epocii.

Primul care a descris biserica Sfânta Troiță a fost diaconul Paul de Alep, învățatul cărturar care l-a însoțit în 1657 pe patriarhul Macarie în călătoria sa prin Țara Românească. Observațiile sale pertinente își păstrează valabilitatea și în zilele noastre. „Este o zidire frumoasă cu un aspect prea plăcut”, scrie Paul de Alep. Iar în continuare: „Biserica e mare și spațioasă, foarte ușoară”, considerații estetice care se referă, desigur, la pronaosul supra-lărgit și cu boltă sprijinită pe 12 coloane simbolizând pe cei 12 Apostoli, al cărui prototip îl văzuse la Curtea de Argeș. Scrierea lui Paul de Alep poate fi considerată ca una din cele dintâi interpretări ale tipului ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Mănăstirea Argeșului²⁰.

Cercetările mai noi care au premers restaurării bisericii din anii 1972-1974 au scos la iveală o zidărie de veche tradiție datând din secolul al XVI-lea cu paramentul tradițional al alternării pietrei cu cărămide²¹.

„Coconul” Alexandru și dinastia Mihneștilor

Încheierea lucrărilor de construcție a rămas o îndatorire a lui Alexandru Voievod, a „coconului”, fiul lui Mihnea. El va fi cel care va continua împodobirea cu zugrăveală adecvată a bisericii, între anii 1624-1625. Nu ne sunt cunoscute numele pictorilor sau zugravilor care au lucrat la Radu-Vodă. Foarte probabil, ei trebuie să fi fost aduși de la Sfântul Munte Athos, în contextul grecesc dominant de la curtea Mihneștilor. Paul de Alep scrie că biserica era „mult ornamentată și [pereții] acoperiți peste tot cu picturi”, iar „portretele răposăților sunt zugrăvite pe perete”.

Spiritul dinastic, imprimat de Mihnea, se resimte și în educația primită de fiul său, Alexandru, ajuns domn la 12 ani. Același sentiment se oglindește și în motivația din actul prin care mută, în 1625, scaunul domnesc de la Târgoviște la București, „unde au stat și alți domni răposăți, străbunicul Domniei Mele Alexandru Voevod și răposatul bunic al Domniei Mele, Mihnea Voevod”²².

²⁰. Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, Editura Academiei, 1963, pag. 393.

²¹. Ștefan Balș, „Restaurarea bisericii Radu-Vodă din București”, în „Buletinul monumentelor istorice”, I, 1975, pag. 46-47.

²². I. Ionașcu, Vlad Zirra, *Bucureștii de odinioară*. Cap. II, „Mănăstirea Radu Vodă și Biserica Bucur”, Editura Științifică, București, 1959, pag. 69.
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

Câteva cuvinte și despre rudele lui Alexandru Coconul din partea soției. Ecaterina Doamna se trage din familia Salvaresi din insula Chios, familie caracterizată a fi „*splendida olim et opulenta*”. Una din surorile doamnei Ecaterina, Lucreția, a fost măritată cu Constantin Frangopolu, cunoscut în documentele românești ca vistiernic (1579-1589). Cealaltă soră, Marioara Vallarga, locuia la mănăstirea San Maffino din Murano, lângă Veneția, „de unde trimite atâtea și atâtea lucruri la București”. Ea era în relații cu pictorul Il Veronese (1528-1588), pe numele său adevărat Paolo Caliari. Acestuia, Marioara îi comanda portrete pe cheltuiala surorii ei, Doamna Ecaterina de la București. Oare picturile lui Veronese au ajuns la București?²³.

Răzvan Theodorescu afirmă, îndreptățit, dar probabil, că portretele ctitoricești la care se referă Paul de Alep au fost ale strămoșilor coborâtori din Vlad Țepeș, Alexandru Mircea, Mihnea Turcitul, Radu Mihnea și domnul în viață, Alexandru Coconul²⁴. Comentând o pictură de pe o ușă de lemn din paraclisul Prodromului de la Ivir ce reprezintă un tânăr nominalizat ca fiind Radu Mihnea²⁵. Același autor face o paralelă între „imaginea fastuoasă”²⁶ a acestui tablou ce trebuie să fi fost „neapărat” asemănător cu pictura de la Sfânta Troiță executată în zilele lui Alexandru Coconul.

Alaiul funerar moldo-valah din 1626

În 1626 a încetat din viață la Hârlău, Radu Mihnea, ca domn al Moldovei. Fiul, Alexandru Coconul, îi îndeplinește ultima sa dorință, aceea de a fi înhumat în ctitoria sa din București, la Sfânta Troiță. El trimite la Hârlău, unde a murit, o importantă delegație de boieri, în frunte cu „binecredinciosul” lui slujitor, vornicul Hrizea. Ecoul acestui mare alai – o ultimă manifestare a tradițiilor imperiale cultivate de răposat și de fiul său – l-a înregistrat și Miron Costin. Despre cârmuirea sa, Miron Costin, pe drept cuvânt, scrie: „a fost împărăției, nu domniei sămănătoare”, iar Nicolae Iorga o caracterizează drept: „o curte strălucitoare de împărat bizantin”²⁷.

Înhumarea, care, desigur, a fost precedată de o ceremonie funerară desfășurată cu un fast deosebit, la care au participat și boierii moldoveni, s-a încheiat cu așezarea deasupra mormântului a unei lespezi cu următoarea inscripție: „Celui ce a fost domn Țării Românești și Moldovei, în multe războaie au biruit și iară au venit de la cinstita Poartă și au fost al doilea rând Domn Țării Românești și și-au lăsat steagul fii-său ce

23. După Nicoale Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei*, 1896, pag. 14 și Ionnescu-Gion, *op. cit.*, pag. 513.

24. A se vedea și Săndulesc-Verna, *op. cit.* pag. 10, lucrarea apărută în 1930, dar mai ales Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1987, pag. 208 și 231.

25. A. Xingopulos, „Portraits inédits de deux voïvodes valaques”, în *Actes du XIVème Congrès international des études byzantines*, vol. II, București, 1975, pag. 647-649.

26. „un tânăr în haine de brocard cu acvila bicefală și cu centură cu pietre prețioase”.

27. Nicolae Iorga, *Études byzantines*, vol. II, București, 1940, pag. 273.

e mai sus scris și iară s-au dus de a fost Domn al țării Moldovei”²⁸.

Placa funerară poartă stemele celor două țări românești ca o consacrare a domniei succesive în Țara Românească și Moldova²⁹.

Relatarea seacă a acestor două izvoare – cronica lui Miron Costin și textul inscripției funerare – acoperă realități care dezvăluie comportamentul și modul de gândire la curtea Mihneștilor (Radu și Alexandru), „împărăției asemănătoare”. În anturajul domniei documentele amintesc de faptul că aici și-au petrecut o parte a vieții lor, oameni instruiți, intelectuali ai vremii, cum ar fi Chiril Lukaris (!) sau Baptista Velleli, „mai ales iubit Domniei Mele” (14 mai 1622), grec cretan italianizat (Nicolae Iorga), personalități care – o spun toți istoricii – au făcut școala împreună cu Radu Mihnea la Veneția.

Numele lui Baptista Velleli a fost legat de istoria orașului București, de mahalaua Tabacilor. În scrierea arhitectului D. Berindei, *Bucureștii. Studiu istoric*, 1861 citim: „Casele sale erau spre mănăstirea Radu-Vodă”. Afirmatia aceasta nu este consemnată nici într-un document sau mărturie istorică. Ionescu-Gion, (*op. cit.*, pag. 322 și 335) combate această idee, în schimb scrie că aceste case „potrivit tradiției, erau în mahalaua Batiștei”. Etimologie naivă. Numele de Batiștei este un vechi toponim bucureștean sugerând „locul bătătorit” de pe valea Bucureștioarei, unde erau adunate vitele înainte de a fi sacrificate de măcelarii grupați în ceea ce se va numi Mahalaua Scaunelor. După unii autori, numele ar fi chiar de origine dacă.

Așadar, între Batiște și prenumele Baptista – de la Sf. Botezătorul – nu poate fi nicio legătură.

Urmare a unor cercetări recente în arhivele de la Veneția efectuate de dl. Cristian Luca³⁰, s-au scos la lumină date noi privitoare la frații Velleli. Constantin-Baptista și Luca sunt fiii lui Baptista Velleli, născuți în Retimo, localitate din **insula** Creta ca supuși ai Republicii Veneția. Familia Velleli făcea parte din bogătașii levantini creștini din Constantinopol și, ca mulți alții, erau interesați de comerțul cu țările române. Baptista a fost în anturajul tuturor domnilor de la Radu Mihnea la Alexandru Iliăș, din Moldova și Țara Românească. A deținut bănoasa funcție de mare vameș al Moldovei. A murit la Iași, spune cronica „hăcuit cu topoarele”, în 1633, în timpul răzmeriței împotriva grecilor. Datoriile lui Constantin Baptista au fost achitate de fratele său, Luca. Frații Velleli au lucrat în asociere cu frații Locadello. Și aceștia, anume frații Giovanni, Battista, Bartolomeu și Ludovico Locadello își desfășurau activitatea în țările române.

28. *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, 1395-1800. *Orașul București*, București, Editura Academiei, 1965, pag. 246.

29. P.S. Năsturel, „Asupra stemelor unite ale Moldovei și Țării Românești la începutul veacului al XVII-lea”, în „Studii și cercetări numismatice”, 1958, II, pag. 375.

30. Cristian Luca, „Note documentare privitoare la rezidenți străini în orașele din țările române în secolele XVI-XVII”, în „*Historia Urbana*”, tom XI, 2003, pag. 96.
www.muzeulbucurestului.ro/ www.cimec.ro

Influența Italiei, a Veneției, a Renașterii târzii se reflectă pe planuri diverse.

Exista totuși la nivelul Curții Domnești și la reședința unor episcopi o pătură intelectuală care se manifestă activ, păcat însă că știrile despre activitatea ei sunt sporadice. Această realitate este în evident contrast cu ceea ce scrie Matei al Mirelor: „Astăzi nu afli în această țară om învățat, nici preot, nici călugăr, nici arhiereu, nici laic, pentru că n-au unde să învețe carte. Din neștiință apoi se nasc sute și mii de rele... În biserici preoții nu știu să boteze, nu știu să facă liturghii, neștiind decât să mănânce colivele și colacii ce li se aduc”³¹.

Revenim la alaiul de înmormântare a lui Radu Mihnea și la placa funerară așezată în 1626. În studiile de specialitate consacrate epocii de tranziție de la Evul Mediu la Renaștere, „alaiului” sau cortegiului și procesiunilor le sunt consacrate pagini interesante privitoare la semnificația acestor manifestări și mesajul pe care îl transmit. Johan Huizinga scrie în opera sa³², apărută în 1919 despre „efectul profund răscolitor” al procesiunilor asupra locuitorilor (pag. 12), iar când cortegiul era prilejuit de o înmormântare, „doliul public lua aspectul unei calamități” (pag. 17); „îmbrăcarea emoției într-o formă sugestivă a atins apogeul în pompa funebră”. Cortegiul funerar, mai ales cel al capetelor încoronate, oferea posibilități nelimitate pentru „acea superbă hiperbolizare a durerii” (pag. 76-77) și, în fine, „nevoia aprigă de a avea o imagine vizibilă a celui decedat se cerea satisfăcută încă de la înmormântare” (pag. 411). Jakob Buckhard, în lucrarea sa³³ binecunoscută despre cultura Renașterii, apărută în 1860, dezvoltă ideea „perpetuării gloriei”, care să nu poată fi umbrită de urmași și comentează o frază din Machiavelli privitoare la „ambitia vremurilor și pofta de a-și perpetua numele”. De aici textele inscripțiilor funerare în care se descifrează dorința de a sublinia meritele defuncțiilor și cinstirea memoriei oamenilor iluștri.

Credem că în acest sens³⁴ trebuie gândită aducerea trupului neînsuflit al lui Radu Mihnea de la Hârlău la București, alai al cărui ecou, a repetăm, s-a păstrat până la sfârșitul veacului al XVII-lea. Textul inscripției în care se întâlnesc sintagmele „voevod strălucit” sau „multe războaie au biruit” exprimă tocmai gândirea novatoare a epocii, fiind desigur, redactat de cineva din anturajul Curții Domnești. Autorii

31. Matei al Mirelor, *op. cit.* Pentru aceeași epocă, învățații deplâng incultura preoților din Grecia Orientală. „Este un lucru rar acolo, un preot care să știe măcar să citească și să scrie”, cf. Virgil Cândea, *op. cit.* pag. 35 și 292.

32. Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, București, 1993, pag. 12.

33. Jakob Buckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*, București, Editura pentru Literatură, 1969, vol. I, partea a II-a, capitolul 3 „Celebritatea modernă”.

34. Pentru o epocă anterioară, dar nu prea mult îndepărtată, Nicolae Iorga i-a dedicat capitolul „Un intermezzo de Renaștere Apuseană în Moldova”, cu referire la domnia lui Despot-Vodă în *Trecutul românesc prin călători. Lecții ținute la Școala de Război*, vol. I, 1920, pag. 128 și următ.

Tablou deasupra mormântului
Cf. Wikipedia

București.

Biserica Radu Vodă și Institutul teologic.

Carte poștală cu mănăstirea Radu Vodă - cca. 1900

Cf. Wikipedia
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

acestor epitafuri sunt numiți de Buckhardt „poeti ai istoriei” (I, pag. 177).

În volumul de *Inscripții* editat de Academie, textul de pe piatra funerară, fragmentul referitor la reconstrucția bisericii, are următorul cuprins: „...cu strălucire au înălțat”. În textul publicat de Nicolae Iorga se scrie: „a dat în dar Treimii răposatul această biserică de demult Domnul nostru Radu Voevod strălucit a înălțat-o din temelie și a închinat-o mănăstirii de la Ivir în anul 7123 (1615)”³⁵.

Încheiem aici epoca reconstruirii mănăstirii Radu-Vodă, dar rolul ei social – factor de convergență – se va dezvolta în veacurile ce urmează. Bogăția mănăstirii, administrarea acesteia va determina o circulație, am spune un curent de „dute-vino” chiar cotidian al locuitorilor orașului, embaticari ai mănăstirii, negustori și alții. Așadar, imaginea ei în istorie este departe de aceea de a fi numai lăcaș de rugă și reculegere, ci aceea a unui stăpânitor feudal în permanent contact, uneori chiar contradictoriu și conflictual, cu realitățile orașului și ale moșiilor din țară.

Unirea dinastică a Moldovei cu Țara Românească, precedată de Marea Unire înfăptuită de Mihai Viteazul au ambele valoare de simbol și de testament politic. Pentru realizarea unirii au trebuit să treacă veacuri, fiecare cu contribuția lui care și-au găsit finalitatea în secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Cuvinte cheie: Mănăstirea Radu Vodă, București, ctitorire, istorie

SUMMARY

The lives of town monasteries during the 17th century offer clues to the whole life of the community that built them. Such is the case of the Radu Vodă monastery, a well known edifice of Bucharest. The historian's investigations point out a wide variety of aspects connected to the founding and evolution of this important architectural complex.

35. Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, 1905, pag. 245-246.
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

STRADA ȘI MAHALAUA SFINȚILOR

dr. Adrian Majuru

Târgul Moșilor și mahalaua Sfinților

Podul Târgului de Afară, numit mai târziu și calea Moșilor, era unul dintre cele mai lungi artere ale târgului medieval. Pleca din dreptul Curții Domnești, ulterior Hanul Manuc și se oprea în zona bisericii Oborul vechi de azi, în secolul al XVII-lea, pentru ca în secolul al XIX-lea, târgul acesta să fie mutat în zona Pieței Obor de azi.

Târgul și Calea Moșilor se leagă de apariția orașului București, și anume de structura sa economică și comercială, încă din secolul al XV-lea. A fost o realitate istorică și economică, organizarea unui târg periodic nu în cadrul satului, ci la o oarecare distanță de el, pe un loc care îndeplinea condițiile necesare realizării schimbului de produse între locuitorii satelor din regiune. Așa s-a întâmplat și cu orașul București.

Problema care se pune în acest moment, este cum și unde a apărut *Târgul Bucureștilor*? Ca orice târg periodic, el a purtat numele unei sărbători importante iar în memoria Bucureștilor s-a păstrat numele de *Târgul Moșilor*. Așadar, aceasta a fost etapa inițială, pe care o argumentez în continuare, pentru început, cu trimiteri etnografice și mitologice. Potrivit lui Ivan Evseev, *Moșii* este „denumirea generică pentru strămoșii mitici, pe linie bărbătească dar și numele unei sărbători populare, numită în sudul țării Târgul Moșilor. (...) majoritatea sărbătorilor dedicate Moșilor sunt în preajma zilelor de cumpănă ale anotimpurilor marcate de solstiții și echinocții. Și aceasta nu e întâmplător, deoarece strămoșii mitici patronează ciclurile naturii și controlează activitățile sezoniere. În perioadele de schimbare a anotimpurilor când erau plasate și marile sărbători creștine, granițele dintre lumea de aici și lumea de dincolo devin laxe și penetrabile. De aceea orice sărbătoare consacrată Moșilor e însoțită, în mod obligatoriu, de ofrande (pomeni) rituale care au menirea de a îmbuna pe acești zei tutelari ai casei, neamului și gospodăriei”.¹

În vremea Moșilor de vară „se dădeau de pomană vase din lemn sau din lut, cumpărate în sudul țării de la Târgurile Moșilor, pline cu vin, apă, lapte, cu mâncare gătită, pâine, flori și lumânări aprinse”.²

1. Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Imișoara, 1998, pp. 286-287).

2. Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

Până la apariția Târgului Bucureștilor, în vecinătatea lui au existat alte târguri cum au fost cele de la Târgșor sau Gherghița. Un târg mai nou a fost cel de lângă Ploești „înființat de Mihai Viteazul pentru nevoile oștilor sale”. Voievodul a înlesnit negustorilor să ție un târg pe moșia domnească de lângă Ploești, o dată pe săptămână, miercurea”.³

Târgul Bucureștilor s-a ținut probabil pentru început săptămânal iar pe măsură ce s-a dezvoltat, s-a extins pe o perioadă mai îndelungată. Cum arată numele, Târgul se ținea de Moși însă în calendarul mitologic românesc sunt variate sărbători sezoniere legate de memoria strămoșilor. Pentru a alege varianta corectă, amintim cazul *Târgului* din *Gura Urlei* care „era toamna, pe vremea culesului în patru săptămâni, iar în fiecare zi de marți, veniturile erau concesionate mănăstirii Sinaia”. De remarcat că acest târg de toamnă, s-a numit „Târgul Cucului” deoarece se ținea „Marțea, care s-a poreclit Târgul Cucului”.⁴

Târgul de Moși din București, s-a mai numit în folclor și „Târgul Cucului” și putem considera că era legat de Moșii de Primăvară, când se celebra și ziua Cucului (primul cântat al cucului, de Blagoveștenie, 25 martie).

Acest târg devenise destul de renumit după 1350, fiind organizat periodic „în afara propriu-zisă a satului, pe un loc central care îndeplinea condițiile geografice prielnice pentru schimb”. Apoi, „deschiderea drumului comercial direct între Brașov și Giurgiu prin Valea Prahovei a grăbit transformarea acestui târg periodic într-o așezare permanentă”.⁵

Acest proces a debutat curând după 1400; târgul s-a numit București și „este posibil ca numele să fi fost împrumutat de la cea mai apropiată așezare satească”.⁶

În secolul al XV-lea avem un Târg al Moșilor sezonier, care a devenit un punct de atracție comercială chiar și pentru negustorii din Balcani. Apariția reședinței domnești în același secol, a determinat formarea unui centru meșteșugăresc și comercial, în preajma Curții Domnești, a cărei garnizoană oferea mai multă siguranță. Orașul se va dezvolta între cele două târguri, care vor deveni și unități administrative, încă din secolul al XI-lea: Târgul din Năuntru’ în zona actualului centru vechi și Târgul de Afară (al Moșilor) cu Podul Târgului de Afară, care vor deveni ulterior, în secolul al XIX-lea, Calea Moșilor și Târgul Moșilor.

Vechiul Obor de animale vii a fost mereu mutat către est, deoarece trebuia

București, 1997, p. 131.

3. Aurelian Florescu, *Orașul Ploești din punct de vedere geografic*, Anuarul de Geografie și Antropogeografic, 1914/1915, Tipografie Lupta, București, 1915, p. 304.

4. Hrisovul lui N. Mavrocordat din 21 aprilie 1716 și Ioan Mavrocordat 1717 martie 14, *Condica Brâncovenească*, filele 760-763 apud Ibidem, p. 307.

5. Ștefan Olteanu, *Geneza orașului București...*, op.cit., p. 30.

6. Ibidem, p. 29.

să fie în afara orașului și, până la mijlocul secolului al XIX-lea s-a aflat la capătul Căii Moșilor. Până la 1900, Târgul Moșilor va fi inserat în oraș odată cu ridicarea Halelor Obor, în preajma Târgului Moșilor. Următorii cincizeci de ani au însemnat conservarea tradiției, inclusiv a celor legate de iarmaroc și bălci cu scamatorii, carusele și mărfuri sezoniere.

O parte din acest drum se afla pe teritoriul târgului medieval cu zona Bărăției catolice și a bisericilor Sf. Gheorghe Vechi (fosta Mitropolie a Țării Românești) și mai noile cartiere medievale, apărute în jurul unor biserici precum Răzvan, Colțea, Stelea, Negustori, Scaune. Sunt mahalale care mărgineau, la est, târgul medieval, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, perioadă în care s-a format și mahalaua Sfinților, de-a lungul Căii Moșilor, în continuarea mahalalelor Colțea și Scaune aflate la nord-vest, Răzvan la sud-vest, Negustori la sud și Caimata la vest-nord-vest.

Mahalaua Popa Hierea, Biserica cu Sibile, Biserica cu Sfinți

Așadar, la nord-vest de mahalaua Negustori și la sud de biserică și mahalaua Caimatei s-a format o mică mahala numită *Sfinților*, de la numele bisericii omonime. În mahala locuiau și numeroși blănari. Această mahala s-a numit anterior *Popa-Hierea* sau *Biserica cu Sibile*. De aici și numele de *malalaua Sibilelor* sau Sfinților. În „se întindea puțin la stânga Podului Târgului de Afară” și potrivit tradiției, mahalaua a fost barieră a Bucureștilor în timpul lui Matei Basarab”.⁷

Biserica numită „cu Sibile” sau „cu Sfinți” a fost ridicată în prima ei variantă, din lemn, în secolul al XVII-lea de Popa Hera sau Fiarea din Băjești-Ilfov, devenit ulterior călugăr sub numele de Filotei Monahul. Biserica și mahalaua s-au numit între anii 1689-1720, când „Popa Hierea”, când „Biserica cu Sibile”, iar abia în secolul al XIX-lea i s-a mai spus „Biserica cu sfinți”. Este refăcută din zid în anul 1828. Deoarece avea hramul tuturor sfinților, pereții exteriori au fost pictați cu reprezentări ale sfinților din calendarul creștin ortodox, iar poporul i-a spus de aici „Biserica cu sibile” sau „cu sfinți”.

Mahalaua Sfinților a făcut parte din sectorul central al orașului, numit Culoarea de Roșu, atunci când Bucureștiul a fost împărțit pentru prima oară în departamente administrative, la începutul secolului al XIX-lea. Era la marginea de nord-est a Culoarii de Roșu devenit într-o singură generație, *city*-ul financiar al orașului modern. Această metamorfoză, de transformare a unui oraș medieval într-unul modern, s-a petrecut undeva între anii 1830 și 1860, pentru a continua pe mai multe direcții, până

⁷ George Costescu, ..., p.338, Mahalaua avea la 1798 un număr de 35 de case de-a lungul străzii Căminilor.

dincolo de 1900. Mai târziu aflăm proprietatea Leon Berkowitz, în sectorul Galben (azi sectorul 1), strada Sfinților devenind delimitarea dintre culorile Roșu și Galben.

Dar foarte interesantă este prima perioadă, fiind epoca consolidării primelor afaceri într-o lume eliberată, din punct de vedere economic, de sub turci, în anul 1828, cu prilejul tratatului de la Adrianopole, când Rusia și Austria au impus Imperiului Otoman eliminarea restricțiilor comerciale pe cursul inferior al Dunării. Este perioada când apar în București și primii membri ai familiei Berkowitz. Cum arăta această lume atunci?

Ceea ce este important este faptul că avem informații despre umanitatea care locuia strada Sfinților în anii 1830-1834. Și aceasta datorită unei înregistrări cerute de administrația rusească a Principatelor Române în legătură cu negustorii și comercianții din oraș, din acea vreme. Un înscris legat de taxe și impozite, desigur.

Pe strada Sfinților, este dată ca certă, numele și ocupația următorilor locuitori: Nițul Zamfir, epitrop scutit pe trei ani de impozit și care locuia în casa d-nei Măgurenci, o familie boierească având întinse domenii în București. Ene Hagi, care era fierar și potcovar. Petre Costea Slivnalău, care era căldărar și lăutar. Urmau dogarii Iane Nicolae, Radu Naiu și Dumitru Marin. Dumitru Ene care era bragagiu, halvagi, și serbeciu, urmat de bărbierul Radu Ilie. Apoi croitorii Ioniță Radu și Ilie Trifu și simigiul Costea Hristea. Mai aflăm pe Dumitru Nicolae, argintar; Radu Lazăr, plăpumar; Mihai Pavel, cizmar și pantofar; Tănase Popa-Ion, tabacciu; Manole Vasile, chereștegiu; Ivanciu Obrescu și Dumitru Ivan, băcani; și Anastase Ștefan, surreciu⁸ cu capanlii⁹ și gelepi^{10,11}. Probabil că era același număr de 35 de case, atestat la 1798, case înconjurate de grădini întinse, cel mai adesea cultivate cu zarzavaturi și pomi fructiferi.

Cartierul nu mai era însă unul de margine și era locuit de clasa mijlocie specifică epocii. Erau și negustori sau comercianți dar erau și diverși lucrători pentru întreținerea consumului mahalalei (alimente, haine, diverse reparații casnice). Cu siguranță, în acest moment nu era un loc foarte atractiv pentru o familie mai înstărită dar prețul terenului era mai scăzut decât în alte mahalale centrale. Vecinătatea Căii Moșilor și apropierea de centrul orașului, vor fi factori de presiune destul de puternici, care au modelat demografic, în sens pozitiv, mahalaua Sfinților, într-o singură generație.

8. Negustor de vite cornute

9. Negustor turc care achiziționa alimente pentru aprovizionarea trupelor

10. Gelepii erau negustori orientali care cumpărau animale din țară pentru a le vinde la Constantinopol

11. Catastihul patențiarilor de neguțători și meseriași împărțiți pe corporații. Anul 1832.

Cum arăta lumea anilor 1830-1850?

Trecerea de la vechi la nou în societatea bucureșteană este foarte bine evidențiată în cotidian și în spațiul restrâns al vieții private. Noile obiceiuri la modă, de la vestimentație și cod comportamental la purtarea unui simplu dialog, în diferite împrejurări, marchează de la bun început o ruptură între cei vechi/bătrâni, și cei noi/tinerii. Primii sunt mai conservativi și fideli modelului cultural greco-oriental iar ultimii, foarte dinamici, radicali și imprevizibili, se servesc de modelul european ca de un vîrf de lance îndreptat împotriva vechiului și în favoarea schimbării mai mult sau mai puțin moderate.¹²

Bucureștii începutului de secol XIX se desfașoară asemeni unui uriaș „cumul al contrastelor”, în funcție de felul în care fiecare familie sau grup uman înțelegea să facă trecerea de la vechi la nou. Pentru vizitatorii din afară care nu cunoșteau aceste realități foarte bine, Bucureștii păreau ceva izbitor prin alternanța nearmonizată dintre bogăție și lux pe de o parte, sărăcie și mizerie pe de altă parte.¹³

12. Constantin Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 125.

“(…) Procesul de modernizare, de scuturare a hainei constantinopolitane și de înlocuire a ei prin una apuseană, proces început în anii 1806-1812, e acum în plină desfășurare. Nu numai femeile, dar și tineretul adoptă cu entuziasm tot ce vine din Apus; vestimentație, mobilier, maniere, fel de a primi. Limba franceză a devenit limba societății înalte, înlocuind limba greacă, atât de prețuită în epoca fanarioților; ea se aude peste tot în saloane, e întrebuințată în mod curent în corespondența boierimii; Kisselef o întrebuințează și în corespondența oficială, iar Heliade, în ‘Curierul românesc’, are, începând din 1833, și articole în limba franceză. La fel, din același an, ‘Buletinul oficial’. Pe străzile Bucureștilor se întâlnesc tineri îmbrăcați după moda Parisului, cu haine turnate pe corp și vorbind franțuzește, cu bătrâni purtând încă îmbrăcăminte largă, în falduri, a Constantinopolului, și păstrând pe cap ișlicul vast, simbol al rangului și egemoniconului.” (Idem).

Pe de altă parte, simultan cu transformările suferite de societatea bucureșteană în aspectul ei exterior, spațiul privat intră într-un proces similar de schimbare:

“(…) Înăuntru, mobila în stil european a pătruns, la bogătași odată cu veacul, însă, cu excepția salonului, ea va coabita multă vreme cu mobila turcească, măsuțe joase din lemn sculptat, de culori închise, divanuri acoperite cu covoare ușoare pe jos și pe pereți.” (Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 167).

Ionescu Goran surprinde în câteva rânduri aceste transformări, nu la multă vreme de la începuturile lor:

“(…) Moravurile cele vechi sunt uitate cu o iuteală fără seamăn; se adoptă când bine, când stângaci, moravuri potrivite sau nepotrivite firii românului. Întra-a aceste vremuri de nemaivăzută învălmășeală, în care rușii, nemții și grecii revoluționari din Paris, mișună pe ulițele Bucureștilor, acum, românul a câștigat oare putere de asimilațiune care i-a permis să se transforme din cap până în picioare în mai puțin de 75 de ani.” (Ionescu Gion, *Istoria Bucurescilor, Stabilimentul Grafic Socecu, Bucuresci*, 1898, p. 473).

13. Acest aspect este menționat de toți călătorii străini care au trecut sau au locuit temporar în București: “(…) În București se văd colibe din cele mai păcătoase lângă palate în stilul cel mai modern și lângă biserici în stil bizantin; cea mai amarnică sărăcie... lângă luxul cel mai triumfător; Asia și Europa par a se atinge în acest oraș. (...)” (Helmuth von Moltke, noiembrie 1835, cit. Constantin Giurescu, op.cit., p.126)

Acest contrast se regăsea și în Asia ca și în Europa deopotrivă într-o confruntare violentă. În București întâlneai „palate, cluburi, teatre, modiste și croitorese, ziare și echipaje” însă cum „puneai piciorul afară” din oraș, te scufundai „în sălbăticie”.¹⁴

Cu toate acestea, orașul pulsa cu repeziciune către schimbare într-o manieră radicală și cât mai completă, astfel încât la mijlocul veacului al XIX-lea, vechiul oraș boieresc începe „să devină în exterior scena parisianismului modern” deși, în interior, profunzimea structurii sale, continua să fie răscolită de o „aspră barbarie”. Aceasta la rândul ei, a fost asociată cu o „nespusă imoralitate” și multe „alte monstruoziități” precum lipsa aproape totală a „seriozității vieții”.¹⁵

O ruptură între formă și fond, care se manifestă cu toată splendoarea și în viața cotidiană. Problematika deosebit de complexă a „formeii fără fond” este o realitate determinată de transformările pe care societatea bucureșteană le-a suferit în sinuosul său drum către modernitate. Care este aportul populației alogene în această permanentă confruntare dintre formă și fond este sensibil predominant în favoarea „formeii”? Ei erau de fapt aceia care îi dădeau conținut, ca susținători ai „noului”, ai europenizării unui spațiu social și cultural pierdut de Europa din veacul al XV – lea. Nicolae Iorga face o detaliată prezentare a acestui proces, lăsând să se înțeleagă consistentul aport al variatelor comunități minoritare bucureștene: „(...) În toate părțile se deschideau, (...) grădinile de vară, ca acea grădină Warenberg sau a Căstrișoaii, luată în întreținere pe rând de Polonul Pruczynsky, de conaționalul său, noul cofetar Fialkowski, care a avut noroc, și, în sfârșit, de Românul Marinescu. Lângă casele Bălăceanu, cântau lăutarii la «Grădina de Lipsca». (...) Pe rând veniau în Capitala munteană prestigiații ca profesorul Buren, teatre de maimuțe din Viena, circuri vestite, ca Pazziani-Smolinski și Beranek, cântăreții cunoscuți: Kossewski, Fols, Maria Petri, Terschak, tânărul violonist W. Humpel, sosit atunci din Constatinopol, profesorul Eduard Rasimi, cu gimnasticii englesi, și Berger, cu «seradele spirituale», fel de fel de trupe străine. Lumea de rând, care «bisuia», (...) avea petrecerea serbărilor oficiale, în care, (...) se făceau jocuri acrobatice, arbori

“(...) Ceea ce sare în ochii străinului la București este curioasa deosebire între locuințe. Închipuți-vă câteva dintre cele mai prăpădite maghernițe ale noastre, iar în mijlocul lor palate strălucite, fără nici un fel de clădiri care să facă tranziția; când un aspect de sat, când unul de capitală: iată ceea ce sunt Bucureștii. Dughenele cele mai dărăpănate se proptesc de casele cele mai frumoase: ieși dintr-o casă ce amintește palatele din Paris și Viena, ca să dai peste o cocioabă din lemn, să mergi pe străzi podite ca vai de capul lor cu bărne, iar noroiul sau praful îți ajung până deasupra gleznei. (...) La București, nu se merge pe jos, se merge numai cu trăsura, picioarele fiind un lux: trăsurile, dimpotrivă, fac parte din ceea ce este necesar. Fără glumă: trăsura este singurul mijloc de a ieși din îngrozitoarele grămezi de noroi, iarna și din praful adunat vara; pe deasupra, trăsura e semn că ești un om de treabă.” (Saint Marc Girardin, 1836, cit. Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 166-167).

14. Constantin C Giurescu, *op.cit.*, p. 126.

15. M.A.Ritter von Zerbioni und Spasetti, cit. Nicolae Iorga, *Istoria Bucureștilor*, 1939, București, p. 296

de cocagnia și un „mare foc de artificii”, pe când lumea bună avea reprezentațiile celor trei teatre, ale operei și ale celebrităților străine, cari uneori, ca Buren, aduceau respectuos «la cunoștința d-lor boieri că poate da seara, la domiciliul persoanelor ce doresc, reprezentații de una sau de alta din materiile curioase cu care se ocupă». Teatrul Fontin întemeiază un «Tivoli» la Grădina cu cai în 1856. Sânt berării, ca a lui K. Roth, restaurante italiene și parisiene, cu antreprenori străini din străinătate sau Evrei din țară, cafenele vieneze, ca «zum Mohren» a lui Schedwitz, cofetării occidentale, ca a lui Gh. Dertmann. Se clădesc oteluri mari, în stil apusean, ca acel «Hotel de France», care a rămas pînă în zilele noastre, «Hotel zur Stadt Wien», al lui Horaczek, «Hotel de Londres», Otel St.-Petersburg. Elegantele se coafează la friserii, ca M-me Wagner «aus Wien», se îmbracă la modiste vieneze, ca Amalia Eckerbach sau «demoazel Maria, directriță de marșanderie»; sânt parfumerii, ca a Madalenei Marcovici în Hanul Villacrosse, și grădinării de lux ca a lui Balmain. Croitori nemți: Klenk, Singer, Frank, care lucrează și vinde, după prospectul său însuși, «pantaloni neglige» și «mănuși de Jacman», servesc pe eleganți. Mănușer străin e și un Schakowski.

Casele în stil nou se clădesc de arhitecți francezi, ca Iuliu Villacrosse și Tillaye. Montresor, Gackstatter dau lecții de musică, (...). Fotografii Wilhelmina Dörner, Binder, «a la galerie vitree» (Hotel de France), August Frederic Hock, dau clienților «daghereotipii». Doctor Turner a deschis băi nemțești la Sf. Elefterie, pe cînd «Oberdoktorul» Hatschek de la Telegra întemeiază un institut de hidroterapie la Cămpina. Se anunță prin ziare Max Alexander, «optic din Bavaria».

Avocatul Neugeboren, German, avocatul Atanasiu, Grec născut în România, unde se întoarce, se oferă pentru apărarea în procese după legile cele nouă. Librăriile C. A. Rosetti-Winterhalter, Danielopol și Ioanid, apoi Vențel Socec vînd și cărți străine (...). Pentru nevoi mai materiale s'a deschis băcănia Wilhelm Thuringer, magazinul de vinuri de la Massenza. Marcovici din Podul Mogoșoaii vinde lucruri scumpe și fine, obiecte de artă. «Neguțătorul de Viena», reprezentat și prin D. Barbulovici, apare. Ba găsești și un «Magazin Anglais»¹⁶.

Mai întâi se schimbă înalta societate

„Moda apuseană a fost înșușită mai întîi de către femei” – afirmă istoricul Neagu Djuvara – iar odată cu această „însușire”, întreaga societate aristocratică a Bucureștilor, s-a schimbat cu repeziciune. Langeron remarcă uluit în jurnalul său că „pe cât de rapidă pe tot atât de completă” a fost revoluția societății bucureștene: într-un singur an, toate femeile luaseră portul european. Tinerii au început să poarte frac în timp ce bătrânii își purtau mai departe barba și anteriorul lung pînă la glezne.

Dansul apusean îl înlocuiește cu rapiditate pe cel de rezonanță orientală iar în timpul seratelor și balurilor, boieroaicele care încep a se ține după moda de la Paris și de la Viena, „se întrec în bun gust și cochetărie” cu eleganțele din alte capitale europene.¹⁷

Această preluare aproape instantanee a modului de viață apusean a adus cu sine și o doză destul de mare de superficialitate. Societatea oferea un spectacol rar pentru vizitatorii străini. Elemente ale portului vechi erau purtate simultan cu noile vestimente europenești.¹⁸ Amestecul și diversitatea hainelor este dată atât de aderența la noua tinere generații, găsindu-se astfel într-o singură familie două tipuri de porturi, cât și de îndemânarea muncitorului valah care „în nepăsarea și sărăcia lui” era foarte „ingenios”

17. Rapiditatea cu care elementele cotidianului modern s-a ancorat în orașul București a uluit adeseori pe observatorii contemporani. Însă ceea ce le-a produs o mare mirare a fost luxul uneori lipsit de rafinament cu care protipendada Bucureștilor se înconjură cu fiecă prilej, de la simpla plimbare cu trăsura, chiar la cumpărăturile cotidiene, la recepțiile oficiale și balurile private. Alături de acest lux era constatată o mare superficialitate, legată de lipsa de cultură a unei mari părți a tinerelor generații, îndeosebi feminine. Cum s-au derulat aceste transformări sociale și cotidiene aflăm și din rândurile călătorilor Langeron și Laurencon citat de istoricul Neagu Djuvara:

“(…) De pretutindeni au sosit, în cele două capitale, negustori de mode, croitorese, croitori, iar prăvăliile de la Viena și de la Paris au scăpat de toate vechiturile, care (...) au apărut noi-nouțe și au fost plătite foarte scump. Curând s-a văzut și mobilă, ceva mai veche, adusă de la Viena cu mare cheltuială. Trăsurile care, mai înainte, arătau ca niște birje vechi din Viena, au fost înlocuite cu trăsuri și calești elegante. Casele s-au umplut de servitori străini, de bucătari francezi și, prin saloane și iatacuri, nu s-a mai vorbit decât franțuzește. (...) Dansul a trecut și el printr-o revoluție. Dansurile naționale au fost interzise sau, măcar, disprețuite. Lumea a învățat dansurile poloneze, englezești, valsurile, dansurile franțuzești și, cum doamnele acestea au mare aplecare pentru tot ce au ele chef să învețe, au ajuns, într-un singur an, să danseze minunat; când am sosit noi (...) nu știau nici să meargă. (Langeron, 1806-1812, cit. Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 102).

“(…) Rămâi uluit văzând cât de mult se cheltuiește pe toalete și cât de mare este luxul lor, care, cu singuranță, în multe privințe, îl întrece pe cel al doamnelor din cele mai mari capitale, căci diamantele și rochiile de cașmir sânt podoabele lor obișnuite. Moda de la Paris este urmată cu sfințenie, iar croitorsele venite din străinătate nu stau degeaba. (...) Este păcat că sexul frumos, înzestrat în țara aceasta cu o fire atât de plăcută și cu forme atât de fermecătoare, nu primește nici una din binefacerile educației.” (Laurencon, *Nouvelles observations sur la Valachie*, cit. ibidem, p. 103).

18. “(...) Societatea din Iași, ca și cea din București, oferea un spectacol rar: bărbații purtau haine lungi, bărbi lungi, pe cap aveau o căciulă numită calpac, asemănător cu toca magistraților de pe la noi, cu turbanul sau cu scufița umplută cu câlți purtată de copiii noștri; erau îmbrăcați cu stofe din cele mai scumpe, încălțați cu papuci turcești, în sfârșit, arătau ca niște orientali; erau însă cu toții oameni aleși prin învățătura și purtările lor europenești, cei mai mulți vorbeau o franțuzească desăvârșită și cu expresii din cele mai frumoase; doar în felul de a umbla mai aveau ceva din gravitatea plicitsitoare a turcilor, lucru ce nu-i prindea deloc, într-un salon, alături de doamne; ca să nu pară geloși – și ca să facă pe europenii civilizați, lăsau, împotriva voinței și obișnuinței lor, o libertate fără margini scumpelor lor jumătăți, care le supunea fruntea la grele încercări: doamnele urmau moda cea nouă de la Paris și Viena, atât în îmbrăcăminte, care nu mai avea nimic asiatic, cât și când era vorba să-și mobilizeze somptuoasele lor apartamente. Arătau ca niște cuconițe elegante, cu purtările lor ce se întâlneau pe vremuri la curtea Franței (...).” (Generalul conte de Rochedouart, cit. Neagu Djuvara, *op.cit.*, pp. 103-104).

în a-și confecționa propriul port de orășean.¹⁹

Preluarea portului nou, european, s-a făcut totuși cu mare greutate, boierul obișnuit într-un anumit cadru vestimentar, ambiental și comportamental, se vedea nevoit de împrejurări nu numai istorice, să-și recompună un alt cadru, diferit organic de modul său de viață de până atunci. Trebuia să-și reconstruiască o altă afinitate vestimentară care la rândul ei determina alte simboluri comportamentale, de la conversație la eticheta vieții cotidiene în continuă și galopantă schimbare. Astfel de mărturii nu tocmai fericite ne-a lăsat în scurtele sale memorii pictorul secui Barabas Miklos, vizitator al Bucureștilor către 1831-1833. Barabas Miklos a lăsat în scurtul său jurnal bucureștean unele descrieri amănunțite asupra trecerii de la vechi la nou în vestimentație și obiceiuri cotidiene, trecere nu tocmai ușoară pentru generațiile adulte, marcate de un stil care se prăbușea cu repeziciune în desuetudine.

„(...) Această epocă era foarte curioasă la București, unde lumea voind a se lînguși pe lângă muscali, a început să se lase de obiceiurile turcești, imitând și preluând pe cele europene. Hainele turcești erau purtate de boierime și de slugile ei, amănuiți, pe când țărani și-au păstrat portul strămoșesc, tot așa ca și cea mai mare parte a femeilor, însă cocoanele din înalta aristocrație purtau mai toate rochie după moda franceză. Tinerimea firește își schimbă mai ușor portul decât oamenii mai în vîrstă, cari obișnuiau cu hainele turcești, se lăsau numai cu încetul de ele, luând în locul turbanului o șapcă asemănătoare șepcii ofițerilor ruși, în loc de nădragii largi turcești, pantaloni și în locul papucilor galbeni cizme negre.

Obdedanu, un prieten al meu, care ajunsese să poarte pantaloni, cizme și șapcă în urma îndemnului prietenilor săi, voind să se modernizeze cu totul și-a comandat un frac din stofa cea cea mai fină, iar cilindru i-am comandat eu din Sibiu, de la renumitul Bayer. Îmbrăcându-se apoi de probă cu jobenul pe cap, s'a simțit atât de străin în costumul acesta modern în fața oglinzii, încât a trântit cilindrul la pămînt și nu s-a putut îndupleca să-l poarte, așa că l-a dăruit tot unui prieten mai puțin conservativ. (...) Tot modei europene a căzut jertfă și barba frumoasă neagră a lui Cîntacuzeno, cu care eram bine. Acest boier avea un cap de o rară frumusețe și mă

19. Asupra preluării elementului vestimentar european, călătorii străini au lăsat numeroase mărturii:

„(...) După inegalitate cel mai izbitor pentru un străin, la Iași și la București, este amestecul și diversitatea hainelor. Unii bărbați au păstrat portul oriental; alții umblă îmbrăcați europenește; iar aceste două porturi pot fi văzute în aceeași familie; tatăl este îmbrăcat boierește, fiul franțuzește; [...] nu am văzut pe nimeni sub putruzece de ani să poarte hainele orientale. Femeile însă, de multă vreme, se îmbracă toate europenește”. (Saint Marc-Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*, cit., ibidem., pp. 105-106).

Pe de altă parte, “în nepăsarea și sărăcia lui, muncitorul valah ia un turban de la turc, un calpac de la grec, o opincă de la armean, un brâu de la bulgar sau de la cel venit din Crimeea, un pantalon de la albanez, încât amestecul acesta ciudat este, pentru un european, un spectacol mult mai atrăgător decât bielele noastre carnavaluri.” (Raoul Perrin, cit. Ibidem, p. 168).

durea sufletul, când a trebuit să-și rază barba, care nu se potrivea deloc cu costumul său francez. Aparținând și el înaltei aristocrații române, se cerea să imiteze moda europeană și deoarece casa sa era frecventată și de generalii ruși, și-a aranjat-o cu mobile moderne, căci portul european nu prea se potrivea cu divanele turcești late, pe cari oamenii se așterneau fără papuci. Vizitându-l odată după această metamorfoză, de abea mi-am putut reține râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vre-o zece boieri fumând din niște ciubucuri lungi, însă șezând fiecare turcește lângă câte un scaun pe jos, dar cu jobenul pe cap și cu aripile fracului tăvălite pe dușumelele odăii! Cantacuzeno însuș ședea pe canapea, însă celorlalți boieri le venea mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucișate după moda veche și fiindcă pe atunci nici turbanul nu se lua de pe cap, uitaseră să-și ia jobenul. Această scenă era așa de ridicolă, încât ar fi meritat să o desenez”.²⁰

Luxul, înalta etichetă a protipendadei bucureștene, uriașele cheltuieli pentru a le întreține, numărul mare al slugilor pentru cele mai mărunte și nesemnificative munci private, erau de asemenea o îmbinare interesantă între vechiul care se păstra fragmentar și noul care se impunea cu vigoare în toate compartimentele vieții sociale și private bucureștene. Această îmbinare a fost surprinsă cu uimire de numeroși diplomați acreditați la București sau simpli călători străini care au traversat Bucureștii sau au locuit o perioadă într’nsul.

Eleganța trăsurilor și a echipajelor precum și numărul foarte mare al acestora în comparație cu alte orașe europene, podoabele scumpe ca nelipsite accesorii vestimentare pentru oricare damă ce aspira să fie la modă, sunt prezențe permanente din jurnalele contemporanilor.

Luxul strălucitor contrasta izbitor cu sărăcia din imediata vecinătate. Călătorul străin observa în primul rând această discrepanță violentă în ambientul arhitectural și spațiul cotidianului bucureștean din veacul al XIX – lea îndeosebi: „ (...) Cel dintâi lucru ce m-a izbit uitându-mă pe stradă a fost mulțimea de echipaje strălucitoare, care alergau în toate părțile sau așteptau în fața porților. Erau noi și frumoase datorită lacului și podoabelor aurite. Era ceva cu totul nou pentru mine care, de multă vreme, nu mai văzusem decât câte o «arouba» trecând din când în când pe străzile din Pera. Boierilor le place nespuse de mult să-și arate obiectele acestea, pe care dau sume foarte mari; căci nu sânt decât de fudulie, după un an sau doi se hârbuiesc, și trebuie dați alți bani, pe altele noi. (...) Deșertăciunea acestor boieri este atât de mare, încât nu se pot împiedica să nu-și arate luxul, chiar și în timp de ciumă”.²¹

Afirmațiile refeverendului Walsh sînt confirmate de ungurul Sandor Verres

20. Andrei Verres, *Pictorul Barabas și Români*, Cultura Națională, Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tomul IV, M.E.M. 8, București, 1930, pp. 379-381

21. Robert Walsh, 1820, cit. Neagu Diuvara, *op.cit.* p. 111

care a scris despre plimbările protipendadei în grădina Cișmigiului și faptul că aceste ieșiri aveau ca scop principal „arătarea de sine, cu toate că aici nu se poate intra cu trăsuri. Astfel, dacă pe aleile cele mai frumoase abia se văd câteva persoane, pe partea stângă a aleii principale se așază pe scaune doamnele și în fața lor îmbulzeala este atât de mare încât cu greu se poate circula”.²²

Boierii valahi „trăiesc într-un lux și într-o bogăție care cu greu pot fi depășite în vreuna din capitalele Europei. Balurile și petrecerile date de ei, cu rochiile și pietrele scumpe pe care le poartă soțiile lor, întrec orice închipuire”.²³

Spre deosebire de „mohoreala celorlaltor orașe din imperiul otoman”, Bucureștii erau cel mai important centru de atracție din imediata vecinătate a graniței turcești. La începutul veacului al XIX -lea, se prezenta ca un centru plin de viață, „loc de destindere și de plăceri”, o adevărată „arenă a hetairelor”, un veritabil „Hilariopolis – oraș la bucuriilor”, având un tot mai pronunțat caracter cosmopolit.²⁴

Aflat la întretăierea principalelor drumuri comerciale care legau sud-estul european de centrul continentului; apropierea de lumea otomană – uriașă piață de desfacere, urmată de aceea reprezentată de Rusia – și apoi vitalitatea economică și culturală a spațiului central european prin care se afla în legătură organică cu Apusul, Bucureștii au absorbit elemente de civilizație din toate aceste spații de cultură.

Între acestea au predominat în ultimul secol – pe fondul desprinderii politice de Imperiul Otoman – elementele de cultură apuseană și central-europeană. Cu armatele austriece și rusești au venit în valuri succesive cu finalul veacului al XVIII-lea, negustori, meșteșugari, liberi profesioniști, etc, de diferite etnii și confesiuni, care vor da treptat Bucureștilor o componentă multiculturală.

Pe măsură ce aceste comunități se stabilesc și capătă o identitate culturală distinctă, chiar elitistă în societatea bucureșteană, se constituie cu timpul un corp social de mijloc numeros și omogen ca mentalitate urbană în sens modern.

Lumea bucureșteană era deosebit de pestriță la mijlocul secolului XIX. Această diversificare socială se regăsește chiar și la nivelul mahalalei. Raoul Perrin descrie acest mozaic uman de pe străzile negustorești ca fiind „uneori interesant, alteori dezgustător din pricina sărăciei și a murdăriei. Sânt de toate neamurile: valahi,

22. Lajos Demeny, *Sandor Verres despre Bucureștiul de altădată*, volumul *In Honorem Paul Cernovodeanu*, Editura Kriterion, București, p. 405

23. Sir Robert Ker Porter, cit. Neagu Djuvara, *op.cit.*, p.111

24. Pe de altă parte, în București este observat și un alt inedit obicei, uluitor pentru europenii care l-au aflat și descris:

“(…) Vă dați seama că, într-o țară în care oamenii folosesc trăsurile în loc să-și folosească picioarele, aceiași oameni folosesc slugile în loc să-și folosească brațele. Nimeni nu are mai puțin de șase-șapte slugi, bărbați și femei, și aceasta doar în casele cele mai modeste. La boierii bogați, numărul slugilor este aproape nesfârșit.” (Saint Marc Girardin, *Ibidem*, pp. 176-177)

moldoveni, turci, rumelieni, bulgari, sârbi, bosniaci, greci, armeni, ruși, oameni veniți din Crimeea, Basarabia, Transilvania, unguri, italieni, nemți și, mai ales, evrei, rasa aceasta întâlnită pretutindeni și care, în Orient, se cunoaște după dezordinea și murdăria ei cum nu se poate mai nerușinate și mai revoltătoare”.²⁵

De Giers va întâlni în București „toate neamurile din Occident și Orient, în vestmintele cele mai pestrițe” fiind uluit de „varietatea costumelor”.²⁶

Modernizarea se extinde spre marginea societății

Cum se desfășura viața de zi cu zi a unei familii burgheze din Bucureștii începutului de secol XIX? Care erau preocupările zilnice, private sau publice, a unei familii alogene, cu o cultură urbană bine conturată, pe care o aborda în toate particularitățile ei într-un oraș în curs de modernizare și de urbanizare?

Putem reconstitui un astfel de ambient familial din experiența trăită de pictorul secui amintit mai sus, Barabas Miklos. Familia pe care artistul a frecventat-o cel mai mult era aceea a unui spițer de origine italiană pe nume Raimondi. Întreaga familie „era foarte cultă” căci cele două fete – Cecilia și Giuseppina – împreună cu mama lor „vorbeau românește și grecește, care era limba de salon a aristocrației române. Vorbeau însă bine și franțuzește, italienește și chiar ungurește binișor, limbă pe care o învățaseră de la slujnicile și doicile lor unguroaice” care veneau din secuime și erau bine plătite. Cecilia, fiind mezină familiei lua lecții de pictură de la Barabas iar Giuseppina „se ocupa de muzică și cânta foarte bine la pian”.²⁷

În cerul familiei Raimondi, aflăm prin intermediul memoriilor lui Barabas de familia unui grec „pe nume Breton” dar care studiasse la Paris și „vorbea grecește, franțuzește și românește” pe când „soția sa era o unguroaică din Brașov” și se ocupa cu pictura. Acest bătrân medic avea o odaie specială de curățenie „în care nu se afla decât un scaun de lemn, pe care venind la prânz de la vizitele sale în oraș, își lepădă hainele și intrînd în pielea goală în a doua odaie, se primenea zilnic în rufărie curată și alte haine, iar hainele schimbate, sluga sa le purta în curte pe o masă puse la soare, după aceea veneau bătute și curățite”.²⁸

Pornind de la aceste scurte repere, în general existau familii de origine etnică mixtă – dacă nu la prima generație, la următoarele aveau loc astfel de schimbări – a căror cultură era foarte bogată și diversificată, de la cunoașterea limbilor de circulație în Europa la cele folosite curent în București (româna și greaca, ultima

25. Neagu Djuvara, *op.cit.*, p.168

26. Ibidem, p. 174

27. Andrei Verres, *op.cit.*, p.376.

28. Ibidem, p.383

înlocuită treptat la începutul veacului XIX cu franceza).

Ionescu Gion scria către 1899 despre extraordinara „energie de viață a Bucureștilor” și de înrăurirea „covârșitoare” a străinilor. Orașul „mișună de oameni, țărani, neguțători români și greci; apoi venetici Ovrei, Amăuți, Turci, Nemți, Unguri, Serbi, Bulgari; și din când în când aciolându-se pentru totdeauna în Bucuresci” alături de „câți-va rătăciți Francesi și Italiani”.²⁹ Cât de impresionant a fost acest proces de emigrație alogenă în Bucureștii epocii moderne putem cita dintr-un ecou nu prea îndepărtat.

Mahalaua și strada Sfinților la 1900

Între anii 1860 și 1900 a fost perioada celor mai puternice transformări pentru întreaga societatea românească. Iar fiecare stradă din București a oferit un exemplu foarte clar în această direcție. Cel mai complet anuar statistic al orașului a fost publicat în anul 1900, cu datele culese între anii 1898-1899. Fiecare stradă avea locuitori din etnii diferite precum și profesii variate. Strada Sfinților reprezintă un mic studiu de caz, relevant însă, pentru orașul de acum o sută de ani și mediul social care a determinat mutarea unei familii de bancheri pe această stradă. La acea vreme însă, adică la 1900, în reședința noastră locuia familia unui oarecare Ioan Păncu. Desigur, cu putere financiară, probabil teren moștenit, însă el este primul care ridică aici, „pe teren viran” o reședință modernă, cu fațade în stil neoclasic francez.

Dar să vedem cum arătau vecinătățile la 1898, dată la care reședința noastră împlinise o vechime de 17 ani, ea fiind ridicată în anul 1881. Stilul de arhitectură, compartimentarea și ambientarea ei au fost desigur reglementate și de vecinătăți, de clădirile deja existente. Aici ne referim atât la nivelul de înălțime cât și la gradul de ocupare a suprafeței construite, în acea vreme regulile cuprinse în autorizațiile de construcție fiind destul de clar delimitate în timp și atent verificate de reprezentanții Comunei.

Locuitorii străzii Sfinților la 1900

Dacă la 1798 și 1832, pe strada Sfinților existau 35 de case, la 1898 au fost 63 de case. În aceste 63 de case (între care și aceea a noastră) locuiau 216 români, 34 albanezi, 2 francezi, 124 de austro-ungari (romani ardeleni și bănățeni, unguri, slovaci, germani), 287 de mosaici și un olandez.

Așadar un total de 663 locuitori dintre care numai 216 români.

Dar să vedem acum structura profesiilor.

Din cei 216 români erau: Doctor (1), Inginer (1), Avocat (1), Preot (1),

²⁹. Ionescu Gion, *op.cit.*, p.80.

Profesori (2: un bărbat și o femeie); Militari (2), Funcționari publici 17 (între care o femeie); Funcționari particulari (3); Lăutari (7); Arendași & Agricultori (2); Băcani & Cărciumari (7); Birtași (2); Cafegiu antreprenor (1); Strungari (2); Tipograf & Litograf (1); Frizer & Bărbier(6); Tapițer & Plăpumar (1); Comercianți în general (2); Servitori (23, între care 13 femei); Bucătăreasă (1), Pompe funebre (1).

Dintre cei 287 de mosaici de la 1900 avem: Profesor (1), Pictori-Arțiști (2); Funcționari particulari (19); Precupeți (1); Tinichigii (2); Tâmplari (3); Tipografi & Litografi (1); Ceasornicari & Giuvaergii(1); Librari (1); Pălărieri (1); Modiste (2); Blănari & Cojocari (2); Tapițer & Plăpumar (1); Croitorii (30, între care 9 femei); Comercianți în general(10) și Servitoare (3).

Dintre cei 124 de austro-ungari la 1900, avem: Inginer (1); Profesor (1); Pictor & Artist (1); Funcționari particulari (1); Birtaș (1); Mecanic & Fierar (1); Legător de cărți (1); Modiste (2); Antreprenor construcții (1); Pantofari & Cizmari (3); Croitor (1); Comercianți în general (3); Servitori (72 între care 51 femei); Bucătărese (2).

Albanezii, care erau în număr de 34 de suflete, aveau următoarele profesii: Brutari & Simigii (3); Precupeți (1), Băcani & Cărciumari (2); Mecanic & Fierar (1); Șelar (1); Croitor (1); Comerciant în general (1); Servitor (3) și Băieți de prăvălie (2).

Cei doi francezi, unul era ziarist și om de litere iar celălalt era antreprenor în construcții. Pe când olandezul era funcționar particular.³⁰

Funcționarii particulari erau în general reprezentanți ai unor firme sau bănci pe când funcționarii publici erau asociați în general notarilor de azi, aflându-se în relație cu statul și tranzacționând delegați de acesta. Dar trebuiau să fie cetățeni români. Statistica profesiilor a înregistrat numai pe cei care erau capi de familie sau persoane singure plătitoare de taxe și impozite. Pe când statistica demografică, aceea a numărului de persoane, a înregistrat atât copiii minori cât și soțiile, în majoritate casnice, în acea vreme. De aici diferența numărului dintre demografie și profesie.

Spre desoebire de situația statistică prezentă cu o generație în urmă (1830-1860), descoperim, la 1900, o mare diversitate etnică pe strada Sfinților – de întindere medie. Desigur și cartierul având dimensiuni similare, nu era unul foarte mare. Se afla în jurul bisericii și de-a lungul străzii omonime. Aportul mare demografic a fost însă dat de vecinătatea Căii Moșilor, arteră a micului comerț manufacturier încă din evul mediu. Ceea ce este similar cu statistica anilor 1832-1834 este faptul ca strada - și mahalaua – Sfinților a rămas o zonă a clasei mijlocii, fiind prezente toate palierele acesteia: de la bancheri și antreprenori la strungari și plăpumari. Aceasta deoarece în epocă, necesitățile casnice, de la tâmplărie și reparații diverse la cumpărături variate, erau rezolvate în interiorul cartierului, unde găseai totul. Aici se afla frizerul, băcanul

30. Anuarul Statistic al Orașului București pe anii 1898-1899, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901, pp. 58-69

dar și doctorul sau notarul. Nu trebuia să alergi prin oraș. Este structura tipică a unui cartier în sens de „district” balcano-oriental grefat pe lumea modernă. A existat așadar un cosmopolitism al etniilor dar și al profesiilor pe spații foarte mici. Cu foarte puține excepții, fiecare stradă din București, avea o astfel de lume proprie, suficientă să-și înlinieze în linii generale. Această lume se va destrăma în anii Primului Război Mondial și mai ales în perioada anilor 1920-1930. În afara unei puternice presiuni demografice asupra întregului oraș, mulți dintre noii locuitori venind din noile provincii istorice care s-au unit cu România la 1918, se petrece și o relocare a profesiilor, ca urmare a inflației galopante din anii 1919-1925 și a crizei economice dintre anii 1919-1934. Micile profesii dispar cu totul, locul lor fiind luat de profesioniști și cariere performante.

Strada Sfinților, precum și cartierul, devin, la mijlocul anilor 1930, un spațiu al clasei de mijloc avute, puternic profesionalizate. Nu avem un anuar statistic pe profesii și locuitori ai străzilor pentru această perioadă însă avem unele informații culese cu ajutorul ghidurilor turistice, care publicau adresele celor mai cunoscuți profesioniști ai vremii din oraș.

În anul 1915 avem informații despre câțiva profesioniști, care locuiau pe strada Sfinților și anume: Sarvasy Bella (arhitect) pe Sfinților 57; Alexandrescu Maria (medic) pe Sfinților 8; Rosenfeld Jacques (medic) pe Sfinților 54 și Reichstadt A. (dentist, pe Sfinților 13).³¹

Pentru anul 1918, pe strada Sfinților sunt menționați Ochi Albi Elena la nr. 68 (azi nr. 8), Ochi Albi Năstase la nr. 66 (azi nr. 6) și desigur, Max Berkowitz la nr. 67 (astăzi nr. 7). Așadar, reședința care interesează aici, Max Berkowitz, era înconjurată de ambele laturi de reședințele familiei Ochi Albi.³²

Orașul reglementărilor. Să-ți construiești o casă la 1900

Autorizațiile erau valabile numai șase luni față de dublul cu posibilitatea prelungirii de astăzi iar comanditarul era obligat să păstreze autorizația de construcție în original la punctul de lucru. Aveau dreptul să întrebe de ea atât polițaiul de la circumscripție cât și vardistul străzii.

Săpăturile trebuiau dezinfectate cu lapte de var și calaican (sulfat de fier) în proporție de 200 de grame de var la 100 grame calaican pentru un m.p.suprafață.

Pentru obținerea autorizației proprietarul trebuia să arate patru documente: planul general al terenului; un plan de pivniță cu arătarea temeliiilor; un plan pentru fiecare cat; o tăietură generală a clădirii și fațada dinspre stradă.

³¹ *Ghidul Oficial al Bucureștilor* de N.St.Călinescu, Tipografia «Gutenberg» Joseph Göbl, București, 1915, p. 223 și p. 237.

³² *Anuarul Bucureștilor pe 1918*, Editura Jacques Roth, București, 1918, p. 154
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

Nimeni nu putea construi sau chiar repara clădiri sau împrejurări fără autorizația primăriei.

În primele două ocoale ale orașului exista obligația să se ridice imobile doar din zidărie sau piatră. La periferie se puteau construi clădiri din paiață; lemnele trebuiau complet îngropate în zidărie, dacă nu depășeau cinci metri înălțime. De altfel era oprit a se face din lemn atât casele cât și acoperișurile. Exista și pe atunci obligația de retragere cu doi metri față de vecinătăți. Exceptând periferia, nu erau permise decât împrejurări din zid și fier.

În timpul șantierului, molozul rezultat în urma dărâmării zidurilor vechi trebuia bine stropit cu apă pentru ca pulberea să nu se împrăstie în aer. Molozul urma să fie depozitat în spatele zidurilor și nu pe stradă sau trotuare. Proprietarul era obligat să nu depoziteze pe timpul șantierului, nisip, pietriș sau alte materiale pe trotuare, să stropască zona sa de stradă cu apă în mod regulat și să curețe rigolele.

În cazul în care proprietarul nu respecta planul comunal privind alinierea și regimul de înălțime, reglementate prin autorizație, imobilul urma să fie demolat fără comentarii, „fără nici o despăgubire, fie pentru casă, fie pentru teren”. Și apoi nu vopseai casa după dorințele tale. Casele urmau să aibă cu toatele o culoare imitând piatra de construcții. Fațadele trebuiau totdeauna a fi în bună stare și curate.

Erau zone în București cu interdicție pentru birtași, simigii, brutari. În cea mai mare parte a inelului central de la 1907, de la Splai la piața Dorobanți și din Mihai Vodă până în zona străzii Patria, firmele cu desfacere erau strict reglementate urbanistic.

Vechiul plan de reglementări urbanistice a fost aplicat cu rigurozitate și datorită lui avem acum și acel oraș eclectic, pe care-l admirăm până și în cazul locuințelor mai modeste din fostele cartiere negustorești.

Cuvinte cheie: București, Strada Sfinților, târg, mahala, urbanism, structură socială.

SUMMARY

Archive documents, books, stories keep revealing various aspects of the Bucharest of yore. The article remakes the history of a Bucharest residence - the Berkowitz house built by the end of the XIXth century, in the Red sector, at a crossroad between the Sfinților Street (Saints' St.) and the Calea Moșilor avenue, right across the Biserica cu Sibile church (Church with Sibilles). This residence has been recently restored by Loredana and Silviu Preda, and the article renders the story of the house, in connection with the place where it was located, with the

quarter and the town in its whole, with the people who lived on that street, with the reasons that had determined the inhabitants to live there for at least two generations. The story is, at the same time, that of the middle class of Bucharest, by the year 1900: multicultural and variately confessional. At the same time, the article renders the story of the works undertaken to restore the house and its glamour.

FOTOGRAFII ȘI FOTOGRAFIILE DE ODINIOARĂ

dr. Lelia Zamani

Tehnica fotografică, o nouă practică ajunsă la noi din Occident, a uimit la jumătatea secolului al XIX-lea întreaga lume bucureșteană. Cei care se îndeletniceau cu această specialitate s-au numit chiar de la început fotografi.

Preocupări legate de tehnica fotografică au început să fie simțite și la noi, se pare, pe la 1834, când pe un farmacist l-a costat viața lucrul cu brom în timp ce făcea cercetări relative la fotografie¹.

În *Vestitorul Românesc* din 19 martie 1843, apărea știrea existenței primului atelier fotografic din București. Acesta, aparținând unei doamne, Wilhelmine Priz, făcea portrete dagherotip „cu un preț foarte cuviincios”². Nu se știe care era acel preț, dar cei interesați puteau afla, dacă mergeau la atelierul ei de pe Podul Mogoșoaiei, instalat în casele pictorului Anton Chladek. Foarte curând însă, Wilhelmine Priz și-a schimbat adresa, mutându-și aparatura într-o prăvălie aflată în Ulița Franțuzească (Strada Franceză de astăzi).

Descoperirea *dagherotipiei* de către cei doi cercetători, fizicianul Joseph Nicéphore NIÉPCE și Jacques-Mande Daguerre, o face cunoscută pentru români publicația *Albina Românească*, la 16 februarie 1839, la o lună de la comunicarea ei la Academia de Științe de la Paris. Tehnica folosită obținea imaginea printr-un procedeu azi abandonat, fixând-o cu ajutorul unei camere obscure pe o placă de cupru argintată, sensibilizată cu vaporii de iod și de brom.

Dagherotipiile erau de o mare finețe și fidelitate, dar nu se puteau multiplica și se realizau în formate mici. De asemenea erau foarte fragile și, pentru a nu se deteriora, se montau într-un etui de piele plușat în interior și acoperite cu geam, motiv pentru care foarte puține dagherotipii s-au păstrat până astăzi, fiind astfel și foarte prețioase. Cum costau destul de mult, tehnica fiind nouă și foarte complicată, nu toată lumea se putea bucura de existența acestei realizări.

Dagherotipia s-a practicat la noi în țară până prin anul 1860, iar primul aparat de acest tip a fost cumpărat de Colegiul Sfântul Sava, la 1840. Se crede că cel care l-a mănuit cel dintâi ar fi fost Carol Popp de Szathmari³.

1. Buletinul de Științe Fizice, nr.3, 1 martie 1892, p.99.

2. Constantin Săvulescu - E. Fiap, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România*, perioada 1834-1916, București, 1985, p.7.

3. George Potra, *Aspecte din istoricul fotografiei din România*, în „Buletinul AAF. Fotografia”, nr.10, 1970, p.577

Carol Popp de Szathmari s-a născut la 11 ianuarie 1812, la Cluj. A urmat Colegiul Reformat din Cluj, și tot acolo și-a desăvârșit – în 1831 – și studiile superioare. Contactul cu Bucureștii l-a realizat chiar în anul terminării studiilor. A revenit apoi în capitala românească la 1840, domnitorul Alexandru Ghica numindu-l atunci *Pictor al Curții*. Câțiva ani mai târziu, Szathmari s-a stabilit definitiv la București, desfășurând o amplă și prolifică muncă artistică răsplătită cu numeroase medalii, diplome, premii și bucurându-se de o binemerită recunoaștere.

În perioada sa de început, Carol Popp de Szathmari a închiriat, după nimitorul incendiu din 1847, o prăvălie în Hanul Bossel, aflat pe Calea Victoriei, în care și-a aranjat un atelier, devenit în scurt timp celebru. Acolo a utilizat vitrina ca mijloc publicitar. De asemenea și-a făcut reclamă în presă și tot în presă și-a anunțat succesele obținute. Mai mult, s-a făcut cunoscut și în Europa. Carol Popp de Szathmari a fost cel care a folosit pentru prima dată calotipia, inventată de W. H. F. Talbot. Tot Szathmari a realizat primul reportaj fotografic de război din lume, în timpul războiului Crimeii, folosind procedeul cu colodiu umed, nouă metodă apărută în epocă, un procedeu superior realizării calotipiei. Tot el a avut și marele merit de a reda prima imagine fotografică a Bucureștilor, care a fost o calotipie, intitulată *Câmpul Procopoaiiei*⁴. Legat de acest fapt, un fotograf cu un statut aparte, care nu se poate număra printre fotografiile bucureșteni cu firmă, dar care a avut un rol foarte mare în redarea primelor imagini ale capitalei, a fost Ludwig Angerer.

Despre Ludwig Angerer (1827-1879) se știe că s-a născut în Ungaria, la Malatzka, în anul 1827, iar studiile și le-a făcut la Pressburg (Cehoslovacia) și Pesta. În 1848 se afla la Pesta, unde a lucrat ca ajutor de farmacist timp de doi ani, după care, luându-și licența în farmacie cu titlul de „magister”, a plecat între anii 1850-1854 la Viena și Graz, ca farmacist. În 1854 a fost angajat temporar ca farmacist militar la Regia Militară a Medicamentelor⁵.

La București, Ludwig Angerer a ajuns odată cu trupele care au ocupat Principatele în timpul războiului Crimeii, fiind, la 1856, farmacist militar, dar în același timp și fotograf însărcinat de conducerea armatei să fotografieze orașul. Odată cu retragerea austrieșilor, în martie 1857, și închiderea spitalului, Ludwig Angerer s-a întors și el la Viena. Din noiembrie același an, a fost numit acolo la Comandamentul Militar al Medicamentelor, unde a stat doar câteva luni, după care, în aprilie 1858, a demisionat pentru a se putea dedica pasiunii sale pentru fotografie⁶.

Ludwig Angerer a fost nu numai unul dintre primii fotografi ai orașului

4. Constantin Săvulescu - E. Fiap, *op.cit.*, p.15.

5. Margareta Savin, *Ludwig Angerer, unul dintre primii fotografi ai Bucureștilor*, în „București, materiale de istorie și muzeografie”, vol. VI, București, 1968, p. 223.

6. Idem, p.224.

București, ci și unul dintre marii fotografi ai Vienei, la 24 decembrie 1860, acordându-i-se titlul de *Fotograf al Curții Imperiale*.

Colecția de stampe a Bibliotecii Academiei române are în patrimoniul său douăzeci și nouă de fotografii păstrate într-un album, în care Ludwig Angerer a imortalizat Bucureștii. Fotografiele făcute de el nu sunt toate semnate și nu au un format unic. Caracteristica o dă textura hârtiei fotografice folosite și particularitățile ei, adică faptul că fiecare fotografie are colțurile tăiate. Unele poze sunt mărginite de trei linii, două subțiri și una groasă.

Și Muzeul Municipiului București adăpostește câteva dintre aceste fotografii realizate de către celebrul fotograf în capitala noastră. Una dintre ele, inedită, surprinde o clădire construită în stil romantic în apropierea Bisericii Sfântul Dumitru. Observând vecinătățile Bisericii Sfântul Dumitru de la 1819, aplicate pe planul Boroczyn de la 1853, această clădire nu se putea găsi decât exact pe locul caselor episcopale, lucru dovedit și cu ajutorul planul cadastral din 1895-1899, realizat de Institutul Geografic al Armatei, care redă întru totul aspectul construcției din fotografie⁷.

După cum s-a văzut, periplul fotografic începând cu dagherotipia, a continuat cu calotipia, apoi cu procedeul cu colodiu umed, de la care s-a ajuns la ambrotipie și ferotipie, poreclite și dagherotipiile săracilor. Aceste fotografii de calitate inferioară, datorită prețului lor scăzut, au avut un mare succes, numărul lor înmulțindu-se considerabil. La 1873 au apărut primele plăci cu gelatino-bromură, și de aici a luat naștere fotografia modernă.

În general fotografiile variaua ca dimensiune după cerințele încadrării imaginii și după fantezia fotografului. Ele erau lipite pe cartoane cu firma fotografului tipărită pe spatele cartonului, uneori și pe fața cartonului, jos. Firmele care se respectau își comandau cartoanele de la Viena, cu însemnele lor special tipărite, și nu sunt puține astfel de fotografii care s-au păstrat până astăzi. În comerț existau și cartoane care se vindeau având pe spate diferite desene cu flori și amorași cu un aparat de fotografiat, care încadrau cuvântul SOUVENIR. Fotografiele se lipeau pe cartoane cu ajutorul unei folii speciale, prin presare la cald. Dacă, în general, maeștrii fotografi foloseau formate mai mici, atelierelor specializate și laboratoarele statului lucrau cu formate mari.

Continuând ciclul de fotografi bucureșteni, îl putem aminti pe I. Pohlmann, a cărui locuință se afla pe Podul Mogoșoaiei, în fața Consulatului Imperial Rusesc. Acesta se recomanda, la 1845, „onoratului public al capitalei, cu întocmirea tuturor chipurilor de daguerotyp în culoare și negru, în format mare și mic, cu prețul de 1-2 galbeni”⁸.

7. Lelia Zamani, *Oameni și locuri din vechiul București*, Editura Vremea, București, 2008, p.125.

8. Constantin Săvulescu - E. Fiap, *op.cit.*, p. 8.

Franz Duschek a fost un alt renumit fotograf care își avea atelierul în Strada Nouă, (azi Edgar Quinet), fiind și cumnat cu Szathmari. La 1872, acesta anunța că face fotografii „în orice timp, senin sau noros” și asigura că poate „orice justă acceptare a onor. public ce-mi va vizita atelierul”⁹. La fel ca și Carol Popp de Szathmari, și Franz Duschek a fost *Furnizor al Curții Regale*.

Un alt celebru fotograf a fost Franz Mandy, care și-a deschis atelierul la 1877, pe Calea Victoriei. El a fost primul fotograf care a introdus evidența clișeeilor începând cu numărul 1 și continuând numerotarea pe toată perioada activității atelierului său. La fel ca Szathmari și Franz Duschek, și Franz Mandy a primit brevetul de *Furnizor al Curții Regale*.

Acest titlu dat de Curtea Regală era o recunoaștere a muncii și activității celui care-l obținea. Pe lângă meseriași, industriași și comercianți care primeau acest însemn, mai erau și fotografii, muzicienii, artiștii, sculptorii, care, în lipsa altui titlu, primeau tot brevetul de *Furnizor al Curții Regale*. Primul înscris în *Registrul de Furnizori al Curții Regale*, întocmit în anul 1893, a fost Carol Szathmary, „pictor și fotograf”¹⁰. Numele fotografului Franz Mandy apare și el în acel registru, la fel ca și cel al lui Franz Duschek, *furnizor al Curții Regale* din 1881. Pe lângă acest registru, s-au păstrat și o serie de alte acte, de regulă facturi, care dovedesc faptul că munca acestor fotografi era apreciată de către Curtea Regală. Așa a fost factura trimisă regelui Carol I, de către Franz Mandy, reprezentând contravaloarea a două portrete pe care i le făcuse regelui la 26 martie 1884¹¹, precum și o notă de plată adresată tot Majestății Sale de către Franz Duschek la 1881¹².

Un alt fotograf a fost și E. Pesky, care se intitula pe cartioanele fotografiilor „pictor academic”.

De regulă, cei mai mulți fotografi au fost străinii, mai cu seamă germani, austrieci, francezi, polonezi, cehi, dar, cu timpul a crescut și numărul fotografiilor români. Atelierele acestora au fost semnalate tot mai des spre sfârșitul secolului al XIX-lea, notabile fiind, printre altele, cele ale fotografiilor Ion Gavrilescu, Dumitru Constantinescu, I. Nicolescu, M. Davidescu.

Realizarea unei istorii a fotografiei și a fotografiilor din România, cu deosebire din capitală, rămâne încă un deziderat al celor interesați, iar cele câteva creionări realizate au la bază prea puține documente și relatări din presa vremii și foarte multe semne de întrebare.

⁹. Idem, p.42.

¹⁰. Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, Dosar 35/1983, f. 8.

¹¹. Idem, Dosar 16/1884, f. 22.

¹². Idem, Dosar 60/1881, f. 34.

C.P. Szathmári.

Carol Popp de Szathmari, Fotografie bust a Sofiei Kretzulescu, născută Iakovenco, soția lui Nicolae Kretzulescu, foto sepia, circa 1865. (inv.131983)

Ludwig Angerer, Piața Sfântul Anton, foto sepia, 1856. (inv 10.792)

Franz Duschek, Mire și mireasă în atelierul fotografului, foto sepia, (1862-1865) (inv. 83.582)

Două personaje masculine în picioare, ferotipie, după 1860 (inv.135.818)

Cuvinte cheie: fotografie, atelier, document, progres, București.

SUMMARY

Photography was an astonishing new practice coming from the Occident, to the 19th century inhabitants of Bucharest. The earliest activities in the field were attested by 1834, but the first news about a photographer's studio were issued in the „Vestitorul Românesc” newspaper, on March 19th, 1843. In time, a few photographers became famous, such as: Carol Popp de Szathmari, Ludwig Angerer, I. Pohlmann, Franz Duschek, Franz Mandy, E. Pesky and others. The article remakes their careers, their techniques, rendering thus an expressive chapter in the history of Bucharest.

AMPRENTA CANTACUZINĂ LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN BUCUREȘTI

Gabriel Constantin

Curtea domnească din București se prezintă ca o succesiune de construcții aparținând unor etape istorice distincte, în funcție de necesitățile, gusturile și, mai ales, orientarea politică a domnitorilor Țării Românești.

Articolul nostru își propune să trateze un subiect mai puțin dezbătut în literatura de specialitate. Este vorba despre *amprenta cantacuzină* de la Curtea Domnească a Bucureștilor.

Căsătoria postelnicului Constantin Cantacuzino cu Elina, fiica lui Radu Șerban, domnitorul Țării Românești, a permis urmașilor postelnicului să se considere succesorii dinastiei Basarabilor și să acceadă spre cea mai importantă demnitate medievală, și anume *domnia*. Totodată, revendicarea ascendenței din dinastia Basarabilor i-a obligat pe Cantacuzini să se comporte ca veritabili ctitori și călăuzitori de neam, ziditori de lăcașe și reședințe de familie.

Din dorința de a se prezenta în fața românilor autohtoni drept adevărați păstrători de datini străbune, Cantacuzinii au ridicat numeroase ctitorii laice și bisericești, ceea ce a însemnat în fapt o strălucită contribuție la evoluția arhitecturii civile, aulice și religioase. Aceste construcții au fost înălțate nu numai în București, ci și pe întreg cuprinsul Țării Românești. O simplă prezentare a edificiilor cantacuzine din București cuprinde casele ridicate pe malul drept al Dâmboviței, în apropierea bisericii Sfinții Apostoli, cele de pe podul Mogoșoaiei, peste drum de proprietățile Grecenilor, și cele de la capătul podului Mogoșoaiei, înspre râul Dâmbovița. Mai trebuie menționate atât ansamblul de la Cotroceni cu biserica, chiliile, casele egumenești, turnul și casele domnești, cât și ansamblul de la Colțea, opera spătarului Mihai Cantacuzino, construit între anii 1700-1715. Nu în ultimul rând, putem menționa Biserica Fundenii Doamnei, Biserica ridicată de către Maria, soția lui Șerban Cantacuzino voievod, numită Biserica Doamnei, precum și biserica Sf. Nicolae Șelari¹. Înainte de a vedea în ce anume a constat contribuția Cantacuzinilor la Curtea Domnească din București se cuvine necesară o scurtă prezentare a istoriei acestui complex monument medieval bucureștean păstrat până astăzi.

Cetatea ridicată din bolovani de râu în vremea lui Vlad Țepeș (1457; 1456-1462), de unde acesta a emis celebrul document de la 20 septembrie 1459, s-a transformat

1. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul Bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Academiei, București, 1961, p. 68.

Șerban Cantacuzino, domnitorul Țării Românești (1678-1688)

în timpul lui Mircea Ciobanul (1545-1554; 1558-1559) într-un Palat domnesc, care, cu reparații și adăugiri de noi corpuri, s-a păstrat până către a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în prima parte a veacului următor, când Curtea Domnească a Bucureștiului a cunoscut trei etape de extindere². Acestea s-au concretizat prin remodelarea cu rafinament a clădirilor ocupate de domn, de instituțiile domniei și de familia lui. Așadar, vorbim despre o operă ctitoricească realizată de către Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino³.

Grație cercetărilor arheologice și mărturiilor cronicarilor putem reconstitui momentele importante privind prefacerile Curții Domnești din București realizate de voievozii Cantacuzini.

2. P.I. Panait, Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche*, Muzeul de Istorie a Municipiului București, 1973, p. 23.

3. Ibidem, p. 54.

Dovedind cunoștințe și priceperi specializate, Șerban Cantacuzino a devenit ispravnic al lucrărilor de la Curtea Domnească atât în vremea lui Grigore Ghica (1672-1673), cât și sub Gheorghe Duca (1674-1678). Șerban Cantacuzino s-a ocupat de ridicarea unui edificiu situat pe latura de nord a Curții Domnești, cu parter și etaj și cu un pridvor deschis pe latura de sud. Această construcție închidea o curte interioară. Accesul la etaj se realiza printr-o scară exterioară aflată la capătul de vest al pridvorului. În ceea ce privește numărul de camere al acestui edificiu, din cauza distrugerilor și a stării de conservare precare a vestigiilor nu putem cunoaște numărul și dimensiunile lor. Despărțite de o curte interioară, Palatul Voievodal și noua construcție erau unite printr-un culoar. Pridvorul se deschidea spre curtea interioară, mai exact către grădina curții, aflată pe latura de nord.

Referitor la casele ridicate în vremea lui Gheorghe Duca, care l-au avut ispravnic pe Șerban Cantacuzino, acestea au fost mistuite de flăcări la începutul secolului al XVIII-lea, așa cum reiese din cercetările arheologice, când au fost descoperite bârne carbonizate și piese valoroase din vesela *cuhniilor* domnești, produse în ateliere otomane și locale. Faptul că aceste piese nu au putut fi salvate demonstrează forța incendiului, care nu a permis slujitorilor curții să evacueze lucrurile de preț. Poate fi vorba de incendiul din august 1712, amintit de către Radu Greceanu⁴. Opera ctitoricească a lui Șerban Cantacuzino a cuprins și amenajarea în cadrul Palatului Voievodal a unei camere cu lunete⁵, devenită, ulterior, spătăria cu stele, pe ai cărei pereți au fost imprimate ca decor sigillii inelare. În această cameră s-au strâns, în ziua morții lui Șerban Cantacuzino (28 octombrie 1688), „boierii cei mari și al doilea, care se întâmplase în București”⁶, pentru a se sfătui asupra succesorului la tronul țării.

Moștenirea lăsată de către Șerban Cantacuzino la Curtea Domnească impresionează atât prin proporții, cât și prin finisajele pline de fast, fapt ilustrat de stelele mari de aur⁷ care împodobeau sălile și *iatacurile* precum și de elementele decorative, dintre care putem aminti – grație acelorași cercetări arheologice – cahelele cu motive florale și scene cu vulturi.

În Palatul Curții Domnești din București, împodobit cu bun gust de către Șerban Cantacuzino, a avut loc nunta fiicei acestuia din urmă cu Grigore Băleanu, într-o încercare de a pune capăt unei lupte între familia Cantacuzinilor și cea a Bălenilor, care a dominat scena vieții politice a Țării Românești pentru mai bine de

4. Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Brâncoveanu*, în „Cronicari munteni”, Ed. Grecescu, p.232.

5. P.I. Panait, Aristide Ștefănescu, *op. cit.*, p.55.

6. Radu Greceanu, *op. cit.*, p.151.

7. P.I. Panait și Aristide Ștefănescu susțin că sistemul de împodobire a camerelor cu stele de aur, așternute pe un fond albastru sau roșu, era frecvent întâlnit și la Palatul de la Topkapı (vezi P.I. Panait și Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche*, p.55).

două decenii⁸. Tot pe aici a pășit și Dimitrie Cantemir, viitorul ginere al lui Șerban Cantacuzino. Iar acest tablou poate fi completat cu mediul cultural întreținut de către Șerban Cantacuzino, unde dascălii invitați de voievod predau fiilor de boieri valahi istoria, limbile străine și filosofia.

Un alt membru al familiei Cantacuzinilor care a ocupat tronul Țării Românești a fost Ștefan Cantacuzino (1714-1716), fiul stolnicului Constantin Cantacuzino. Cu toate că a beneficiat de sprijinul puternicei sale familii, Ștefan Cantacuzino nu s-a putut menține în scaunul domniei decât aproape doi ani.

Începutul domniei lui Ștefan Cantacuzino a stat sub semnul tragicului sfârșit al familiei Brâncovenilor, când Palatul Voievodal a adăpostit pentru câteva zile doi domni în același timp, unul care tocmai primise vestea terifiantă a mazilirii – Constantin Brâncoveanu – și altul care nutrea speranțele deșarte ale mării – Ștefan Cantacuzino; unul era ținut prizonier în propria locuință, altul își începea clipele de ascensiune politică.

Faptul că Ștefan Cantacuzino a început realizarea unor lucrări importante la Curtea Domnească în anul 1715 trebuie pus în legătură cu nevoia de regăsire, de liniște sufletească și, de ce nu, de remușcare, după momentele tragice legate de familia Brâncovenilor.

Într-o primă fază, Ștefan Cantacuzino a inițiat ample operațiuni de reparație și transformare a Bisericii Domnești, așa cum amintește și pisania de la intrarea Bisericii: „când au fost acum în zilele blagocestivului Domn Io Ștefan Cantacuzino Voievod, Domnia Sa pentru podoaba acestei sfinte besearici o au înfrumusețat atât pe dinlăuntru cu frumoase icoane și podoabe cât și pe dinafară precum se vede săvârșindu-se de lucru ei la leat 7223 (1715) August 20”⁹.

Alte lucrări inițiate la Biserica Domnească în vremea lui Ștefan Cantacuzino au constat în înlocuirea ușii de la intrare, vechi și strâmte, cu alta mai largă, încadrată de rama unui portal sculptat în piatră, existent și astăzi. În interior a fost desființat zidul despărțitor dintre naos și pronaos, iar în locul lui s-au ridicat trei arcade care se sprijineau pe coloane de piatră, dintre care astăzi se mai văd doar cele angajate în zidurile laterale. Aceste coloane au balustrade ajurate, frumos cioplite. Nu în ultimul rând, Biserica a fost zugrăvită și a primit o tâmplă din lemn sculptat.

A doua etapă a lucrărilor întreprinse la Curtea Domnească de către Ștefan Cantacuzino a cuprins ridicarea din temelii a unui corp de clădiri cunoscut sub numele de Palatul Doamnei Păuna, soția lui Ștefan Cantacuzino. Conform descrierii lui Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, aflăm că până la Ștefan Cantacuzino, soțiile voievozilor români beneficiau de numai două sau trei încăperi în cadrul Palatului: „Palatul principelui este din piatră, cu o impozantă

8. Constantin C Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Ed. Sport-Turism, 1979, p.74.

9. Cristian Moisesescu, *Biserica Curtea Veche*, Ed. Meridiane, București, 1967, p.12.

scară de marmur. Sala a doua servește pentru adunarea divanului, unde se mai fac și banchete în zilele solemne. Altele sunt săli de audiență care conduc în apartamentul Principelui și de aici în apartamentul doamnei, care în realitate se reducea la două camere și un iatac, până când domnul Ștefan Cantacuzino a clădit în câteva luni un frumos și mic palat cu odăi, ocupând pentru acest edificiu un colț de grădină, în mijlocul căreia Constantin Brâncoveanu ridicase un foișor, unde obișnuia să ia masa și să se odihnească în timpul verii, înconjurat de parfumul feluritelor flori plantate de jur împrejur”¹⁰. Identificarea în teren a Palatului Doamnei Păuna a fost o sarcină dificilă deoarece topografia locului s-a schimbat radical în condițiile în care grădina amintită de del Chiaro, care putea fi un prețios punct de reper, a dispărut, iar lucrările edilitare întreprinse de-a lungul ultimelor decenii au distrus o mare parte a vestigiilor.

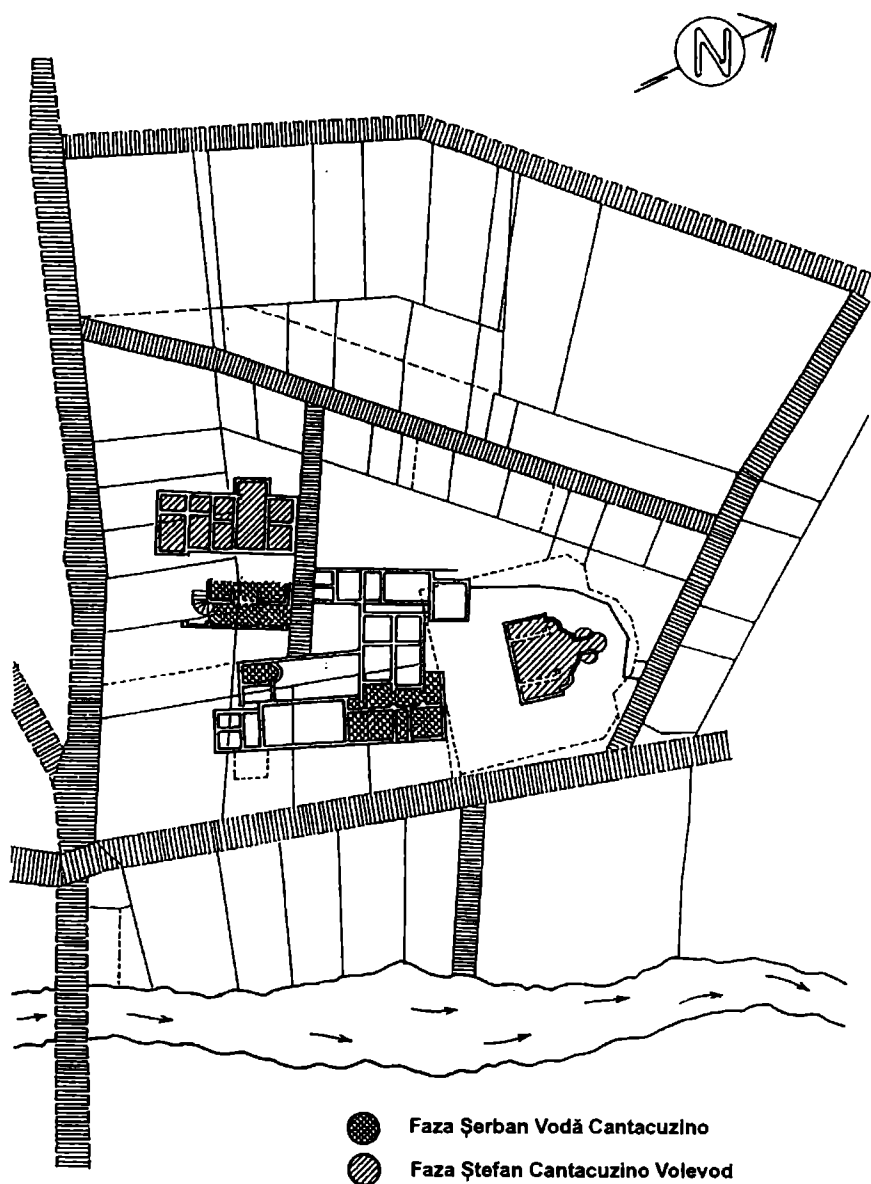
Cu toate acestea, o parte din Palatul Doamnei Păuna a fost identificat pe strada Soarelui nr. 2. Această parte a ansamblului poate fi văzută și astăzi. Este vorba despre o clădire cu parter și etaj, cu o formă relativ dreptunghiulară, care avea opt camere și un salon central de mari dimensiuni. De-a lungul timpului, Palatul a cunoscut mai multe transformări, astfel încât fațadele, decorația interioară și exterioară, intrările și scările inițiale, au fost modificate radical. Cu atât mai mult cu cât, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, construcției i-a fost adăugată o aripă racordată celebrului hotel Fieschi din strada Șelari, integrându-se unei clădiri care mergea din strada Șelari către strada Soarelui.

Restaurarea acestei construcții din anii 1979-1980 a permis efectuarea unor sondaje arheologice pe baza cărora s-a stabilit că există un nivel de construcție corespunzător secolelor XVII-XVIII, concluzie care a fost întărită de fragmentele de ceramică descoperite. Acestea s-au încadrat ceramicii specifice începutului secolului al XVIII-lea. În ceea ce privește modul cum arăta fațada principală este greu de precizat în condițiile de astăzi, având în vedere numeroasele intervenții (închideri de goluri de ferestre, deschideri de alte goluri, porțiuni rezidite). Se presupune că încăperile de pe latura de sud erau spațiile de locuit, fiind mai luminoase și adăpostite, iar cele de pe latura de nord constituiau holurile de acces.

În încheiere, se cuvine să menționăm câteva cuvinte despre meșterii care au ridicat construcțiile cantacuzine de la Curtea Domnească. Întrucât vorbim de o perioadă de timp de patru decenii, așadar unul relativ scurt, este posibil ca meșterii să fi fost de fiecare dată aceiași sau, în orice caz, apropiați în timp. Sunt evidente asemănările în condițiile în care s-a folosit același material – cărămida – care are aceleași dimensiuni, iar mortarul este așternut în aceeași manieră.

Din complexul Curtea Domnească, Palatul Doamnei Păuna a reprezentat ultima etapă de construcție și extindere a nucleului Palatului Voievodal.

10. Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Istoria delle moderni rivoluzioni della Valachia*, Venezia, p.4.
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

P.I. Panait și Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche*, Muzeul de istorie a municipiului București, 1973.

Nicolae Stoicescu, *Repertoriul Bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Academiei, București, 1961.

Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Ed. Sport-Turism, 1979.

Cristian Moisescu, *Biserica Curtea Veche*, Ed. Meridiane, București, 1967.

Gorge Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, Ed. Academiei, București, 1961.

Dumitru Almaș, P.I. Panait, *Curtea Veche din București*, București, 1974.

SUMMARY

The romanian rulers Șerban Cantacuzino and Ștefan Cantacuzino, members of the famous family of Cantacuzino from the Byzantine Empire, built at the Princely Court of Bucharest important edificess, which impressed by elegance and gentility. (G.C.)

„AU FOST TĂIND UN BRAD BĂTRÂN...”

Gabriel Ciotoran

Dacă anul 2014 s-a derulat sub pecetea lui C. Brâncoveanu, anul 2015 poate fi dedicat „celeii mai copleșitoare minți a umanității”¹ după cum îl numește istoricul american Gorham Stevens pe cel care, după cum spunea, fără să glumească, un epigramist, „a citit toate cărțile apărute în lume”, cel care a publicat „1359 de volume și broșuri, 25000 de articole și 431 de volume de corespondență”². Este vorba despre Nicolae Iorga, de la moartea căruia se împlinesc 75 de ani. Vorbea cu o medie de 100 de cuvinte pe minut și chiar 150. C. Xeni, jurnalist contemporan cu el, a afirmat³: „era o cascadă de spirit, un foc de artificii dovedind puterea de a asimila fulgerător; îl vedeai de departe. Înalt, cu o pălărie moale cu boruri largi, cea impozantă barbă, coborâtă până în piept: E Iorga! Cu un pas egal și liniștit, cu ochii în zare, totdeauna singur, cu geanta la subsuoară, pornea pe jos la Universitate, la Academie, la Cameră, la Palat. Saluta distrat și indiferent capetele ce i se descopereau în cale...”

„A vorbi despre N. Iorga, credem că este o îndrăzneală de nepermis”⁴, afirmă istoricul P. Ștefănescu. Totuși el o face, într-un admirabil capitol al cărții sale „Asasinatele politice în România”.

A-l uita, ar fi, însă, o impietate.

Iată de ce am realizat acest articol conținând, în primul rând, trei manuscrise ale savantului, din colecția de documente a M.M.B., pe care le prezint detaliat.

În actul său de naștere, stă scris⁵: „Anul 1871, în șase ale lunii iunie, la 10 dimineața, s-a născut Nicu Iorga, de sex masculin, de religie ortodoxă, în casa părintească din orașul Botoșani, strada Copou, fiu al domnului Nicu Iorga, de 33 de ani, avocat și al doamnei Zulnia, de 25 de ani, din Botoșani”. La 5 ani tatăl lui a murit. A fost înscris în clasa I secundară de liceu la 10 ani. „Slăbuț, izolat, la cea mai mică atingere eram podidit de plâns”, relatează în cartea sa „O viață de om așa cum a fost”. Era foarte orgolios, afectat de faptul că nu poate domina, chiar și cu pumnul. Educația primită în familie nu i-a fost de folos. „Cât de mult am avut eu de suferit, datorită educației boierești primite.” La 12 ani dădea meditații „câtă umilință să merg la fel de fel de familii; o dată m-au respins, de teamă să nu am vreo boală,

1. C. V. Tudor, *Cartea de aur*, Ed. România Mare, 2003, pag. 300

2. P. Ștefănescu, *Asasinatele politice*

3. C. Xeni, *Magazin Istoric* 10/77 și 1/75

4. P. Ștefănescu, op. cit., pag 136

5. N. Iorga, *Călătorii peste hotare*, Ed. Minerva 1980, vol. I, pag. XXXIX

ceva.”⁶ Sărăcia familiei îl obliga însă la aceasta.

Dotat cu o capacitate fantastică de a citi, fotografia practic paginile; avea „o memorie excepțională, cum foarte rar se întâlnește”⁷. „Cărțile îl fascinau”. A ținut foarte multe conferințe în țară și-n lume. „Oratoria lui era specifică, inimitabilă. Caracteristica sa dominantă era abundența vijelioasă a frazelor complicate cu paranteze, ironii care cădeau în cascade”⁸. Avea o voce subțire, caracteristică, inconfundabilă.... Aprecia mult muzica de operă, dar nu-i era străină nici cea populară, el contribuind la afirmarea Mariei Tănase.

Era conștient de misiunea istoriei, această „magistra vitae”. A intrat, la 40 de ani, în Academia Română cu un discurs în care a spus „rostul istoricului este să-și asume viața spirituală a poporului său”⁹. Să fie un „barometru” al nevoilor sale.

I-a avut profesori pe: Gr. Tocilescu, V. Pârvan, Al. Odobescu, somităști ale istoriografiei naționale.

Rolul de examinator îl lua foarte serios.

„Nu este colț al istoriei naționale care să nu fi fost parcurs de N. Iorga”, spune un autor.

A elaborat *Tratatul de Istorie a Românilor* în zece volume, *Istoria Românilor prin călători* în patru volume, istorii ale multor domnitori, lucrarea „*Bizanț după Bizanț*”, studii de bizantinologie, *Istoria Imperiului Otoman* în cinci volume, după ce D. Cantemir scrisese prima lucrare despre acesta.

Și-a dat doctoratul în Germania. „Voiam să ajung cel mai mare istoric, să fiu primul al Neamului Românesc”¹⁰. „Când fiecare colț de țară va avea scrisă istoria sa, vom avea toată istoria națională”.

Avea simțul măsurii, dimpotrivă față de ce-i reproșase I.C. Brătianu într-un scurt dialog.¹¹ Când a intrat în Ateneul Român în 1914, pentru o conferință, a oprit torentul aplauzelor spunând: „Nu le merit; să le oferiți primului general care va repurta o victorie în Transilvania”.

A militat cu fervoare pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale și așteptarea momentului oportun pentru aceasta.

Pe 15 august 1916 în Neamul Românesc, după declarația de război scria: „A sosit ceasul” și „Vom fi ce-am fost și mai mult decât atât” - parafrazând, astfel, o afirmație a lui Petru Rareș plecând în Transilvania, în 1538. Reluată de N. Iorga, s-a dovedit a fi profetică: țara a dobândit după război un statut fără precedent.

6. N. Iorga, *O viață de om*, Ed. Minerva, 1976, pag. 50

7. P. Ștefănescu, op. cit. pag. 136

8. Ibidem

9. N. Iorga, op. cit. pag. 200

10. Ibidem

11. C.V. Tudor, op. cit. pag. 397

A mers în spitale și i-a însuflețit pe răniți. S-a refugiat la Iași și a revenit în toamna lui 1918.

Pe 29 decembrie 1919, a condus ședința din Camera Deputaților, organizată cu ocazia ratificării, de către cele două camere ale Parlamentului, a unirii Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei cu țara.

A rostit o alocuțiune, din care am selectat: „Vă rog să-i îngăduiți câteva cuvinte, unuia căruia i-ați încredințat dreptul de a vorbi în împrejurări solemne. În mijlocul celui mai mare și mai greu război pe care neamul nostru l-a purtat pentru dreptul său, pentru provinciile sale smulse din trupul vechii Moldove și pentru părțile ardelenene, care, pe rând, au proclamat reintrarea lor în România.

România unită o avem, o vom apăra și o vom întregi”. Ședința s-a desfășurat în clădirea Mitropoliei din Dealul Mitropoliei din București.

A fost al doilea președinte al Camerei Deputaților și a deținut această funcție între 9 decembrie 1919 și 26 martie 1920.

A descris încoronarea lui Ferdinand la Alba Iulia în „Duminica încoronării” - O frescă a zilei de 15 octombrie 1922¹².

Își motiva auditoriul. La Târgoviște, la o conferință, a spus: „Cantitatea este subordonată calității; puțin, dar de calitate”.

Născut în orașul Botoșani, a făcut ca afirmația cronicarului Miron Costin, să aibă mult temei „Nasc și-n Moldova OAMENI!”

Revenind la manuscrisele colecției M.M.B., acestea sunt redactate cu un scris mărunț și clar, „recunoscut de orice român care se ocupă cu istoriografia”, după cum afirmă omul de cultură C.V. Tudor.¹³

Primul manuscris¹⁴ a fost scris în anul 1928, pe 15 mai. Este o scurtă comunicare pe hârtie velină, conservată perfect:

„Simată Doamnă, cu plăcere primim oferta dvs. prietenească și vă ținem la dispoziție așezămintele noastre...

Primiți vă rog asigurarea grațitudinii mele.

N. Iorga”

Avea funcția de președinte al „Ligii Culturale” din 1924.

Destinatara se numea Stela P. Daia, fiind președinta „Comitetului Doamnelor de lângă Liga Culturală”. Avea sediul pe strada „Banul Mărăcine” din București. Aceasta făcuse o mică donație pentru Liga Culturală.

Al doilea manuscris a fost scris în anul 1929, pe 14 august.¹⁵ Este o scrisoare

12. Ibidem, pag. 330

13. C. V. Tudor, op. cit. ,pag. 307

14. N. Iorga, Comunicare, manuscris, colecția de documente a M.M.B.

15. Ibidem

adresată fiului celui care întemeiasse chirurgia științifică românească, C. Severeanu. „În tinerețea mea se confunda bărbierul cu chirurgul”¹⁶, afirmase el. Destinatarul a fost primul director al M.I.B. din 1929¹⁷, „G. Severeanu”.

Cel mai mare istoric se adresează unui foarte mare chirurg, fiul celui care-l salvase și pe C. Davila, printr-o complicată intervenție la gât.¹⁸ „Decât să mă omoare Obedenaru, prefer să mă omoare Severeanu”, decisese cu mult umor, medicul venit din Franța pe aceste meleaguri. N. Iorga era rector al Universității din București, la antet fiind acest titlu.

Iată conținutul scrisorii¹⁹:

„Scumpe Domnule Doctor,

Nu vă pot recomanda în deajuns sănătatea vechiului și bunului meu colaborator, mașinistul Georgescu, care are nevoie de o intervenție la secția dvs.

Sigur veți avea față de domnul sentimentele pe care le adăugați științei dvs.

Vă rog a primi cele mai bune mulțumiri!

N. Iorga”

Printr-o exprimare destul de pretențioasă și stufoasă, Iorga îl roagă pe chirurg să aibă sentimente deosebite față de subalternul său de la Neamul Românesc.

Îi mulțumește cu anticipație pentru felul în care va decurge operația și pentru rezultatul acesteia, pe care din păcate nu-l cunosc.

Ultimul manuscris aparține domeniului său: istoria. Este în limba greacă și relatează aspecte ale unor domnitori fanarioți de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.²⁰

În el se găsesc unele firmane domnești, de felicitare a boierilor din divanul Țării Românești.

Cel din anul 1792, îi aparține lui A. Moruzi. În data de șase decembrie, acesta „îi salută pe toți boierii din divan și le mulțumește pentru sentimentele purtate față de tatăl lui, Costache Moruzi.”

Următorul paragraf este din luna ianuarie a anului următor, 1793. În el sunt enumerați boierii de frunte ai țării: Dimitrie Ghica, Nicolae Brancomir, Ioan Văcărescu, Dinu Racoviță, Ioan Moruzi, logofătul Nicolae Filipescu.

La sfârșitul manuscrisului se găsește o consemnare din discursul lui C. Suțu și C. Mavrogheni.

Iată ce argument pentru colecția de documente a M.M.B.: are manuscrise ale lui N. Iorga!

16. C. Severeanu, *Amintirile mele*, 2008, pag. XIV

17. C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Ed. Vremea, 2009, pag. 35

18. C. Severeanu, *Amintirile mele*, 2008, pag. XIV, pag. 217

19. N. Iorga, *Scrisoare*, Colecția de Documente a MMB

20. Ibidem

El este comemorat în acest an de multe foruri mondiale, fiind membru al multor Academii străine. În 1930 a devenit „doctor honoris causa” al universității din Oxford, iar în 1931 al celei din Paris. Despre fiecare țară din Europa și despre SUA a lăsat scrieri, adunate în volumul „Călătorii peste hotare”.

Scopul lor era științific: pentru o anumită problemă a istoriei naționale, consulta arhivele unei anumite țări, ajungând ca Universitatea din Paris să-i fie „familială ca cea din București. Aici a și publicat „L'histoire de roumaines et leur civilisation”.

Iată un motiv pentru a fi sărbătorit de Academia Română, Universitatea din București, Institutul N. Iorga și desigur, Parlamentul României. A fost inițiatorul lui Carol I în istoria României; opinia publică i-a spus „Apostolul Neamului”.

Dar el este important și pentru orașul București, oraș unde s-a stabilit definitiv în anul 1918, după război (casele de la Vălenii de Munte fiindu-i distruse), unde a devenit profesor universitar, rector academician, președinte al Consiliului de miniștri, urcând practic toate treptele ierarhiei sociale!

Din punct de vedere științific, la elaborat, în anul 1939, o monumentală „Istorie a Bucureștilor”. Era a doua după a lui Ionescu-Gion din anul 1899, carte de referință și-n prezent. S-a lansat la „Luna Bucureștilor”, inaugurată în 1935.

Bucureștiul era pentru el „cu adevărat capitala Neamului Românesc”²¹ în anul 1906, când se organizase aici expoziția intitulată „40 de ani de glorioasă domnie”.

Cu acest prilej a avut loc și un mic incident. Se afla în lojă. Corul Societății germane „Transilvania” a interpretat două melodii în limba germană. El s-a ridicat și a strigat:

- „Foarte frumos! Nu mai rămâne acum decât să se cânte și-n turcă”!

Unii au aplaudat, alții au protestat. Chiar dacă o astfel de poziție, exagerat naționalistă, ne pare astăzi depășită, cu atât mai mult cu cât limba maternă a celui omagiat, Carol, era germana, rămâne dragostea sa pentru limba română, evidențiată și cu acest prilej. Dacă până atunci el se manifestase doar ca profesor de istorie, de data aceasta „el se manifesta ca om politic”, apreciază C. Balcabașu. A fost prima sa acțiune politică, desfășurată în public. Avea vârsta de 35 de ani.

La începutul anilor '30 se punea problema mutării capitalei la Brașov, motivându-se că, la București, „clima nu este sănătoasă. Poziția lui este clară `Dacă mutăm capitala la Brașov, i-am lua acesteia sufletul’ - a afirmat în Neamul Românesc.

A sprijinit inițiativa primarului Gheorghidean de înființare a „Muzeului Bucureștilor”, cu articolul „Muzeul Bucureștilor”²¹, publicat în vara anului 1921, în Neamul Românesc,

„Dacă voi fi solicitat, voi răspunde oricărei probleme, pentru constituirea Muzeului Bucureștilor”. A fost prezent, în toamna anului 1931, la inaugurarea

instituției. „Muzeul de Istorie să dea impresia de viață”, declara el la Târgoviște. A organizat aici primul Congres internațional de studii bizantine, în anul 1924. A elaborat lucrarea „Bizanț după Bizanț”, pentru a releva continuitatea civilizației bizantine în ținuturile românești, după 1453. A înființat „Revista de Istorie”; a creat Institutul de Studii Sud-est Europene, împreună cu Papacostea. În anul 1904, a organizat serbările dedicate împlinirii a 500 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, fiind mândru de această inedită sarcină. Prima opțiune politică în 1906, ultima, în anul 1940, în Capitală.

Somnul de veci îl doarme în cimitirul Bellu din București.

Actualul sediu central al M.M.B., palatul Suțu, urma să fie demolat în anul 1934, în timpul „Primarului Târnăcop”, Al. Donescu, pentru lărgirea bulevardului Brătianu.

Oamenii care țineau la palat au luat legătura cu N. Iorga. Acesta s-a dus în audiență la primar și, după o discuție foarte scurtă, a salvat palatul Suțu²² care astăzi este un reper al orașului – pașii vizitatorilor prin el, lui i se datorează. Iată suficiente motive ca memoria sa să fie respectată de cei de astăzi și de cei care vor sluji muzeologia în viitor.

Cel care ne poate părea astăzi, datorită volumului imens de muncă drept un om dotat cu puteri supranaturale, era cât se poate de normal de fapt.

„Îmi bătea inima de credeam că voi dobândi vreo boală”²³, se confesează el. Efectua o cercetare în arhive din Veneția și a găsit o scrisoare a Ecaterinei, „Doamna Țării Românești”. Ea era scrisă însă „în limba slavonă, o limbă greoaie, pe care urma s-o deslușesc”, continuă cu umor el. Scrisoarea a fost introdusă în lucrarea Contribuții la istoria Munteniei”. Am analizat-o pe larg în articolul intitulat „Primele scrisori expediate din București în afara spațiului românesc” din M.M.B., nr. 19. Dezvoltând ideea umorului, remarc și alte secvențe. Conducea „Școala de vară” de la Văleni, la începutul anilor '20. Un asistent i-a spus că pe un exemplar al lucrării sale intitulate „Istoria literaturii române”, un cursant, adică C. C. Giurescu, a făcut unele comentarii puțin măgulitoare.²⁴ A intrat în posesia ei și a făcut alte comentarii la rândul lui! La o frază extrem de lungă (de o jumătate de pagină) se scrisese: „ce frază!”; el a scris „cam lungă”; în alt loc se comentase următoarea afirmație „deși servitoare, aprecia pe...”, prin întrebarea „care-i legătura?” „Niciuna!” Iată că avea această disponibilitate de a glumi cu tânărul său discipol.

Pe când era președinte al Consiliului de Miniștri, se afla la sediul de la Constanța, într-o frumoasă vilă, fiind vară, când o delegație a profesorilor secundari

22. G. Ciotoran, 90 de ani de la înființarea M.I. B., comunicare ținută la Șuțu în 30.06.2011

23. C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, Ed. Universul, 1936, vol. 4, pag. 200

24. N. Iorga, *O viață de om...*, pag. 300

a venit în audiență și i-a spus: „Suntem disperați datorită salariilor!”

„Nu cred, a răspuns el, când marea este atât de aproape”.

Și-n acest caz este valabil proverbul „Tonul face muzica”, însă, de aceea unii autori apreciază drept cinism afirmația; poate doar sarcasm.

După prima ciocnire verbală cu studenții legionari, le-a spus la final „ferice de părinții voștri!” (umor negru, desigur!)

După arestarea din anul 1937 a lui C. Z. Codreanu, mama acestuia i-a trimis o scrisoare de protest. Răspunsul său a fost: „Eu sunt un bătrân profesor de istorie, bolnav de reumatism, pe care nu vi-l doresc și dvs.” Desigur că nu boala lui o interesa pe ea!

„Nu l-am pus eu să tragă cu revolverul!” Sarcasm, ironie foarte acidă! Codreanu îl amenințase cu moartea!

Un reputat vorbitor a afirmat recent: „În loc s-o arunce la gunoi (scrisoarea de amenințare), N. Iorga a dat-o autorităților, care l-au arestat pe C.Z. Codreanu și asasinat ulterior. O cugetare sună așa: „Pasivitatea înseamnă de fapt complicitate”. El nu a voit să fie complice cu politica trădătoare dusă de legionari. El nu era de acord cu necesitatea schimbărilor radicale de sistem: „nu de revoluție avem nevoie ci de muncă!” a afirmat istoricul într-o conferință difuzată la radio. „După numai 20 de ani...” Atâția trecuseră din 1918.

Nu a fost singurul caz de implicare în evenimente sociale. În anul 1907, a luat apărarea țăranilor răsculați, a făcut colete și a trimis ajutoare celor care au suferit în represiune²⁵. De altfel el declarase în anul 1909 că „între țărani m-am simțit oricând ca între oamenii cei mai vrednici, mai de omenie și mai gata de ajutor”.²⁶ A fost solidar cu manifestanții din 1918, de la Teatrul Național, fiind reținut scurt timp, ca incitator.

Era însă solidar și cu suferința individuală. Marele poet George Coșbuc, în vara anului 1915, trăiește drama pierderii unicului său fiu, Alexandru, de 20 de ani, într-un tragic accident de mașină. „Nu a fost om să nu verse o lacrimă, când inima sa sângera de o rană ce nu se va mai închide niciodată”, a scris el în Neamul Românesc după tragedia din 26 august 1915.

Implicarea în atâtea domenii, i-a atras însă multă invidie, adversari cu duiumul: oameni politici, istorici, scriitori și chiar un preot. Se numea L. Gherasim. El declarase, referitor la cartea sa „Istoria B.O.R.” următoarele: „Să publici o astfel de lucrare, fără să știi religie, e o dovadă de mult tupeu”. Nu i-a răspuns direct.

Despre Panait Istrati, a publicat în revista *Ramuri*, în 1924, articolul intitulat „Haiduci în franțuzește”. Este puțin măgulitor și afirmă că acesta „în scrierile sale își povestește de fapt viața.” Scriitorul „român de limba franceză”, cum îl

²⁵ C.C. Giurescu, *Amintiri*, Ed. Sport, 1976, vol. 1, pag. 240

²⁶ G. Ciotoran, *Orașul București în anul 1938*, M.M.B., nr. 24, 2011, pag. 198
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

numește G.Călinescu, i-a trimis o scrisoare deschisă în care-l acuză de „falsificare a adevărului” el fiind „creator de personaje”, nu povestitor... (P. Istrati, *Amintiri*, Ed. Minerva, 1985, pag. 179).

Pe Tudor Arghezi îl eticheta „scriitor pornograf”, totuși a intervenit pentru grațierea lui, față de regele Ferdinand. Fusesse considerat „colaboraționist” în timpul ocupației germane. De sărbători, poetul i-a trimis o felicitare, pe care scria „recunoștință eternă”²⁷. Când Arghezi a luat poziție împotriva regelui, prin pamfletul „Baroane”, în anul 1943, fiind din nou arestat, N. Iorga nu mai era de trei ani..”

„În anii mulți cât el a fost;
De-a lungul ceasurilor grele;
Supt paza crăcilor rebele;
Mulți și-au aflat un adăpost”.

Era sensibil față de sexul frumos. Adolescent, se uita îndelung la o frumoasă fată, care însă i-a spus fratelui ei „alungă fantoma asta de aici!” - își amintește el.

La o cununie religioasă i-a spus soției lui C.C. Giurescu, Simona (fiica lui S. Mehedinți, cunoscutul profesor de geografie): „Nu știam că Simon are o fată atât de frumoasă.”²⁸ Răspunsul ei a fost: „Unde să mă vedeți, domnule profesor? Sunteți numai la Academie, la bibliotecă sau la catedră”.

Prima dată s-a însurat la 18 ani, dar s-a despărțit foarte rapid. A doua oară, s-a însurat la 20 de ani cu Catinca. Au avut șase copii. La restaurant, când aveau un invitat el constata de multe ori că nu are banii necesari pentru plata consumației, spunând „Ce s-au mărit prețurile!”²⁹. Ea scotea atunci suma necesară.

Cu birjarii nu se împăca, deoarece „de la an la an, tarifele se majorează”. Aceștia replicau malițios: „Ați rămas cu prețul de anul trecut!”. Cât despre șoferi, relațiile erau chiar foarte proaste; considera că „oamenii se împart în două: oameni și șoferi”.

În pofida faptului că s-a ridicat de jos și a urcat toate treptele ierarhiei sociale, până la funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, între 18 aprilie 1931 și 31 mai 1932, că a avut satisfacții deosebite, atât din punct de vedere științific, cât și familial, că avea ușile deschise la majoritatea universităților lumii, parcurgând lucrarea „O viață de om, așa cum a fost”, nu găsești un om fericit; această stare de spirit îi era străină.

El era un geniu. Geniile n-au fost niciodată, în nicio țară și nicio epocă, fericite! Neamul Românesc îl dăduse în secolul al XIX-lea pe Mihai Eminescu. El a fost „geniul pustiu” al literaturii, însă. „Am spus și am mântuit sufletul meu”, este afirmația folosită în două episoade de maximă importanță. Prin aceasta, adică prin eliberarea de posibile păcate, se liniștea, dar nu devenea fericit. Primul, din cele

27. N. Iorga, *Călătorii peste hotare*, vol. I, Biblioteca pentru toți, 1980, pag. XXXVII

28. N. Iorga, *Sate și mănăstiri*, 1905,

29. N. Iorga, *O viață de om...*, pag. 510

două evenimente: în anul 1916³⁰, în timpul războiului, l-a implorat pe Ferdinand să-i împrădiatască pe țărani. Regele l-a ascultat și-n anul 1917, a fost decretată reforma agrară și împrădiatirea. Rezultatul: patima acestora în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz. „Cu dinții ne mușcăm”, se va confesa un ofițer german.

Al doilea eveniment: în anul 1930, când a pledat în Parlament pentru restaurație, pentru revenirea lui Carol pe tron. „Regența nu a mers în nicio țară din lume. Am spus și am mântuit sufletul meu”. La scurt timp, pe 8 iunie 1930, Carol devenea regele României. Greșelile acestuia nu cred că i se pot imputa regelui. Iorga a publicat broșura „Trei ani de la restaurație”, o analiză a perioadei scurse. El considera, de altfel, monarhia constituțională, doar mai bună decât altă formă de guvernământ, fără să fie un fanatic al ei.

Exclusea constant și ferm „lupta de clasă”. Evoluția firească a societății fără convulsii, era principiul său fundamental.

Avea un cult pentru poporul român. Acesta invariabil are dreptate, în toate împrejurările, cauza lui este sfântă. Toate aspectele legate de istoria sa le rezolvă în favoarea acestuia. Afirmatia unui călător sosit aici în secolul al XVI-lea, care susține că „țărani sunt leneși, nu muncesc pământul”, este analizată, deși nu neagă că rămân pământuri nemuncite, trage o cu totul altă concluzie.³¹

Este foarte sever cu cei care au trădat țara sau au trecut la altă religie. „Dornic de viață și lacom de bani, Mihnea s-a turcit”, afirmă el despre Mihnea Turcitul.³²

„Generalul Basta³³, tâlharul și-a trimis oamenii care s-au răpezit ca dihăniile”.

Dragoste nețărmurită pentru toți cei care s-au sacrificat pentru interesele poporului român, care și-au dat viața pentru el.

Iată spre ilustrare, relatarea luptei din 1603 a românilor conduși de Radu Șerban împotriva ungarilor: „Sulițele lungi ale românilor lucră necurmat, împrădiând rândurile fugărilor. Au pierit mulți frunțași ai nobilimii ardelene. Cei care se considerau scăpați fură doborâți de țărani cu seceri și cu ghioage în pădurea care se zice „a dracului”. Craiul însuși, Moise, căzu nemerit de un glonț românesc. Aceasta era răzbunarea pentru trădarea și moartea lui M. Viteazul”. (Istoria Românilor pentru poporul românesc)

G. Călinescu, care i-a alocat puțin spațiu în Istoria Literaturii Române, a consemnat despre el următoarea afirmație: „cu el se întărește noul autohtonism, care evocă mai cu plăcere pe Zamolxe decât pe divul Traian”.³⁴

30. C.C.Giurescu, op. cit., pag.320

31. Corneliu Vadim Tudor, op. cit., pag. 330

32. N. Iorga, *O viață de om...*, pag. 251 și 506

33. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Editura Eminescu, 1989, pag. 246

34. Ibidem, *Contribuții la istoria Munteniei*, București, Institutul C. Gobl, 1896, pag. 99

Într-adevăr el nu se putea desprinde definitiv de spațiul românesc, unde „mai întâi se aud cântecele și apoi răsare soarele”, după cum excepțional de frumos a afirmat. Țăranii încep munca înainte de răsărit... Astăzi, unii autori demitizează istoriografia comunistă, dar multe vin de la el.

Citatul său preferat aparține domnitorului Gheorghe Ștefan (1653-1658): „Mai bine să mă mănânce câinii decât să plec în altă țară”. „Câinii” l-au mâncat în dimineața zilei de 27 noiembrie 1940, când a fost luat de la masa de lucru de legionari și asasinat.

Dintre însemnările sale, remarc pe aceea din 29 iulie 1921 „Lucrurile mari se fac cu jertfă și se țin cu cinste”.³⁵ Această afirmație este urmată de aceea din anul următor, 1922: „Să nu stricăm prin ciocnirea ambițiilor ceea ce a putut crea numai unitatea sacrificiilor.”³⁶

Din nenorocire, temerile sale au devenit realitate, după câștigarea alegerilor în Germania de către A. Hitler, pe 30 ianuarie 1933.

Cu puțin timp înainte, istoricul a făcut următoarea consemnare: „Și așa stau, la 62 de ani ai mei, sigur și tare mândru, drept înaintea conștiinței mele și a judecății vremurilor”.

La numai 11 luni de la instaurarea dictaturii naziste în Germania, în România a fost asasinat de către legionari președintele Consiliului de Miniștri, I.G. Duca, democrat convins; acest fapt îl determină să consemneze pe Iorga: „Crima este contagioasă.”³⁷ Se va extinde...

Invadarea peste șase ani a Poloniei, adică pe 1 septembrie 1939, l-a determinat să scrie: „Războiul a început în zorii acestei zile fatale: 1 septembrie 1939. Groaznicul război e declarat. Ceasul marilor preocupări a sosit.”³⁸ „Cu aceste pierderi va pieri o parte din sufletul însuși al umanității. Capitulara Franței este o „tragedie istorică”, o resimțea ca pe o durere personală.

Cel care începuse să lucreze la „Istoriologia lumii”, numai proiectul unei „istorii universale” (este fascinant!) se întreabă într-un articol din *Semănătorul*: „Mai știu eu puțină istorie?”³⁹

Un corespondent al ziarului „Deutsche Allgemeine Zeitung” din București, pentru a fi pe placul autorităților de la Berlin, a afirmat despre N. Iorga că este „profet baroc cu barba lungă care a scris o operă de istorie asupra României, care ca poezie e plăcută de citit, ici și colo”. Atât... Dar „Istoria Imperiului Otoman”, în cinci volume,

35. Ibidem, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. 2, Biblioteca pentru toți, 1979, pag. 252

36. G. Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini până-n prezent*, Ed. Minerva, 1982, pag. 973

37. Corneliu Vadim Tudor, op. cit., pag. 360

38. Ibidem

39. N. Iorga, *Călătorii peste hotare*, Ed. Minerva, 1980, pag. XLIV

oare tot poezie este? Replica savantului nu a întârziat. „Profetul baroc cu barba lungă a făcut studii la Berlin și Leipzig, a scris în limba germană două volume de Istoria poporului român, și-a dat doctoratul în Germania, a colaborat la istorii universale, germane și enciclopedii, alături de învățați nemți.

Domnul conte (jurnalistul) căruia nu-i lipsește numai barba (ci și bunul simț, adaug eu) nu are scuze de prezentat?”

Nu putea fi de acord cu atâtea pretenții expuse de Germania în politica ei revansardă. Le considera total ilegitime. Față de „arbitrajul” acesteia de la Viena, din 30 august, 1940, prin care România a cedat nord-vestul Transilvaniei Ungariei – cu 43000 km², cu Bădăcinul lui I. Maniu, cu Vatra lui S. Bărnăuțiu, A. Iancu și Ghe. Pop de Băsești, cu orașul Cluj, – întocmește un memoriu de protest, având asentimentul lui Iuliu Maniu, care-l inițiasse – document dus la ambasadele marilor puteri de Corneliu Coposu, secretarul președintelui P.N.Ț. (consemnare din C. Coposu, *File dintr-un jurnal...*). Pe doi iulie 1940, a dat un memoriu președintelui Senatului, pentru anexarea Basarabiei de către U.R.S.S.

A fost ultima acțiune politică a sa.

Pe patru aprilie 1941, reprezentantul Ungariei la Viena, Paul Teleki, primul ministru al țării, s-a sinucis. Iuliu Maniu a spus „Să-l ierte Dumnezeu dacă poate, poporul român nu-l va uita vreodată”(aceeași sursă). Avusese un mare rol în dictatul vienez.

Pe șase septembrie 1940, toate premisele internaționale devin realitate și-n România: se instaurează dictatura antonesciano-legionară, de dreapta. Cu ea dispăre libertatea de exprimare în presă. Din acest motiv, în numărul din 27 septembrie 1940 al periodicului „*Neamul Românesc*”, apare următoarea consemnare: „Ultima oră”. „Din motive asupra cărora nu insistăm, dl. N. Iorga suspendă colaborarea sa la *Neamul Românesc*”⁴⁰. Fondatorul periodicului în 1906, încetează colaborarea!

Amenințările și informările că va fi asasinat se înmulțesc foarte mult. „Legionarii mi-au pregătit un parastas și l-au regizat, aici, la Vălenii de Munte”, consemnează el. Acestea însă nu-l determină „să-l părăsească pe Zamolxis”, cum ar spune G. Călinescu, pentru a se stabili în Italia, unde avea o casă oferită de statul Italian. „Italia nu s-a mai dezvoltat din antichitate”, apreciasse după o vizită efectuată.

Scrive însă poemul cutremurător intitulat „Au fost tăind un brad bătrân”.⁴¹

A rămas în manuscris și se găsește la fondul „N. Iorga” de la B.A.R. El a fost publicat de Catinca Iorga în luna februarie a anului 1941.

„Au fost tăind un brad bătrân/Fiindcă făcea prea multă umbră”

Ce era previzibil s-a întâmplat! În dimineața zilei de 28 noiembrie 1940, la 7:30 dimineața, când lucra la „Istoriologia lumii”, a fost ridicat de o echipă de

40. Ibidem

41. Ibidem, *Ultimele*, Ed. Scrisul Românesc, 1978, pag. X

legionari și urcat într-o mașină. În drum spre București, în pădurea Strejnic, la 15 m de șosea a fost găsit trupul lui stăpuns de gloanțe. Fusese torturat în casa primarului legionar din comuna Teișani.⁴²

Țara era cutremurată de groaznica știre; cultura românească și cea mondială însăși, erau în doliu. „47 de universități din întreaga lume au arborat doliul. La înmormântare au participat foarte mulți oameni, în pofida amenințărilor”.

Bradul fusese pus la pământ.

Corneliu Coposu a făcut în jurnalul său următoarea relatare: „Cimitirul Bellu și capela sunt înțesate de legionari îmbrăcați în cămăși verzi, cu diagonale și pistoale, care au avut grijă să ocupe firida corului.

Participanții mai timorați aruncau priviri spre ei, așteptând parcă declanșarea impușcăturilor.

Un mare număr de ofițeri și cursanți de la Școala de Război sunt de față, pentru a-i aduce un ultim omagiu profesorului lor Nicolae Iorga, ale cărui funeralii sunt stabilite pentru ora 13. La sicriul lui a venit și Iuliu Maniu. Era așezat în firida din stânga capelei; s-a închinat și a păstrat un minut de reculegere. Chipul lui Iorga este devastat de lovituri și torturi. Parte din barbă îi este smulsă lăsând descoperită pielea însângerată”.

Cu doar o oră mai devreme, la Bellu fusese înmormântată o altă personalitate: profesorul, economistul Virgil Madgearu, asasinat pe 27 noiembrie. A fost doctrinarul P.N.Ț. Deși mulți apropiați n-au înțeles mobilul crimei, I. Maniu a afirmat clar: „Fatală”, a fost afirmația, „Să nu mai aud de A. Hitler”.

Complicele moral al crimei este „conducătorul statului”: Ion Antonescu. Informațiile precise și calitatea de șef al regimului îi dădeau dreptul și obligația de a-i pune o gardă militară permanentă, care să-l apere de legionari. N-a făcut-o!

Prin simpla afirmație „Nu vă mai luați de barba lui N. Iorga”⁴³ nu a realizat nimic pentru protecția sa fizică!

„Folos aduse cât fu viu;

Ci mort acuma când se duce;

Ce alta poate-a vă aduce;

Decât doar încă un sicriu?!”

Versurile sunt de un tragism absolut și anticipează foarte clar asasinarea sa. Catinca Iorga le-a considerat „Splendid rămas bun de la lumea aceasta”.

La puțin timp după înfrângerea rebeliunii legionare, în februarie 1941, s-a organizat un simulacru de proces al asasinilor săi: boxa acuzaților era goală, aceștia

42. Ibidem

43. Ibidem, pag. LXXXII

fiind deja în Germania!⁴⁴

Un dialog purtat într-un local din București, de adepți ai legionarilor încunviința crima astfel: „Bine au făcut băieții că l-au pedepsit.”⁴⁵

Dar cine le dădea legionarilor dreptul să „pedepsească”?

Cu mult cinism și impertinență, Horia Sima, stabilit în Spania, după înfrângerea nazismului în Germania și perpetuarea unui regim de dreapta aici, prin generalul Franco, la 20 de ani de la tragicul eveniment, în anul 1961, declara unei reviste următoarele: „Noi nu l-am omorât pe omul de știință, noi l-am omorât pe politician”.

Pe lângă faptul că „cei doi oameni” nu pot fi disociați, de zeci de ani este elogiat atât omul de știință cât și omul politic, marele patriot care a avut demnitatea de a se opune constant acestor criminali plătiți de naziști.

„Acum credeți că am fost la București?”⁴⁶, întreba Horia Sima într-un birou din Berlin, la scurt timp după asasinarea lui A. Călinescu. Liderul legionar, deghizat în „bătrânică”, urmărise episodul de la mică distanță. După revoluție s-a difuzat pe TVR 1, un interviu al acestuia. Era la vârsta senectuții...

La șapte luni de la dispariția lui N. Iorga, România declara război U.R.S.S. și intra, pe 22 iunie 1941, în cel de-al doilea război mondial. Un ofițer german se întreba „Oare ce caută România în război?”.

Legiunea fusese scoasă în afara legii de I. Antonescu, în februarie 1941. Peste doi ani, războiul continua să nu afecteze direct capitala.

În ziua de 26 mai 1943, la Academia Română, s-a desfășurat discursul de primire al istoricului Gh. Brătianu, fiul omului politic I. C. Brătianu. Oratorul fusese un discipol de-al lui Iorga care l-a încurajat în liceu, după scrierea unei lucrări medievale cu titlul „Oaste medievală acum 300 de ani”. În asistență era familia lui N. Iorga (fără Catinca Iorga, dispărută la un an după profesor), familia noului academician, oameni politici și însuși I. Antonescu!...Nu avea remușcări.

Discursul este o elegie închinată marelui dispărut: „Nu mai era printre noi cu trupul să audă trâmbițele chemării vitejești și să se bucure de avântul ostașilor, să măsoare cu privirea pământul recucerit al patriei, zborul nădejdiilor spre ce mai rămâne de îndeplinit.

Dar spiritul său plutește iarăși năvalnic și neîmpăcat”⁴⁷. Invocație Patetică, recunoștință și credința că va fi de-a pururi asupra noastră!

„Eu nu m-am făcut istoric din cărți sau datorită unor profesori. Eu mă știu așa din totdeauna”.

⁴⁴. Ibidem

⁴⁵. P. Ștefănescu, op. cit., pag. 146

⁴⁶. Ibidem

⁴⁷. I. Antonescu, *Almanah*, Ed. Teșiu, 2008, pag. 97

Cuvinte cheie: Nicolae Iorga, istorie, cunoaștere, politică, patriotism, memorie.

SUMMARY

The year 2015 can be declared the Nicolae Iorga year, as we commemorate 75 years since the great historian's assassination by the „legionaries” (members of the Legion of Michael the Archangel, known as „the Iron Guard” – a philo-nazi organization founded in 1927, by Corneliu Zelea Codreanu, and which undertook a series of political assassinations during the leadership of Horia Sima). Nicolae Iorga had a brilliant intelligence recorded and attested by his prodigious writings involving various aspects of the Romanian culture and civilization. The article evokes his outstanding personality.

III. PATRIMONIU, RESTAURARE

VALENȚE CONTEMPORANE ALE PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC

drd. arh. Oana Anca Abălaru

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București

1. CONSIDERAȚII GENERALE

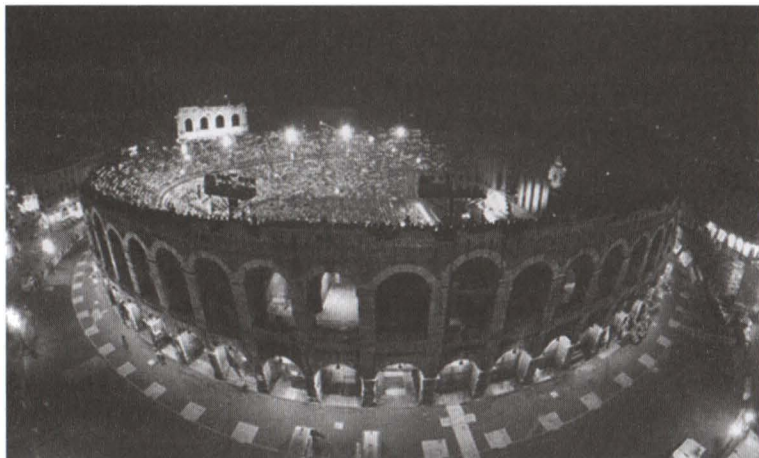
„We have no more beginnings”¹ este sintagma cu care debutează reflecția lui George Steiner asupra condiției creației în lucrarea *Grammars of Creation*. Unde altundeva poate fi mai vizibilă această condiție decât în dinamica dezvoltării urbane actuale, ce a trecut de limitele extinderii orizontale și ascendent-verticale, căutând săpătura și provocând arheologia? Deși considerarea raportului cu situl arheologic a devenit o condiție „Sine Qua Non” a orașului care crește în jos, expresia acestei „confruntări” rămâne superficială, limitrofă sau indiferentă locuitorului actual. Absența unor spații care să provoace dialogul, încurajând salturile narrative și interferența cu alte sisteme, este determinantă în segregarea multora dintre siturilor arheologice, incompreensibile în structura urbană actuală.

Miza acestei lucrări este căutarea unor posibile valențe ale patrimoniului arheologic urban ce pot fi asociate cu activități ale omului contemporan. Componenta antropologică a acestui studiu ia în calcul cateva cutume urbane durabile cu ecouri în contemporaneitate și o serie de interferențe recente dar galopante în spațiul european și adiacent lui. Lucrarea va urmări potențialul simbiozei între zonele arheologice și activitățile contemporane, identificând tipurile de raport posibil între cele două, astfel încât monumentul istoric să își păstreze caracterul de emblemă a trecutului dar să devină participant la activitățile cotidiene ale omului contemporan.

Încă din antichitate, existența unor urme ale civilizațiilor precedente a constituit o premisă și o garanție a durabilității noii arhitecturi. Fiecare moment al istoriei s-a poziționat într-un mod particular în raport cu trecutul. Locurile cu încărcătură arheologică, deci cu o greutate iradiantă convoacă omul oricărei vremi la acte de memorie („il deja dit”).² Antonello Marotta distinge 4 tipuri de interacțiuni, interferențe, între timpul prezent și aceste forme materiale ale trecutului numite arheologice: unele tributare pe componente istorice, altele centrate pe revitalizare,

1. Steiner, George, *Grammars of creation*, 2010, London, Faber and Faber Ltd Bloomsbury House (Prima ediție 2001), p. 1

2. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, Editura RAO, București, 2010, Prima ediție Michel Foucault, Ed. Gallimard, 1966, p. 45.

Amfiteatrul roman din Verona

unele non-invazive și în final, cele ce ne interesează, care creează noi forme de contact cu trecutul în plan spațial, social sau comportamental.³

2.INTERFERENȚE

2.1 VALENȚA EDUCATIVĂ A PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC

Relația biunivocă între existența umană și mediu la care ea se raportează a reprezentat una din constantele fundamentate ale evoluției umane. Procesul dezvoltărilor accelerate ale cadrului construit, cu precădere cel urban, a impulsionat un răspuns uman specific. Secolul al XVIII-lea, a reprezentat un moment de căpătâi pentru caracterul didactic pe care trecutul îl poate câștiga în fața omului modern. Impulsionate de descoperirile unor noi orașe ale Antichității, devin recurente experiențele intelectualității europene de raportare directă la fondul arheologic din marile capitale ale Antichității prin călătoriile de studiu cunoscute sub numele de „Grand Tours”⁴.

Pentru marele arhitect Louis Kahn călătoriile de studiu din anii 1950 au reprezentat un moment decisiv în fundamentarea teoretică a întregii sale opere. Experiența unor spații emblematice ale Antichității grecești, romane sau egiptene a trezit în arhitect profunde reflecții asupra esenței arhitecturii. Ipostaza de ruină, golită de funcțiune este pentru el singura cale veritabilă de a ajunge la esența arhitecturii.⁵

3. Marotta, Antonello, „Stratigraphies: archaeology as a threshold and passage”, in *City, Territory and Architecture* 1:9, 2014, <http://www.cityterritoryarchitecture.com/content/1/1/9>

4. Termen introdus de Richard Lassels în lucrarea *The Voyage of Italy* publicată în 1670

5. Dagit, Jr, Charles, *Louis I. Kahn - Architect - Remembering the man and those who surrounded him*, www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

Giovanni Battista Piranesi, Museum of Architectural Drawing, Berlin

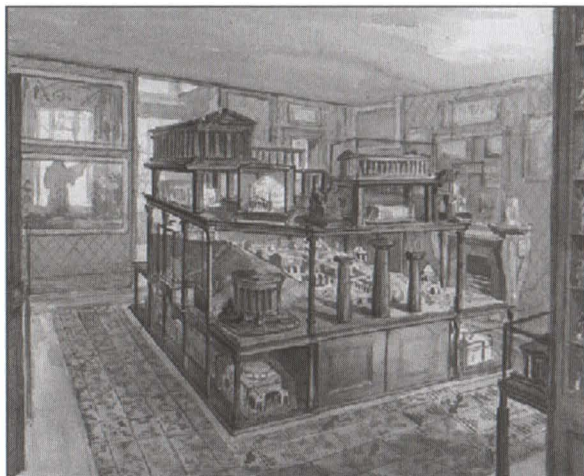
Numai o astfel de clădire statornică, devenită „o bună ruină” poate vorbi despre cum a fost făcută și deci să constituie o lecție a arhitecturii. Credința arhitectului într-o vocație spirituală a arhitecturii presupune deci cunoașterea trecutului, a ruinelor, singurele ce pot inspira și anticipa viitorul.

Arhitectul american situează istoria nu într-o succesiune lineară, ci într-o alcătuire neomogenă de etape, direcție ce va fi, puțin mai târziu, teoretizată de Michael Foucault în lucrarea *Arheologia Cunoașterii*. În linia teoretică propusă de filozoful francez, situl arheologic nu este doar solidar cu determinantele spațiale și temporale ale originii sale ci este intrinsec legat de contextul contemporan în care se circumscrie, solidar cu coordonatele lui spațiale.⁶

Dincolo de aceste călătorii formative ce au căutat noi fundamente ale cunoașterii, un alt fenomen, colecționismul, și-a prelungit existența până la începutul secolului al XIX-lea, magistral sintetizat în activitatea arhitectului englez Sir John Soane. Arhitectul construiește întreg spațiul propriei sale locuințe din cartierul Lincoln's Inn Field din Londra în jurul unor manuscrise, fragmente decorative, vase, frize, statuete antice și alte obiecte rare antice de proveniență greacă sau romană. Motivând acest demers în caracterul pedagogic pe care acest tip de conservare îl poate avea, Sir John Soane aduce laolaltă vestigii antice și obiecte de mobilier sau desene ale contemporanilor săi cu scopul declarat de a servi, pe mai departe, în educarea și formarea breslei. Această invadare a spațiului intim de către fragmente antice a condus, inevitabil, la o sărăcire a patrimoniului arheologic. Abia în următorul secol muzeul arheologic preia chiar în discursul arhitectural această misiune didactică a expunerii trecutului.

⁶ *Op. 16 Beginnings*, 2013, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, p 105

6. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, 2010, București, Editura RAO (Prima ediție Ed. Gallimard, 1966), p. 59

Sir John Soane Camera cu machete - 13 Lincoln's Inn Fields

Un alt moment critic în raportul cu trecutul ca ruină este epoca modernă. Operele lui Mies van der Rohe, Le Corbusier sau Louis Kahn încearcă se recupereze⁷ dimensiunea arheologică drept fundament al proiectului muzeal sau urban. Aceste noi traduceri ale impactului fondului construit antic nu pun problema imitării ci a căutărilor arhitecturale. Apar primele ecouri ale unei dialectici între orașul modern și cel arheologic ce ridică noi teme și preocupări în rândul profesiei: memorie, continuitate, spațiu și materie. Necesitatea sistematizării marilor zone arheologice din cele doua orașe de scaun ale Antichității, Roma și Atena, aduc în anii '70 multiple preocupări ale teoreticienilor, din spațiul mediteranean, pentru forme de recuperare și potențare a trecutului depozitar, exponent al culturii. Urmelor trecutului erodat își găsesc corespondența într-un vocabular al golului exprimând memoria și distanța.

Pentru momentul actual, toate aceste căutări amintite constituie un filon încă viu, cu multiple ramificații. Refuzând o unică paradigmă și o singură modalitate de investigare, viziunile arhitecturii contemporane reflectă multiplele perspective asupra poziționării critice față de istorie. Funcția patrimoniului de educare a omului de rând, dar mai ales a profesionistului este un deziderat de care societatea actuală se apropie cu greu. Participarea valorilor și peisajelor moștenite rămâne însă un reper primar, esențial în procesul formării actualelor colectivități. În actuala epocă a transformărilor accelerate, ancorarea omului în istorie, în stabilitate și depășirea sentimentului de înstrăinare este una dintre problematicile ce își caută răspunsul în raportul arhitectură-arheologie.

7. Marotta, Antoanello *Atlante dei musei contemporanei*. 2010, Milano, Ed. Skira, p.110
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

Școala Americană de Studii Clasice din Atena

2. 2 ÎNTÂLNIREA ARHEOLOGIE SPECTACOL

Natura a avut întotdeauna grijă de ocuparea spațiului urban atunci când activitatea omului nu s-a orientat programatic în această direcție. În cazul ruinelor, al vestigiilor arheologice, această condiție a conturat imaginea romantică a împletirii elementelor naturale cu cele antropice determinând acea scenografie pe care lumea spectacolului, o caută. Deși în câteva cazuri, edificiile antice au avut o continuitate funcțională, cele mai multe au devenit muzee în aer liber și uneori au intrat în fluxul activităților cotidiene.

Francoise Choay, dezvoltând relația dintre patrimoniu, în sens larg, și civilizație, militează pentru gândirea patrimoniului, făcând abstracție de actuala criză socială, printr-o „recunoaștere și o nouă abordare a patrimoniului arhitectural și urban.” Această nouă optică spune Choay, presupune inventarea unor „noi configurații spațiale ale lui «a fi împreună»”⁸. Chiar dacă această aserțiune a autoarei avea ca referință depășirea continuă a barierelor dintre oraș și așezare rurală, nu este mai puțin adevărat că aceleași fenomene le întâlnim și la micro-nivelul continuității spațiilor arheologice în actualele configurații urbane. Acest „a fi împreună” presupune depășirea unor limite fizice, redescoperirea și explorarea spațiului intim al ruinei. Noile spațialități chestionează vecinătatea vestigiului, mutând perspectiva dinspre exterior sau oraș către interior și putearea lui de evocare și educare. Odată depășit

8. Choay, Francoise, *Pentru o antropologie a spațiului*, 2011, București, Revista Urbanismul, p. 202
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

pragul fațadei dăruite spațiului public, se dezvăluie spațiul privat al monumentului, guvernat de legi interne, puternic influențate de scara umană. Este o „oferire” a clădirii pe care omul o poate înțelege și integra sistemului său de valori într-o succesiune mult mai naturală. Departate de starea contemplativă a romantismului față de emblemele trecutului și chiar de muzealizarea contemporană, acest raport dinamic cu trecutul răscumpără funcția modelului. El presupune o experiență spațială complexă ce integrează cunoștințe acustice, de compoziție, scară spațială sau estetică precum și sinceritate în folosirea materialelor și a principiilor constructive. Nimic mai puțin adevărat, experiențele interferențelor activităților urbane predilecte în societatea actuală, pe lângă apropierea ruinelor, au atras după sine și degradarea, așa cum, de altfel, au făcut-o și trecerea timpului sau ignoranța.

Într-o construcție oximoronică, interferența unui registru temporal actual, dictat de năzuințele omului contemporan, cu un context cultural atemporal, reprezentat prin situl arheologic, poate construi o tensiune simultan benefică între a priori și prezent, continuitate și efemeritate și o dinamică a relațiilor preexistenței cu existența. Istoria câștigă un rol determinant în modelarea percepției umane, fără a-și nega o clipă originea. Rolul participativ în întregirea contextului transmiterii mesajului contemporan se bazează pe valorificarea prin contrast a ruinelor și activităților orașului actual.

Pentru că presupune întâlnirea a două domenii cu necesități proprii: construcția existentă și activitatea de loisir, prezența spectacolului în ariile arheologice presupune o confruntare multidisciplinară între arhitectură, muzeografie, restaurare, artă, spectacol, multimedia, design de lumini etc. Rezultatul trebuie să valorifice simultan durată și evenimentul, memoria și modificarea, formele antice și necesitatea noului⁹. Amenajarea are și rolul de a înscrie monumentul în timpul prezent, pornind de la întâietatea preexistențelor. Vizitatorul unei zone arheologice, urmărește, în momentul în care descoperă locul, să creeze o punte între experiența sa și cea a predecesorilor. Prin trasee, suprafețe și materiale, proiectarea într-o astfel de zonă trebuie să tindă spre recompunerea unei identități, prin intermediul căreia, fragmentul, ilizibil în starea primară, să redobândească acea capacitate de a traduce experiențele trecutului pentru omul prezent.

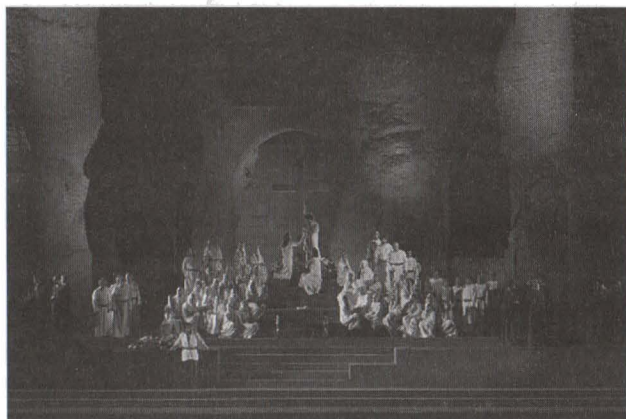
2.3 STUDII DE CAZ

Un prim proiect luat ca referință pentru această perspectivă prezentată îl constituie cazul Termelor lui Caracalla, care au fost folosite începând cu 1937 în cadrul spectacolelor organizate de Teatro dell'Opera din Roma. Proiectul

9. Altarelli, Lucio, „Masterplan”, Donini Giovanna, Ottaviani Romolo (Editori), *Allestire l'antico. Un progetto per le terme di Caracalla*, Roma, Ed. Quodlibet, 2013, p. 47
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

propus de Lucio Altarelli stabilește patru teme fundamentale: tema axialității, a reconoscibilității, a unității și a reversibilității.¹⁰ În primul rând proiectul reprezintă o intervenție care înțelege monumentul ca memorie, forma sedimentată a trecutului, iar recognoscibilitatea este câștigată prin folosirea unor elemente difuze și în aparență fragile, care păstrează integritatea vestigiilor. Unitatea ansamblului este dată de folosirea recurentă a unor gesturi și materiale într-o tehnică de construcție unitară, astfel încât rezultatul să fie o proiectare integrată a spațiului. Pentru acest tip de intervenție, cu caracter temporar, reversibilitatea este un principiu fundamental, pentru ca structurile să poată fi în orice moment dezasamblate. Material, acest principiu se traduce în minimizarea punctelor de contact între nou și preexistență.

Efectul unei astfel de alegeri arhitecturale îl constituie descoperire în profunzime a monumentului, pornind de la perceperea lui eterogenă, acel „altfel” integrat țesutului urban, reper al sistemului extern de referință. Mutând țința asupra monumentului, o a doua ipostază este pătrunderea în logica lui interioară, ca vizitator, prin depășirea anvelopantei, dar păstrând distincția între obiectul perceput și valorile intrinseci observatorului. Momentul în care emblema trecutului devine o „casă” pentru activitățile recurente ale omului de azi, depășind și statutul de „nu atingeți exponatele” și devenind un teatru participativ cu elaborate calități acustice și scenografice, reprezintă un pas determinat de recunoaștere și afirmare a valorilor trecutului și a funcției lor educative.

Terme di Caracalla, Roma - Spectacolul Attila

Elanul activităților artistice de a ieși dintr-un spațiu dedicat, sfidând limitele fizice ale clădirilor și instaurând un nou câmp de interacțiune, este o practică caracteristică noului secol. Dacă interferența cu spațiul public adiacent este un prim

10. Ibidem.

nivel de manifestare a iradierii actului artistic, „contaminarea” unui edificiu antic implică o complexitate superioară, presupunând metamorfoza reprezentării artistice propriu zise și a ritualului de a consuma un spectacol.

Un alt edificiu cu o continuitate remarcabilă în medierea acestei interferențe este amfiteatrul roman de la Verona. Începând cu secolul al XVIII-lea, celebrul edificiu roman a început să găzduiască ample manifestări teatrale și spectacole de operă. Reunind peste 15000 de spectatori¹¹ la o singură reprezentare, el a devenit o atracție pentru publicul cosmopolit din toată lumea. Antrenând spațiul public adiacent al pieței Bra, Arena din Amfiteatru roman din Verona anunță, printr-o discretă signalectică a anvelopantei, reactivarea funcției de scena urbană. Edificiul, redus la componenta structurală devine o limită permeabilă către spațiul public, o cortină înghețată în timp, dar participativă la viața urbană.

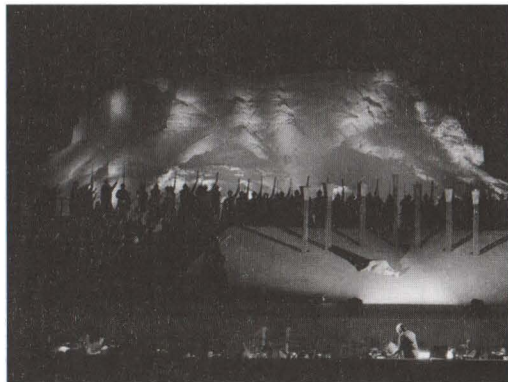

Amfiteatru roman din Verona

Asemenea inițiative de reactivare a fondului arheologic au iradiat din spațiul european către Orientul Mijlociu, cunoscând reușite semnificative în țări precum Israel sau Iordania. Cu o desfășurare itinerantă, festivalul de pe teritoriul istaelian a cunoscut, încă la primele ediții, locații atipice pentru o astfel de manifestare artistică precum poalele platoului fortificat al deșertului Masada sau orașul vechi al Ierusalimului, devenind al doilea festival de operă ca importanță din Israel. Proliferarea evenimentului în rândul publicului internațional dar și a artiștilor a fost puternic influențată de calitățile expresive ale monumentelor antice pe care se proiectează spectacolele, dar și de noua încărcătură pe care actul artistic o propagă. Spectacolul devine o imersiune într-un spațiu protejat de ruinele antice ce lestează masivul platou din piatră, ca un adevărat sanctuar natural sustras timpului.

În aceeași zonă geografică, capitala Iordaniei, Amman, găzduiește manifestări încă izolate de integrare a Teatrului Roman în viața de zi cu zi a locuitorilor. Piese de teatru sau concertele în aer liber sunt câteva dintre încercările de a pătrunde în natura edificiului antic. Inițiativele denotă o conștientizare a necesității participării

11. http://www.eventiverona.it/?page_id=529 [accesat la 01.04.2015]
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

Masada Fest - Israel

edificiului la timpul prezent, prin depășirea statutului de vitrină arheologică pe care cultura antică l-a câștigat. „Invadarea” spațiului interior al monumentului antic presupune, în primul rând, conștientizarea unei diferențe de stare între sistemul de reguli interne și cauzalitatea externă.

Hamlet la teatrul Roman din Amman

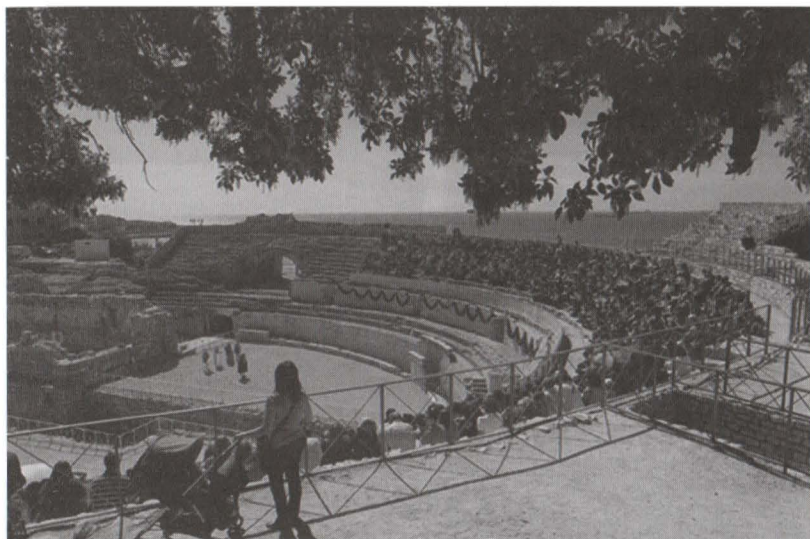

Concert la teatrul Roman din Amman

Preocuparea pentru modalități de chestionare a relațiilor cu trecutul istoric și poziționarea în raport cu acestea încep să aibă ecouri în rândul factorilor decizionali urbani. Un exemplu cu rezonanță este cazul zonei arheologice a orașului spaniol Tarragona. Început în 1998, cu intenția unei eveniment cultural internațional care să accesibilizeze istoria perioadei romane prin fondul arheologic urban existent, festivalul Tàrraco Viva se desfășoară anual. Activitățile de tipul workshop-urilor, proiecțiilor sau concertelor au loc în vecinătatea ruinelor unor edificii romane reprezentative precum: circ, amfiteatru sau apeduct¹². Deschise publicului larg,

12. Alpan, Açalya, *Integration of urban archaeological resources to everyday life in the historic city*
www.muzeulibucurestului.ro / www.cimec.ro

manifestările coboară edificiile antice în sfera tangibilă a cotidianului și invită la noi interpretări și înțelegeri de către locuitori.

Festivalul Tarraco Viva, Tarragona Spania

3. CONCLUZII

Sfera acestor noi interferențe între arheologie și omul contemporan face uz de posibilitățile aproape nelimitate ale tehnologiilor actuale în materie de muzică, formă, culoare, care pot face dintr-un sit arheologic un participant la transmiterea mesajului. Fie că este vorba de un caracter didactic inerent ruinelor față de care profesioniști sau oamenii de rând devin receptivi, fie că dimpotrivă cadrul respectiv capătă un nou strat de semnificație, devenind temporar vocea unui act artistic, toate aceste forme de dialog înseamnă o apropiere a spațiului arheologic de locuitorul urban actual. Studiarea, vizitarea, explorarea corporală, chestionarea patrimoniului arhitectural și urban fac parte azi, fără îndoială, dintre mijloacele de reconciliere a trecutului, cu experiența duratei. Investirea siturilor arheologice ce posedă o prezență urbană puternică cu noi activități deschide calea lizibilității fragmentelor antice altfel atemporale, reduse de timp la componenta structurală.

BIBLIOGRAFIE:

1. Alpan, Açalıya, *Integration of urban archaeological resources to everyday life in the historic city centers Tarragona, Verona and Tarsus*, 2005, <https://etd.lib.metu.edu.tr/>

upload/12606699/index.pdf

2. Lucio Altarelli, „Masterplan”, Donini Giovanna, Ottaviani Romolo(Editori), *Allestire l'antico. Un progetto per le terme di Caracalla*, Roma, Ed. Quodlibet, 2013
3. Dagit Jr., Charles, *Louis I. Kahn - Architect - Remembering the man and those who surrounded him*, Cap. 16 Beginnings, 2013, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers
4. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, 2010, București, Editura RAO (Prima editie Ed. Gallimard, 1966)
5. Choay, Françoise *Pentru o antropologie a spațiului*, 2011, București, Revista Urbanismul
6. Marotta, Antonello, *Atlante dei musei contemporanei*, Milano, Ed. Skira, 2010
7. Marotta, Antonello, „Stratigraphies: archaeology as a threshold and passage”, in *City, Territory and Architecture* 1:9, 2014, <http://www.cityterritoryarchitecture.com/content/1/1/9>
8. Steiner, George, *Grammars of creation*, 2010, London, Faber and Faber Ltd Bloomsbury House (Prima ediție 2001)

Webografie:

<http://www.israel-opera.co.il>
<http://www.eventiverona.it>
<http://www.tarracoviva.com>
<http://jordantimes.com>
<http://www.israel21c.org/culture/opera-festival-to-showcase-israels-historic-sites/>

Sursa imaginilor:

Img. 1: http://i.guim.co.uk/static/w-620/h--/q-95/sys-images/Guardian/Pix/pictures/2013/10/11/1381_499022435/Verona-Arena-012.jpg [accesat la 18.06.2015]
 Img. 2: Fotografii proprii
 Img. 3: www.academia.edu/3640015/Sir_John_Soanes_Museum_Conservation_Management_Plan
 Img. 4: <http://www.ascsa.edu.gr/> [accesat la 20.06.2015]
 Img. 5: <http://estatecaracalla.operaroma.it> [accesat la 15.04.2015]
 Img. 6: http://www.eventiverona.it/?page_id=529 [accesat la 01.04.2015]
 Img. 7,8: <http://www.israel-opera.co.il> [accesat la 01.04.2015]
 Img. 9: <http://jordantimes.com>
 Img. 10: <http://www.last.fm/venue/10326317+Roman+Theater>
 Img. 11: http://www.tarracoviva.com/en/multimedia/in_images/2013_image_gallery/

SUMMARY

The latest interferences between archeology and the contemporary people make use of the almost unlimited technological resources in matters of music, shape, colour – everything that can help archeological sites deliver their messages. Be it with a didactical or artistical aim, these forms of dialogue determine a new approach from the part of the urban inhabitant, towards the remains of the past, and a chance of reconciliation with former values, re-stated in an updated context.

TRANSPUNEREA STILULUI NEOROMÂNESC ÎN ARTA FUNERARĂ - ARHITECTUL ION MINCU

Dr. Camelia Maria Ene

I. Ion Mincu, corifeul stilului național

Arhitectul Ion Mincu poate fi situat în categoria eclecticilor de substanță, dar partizani ai stilului național. Personalitatea lui se va contura în cadrul perioadei de formare a arhitecturii moderne românești.

De obicei, atunci când se face referire asupra operei sale se insistă asupra caracterului ei novator, valoarea fiindu-i recunoscută prin faptul că a recuperat și a interpretat în forme moderne tradițiile arhitecturii românești populare și culte¹.

El va fi părintele arhitecturii naționale. Pentru a răspunde dezideratului național, la inițiativa lui Al. Odobescu, arhitectul Ion Mincu a creat alfabetul cu litere românești, scrisul românesc, pe care l-a folosit deseori ca decorație pe frontispiciul operelor sale, îmbinând cele două scrieri, alfabetul latin cu formele provenite din chirilică. Așa s-a ajuns la acel alfabet decorativ, intrat astăzi în circuitul public și care este întrebuințat ca simbol al culturii românești.

De la Mincu, arhitectura românească se străduiește, cu concursul oficial al Școlii de arhitectură, să creeze un stil național, expresie a vieții și concepției românești de viață.

*Mincu însuși a dat și formula pe care imitatori și rivali au adoptat-o și transformat-o în doctrină necontestată, înțelegând uneori greșit principiile maestrului, dar silindu-se totuși să le aplice cu consecvență*².

Pe la 1884, când Mincu s-a întors de la Paris absolvent al Academiei de Belle Arte cu titlul de arhitect diplomat al guvernului francez, profesiunea în care se formase era conturată, statutul social îl integra pe deplin în rândurile intelectualității și-i oferea și independența meseriilor liberale.

La puțin timp după revenirea în țară se va constitui prima asocieri profesională prin înființarea Societății Arhitecților Români (1891), a cărei membru fondator va fi alături de alte nume de prestigiu ale epocii și va apare, sub direcția arhitectului Ion N. Socolescu, revista de specialitate *Analele Arhitecturii și ale Artelor cu care se leagă* (1890), revistă care se va pune în slujba breslei și mai ales a tinerei asociații.

Geniul lui Mincu a rupt cel dintâi bariera celor o sută cincizeci de ani după

1. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 439

2. Alexandru Busuioceanu, *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, București, 1980, cap. *Arhitectura românească de azi* (1930), p. 109
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

ultima epocă strălucitoare a artei naționale, aceea a stilului brâncovenesc. Dar, pentru a pune în practică concepțiile sale în legătură cu crearea unei arhitecturi noi, bazată pe tradițiile nației sale în mijlocul și pentru trebuințele căruia se simțea atras să lucreze era neapărat necesară o cunoaștere profundă a artei acestui popor. Arhitectul și profesorul Grigore Ionescu remarcă în mod pertinent că academismul și eclectismul, care la sfârșitul secolului al XIX -lea erau atotputernice în întreaga lume, nu l-au tentat pe Mincu. Pentru acesta, noul în arhitectură nu se bazează pe ruperea continuității unui stil, ci reprezintă o creștere firească, o reluare pe plan superior și o prelucrare corespunzătoare a unor programe și cerințe sociale, a elementelor și formelor acumulate anterior”³.

Pe lângă preluarea și prelucrarea formelor majore ale arhitecturii românești medievale tradiționale, una din principalele noutăți ale stilului o constituie utilizarea citadelor și nu a paștelor din arhitectura țărănească românească. „Răbdarea și ingeniozitatea țărănească sugerează o disciplină și îndeamnă spre o metodă de lucru născătoare de două forme. Arhitectura românească de la 1900 reia un program care constă în a nu înstrăina înfățișarea țării și a dezvolta mai departe premisele date de arhitectura țărănească aducându-le până la monumental”⁴.

Recunoscut pentru originalitatea și valoarea creației în epocă, arhitectul Ion Mincu (1852-1912) este cel care va contribui în mod esențial la nașterea unui stil românesc, denumit în cele din urmă, neoromânesc, stil pe care-l va promova prin creațiile proprii și prin formarea tinerilor în cadrul învățământului instituționalizat de arhitectură pentru care s-a luptat și la a cărui înființare a participat în mod direct.

Principala calitate creatoare a lui Mincu o constituie înțelegerea justă a valorii arhitecturii țărănești și a celei urbane românești alături de marea arhitectură eclezială veche. Atașamentul său față de popor și tradițiile sale care îl situează pe linia ideologiei democraților revoluționari participanți la revoluția de la 1848, stau la baza luptei pe care o desfășoară prin viu grai, în scris și prin oferta sa arhitecturală împotriva orientărilor cosmopolite în domeniul arhitecturii”⁵.

Mincu este un intelectual român conștient de obligațiile sale față de cultura națională, el admiră și iubește pictura românească, creația nouă a unor artiști care-și găsesc sursele de inspirație în trecutul sau în viața de toate zilele a acestui popor; îndrăgește bogăția de forme și idei a artei populare. Patriotismul său este cald și reținut, filtrat printr-o fire sobră și rațională, căutând permanent să distingă

3. Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei R.S.R., 1982, București, p. 417

4. Ibidem, p. 581

5. Gheorghe Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, Ed. Tehnică, București, 1981, p. 287

*adevărata artă românească de contrafaceri de ei de salon sau de paradă*⁶. Model de abordare a arhitecturii naționale, arhitectul Mincu era marcat întotdeauna de spirit critic și de o mare exigență față de sine însuși, ceea ce l-a ținut departe de exagerările ce vor caracteriza creațiile de mai târziu ale epigonilor săi întru arhitectura neoromânească.

Viitorul arhitect, legat de idealurile generației sale plecase la Paris cu imaginea frumuseților românești, gândind că și arhitectura – ca modalitate artistică – poate servi idealului național ca și pictura și literatura.

Educat și format în Occident, crescut în estetica occidentală, Mincu luase contact cu dimensiunile colosale ale arhitecturii Apusului, cu bogatele și rafinatele detalii ale acesteia. Dar, după cum apreciază Constantin Joja, *în locul arhitecturii de piatră și cărămidă care îi formase ochiul în Occident, avea să întâlnească în satele românești cu arhitectura de lemn nerezistentă dar rafinată, totuși neinteligibile pentru cine a pierdut legătura la sensurile arhitecturale*⁷.

Armoniile arhitecturii tradiționale trebuiau îndulcite prin ornament, culoare, smălțuri, prin profile care trebuiau îngroșate, volume care trebuiau mișcate, goluri care trebuiau variate. Voia să învingă incompatibilitatea între arhitectura sacră și cea profană, care la noi a fost posibilă doar în stilul brâncovenesc.

Prețuirea arhitecturii tradiționale, poziția sa îndreptată împotriva arhitecturii de import cât și înrăurirea concepțiilor vremii l-au condus pe Mincu spre concluzia practică de a încerca crearea unui stil național care să corespundă noilor programe și noilor cerințe ale societății, constituind o dezvoltare pe o nouă treaptă a tradițiilor vechii arhitecturi românești.

Mincu considera, într-un autentic spirit romantic care nu are nimic de-a face cu moda romantică, patrimoniul arhitectural al trecutului ca fundament pe care se sprijină dezvoltarea creației contemporane⁸. El respinge însă preluarea mecanică, copierea elementelor vechii arhitecturi. Opera sa demonstrează că arhitectul surprinsese una dintre legile comune dezvoltării oricărui domeniu al producției materiale sau spirituale omenești, aceea că noul se bazează pe un dat anterior, pe o acumulare, că fiecare etapă nouă nu constituie o ruptură ci reprezintă reluarea celei precedente pe un alt plan.

Alexandru Busuioceanu apreciază opera arhitectului Mincu în frumoase cuvinte, considerând, în același timp că este singurul care a înțeles cum să transpună acest stil în arhitectură, urmașii săi neridicându-se la același nivel al maestrului.

De la Mincu, arhitectura românească se străduiește, cu concursul oficial al

6. Mihail Caffé, *Op. cit.*, p. 10

7. Constantin Joja, *Sensuri și valori regăsite*. Ed. Eminescu, București, 1981, p. 64

8. Gheorghe Curinschi-Vorona, *Op. cit.*, p. 291

*Școlii de arhitectură și cu sprijinul statului, să creeze un „stil național”, expresie a vieții și expresiei noastre de trai. Mincu însuși a dat și formula, pe care, imitatori și rivali au adoptat-o și transformat-o în doctrină necontestată, înțelegând uneori greșit principiile maestrului, dar silindu-se totuși să le aplice cu consecvență*⁹.

Elementele acestei arhitecturi aveau să fie derivate din tradițiile bizantine ale arhitecturii noastre vechi adaptate la nevoile de trai și la realitatea vieții noastre de azi.

Câteva monumente pitorești datorate lui Mincu ilustrau această formulă destinată unui succes atât de îndelungat. Dar ele erau aproape toate de proporții mici și aduceau mai mult schișarea decât rezolvarea unor probleme puse atunci cu mijloace prea restrânse.

În creațiile sale se găsesc calități incontestabile cum ar fi căutarea unei expresii plastice adecvate folosirii materialelor locale și tehnicii de construcții tradiționale; folosirea unor procedee clasice de compoziție care se exprimă prin planuri echilibrate, cu o dominantă clar precizată în jurul căreia sunt plasate funcțiunile dependente; armonia proporționată just a masei volumelor construite ca și raportul potrivit între plinuri și goluri.

El prelucrează sub aspect estetic elemente constructive, stâlpi, coloane, arce, streșini, interpretând formele vechii arhitecturi românești, fără a recurge la copieri sau mărituri la scară. Elementele de arhitectură elaborate de Mincu apar ca forme noi, originale, crescute organic în raport cu scara redusă a creațiilor care-l inspiră. Precum meșterii epocii brâncovenești arhitectul va îmbogăți vocabularul plastic prin încorporarea în compozițiile sale și a unor elemente elaborate pe baza interpretării arhitecturii clasice.

Operele construite de arhitectul Ion Mincu se adresează privitorului într-un limbaj familiar, având aerul deschis și primitor al realizărilor arhitecturii rurale românești.

Formația intelectuală și artistică a lui Ion Mincu apare ca o împletire a tuturor acestor fire. Pe de o parte, nu putea fi străin de preocupările arhitecților din alte țări ale Europei pe care le cunoscuse, fie în timpul studiilor sale la Paris, fie în călătorii, fie chiar în țară, datorită activității unor Ballu, Galleron, Gottereau sau Louis Blanc care fuseseră invitați să realizeze mari edificii ale capitalei și ale altor orașe importante ale țării.

Atunci, tipăritura de arhitectură nu avea larga difuzare de azi și circulația ideilor era mai dificilă, împrumutând cel mai ades calea cronicilor de artă. Pe de altă parte, Mincu este un intelectual român susținut de obligațiile sale față de cultura națională, el admiră și iubește poezia și pictura românească, creația nouă a unor artiști care-și găsesc sursele de inspirație în trecutul sau în viața de toate zilele a acestui popor; îndrăgește bogăția de forme și culori a artei populare.

Aceasta tipăritură se regăsește inclusiv în arta funerară proiectată de Mincu.

⁹. Alexandru Busuioceanu, *Scrieri despre artă*. Ed. Meridiane, București, 1980, p. 110
www.muzeulbucurestiiur.ro / www.cimec.ro

Patriotismul său este cald și reținut, filtrat printr-o fire sobră și rațională care știe să deosebească adevărata iubire a patriei de declamația venturianistă și căutând permanent să distingă adevărata artă românească de contrafacerile ei de salon sau de paradă.

Strădania lui de abordare a unei noi arhitecturi naționale ne apare întotdeauna luminată cu o rază de spirit critic și de o mare și exemplară exigență față de sine însuși, exigență care l-a ținut departe de exagerările ce vor caracteriza creațiile de mai târziu ale epigonilor săi întru arhitectura neoromânească.

Mincu s-a îndreptat către arhitectură pentru că dorea să construiască altceva decât lucrări ingineresti, care i se păreau anonime. Dorința de a face mai mult sau altceva vine dintr-un crez de intelectual patriot care își vrea operele mai evidente și mai activ integrate în valorile culturii naționale.

O șosea, un pod la noi sau în altă parte sună la fel – eu voiam altceva, ar fi spus el mai târziu amintindu-și de ucenicia inginerască.

Arta arhitecturii este pentru contemporanii lui Mincu și probabil pentru el însuși o îndeletnicire cu precădere artistică, legată de o materializare meșteșugărească, manufacturieră.

În cele câteva mănăstiri și case vechi din sate pe care le-a putut cerceta în timpul unui an cât a durat studiul pentru întocmirea proiectului primei sale lucrări în stil neoromânesc care i-a fost comandată – casa generalului Lahovary din București (pe str. Lustrului, astăzi str. Ion Movilă nr. 5, în curtea spitalului Cantacuzino), construită în 1886, Ion Mincu a putut descoperi, cum spunea el, rădăcinile sănatoase ale unui arbore rupt de furtună pe care a încercat să pună altoiul său¹⁰.

Autorul considera proiectul interesant numai pentru că aceasta degajă o atmosferă românească, întrunind câteva din calitățile proprii arhitecturii țărănești. Clădirea reprezintă în ansamblul ei o prelucrare novatoare a unor elemente și forme specifice vechii arhitecturi românești, caracterizându-se printr-o distribuție rațională a încăperilor în legătură cu funcția lor, printr-o utilizare judicioasă a unor materiale și tehnici constructive tradiționale și mai ales prin bun gust în potrivirea proporțiilor și în dozarea decorației și armonizarea culorilor. Elementul dominant care dă caracter clădirii este un peron de acces acoperit, tratat sub forma unui pridvor de casă boierească.

Altă operă arhitecturală ce exploatează același filon este Bufetul de pe șoseaua Kiseleff realizat în anul 1892 după planurile Cărciumii românești destinate Expoziției universale de la Paris din 1889, unde n-a putut fi executat. Bufetul de la Șosea preia elementele tradiționale planimetrice, volumetrice și decorative ale caselor boierești de la țară, dar nu printr-un act mimetic de preluare directă a unor elemente mai mult sau mai puțin istorice, ci printr-un proces superior prin care se decantează spiritul și nu doar forma arhitecturii tradiționale. „Mincu compune o

imagine arhitecturală susținută de un foișor cu coloane înalte de lemn pe care se sprijină arce înalte, trilobate, sfârșite în acoladă. O scară exterioară protejată duce spre foișor. Timpanele arcelor sunt decorate cu ornamente de ceramică smălțuită multicoloră – sursa lor fiind fără îndoială ornamentația picturală și sculpturală a arhitecturii brâncovenești – precum și cu butoni de faianță puternic reliefați. Întâlnim prelucrări ale stâlpilor întâlniți în arhitectura populară, ei nu sunt doar o mărire la scară ci forme intermediare între stâlpii de lemn și cei de piatră.”¹¹.

Prin realizarea acestor opere ce au modificat radical modul de exprimare în arhitectura cultă – Casa Lahovary și Bufetul de la Șosea – arhitectul Ion Mincu a creat premisele unei abordări a gândirii asupra construcțiilor capabile să asigure dezvoltarea în forme majore a unei arhitecturi naționale românești. Noile sale eforturi în vederea realizării în continuare a unei astfel de arhitecturi sunt concretizate în clădirea Școlii Centrale de Fete, realizată între 1890-1894.

Operă de maturitate, cu un plan complex, dezvoltat în jurul unei curți interioare, remarcându-se prin perfecta unitate între ansamblu și detalii, Școala Centrală impresionează prin echilibrul armonios al maselor construite, prin raportul dintre cele două registre ale fațadelor despărțite printr-un brâu, prin raportul dintre plin și gol. Regăsim aici detaliile sculpturale în piatră și decorația de ceramică puse în valoare prin proiectarea de câmpuri albe de zidărie. Adaosul artelor minore care formează baza decorației românești reprezintă o sursă foarte bine folosită și prelucrată de arhitect în toate operele sale¹².

Curtea interioară, tratată în genul unei bogate incinte mănăstirești – „amintind imaginea și formele regulate, simetrice ale unor ansambluri mănăstirești de sfârșit de secol XVII, început de secol XVIII: Hurez în Oltenia, Antim și Văcărești în București” – este mărginită la parter de o suită continuă de arce trilobate în acoladă sprijinite pe colonete de piatră¹³.

Este interesant la această clădire că nu elementele – care oricum nu sunt reluate din arhitectura veche – dau originalitate lucrării, ci modul cum sunt ele interpretate și înglobate ansamblului. Prin calitățile sale esențiale Școala Centrală poate fi considerată opera cea mai izbutită a maestrului.

Construcția Școlii Centrale va fi o sinteză între casa țărănească și casa urbană cu decor medieval românesc. Fațadele spre stradă poartă dominantă plinului și accentul pus pe siluetă, pentru ca în curtea interioară, galeria, motiv tradițional al casei urbane să fie concepută la proporțiile și profilele deschiderilor într-o viziune

11. Georgică Mitache, *Tradiție și modernism în arhitectura românească*. Ed. Universitară Ion Mincu, București, 2002, p. 60

12. G. M. Cantacuzino, apud Georgică Mitache, *Op.cit.*, p. 62

13. Grigore Ionescu, *Op. cit.*, p. 552

integratoare cu arta țărănească și cea a incintelor mănăstirești ¹⁴.

Caracterizându-și opera, în cuvântul de la banchetul anual al arhitecților din anul 1913, organizat la Hotel Boulevard de elevii și admiratorii săi, Ion Mincu spunea: *Ceea ce am făcut, e un lucru mic și simplu: am văzut în țara asta, semănată cu lucruri vechi, frumoase, o biserică, o casă, un acoperiș, o ușă, o rozetă, un chenar, care aveau ceva original, cum nu mai văzusem în altă parte și mi-am zis că, adunând pe una de ici, pe alta de dincolo, s-ar putea începe cu ele un stil în țara noastră, iată ce am făcut eu. Dacă încercarea aceasta atât de modestă, mi se aprobă de Dvs., eu sunt fericit.*¹⁵

Aceste cuvinte tratau activitatea sa cu extremă modestie, reducând-o la opera unui culegător de forme ceea ce era cu totul străin stilului preconizat de el, stil prin care arhitectul știuse să surprindă integrala frumuseții arhitecturii vechi din țara noastră, a cărei existență a dorit să o prelungească. Mincu avea o dragoste înăscută pentru arta bizantină. Elementele orientale trecute în bizantin ca linii, ca ornamente, ca dispoziții, bogăția artei bizantine, magnificența și coloritul ei, toate se lipeau de sufletul lui mai mult decât alte arhitecturi. *Ceea ce a luat el din rămășițele noastre este elementul de velleat al stilului, este acel secret imponderabil al frumuseții lui, este sufletul arhitecturii noastre, pe care și-l apropiase și pe care, la rândul lui, l-a trecut în lucrările sale*¹⁶.

Considerând arta românească drept icoana țării noastre, Ion Mincu spunea: *Din această icoană trebuie să ne inspirăm și să continuăm s-o întregim, s-o înăvușim, s-o înfrumusețăm*¹⁷.

Studierea monumentelor vechi și valoroase a reprezentat pentru Ion Mincu – mai mult decât o intenție documentar-științifică și decât un impuls de ordin afectiv. Afinitățile și interesul său pentru arhitectura noastră veche au apărut pe fondul preocupărilor născute în rândul intelectualilor români, de raportul semnat de Th. Aman, C. Storck, Th. Ștefănescu și Al. Săvulescu asupra metodelor de restaurare practicate de arhitectul francez Lecomte de Nouy la Mitropolia din Târgoviște și la Biserica Episcopală Curtea de Argeș, metode care constau în demolarea monumentului original și reclădirea lui din nou după relevee, conform ipotezelor restauratorului asupra modului ideal de exprimare a stilului în care acela fusese clădit. Această metodă a trezit puternice reacții adverse între cei care s-au exprimat fiind și arhitectul Mincu.

Către sfârșitul vieții, Mincu restaurează biserica Stavropoleos din București, pe

14. Cezara Mucenic, *op. cit.*, p. 67

15. Ion Mincu, *Cuvânt la Banchetul aniversar din 1913*, apud N. Pătrașcu, Ion Mincu, București, 1929, p. 98

16. N. Pătrașcu, *op. cit.*, p. 101

17. *Ibidem*, p. 102

care o consideră prototip al ultimei etape a evoluției istorice a arhitecturii românești reprezentată de stilul brâncovenesc. Această lucrare reprezintă o replică târzie și îndelung pregătită a restaurărilor făcute de Lecomte du Nouy, Mincu dăruind primul model de restaurare modernă, ce urmărește să nu altereze substanța monumentului original, și să realizeze unitatea expresivă între original și adaosurile moderne.

Opera lui Ion Mincu, pe plan moral, poartă pecetea celor mai bune tradiții ale angajării arhitecturii în miezul unor evenimente clocotitoare, în elanul național, ca o participare originală la contemporaneitate, pe plan profesional consemnându-se apariția în arhitectura românească a primei forme de mișcare definită ideologic, organizatoric, stilistic.¹⁸

Marele merit al arhitectului Ion Mincu este acela de a fi încercat, primul, integrarea modernă a fondului de veche tradiție autohtonă. Om al timpului său, Ion Mincu a proiectat edificii care ilustrează fără echivoc, modul original cu care arhitectura românească s-a înscris într-o largă mișcare continentală. Arta 1900 demonstrează și pe această cale, poate în mod neașteptat, caracterul european al artei românești.

Valoarea incontestabilă a lecției stilistice a lui Mincu a fost și în forța ei de sugestie pentru arhitecții epocii care i-au recunoscut meritele, mulți dintre ei urmându-l cu rezultate notabile ceea ce a făcut din arhitectul Ion Mincu un deschizător de școală.

În raport cu începuturile mișcării urbanistice care marchează transformarea târgului feudal în oraș, arhitectura românească modernă a pășit pe calea unei afirmări originale târziu și cu multe ezitări¹⁹. Ca în toate domeniile științei, artei și culturii, și în arhitectură apariția unei școli originale moderne este legată de dezvoltarea istorică. Patrimoniul arhitectural al Țărilor Române este unic, în cea mai mare parte, o operă colectivă și relativ anonimă, producție meșteșugărească tradițională.

Denumirea de arhitect însăși nu exista, iar funcțiunea acestuia e îndeplinită, în cel mai bun caz, la edificiile importante, de un staroste de zidari. Figura spătarului Mihail Cantacuzino, care la începutul secolului al XVIII-lea studiasse în Italia și arta arhitecturii, este un caz izolat. Edificarea arhitecturală de amploare, la nivelul marilor construcții ale palatelor, bisericilor catedrale, clădirilor publice sau cartierelor urbane, cu toate dotările lor, este un fenomen care conjugă existența unei mari capacități economice, cu cea a bazei de cultură și de tehnică; acest fenomen îndeobște coincide cu trecerea centrului de greutate asupra orașelor și se produce la noi mai ales în secolul al XIX-lea.

În ultimele decenii ale secolului trecut, o pleiadă de arhitecți români străini s-au afirmat prin realizări importante și numeroase în București, Iași și orașe din Muntenia și Moldova.

18. Mircea Lupu, *Școli naționale în arhitectură*, Ed. Tehnică, București, 1977, p. 136

19. Mihail Caffé, *Ion Mincu*, Ed. Meridiane, București, 1970, p.5.

Arhitectura civilă iese din stadiul artizanal al casei boierești, sau a târgovețului, începând să-și dispute cu succes caracterul monumental și reprezentativ în fața arhitecturii bisericești care-l monopolizase veacuri de-a rândul.

Nevoile societății noi ca și clasele sociale ce se dezvoltă, aduc în orizontul arhitecturii tipuri de clădiri, printru care tradiția meșteșugărească nu avea nici canoane, nici modele – Case de raport, primării și administrații de stat, școli din ce în ce mai mari, spitale, săli de spectacole, industrii și birouri, hoteluri și vile particulare somptuoase în care viața orașenilor bogați sau a marilor latifundiari tindea să se emancipeze de orientismul feudal, toate acestea nu puteau să apară doar pe baza hanurilor de târg, a caselor cu pridvor și geamlâc, a bisericuțelor de curte sau de mahala.

În istoria arhitecturii se întâlnesc deseori asemenea situații – caracteristică este cea a dezvoltării orașelor Americii de Nord, unde o tumultuoasă revoluție industrială a făcut să răsară într-un interval de timp foarte scurt orașe moderne, a căror arhitectură, nemaiputându-se dezvolta pe baza tradițiilor stilului colonial al sec. al XVII-lea și al XVIII-lea amplifică în mod dramatic amestecul de forme clasice ale stilurilor europene, până la apariția purilor soluții originale, ale arhitecturii moderne, pe structură modernă, în jurul anilor 1880.

Acest proces de rapide transformări în România celei de-a doua jumătăți a secolului 19 pare să fi constat în coexistența, într-o măsură, în opoziția principală a mai multor curente, care vor determina originalitatea Școlii române de arhitectură.

Definirea sau schițarea acestor curente și tendințe care se înfruntă pe tărâmul arhitecturii orașenești la sfârșitul secolului 19 în România, ne va ajuta să ne apropiem mai mult de opera lui I. Mincu.

Această perioadă cuprinsă între 1840-1880, considerată ca o perioadă de tranziție și fără realizări arhitecturale de prestigiu, nu a fost supusă până în prezent unei analize critice mai adâncite. Puținele date pe care le avem ne permit totuși, să desprindem unele aspecte caracteristice. Pe fondul primar al orașului feudal cu conace, grădini, hanuri, domenii mănăstirești, asistăm la o amplificare continuă a procesului de edificare urbană pe baze artizanale, în care aportul arhitectului se reduce la transpunerea schemei funcționale de inspirație rurală, a locuințelor înșiruite, agravate însă de servituțile densității orașenești către „casa vagon”. Funcționalitatea lor e primară și utilitaristă. Smulse din ecologia generală a vieții rurale, aceste scheme se adaptează prost vieții orașenești.

Stilul național cerea încă studii îndelungate și mai ales realizări pe o scară mare, capabile să răspundă nevoilor variate ale vieții actuale.

Casa țărănească cu prispă, tindă și două-trei odăi, așezate și grupate; volum simplu și echilibrat, se încadrează într-o sinteză a gospodăriei țărănești, este expresia unor cicluri de viață ordonate secular, în care producția micului agricultor se desfășoară inseparabil legată de vatra existenței sale.

Transplantarea acestei case, din întregul context istoric, economic și natural în prea noul oraș, amplificarea ei aproape nemăsurată duce la zone întinse, în care coexistă insalubritatea cu imaginile patriarhale ale ulițelor înverzite. Locuințele ceva mai bogate ale păturilor mijlocii păstrează în linii mari schema arhaică rurală, având însă veleitățile de oarecare reprezentare.

Formele afișate de casele arhitecturii de masă sunt decoruri de fațadă, file extrase din „modele practice de arhitectură pentru antreprenori și zidari”, cu detalii clasicizante. Este o arhitectură fără arhitecți, ce acoperă mai mult de jumătate din suprafața orașelor noastre vechi și susține reflexul întârziat al unui clasicism redus la câteva elemente decorative.

Pe planul arhitecturii majore, clasicismul își are în România secolului 19 reprezentanți iluștrii prin Gheorghe Asaki la Iași și Alexandru Odobescu la București. Persistența curentului clasicist până spre mijlocul secolului 19 face ca la un moment dat în întreaga Europă să apară o contradicție din ce în ce mai accentuată între diversitatea și complexitatea vieții sociale și schemele de compoziție simetric monumentale ale academismului.

În arhitectura orașelor românești, sursa înnoirilor în pitoresc și monumental a fost inițial căutată în modele din alte culturi decât cea națională. Explicația: arta veche românească era puțin cunoscută, atât cât era cunoscută era uneori privită ca relicvă a ultimelor perioade de dominație a culturii oriental-otomane, sau ca simbol al vremurilor apuse ale feudalismului.

„Studiați rămașițele, oricât ar fi de mărunte, ale producțiunii artistice din trecut și faceți dintr-însele sorgintea unei arte mărețe și avute, precum pârâul ce picură printre stâncele de la munte devine Dunăre în lumea cea reslătată a șesului; nu pierdeți nici o ocaziune de a vă folosi de elementele artistice ce vă prezintă monumentele românești rămase din vechime; dar prefaceți-le, dezvoltati-le, dacă știți și puteți, schimbați bolovanul în stâncă și bobul de ghindă în stejar frunzos! (...) Studiați, lucrați, produceți fără de a pierde un minut din vedere nici simțământul frumosului, nici sustința patriei; și atunci veți fi avut nemuritoarea glorie de a dezvolta nobilele instincte ce stau latente în poporul român și care uneori, în trecut, s-au destăinuit prin producțiuni demne de admirație!”²⁰.

Formația intelectuală și artistică a lui Ion Mincu apare ca o împletire a tuturor acestor fire. Pe de o parte, nu putea fi străin de preocupările arhitecților din alte țări ale Europei pe care le cunoscuse, fie în timpul studiilor sale la Paris, fie în călătorii, fie chiar în țară, datorită activității unor Ballu, Galleron, Gottereau sau Louis Blanc care fuseseră invitați să realizeze mari edificii ale capitalei și ale altor orașe importante ale țării.

Atunci, tipăritura de arhitectură nu avea larga difuzare de azi și circulația ideilor era mai dificilă, împrumutând cel mai ades calea cronicilor de artă. Pe de altă parte, Mincu este un intelectual român susținut de obligațiile sale față de cultura națională, el admiră și iubește poezia și pictura românească, creația nouă a unor artiști care-și găsesc sursele de inspirație în trecutul sau în viața de toate zilele a acestui popor; îndrăgește bogăția de forme și culori a artei populare.

Ion Mincu, intelectual sensibil, legat de idealurile generației sale, plecase la Paris cu imaginea frumuseților românești gândind că și arhitectura, ca modalitate artistică, poate servi idealului național ca și pictura și literatura. Conservator și tradiționalist prin educație ca și prin temperament, Ion Mincu se va ține departe de excesul modelor ca și de inovațiile prea revoluționare, suturate ideilor sale despre armonie și simplitate în care el reunește principiile arhitecturii clasice cu cele ale arhitecturii populare. Această atitudine îl ajută să se țină departe de arhitectura oficială și să abordeze problema inovației cu o exigență critică deosebită, punând-o în special pe terenul solid al determinărilor funcționale.

În condițiile dezvoltării tehnicii industriale din vremea sa, el nu putuse vedea în noile tendințe ale arhitecturii mondiale (din care unele îi erau probabil necunoscute), că ieșirea din marasmul teoretic și stilistic vor veni în arhitectură pe calea noilor tehnologii a betonului și oțelului. Mincu s-a integrat convențiilor vremii, păstrând arhitectura sub primatul unei viziuni estetice derivate din caracterul meșteșugăresc și sprijinite pe prestigiul tradiției clasice sau populare.

Într-o operă puțin amplă, într-o remarcabilă activitate teoretică, într-o viață sobră, în care o înaltă exigență morală ne apare dublată de un ascuțit simț al nuanțelor și sensului, într-o neobosită activitate pentru întemeierea Școlii și mișcării naționale de arhitectură, Mincu ne oferă imaginea unei lupte continue dintre luciditate, raționalism, credință cu geniul artistic popular, pe de o parte și naționalismul vulgar sau cosmopolitismul eclectic, pe de alta. O luptă cu societatea din jur, „eu m-am simțit întotdeauna singur” și cu el însuși. O luptă în care biruințele sunt la fel de valoroase și instructive ca și înfrângerile și care face din acest mare precursor o figură singulară în istoria arhitecturii românești.

Frământările și transformările ce au avut loc pe plan social și economic în secolul al XIX-lea au atras după sine efortul artiștilor de a ține pasul cu progresul și de a-l oglindi în operele lor.

Încercarea de reconsiderare și de reevaluare a arhitecturii secolului al XIX-lea, pe nedrept ignorată până nu demult, ne obligă să ne aplecăm cu mai multă considerație asupra activității primilor noștri arhitecți, readucând în circuitul valorilor naționale realizările acestor pionieri în efortul lor de a găsi un stil propriu care să exprime corect trăsăturile specifice ale poporului nostru, cât și transformările prin care trecea în perioada amintită.

Realizarea unui stil național întemeiat pe izvoare tradiționale avea să se dovedească destul de anevoioasă. Drumul spre suturarea lui urma să fie influențat de structuri expresive de tip 1900, de programe artistice orientale și de căutarea acelor izvoare tradiționale care să ne reprezinte cel mai bine.

Reprezentanții noului curent în arhitectură au înțeles necesitatea organizării unei Școli de arhitectură românească, care să poată pregăti proiectanți capabili să construiască în spiritul noului stil. Nașterea acestei Școli a corespuns atât tendințelor spre progres, cât și aspirațiilor spre libertate națională și socială, proprii pe atunci mai ales popoarelor din răsăritul continentului, deci și poporului nostru.

Promovarea unei creații artistice de valoare, contemporane, sau valorificarea patrimoniului național în arhitectura modernă, precum și apărarea intereselor profesionale a dus la fondarea Societății arhitecților români.

În anul 1913, la banchetul de la Boulevard organizat de un număr de admiratori și de elevi ai lui I. Mincu, aflăm următoarele de la N. Pătrașcu: „sculându-se cu greu în picioare, cu fața trasă, cu capul încă rămas frumos, cu ochii mai mari și mai adânciți în orbite – părea un sfânt – el zise în substanță: D-lor, vă mulțumesc pentru ideea ce ați avut de a mă chema astăseară în mijlocul dvs. la sărbătoarea de față... Vă mulțumesc fiindcă această zi îmi dă o mângâiere neașteptată. Eu, d-lor, mă credeam singur în lume, cum m-am crezut singur toată viața. Astăzi văd că nu sunt singur și că dvs. sunteți cu mine, iată mângâierea mea, ...am ajuns aici unde sunt și cu puținul pe care l-am putut realiza căci domnilor, eu nu sunt om cu iluzii despre mine și n-am

fost niciodată. Ceea ce am făcut e un lucru mic și simplu: am văzut în țara asta, semănată cu lucruri vechi frumoase, o biserică, o casă, un acoperiș, o ușă, o rozetă, un chenar, care aveau ceva original, cum nu mai văzusem în altă parte și mi-am zis că, adunând, pe una de ici, pe alta de dincolo, s-ar putea începe cu ele un stil în țara noastră, iată ce am făcut eu. Dacă încercarea aceasta atât de modestă, mi se aprobă de dumneavoastră, eu sunt fericit; dumneavoastră mi-ați dat astăzi recompensa trudii gândurilor mele, pentru care, sunt adânc mișcat și vă sunt recunoscător”²¹.

Cuvintele lui de la banchet îi reduceau activitatea la o extremă modestie. Mincu nu se mărginise la a vedea ici o streășină, dincolo o ușă și mai încolo un chenar, cum zisese el, și a le pune în stilul preconizat de dânsul, nu. El surprinsese altceva. Surprinsese integrala frumuseții arhitecturii vechi din țara noastră a cărei existență voi s-o prelungească și s-o facă să evolueze mai departe. Ca elemente propriu-zise erau într-adevăr, ici o streășină, dincolo o ușă, dar în ele era încă frumusețea lor tainică, era raportul dintre dimensiunile lor, era ritmul formelor lor, era armonia ce flutura dinspre ele. Și numai pentru că el a simțit această armonie, a putut s-o pună în lucrările lui.

Mincu avea o dragoste înăscută pentru arta bizantină. Elementele orientale trecute la bizantini (linii) ca ornamente, ca dispoziții, bogăția artei bizantine, magnificiența și coloritul ei, toate se lipeau de sufletul lui mai mult decât arta arhitecturii. Așa că el, când veni în țară, după călătoria în Orient, în Spania și Italia și dădu de începuturile arhitecturii noastre bisericești, se găsi oarecum în elementul său și începu a-l cultiva cu râvna aceea cu care lucrează cineva într-un câmp iubit. Îi mai rămânea numai de a distinge și fixa de aproape în ce constă caracterul arhitecturii noastre, ce anume părți își însușise el de la bizantinul oriental, făcându-le elemente românești.

Se știe că influența artei bizantine, scăzând din ce în ce mai mult cu timpul, formele care se găseau în fiecare țară din apropierea Bizanțului care fuseseră nevoite să se dezvolte prin ele însele, unele să fie imitate, altele să fie prefăcute, adică să alcătuiască bazele unei arhitecturi locale.

Lucrătorii italieni și cei de la muntele Athos au putut adăuga încă ceva la influența veche, dar sâmburele unei arte românești era deja răsărit mai demult pe pământul nostru.

Clima, istoria țării și alte împrejurări făceau din arta românească o icoană a țării noastre: „De această icoană trebuie să ne inspirăm, zicea Mincu, și să continuăm s-o întregim, s-o înăușim, s-o înfrumusețăm.” Deci nu o streășină de ici și o ușă de dincolo ci esența caracteristică a formelor vechi în legătură unele cu altele. Altfel ar fi ceva superficial.

21. Nicolae Pătrașcu, *Ioan Mincu - Arhitect român*, București, 1929, p. 98
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

Mulți cred și astăzi că fac stil românesc, fără să țină seama de acest element esențial. Mincu era profund impresionat în fața resturilor vechi de arhitectură de la noi și emoția aceasta a transmis-o în toate lucrările făcute de el. Iată deosebirea față de ceilalți care au copiat în chip rece lucrurile vechi, numai pentru că le-au întâlnit.

În acest București, rarele opere ale lui Mincu sunt printre puținele care ne atrag privirile oferindu-ne sărbători de linii și de armonii.

Ceea ce nimeni nu va tăgădui lui Mincu este ideea unei renașteri a artei românești și punerea în aplicare a acelor idei în primele ei zile de viață, și indicarea unui drum nou, al cărui început l-a străbătut el însuși.

În aceasta constă originalitatea talentului său și în aceasta stă titlul lui de glorie, înălțător în același timp și pentru poporul românesc.

Caracterizând opera lui Mincu, arhitectul Constantin Joja făcea afirmația că Mincu nu a întrebuințat șabloanele arhitecturii moderne din vremea lui, ci a exploatat pe cât se putea atunci potențele plastice ale arhitecturii tradiționale într-o încercare de actualizare. Exemplul lui trebuia să rămână statornic urmat de aici înainte.

Cu aceeași dăruire se va dedica arhitectul artei funerare. Monumentele proiectate de acesta în cimitirul Belu sunt inegalabile în măiestrie, somptuozitate, sunt adevărate standarde ale artei medievale românești împletită cu decorativismul de tip bizantin.

Cimitirul Bellu, un adevărat muzeu de artă, cuprinde cea mai bogată colecție de sculptură din țară (busturi, medalioane și statui) lucrute de sculptorii noștri clasici.²²

Aici se află cele mai cunoscute construcții ale arhitectului Ion Mincu (1852 – 1912), promotorul mișcării de renaștere a arhitecturii românești. Însuși Mincu este înmormântat aici, sub o troiță de lemn executată în anul 1920 de arhitectul State Baloșin și de sculptorul C.M. Babic (parcels 81 – loc 12).

Construcțiile lui Mincu sunt românești, prin stilul lor dar și prin originalitate. Primul monument și cel mai apreciat pentru sobrietatea expresiei stilistice este mausoleul familiei Ghica (parcels 41 – loc 5), clădit spre sfârșitul secolului al XIX-lea și a cărui creație grandioasă se transmite mausoleului Cantacuzino (1898 – 1899), (parcels 40 – loc 29) și Gheorghieff (parcels 23 – loc 28), repetate în mic în capela Stătescu (parcels 28 – loc 6) și imitate de succesori mai puțin talentați în capelele Tache Protopopescu (parcels 18b – loc 1), Vlasto (parcels 13 – loc 1) și Christian Tell (parcels 17 – loc 8).

Ion Mincu, cel mai cunoscut arhitect român, a lăsat în Bellu câteva lucrări de excepție, necunoscute acum profanilor. Una dintre acestea este cavoul fraților Gheorghieff, bancheri celebri în secolul al XIX-lea, care au finanțat parțial

22. Gheorghe Bezviconi, *Monumente și muzee, Buletinul Comisiei științifice a muzeelor și monumentelor istorice și artistice*, București, 1958, p. 185 - 204
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

participarea armatei române la Războiul de Independență.

II. Mausoleul Gheorghieff este caracteristic stilului neoromânesc prin elementele arhitectonice neobizantine și brâncovenești, în timp ce mausoleul medieval al Cantacuzinilor a inspirat planul construcției Crematoriului local.

În anul 1902, Frederic Storck primește din partea arhitectului Ion Mincu comanda de a executa, pentru monumentul funerar Gheorghieff, construit de el, două statui înfățișând pe evangheliștii Luca și Matei, imaginile celorlalți doi evangheliști, Ioan și Marcu urmând a fi încredințate altor sculptori. Era începutul unei colaborări foarte strânse între cei doi artiști, asemenea celei ce legase odinioară, pe părintele său Karl Storck, de arhitectul părții centrale a Universității din București, Alexandru Orăscu (cu deosebirea că raporturile lui Frederick Storck cu Ion Mincu se vor întinde pe o mai lungă perioadă, cuprinzând o serie de lucrări importante din București și din provincie).

Primind această comandă din partea principalului reprezentant al stilului românesc din arhitectura de la noi din ultimii ani ai veacului trecut și din primii ani ai veacului actual, Fritz Storck a înțeles de îndată că trebuie să înceapă prin a-și însuși cât mai temeinic cu putință, anumite cunoștințe în legătură cu coordonatele stilistice ale artei postbizantine, în formele sub care s-a manifestat aceasta în țările române.²³

Despre această nouă provocare artistul face următoarea mărturisire: *Pentru a executa aceste statui am umblat în tot Bucureștiul, căutând în biserici, să mă familiarizez cu stilul bizantin pe care l-am studiat în cărți și gravure, cu tot ceea ce putea fi în legătură cu concepția în picture a figurii omenești.*²⁴

Cele două statui în ghips realizate de Fritz Storck pentru figurile evangheliștilor Luca și Matei au fost atât de mult în spiritual în care Ion Mincu gândise edificiul proiectat de el, încât acesta a renunțat să recurgă la colaborarea cu alți sculptori, încredințând executarea celorlalte două figuri aceluiași Storck. Ca urmare, Fritz Storck s-a apucat temeinic de lucru, conștientizând faptul că se angajase într-o opera ce-i punea în joc viitorul său ca artist, aflat la începutul carierei, opera ce reprezenta o premieră în sculptura românească de până la el.

Prima serie de astfel de figuri este cea a **Evangheliștilor** (1903-1905), așezați la cele patru colțuri ale unei capele funerare de la Bellu (capela Gheorghieff, cu arhitectura concepută de Ion Mincu), statui în care el caută să facă o sinteză între legile artei bizantine, proprii bisericii ortodoxe, și cele ale artei clasice. Și, într-adevăr, în rigiditatea cutelor veștmintelor, în umbrele adânci dintre acele cute, contrazicând suplețea stofei, în atitudinea severă, gesturile măsurate și reținute ale brațelor și mâinilor, a rămas ceva din spiritul vechilor noastre fresce. Capetele au

23. Eleonora Costescu, *Artiștii Storck*, București, Editura Arc, 2000, p. 44

24. Relatare făcută de Cecilia Cutescu Storck în *Studiul despre Frederick Storck*, p. 171
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Capela Gheorghieff, 1902
Arh. Ion Mincu, sculptură Frederic Storck

însă o expresie naturală, veridică, deși în fiecare se vede o concentrare de simțire, ca în orice ființe umane purtătoare de înalte misiuni.

Era prima manifestare a stilului neobizantin, așa cum a fost definit de acesta de către Cecilia Cuțescu-Sorck în studiul consacrat soțului său, modalitate artistică bazată nu numai pe folosirea unor elemente stilistice preluate de-a gata din repertoriul de forme al artei post bizantine, ci mai mult o încercare a sculptorului de a se elibera de amintirea Renașterii, în favoarea uneia austere, hieratice, stilizări formale în spiritualul vechii arte autohtone.

Din punct de vedere stilistic, lucrarea de la Bellu, începută în 1902 și terminată în 1907 – pentru care artistul a folosit un foarte mare număr de studii în desen și ghips, până a ajuns la transpunerea ei definitivă în marmură – reprezintă o reușită artistică, anevoios obținută, de a pune de acord două modalități de exprimare de sens contrar, altfel spus, de-a face o sinteză în care datele native ale sculptorului pentru o redare veridică a realității, să nu intre în conflict cu dorința sa de a atinge monumentalul printr-o subliniată simplificare a formelor, printr-o sobră stilizare a acestora.²⁵

Această capelă reprezintă alegerea făcută de Mincu, de a evidenția filonul bizantin al stilului neoromânesc. Decorația dantelată în marmură albă, motivele vegetale abundente se împletesc pe fiecare fațadă amintesc vrejurile ce se profilează pe stofele de mătase numite camha.

Din păcate, spune Paul Filip *«în anii '90, mausoleul acesta a fost spart și s-au căutat dinți de aur și bijuterii. S-au furat cele 8 făclii care erau înalte de 1 m și jumătate și groase cam de 40 de cm, pentru a fi vândute la fier vechi.»*²⁶

Această unică capelă este un monument istoric, (clasificat cu numărul B-IV-m-A-20118.177) și rămâne peste veacuri o bijuterie arhitecturală semnată Ion Mincu.

III. Capela Lahovary

Putem spune că arhitectul Ion Mincu a avut o strânsă legătură cu familia Lahovary. A proiectat pentru ei, cu mare plăcere, două clădiri monumentale, anume Casa Lahovary (1886), prima casă funcțională în stil neoromânesc și **Capela generalului Iacob Lahovary (1905)**, în același stil, poate singura capelă de forma unei biserițe cu decorații medievale românești.

Altă lucrare este capela în stil românesc, zidită în anul 1905 pe mormântul lui Iacob Lahovary (parcela 55 – loc 13), fiul generalului Iacob Lahovary²⁷. La doar câțiva metri, pietrarul C. Liritis se inspiră din acest monument și ridică capela C. Clițescu (parcelă 55 – loc 15).

25. C. Cuțescu Storck, Idem, p. 172

26. Paul Filip, *Bellu 2000 – monografie*, Ed. UMC, București, 2000, p. 110

27. Gheorghe Bezviconi, *Necropola Capitalei. București, 1972*, p. 17
www.muzeulbucurestii.ro/ / www.cimec.ro

Construită într-un stil asemănător cu Casa Lahovari sau Bufetul din Șoseaua Kiseleff, Capela Lahovary îmbină elementele arhitecturii vernaculare cu cele ale arhitecturii medievale românești.

Fața este decorată cu elemente ale arhitecturii populare: ceramică colorată și smălțuită, coloane din lemn asemănătoare coloanelor clasice, arce în acoladă frântă.

Pentru construirea capelei s-au folosit cărămida, tencuială cu mortar de var, ceramică smălțuită colorată, lemn, tablă, iar ca tehnici s-a folosit zidăria portantă, planșeele, șarpantă din lemn și stâlpi din lemn.

Capela Lahovary este o adevărată bijuterie arhitectonică, valoarea artistică a construcției fiind incontestabilă. Cavoul a fost construit de celebrul arhitect Ion Mincu, la comanda generalului Iacob Lahovary. Potrivit specialiștilor, capela este un exemplu cu totul aparte de arhitectură funerară, proiectată sub forma originală a unei biserici tradiționale românești. Decorația exterioară, sub forma elementelor de piatră, și frescele atent realizate transpun la scară volumetria și imaginea unei biserici, făcând cavoul Lahovary să fie singurul de acest gen din patrimoniul arhitectonic românesc. Alfabetul cu litere românești, scrisul românesc, pe care l-a folosit deseori ca decorație pe frontispiciul operelor sale, îmbinând cele două scrieri, alfabetul latin cu formele provenite din chirilică, pune în valoare numele lui Iacob Lahovary, datele despre generalul care s-a confundat cu dezideratul poporului român, luptând alături de eroii neamului. Eroii români ca și neamul românesc, care are la origini și filon bizantin, dar și latin, nu pot fi zugrăviți în fresce decât cu elemente artistice pe măsură, de aceeași origine, cu scriere chirilică, dar și latină, în aceeași măsură. Pe pereții exteriori încă se mai văd inscripțiile care amintesc de faptele de vitejie ale generalul Iacob Lahovary pe câmpul de luptă, la 1877. El a coordonat sângeroasele lupte de la Plevna și Vidin. Pentru meritele sale, generalul a primit decorațiile Virtutea Militară pe Câmpul de Luptă, Steaua României în timp de război și Mare ofițer al Ordinului Carol. În ciuda vechimii și valorii artistice ale criptei Lahovary, Ministerul Culturii a omis până acum să o treacă pe lista monumentelor istorice protejate.

Capela are forma unei basilici de tip bizantin. Se profilează pe plan de cruce cu brațe egale. Nu se mai sprijină pe stâlpi masivi, ci pe pereții laterali și bolți. Cupola centrală este suplă. Apare deasupra navei însoțită de încă două cupolete de colț. Se regăsește și decorația exterioară cu mici arcade oarbe, din cărămizi așezate pe muchie în zig-zag pentru ca alternanța dintre zidărie și piatră să creeze efecte de culoare contrastantă, plăci de ceramică smălțuită.

Friza²⁸ se profilează la partea superioară în două registre suprapuse. Aici asistăm la o alternanță a stilului brâncovenesc (brâul specific stilului) și cel bizantin.

28. Sistem de ornamentare care presupune desfășurarea în flux continuu pe orizontală a compoziției iconografice sau a motivului decorativ.
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Capela Iacob Lahovary, 1905

Arcul în plin cintru apare aici ca element decorativ și se desfășoară pe toată suprafața zidului, adăpostind în interiorul său câte o rozetă. Aici nu este vorba de elementul decorativ din arhitectura gotică, ci de o reprezentare a discului solar, des întâlnită în stilul neoromânesc. Acest motiv al rozetei înfrumusețează, luminează și dă un plus de valoare ornamentației, fiind reprezentarea geometrică a soarelui. Este simbolul vieții, al fertilității, al căldurii sufletești, al unificării colective. Rozeta simplă, roata cum i se mai spune, reprezintă imaginea soarelui în formă statică.

La baza zidului apare motivul geometric incizat, o alternanță a unghiului (zig-zag-ul) și a crucii bizantine.

Despre cel care odihnește sub zidurile acestui monument trebuie să amintim că este Iacob N. Lahovary (n.16 ianuarie 1846, București – d.7 februarie 1907, Paris), fost general și politician român. A fost ministru al afacerilor străine, ministru de război și șef al Marelui Stat Major. A fost fratele lui Alexandru N. Lahovari și Ion

N. Lahovari. Familia Lahovary este o veche familie grecească ce a venit în Valahia în secolul al XVIII-lea. Ei au fost o familie conservatoare al cărei apogeu politic s-a întins până în preajma Primului Război Mondial.

Generalul Iacob Lahovary a avut o moarte prematură despre care s-a consemnat în presa vremii. Take Ionescu, viitor prim-ministru al României dicta secretarului său: «Țara întreagă a suferit o pierdere prin moartea generalului care era una din figurile ei cele mai populare».

Ziarul «Adevărul» de atunci descria momentul: „În tot timpul dictarei d. Take Ionescu a plâns ca un copil». Argumentul suprem că «țara întreagă» îl regreta pe Lahovary, cum susținea Ionescu, avea să se afle în ziua înmormântării.

Un reportaj publicat în *Adevărul* de atunci creionează perfect atmosfera acelei zile solemne. «*Coroanele sunt așa de numeroase încât nu mai au loc în biserică (Biserica Albă). Piața este plină, de asemenea, de coroane. În acest moment aglomerația pe stradă și pe trotuare era enormă. Erau înțesate de lume ferestrele și balcoanele. În Piața Teatrului și în Piața Palatului era o mare de capete. Mulți se urcară pe grilajuri și chiar pe case pentru a vedea mai bine. Circulația trăsurilor a fost din vreme întreruptă. Poliția a putut menține cu greu ordinea formând un cordon de jandarmi pedestri în apropiere de Grădina Episcopiei și două cordoane de sergenți de stradă postați din distanță în distanță*», se scria în articolul apărut la 8 februarie 1907.

La înmormântarea generalului participase și prințul Ferdinand, viitor rege al României. Regina îndoliată depusese de dimineață o jerbă din liliac și trandafiri.

Erou de front **Generalul** își câștigase simpatia țării încă din vremea Războiului de Independență. În 1877 fusese numit șef de operațiuni al Marelui Cartier General, iar de el și de alți ofițeri depindea soarta unei națiuni. Fără o victorie în fața otomanilor așezați la sud de Dunăre, România poate nu și-ar fi câștigat nici astăzi independența. Deciziile pe care le-a luat în primele bătălii ale războiului îi uimiseră pe mai bătrânii săi superiori. După luptele de la Grivița, ministrul de război de atunci i-a întocmit un raport în care solicita avansarea imediată a lui Lahovary la rangul de locotenent-colonel, menționând că înaintarea i se oferă „pentru serviciu excepțional în campanie».

După victoriile obținute în timpul Războiului de Independență, Lahovary și-ar fi putut aștepta liniștit ieșirea la pensie. Dar nu s-a mulțumit doar cu cariera militară.

Susținut fiind de frații săi, Iacob intră în politică și ajunge, în anul 1891, să conducă Ministerul de Război. Nu mai puțin de patru mandate a stat aici. A fost cel care a făcut cea mai importantă reformă a armatei până în preajma Primului Război Mondial.

A reorganizat infanteria pentru a micșora timpul mobilizării generale. A schimbat soldaților flintele pe care le aveau încă de pe vremea Războiului de Independență aducând în țară cele mai bune puști ale vremii, Mänlicher de calibru 6 mm.

Tot la inițiativa generalului se triplase numărul regimentelor din cavaleria

românească și se înființase prima herghelie militară din țară. Și în artilerie crescuseră numărul de regimente. Lahovary a organizat prima artilerie „de cetate”. Generalul a fost un vizionar și, în ciuda relațiilor strânse pe care le avea România cu Austro-Ungaria, în acea vreme el a avut curajul să elaboreze, în secret, un plan de război ofensiv pentru eliberarea Transilvaniei.

La moartea sa toate marile țări ale Europei și-au trimis diplomații să-și exprime profundul regret. Inclusiv otomanii pe care îi bombardase cu 30 de ani în urmă l-au trimis la priveghi pe ambasadorul Munir Pașa.

Frații Lahovary au fost unii dintre cei mai importanți oameni politici ai secolului al XIX-lea. Alexandru Lahovary, cel după care și-a luat numele și o piață importantă din București, a fost Ministru de Externe al României timp de două mandate preluând portofoliul de la Petre Carp. Șef al diplomației a fost și cel de-al doilea frate, Ion, tatăl Marthei Bibescu, romancieră franceză de origine română, membră a Academiei din Paris.

Unul din mentorii Marthei Bibescu a fost chiar unchiul său Iacob care a învățat-o pe scriitoare încă de copilă să respecte valorile patriei în care s-a născut.

În mod bizar, în ciuda vechimii și valorii artistice ale acestui cavou, monumentul a fost profanat de un primar al sectorului 5 din București, Marian Vanghelie, care și-a înhumat înaintașii în pământul care adăpostea un erou al neamului românesc.

În cazul capelei Lahovary, Mincu va avea posibilitatea să transpună elementele neoromânești într-o construcție specifică valorilor românești tradiționale, ortodoxe, și aume biserica. Va realiza o biserică în miniatură, o biserică care să aibă toate acele elemente pe care le-a zugrăvit la casa familiei: emailul, fresca, piatra.

Concluzii:

Ion Mincu este, incontestabil, corifeul școlii neoromânești.

Numai în epocile de înflorire a unui popor se nasc artiști care au puterea de a crea lucruri izvorâte din ființa lor intimă și o pun în măsură de a contribui la armonia civilizației lumii.

Într-o zi, când ideea lui își va găsi expresia ei totală și definitivă atingându-și apogeul și oglindind sufletul epocii care a urmărit-o, atunci umbra geniului lui Mincu va tresări văzându-și realizat visul său de ani.

Specificul național stă în miezul oricărei creații artistice și îi dă valoarea care o singularizează în domeniul universal al formelor. El nu este însă faptul inițial al gândirii artistice, ci rezultatul final al oricărei expresii realizate.

SUMMARY

Architect Ion Mincu (1852-1912) essentially contributed in the elaboration of the modern Romanian architectural style, finally called the Neo-romanian style. He promoted this style by his own creations and also by contributing in founding the

modern Romanian architecture school. He rightfully understood the value of peasant, urban and ecclesiastical traditional Romanian architecture, fusing elements coming from these three components.

Besides his architectural works, inspired by the picturesque, familiar aspect of the peasant house, he also restored the Stavropoleos church in Bucharest, and contributed in building some funeral monuments in the Bellu cemetery of Bucharest – such as the Gheorghieff Chapel (1901), and Iacob Lahovary's burial vault (1905), both these monuments synthesizing his artistic credo and his architectural experience.

The present paper briefly presents Ion Mincu's activity, and a stylistic analysis of his achievements in the necropolis of Bucharest.

MUZICIANUL CONSTANTIN C. NOTTARA
- UN OM AL CETĂȚII
ANIVERSAREA A 125 DE ANI DE LA NAȘTEREA SA
(1890 – 2015)

Corina Iliescu

Fiul marelui actor, Constantin I. Nottara și al actriței Eleonora Nottara, muzicianul Constantin Nottara s-a născut la București la 14 octombrie 1890 fiind descendentul unei vechi familii bizantine de origine greacă. Strămoșii săi au dat lumii erudiți oameni de cultură printre care a fost și Hrisant Nottara, Patriarh al Ierusalimului la începutul secolului al XVIII-lea, fiind totodată matematician, geograf și astronom. Legăturile familiei cu Țara Românească, au început tocmai în acea epocă prin intermediul lui Hrisant Nottara care a fost preceptorul copiilor domnitorului Nicolae Mavrocordat, dar mai cu seamă prin faptul că în cartea sa „Introductio ad geographian” editată în 1716, acesta precizează pentru prima oară poziția geografică a Bucureștiului pe harta Europei, calculând latitudinea și longitudinea.

Străbunicul muzicianului se stabilește la București la începutul secolului al XIX-lea și are patru fii, printre care este și Ion, tatăl actorului Constantin Nottara.

Muzicianul Constantin C. Nottara, a început studiul viorii la vârsta de nouă ani, moștenind talentul muzical al mamei, deși în „Amintirile” sale, tatăl său nota undeva „puteam cânta la pian un vals ușor”, evident că un mare actor avea și ureche muzicală... Pentru micul Constantin, tatăl său aflat pe atunci în plină glorie era cu siguranță un model de seriozitate, devotament și nu în ultimul rând, modestie. Desigur că în anii copilăriei, l-a urmărit deseori din culisele Teatrului Național cum plătua o lume fascinantă. Dar micul Constantin, avea o altă chemare...

Studiile muzicale le-a început în țară, la Conservatorul de Muzică și Declamație, pe când era încă elev la Colegiul Sf. Sava. I-a avut profesori pe D.G. Kiriac, Alfonso Castaldi și Robert Klenck. La 17 ani, în 1907 la Paris, studiază vioara cu G. Enescu și Berthelier, avându-i ca profesori de compoziție pe Dufay și Thodou. Enescu era doar cu zece ani mai vârstnic și de aceea legătura elev-profesor se transformă ulterior într-una de prietenie. Mărturie stau fotografiile și partiturile cu dedicație aflate în colecția Muzeului Memorial C.I. și C.C. Nottara.

La începutul secolului al XX-lea, Berlinul era unul dintre principalele centre muzicale ale Europei. Astfel, din 1909 până în 1913, Nottara va studia la Konigliche Akademie der Kunstler Berlin cu K. Klinger, Schazenholtz, Kirschberg și Kleffel.

În 1914 devine prim-violonist al Orchestrei din Charlottenburg, iar din 1918 revine în țară ca violonist al Filarmonicii și profesor la Conservator. În 1929 va fonda Orchestra Municipiului București al cărei dirijor va fi, până în 1933 când va dirija Orchestra Radiodifuziunii.

În 1924 pune bazele primului quartet de muzica de cameră „Regina Maria” împreună cu Enacovici, Popovici și Cocea, sub Înaltul patronaj al Majestății Sale. De asemenea, a fost unul dintre membrii fondatori ai Societății Compozitorilor Români.

Constantin Nottara, aidoma tatălui său, era profund ancorat în viața artistică și culturală a Capitalei, în perioada ce a urmat Primului Război Mondial. După cum Maestrul Nottara a ridicat munca actorului la rang de ARTĂ, tot astfel și fiul său și-a dedicat întreaga viață dezvoltării creației muzicale românești. Face parte din generația acelor compozitori de la începutul secolului al XX-lea – alături de G. Enescu, M. Jora, G. Ștefănescu, C. Brăiloiu și alții, care și-au adus contribuția la definirea unui stil componistic unitar, specific românesc „inspirat din filonul inepuizabil al folclorului nostru, muzica sa caracterizându-se printr-o linie melodică curgătoare, limpezimea expunerii și tehnica remarcabilă” după cum concluziona muzicologul Viorel Cosma.

Compozițiile lui Constantin C. Nottara, ating toată gama muzicii culte: de la simfonii și concerte (Schița simfonică olteană, Impresii din Cehoslovacia, Siudad de Portugal, Concert pentru pian și vioară și altele) la muzica de teatru, operă și balet (Polyeucte, Iris, Hecuba, La drumul mare, Se face ziuă, Ovidiu, Mircea și Baiazid). A compus piese pentru muzică de cameră, muzică vocal-simfonică și lieduri (Siciliana, Imnul păcii, Împărat și Proletar, Tristesse, Revedere, Colindă din Hunedoara). De-a lungul carierei sale, deși a trăit numai 61 de ani, a fost apreciat și a primit numeroase distincții la Paris, Praga și Lisabona, dar și în țară de la Regina Maria, Regele Carol al II-lea și Mihai I.: Coroana României, decorația Serviciu Credincios, Steaua României și altele.

Din păcate, muzica sa este prea puțin cunoscută, deoarece nu a fost publicată (cu mici excepții: Aria, Siciliana, Concert pt. vioară și orchestră, Cântec bihorean, Opera „La drumul mare”) deși Ana Nottara soția sa, cea căreia i se datorează existența Muzeului Memorial C.I. și C.C. Nottara a menționat această clauză în actul de donație din 1956 precum și în testament. A colecționat și păstrat toate dovezile muncii de-o viață ale celor doi mari artiști, tată și fiu: partituri și cărți în limba franceză, germană și română (cca. 7.300 de volume), afișe, diplome și medalii, fotografii, acte, articole, obiecte de artă decorativă și multe altele.

Ana Nottara, a adunat cu dragoste și devotament, în minuțioasa muncă de muzeograf, albume și cataloage conținând numeroase articole scrise de Constantin Nottara în cariera sa de critic muzical, precum și articole despre concertele susținute de domnia sa, apărute în jurnalele vremii: Dimineata, Muzica, Curentul Literar,

Universul, Zeitschrift für Musik (Leipzig). Toate acestea, sunt dovezi ale implicării muzicianului Constantin C. Nottara în viața muzicală dar și culturală a cetății sale – București.

BIBLIOGRAFIE:

- Viorel Cosma, *Muzicieni români de azi* - Lexicon (ed. Muzicală 1970)
Iosif Sava și Petru Rusu: *Istoria muzicii universale în date* (ed. Muzicală 1983)
Octavian Cosma: *Opera românească vol I și II* (ed. Muzicală 1962)
Arhiva Muzeului Memorial C.I.și C.C.Nottara din cadrul M.M.B.

SUMMARY

Musician C.C. Nottara, was the son of the great actor Constantin I. Nottara. His ancestor, Hrisant Nottaras, patriarch of Jerusalem during the 18th century, was of Greek/Byzantine origin, and was the first to have determined the geographical coordinates of the town of Bucharest, on the map of Europe.

Constantin C. Nottara was a composer, orchestra director, violinist, and a teacher at the Music Conservatoire of Bucharest. His musical compositions comprise all the scale of cultivated music: concertos, symphonies, opera, ballet music, lieds, vocal-symphonical music. Just like his contemporaries, G. Enescu, M. Jora, C-tin Brăiloiu, G. Ștefanescu, Constantin C. Nottara drew his inspiration from the folklore. His music was defined by its melodic flow and its remarkably clear technique.

ISTORIE ȘI RECONSTRUCȚIE: CASELE ARHITECȚILOR DOBRE NICOLAU ȘI T(h)OMA DOBRESCU

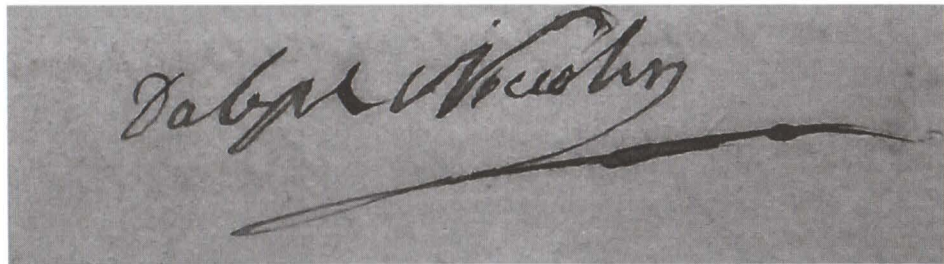
*Cercetător și autor text: istoric de artă Oana Marinache
Reconstrucții 3D: arh. Raluca Zaharia și arh. Anamaria Vâlcoreanu*

Zona străzilor gen. H. Berthelot – Știrbey Vodă – Berzei a fost preferata arhitecților Dobre Nicolau și T(h)oma Dobrescu, care au deținut mai multe proprietăți. Studiind cu atenție planul cadastral al orașului București, din 1911, observăm numele membrilor familiei Dobrescu la următoarele adrese: str. Știrbey Vodă nr. 89, nr. 146, nr. 142, nr. 104-106, nr. 98; str. Lueger (azi Gen. H. Berthelot) nr. 71-73 și 62; str. Căprioarei (azi str. Teișana) nr. 24 și str. Popa Tatu nr. 44 colț cu str. Păunilor prelungită.

Din păcate, casele arhitecților Dobre Nicolau și T(h)oma Dobrescu din str. Știrbey Vodă nu mai există astăzi, fiind ruinate și demolate, fie fiind demolate pentru construcția magistralei Uranus-Berzei. Articolul încearcă să reconstituie povestea proprietăților, pornind de la personalitățile arhitecților Dobre Nicolau și T(h)oma Dobrescu și dosarele de arhivă ale caselor locuite de ei. A doua etapă constă în reconstrucția virtuală a imobilelor demolate recent, din dorința de a recupera memoria unor monumente emblematice.

Dobre Nicolau (1821-1897)

Fiu de plugar, fără nici o pregătire, dovedește un talent deosebit în construcții, devenind unul dintre cei mai prolifici antreprenori ai Bucureștiului secolului al XIX-lea, cariera sa debutând în 1842. Așa cum ne lasă mărturie Dim. R. Rosetti în „Dicționarul Contimporanilor” din 1897, Dobre Nicolau a fost antreprenorul următoarelor monumente ale capitalei: Biserica Domnița Bălașa, Spitalul Brâncovenesc, Spitalul Filantropia, Ministerul Domeniilor și Agriculturii, Casa de

Depuneri (prima construcție), Monetăria Statului, Cazarma jandarmilor, Hotelul Bulevard, Hotelul Imperial, Ateneul Român. Staroste al meșterilor, maimarbașă, a

ajuns să ocupe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un loc în Consiliul comunal al capitalei și a fost ales și deputat în colegiul al 2-lea din București.

George Costescu surprinde alte etape importante din cariera meșterului Dobre, aceea de sobar și de antreprenor imobiliar: „meșterul Dobre dela Cuibul cu Barză, care a fost staroste a celor dintâi clăditori ai orașului. Meșterul Dobre a fost și cel mai priceput sobar al acestor timpuri, când și Palatul Regal folosea încălzirea cu lemne, deoarece nu fusese încă născocite instalațiunile pentru încălzirea centrală prin calorifere. El prinsese însă și priceperea construcțiilor în întregimea lor, căci Eforia Spitalelor Civile i-a încredințat lui construirea clădirilor Spitalului Colțea. Cu îndemănările și cu averea ce agonisise, el cumpăra locurile virane și construia pe ele locuințe bine clădite și rostite, populând astfel cea mai mare parte din locurile ce adăposteau doar câinii fără stăpân, în vreme ce lumea orașului se înmulțea și se înghesuia.”¹

Ca urmare a cercetării fondurilor de arhivă la Direcția Municipiului București au mai ieșit la lumină și alte câteva lucrări ale sale: a fost maimarbașa lucrărilor de la Poliția capitalei, alături de G. A. Burelly, G. Gaudi și Alexander von Montbach (1854); Dobre Nicolau încheie un contract cu Eforia Spitalelor Civile pentru construirea unui etaj deasupra clădirii centrale a spitalului Filantropia – drept garanție pentru îndeplinirea condițiilor contractului ipotechează proprietatea sa din suburbia Curtea Veche, str. Gabroveni, iar ca dovadă a dreptului de proprietate invocă actul din 14 martie 1853 prin care Dobre Nicolau și Dimitrie Dinu își împart imobilul din ulița Cavafilor (cumpărat împreună) pe care Dobre Nicolau construise clădiri (prăvălii)² (1872); realizează gardul de lemn vopsit al proprietății prințului Alexandru Știrbey de pe Podul Mogoșoaiei (1873); evaluează și repară casele proprietatea statului din suburbia Crețulescu (1862); realizează împrejmuirea locului propriu din str. Știrbey Vodă și str. Fontanei, vis-a-vis de Spitalul Militar (1879); face o mică construcție la Spitalul Filantropia (1880); face mici reparații la casa proprie din str. Știrbey Vodă nr. 116 (1882); a fost antreprenorul lucrărilor la Camera Deputaților (1885); repară casele proprii din Calea Dudești nr. 112 (1889).

Casa Dobre Nicolau

În 21 ianuarie 1892 Dobre Nicolau depunea solicitarea pentru autorizația de construcție a unei case cu parter și etaj și parțial subsol, situată pe colțul străzii Știrbey Vodă cu strada Berzei.³ Este vorba, cel mai probabil, de o mai veche proprietate de familie, pe care se ridică o construcție modernă, adaptată statutului și modului de viață de la sfârșitul secolului. Planurile sunt realizate în 15 mai de fiul său, arhitectul T(h)oma Dobrescu și ne înfățișează casa principală, precum și dependențele (șopron,

1. G. Costescu, *Bucureștii vechiului regat*, Ed. Universul, București, 1944, p. 158

2. Informație comunicată de Narcis Ispas de la Arhivele Naționale ale României.

3. A.N.D.M.B., fond P.M.B. Tehnic, dosar 67/1892

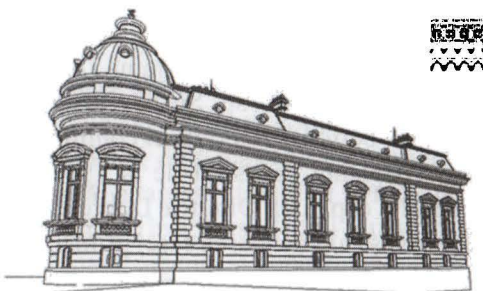
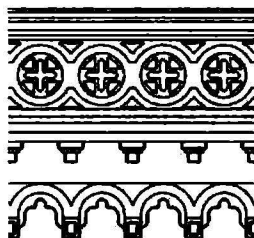
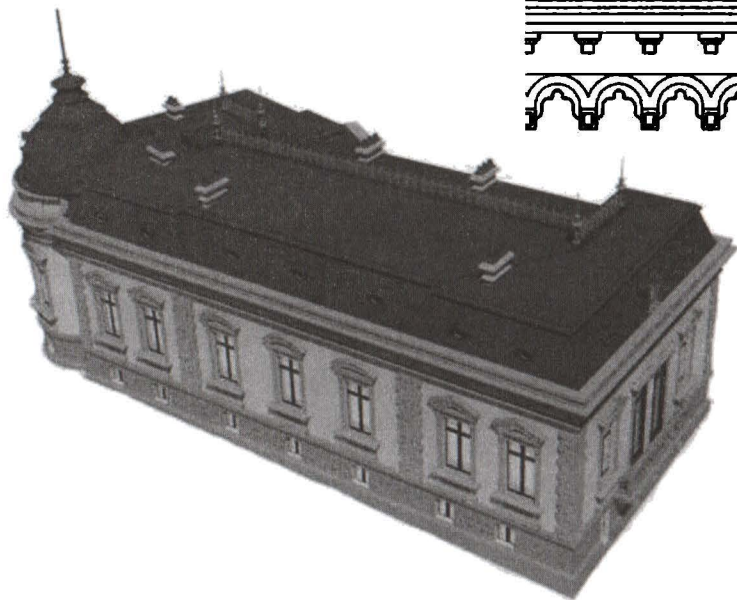

cameră vizitiu și grajd cu hambar), dispuse pe limita posterioară a proprietății. Se observă o denivelare a terenului, evidentă în zona pivnițelor. Stilul adoptat poate fi considerat tributar studiilor sale academiste *beaux-arts*, de factură neoclasică.

Planurile ne înfățișează două axe ale casei, dispuse perpendicular. Imediat de la intrarea laterală, prin curte, se trecea printr-o anticameră, apoi se pătrundea într-un birou (cel mai probabil spațiu de primire pentru clienți) iar volumul circular, de colț, adăpostea un salon. Acestea erau dispuse paralel cu str. Știrbey Vodă. Perpendicular pe spațiile de reprezentare, urmau încăperile destinate familiei: salonaș, sufragerie, două camere pentru copii, budoarul, toaleta, dormitorul. O a doua intrare, dispusă spre partea laterală posterioară a casei, oferea accesul servitorilor și bonei. La subsol erau mai multe pivnițe, camere pentru servitori, bucătăria, spălătoria.

În 1898 arhitectul T(h)oma Dobrescu a refăcut Biserica Sf. Ștefan „Cuibul cu Barză” de pe actuala str. Știrbey Vodă nr. 99 bis. Din istoriografia orașului, știm că tatăl său a patronat biserica, el continuând astfel tradiția familiei.

Pe planul cadastral de la 1911, proprietatea de la nr. 89 apare cu numele primarului capitalei, Dimitrie Dobrescu. În același an are loc construirea unor anexe-spălătorie și supraetajarea casei primarului Dem (Dimitrie) Dobrescu, din str. Știrbey Vodă nr. 89, practic vechea casă a lui Dobre Nicolau se continua cu un corp mai nou, construit probabil ulterior anului 1892, pentru Dem. Dobrescu. Lucrările au

Reconstrucția virtuală a casei lui Dobre Nicolau

fost efectuate în 1912, după cum putem afla din solicitarea arhitectului T. Dobrescu.⁴ Este posibil ca între cei doi să fi existat legături apropiate de rudenie (posibil frați?), căci în Almanach du High-Life din 1891 aflăm că Demetriu Dobrescu locuia în aceeași casă cu Dobre Nicolau, în str. Știrbey vodă nr. 67 (devenit 89 în 1911), iar în 1895 locuise cu arh. T. Dobrescu în str. Știrbey vodă nr. 146. Mandatul la primăria capitalei al lui Dem Dobrescu a fost între ianuarie 1911 – octombrie 1912, ceea ce ar coincide exact cu perioada extinderii casei.

În decembrie 2010 casa Dobre Nicolau-Dobrescu de pe colțul str. Știrbey Vodă nr. 89 cu str. Berzei a fost demolată pe parcursul lucrărilor la magistrala Uranus-Berzei, în ciuda eforturilor Uniunii Arhitecților din România și Observatorului Urban de a clasa și salva construcția. Decizia inutilă de demolare ne apare și mai clară astăzi, când terenul a rămas viran. În cadrul colaborării dintre proiectul „Arhiva de arhitectură: casele arhitecților din București” al Asociației Istoria Artei și al proiectului „Reconstrucții case bucureștene” al Asociației Arché am inițiat reconstrucția digitală a caselor Dobre(scu) demolate în 2010.

Casa D. Dobrescu de pe str. Știrbey Vodă nr. 104

Tot D. Dobrescu a moștenit și proprietatea de pe str. Știrbey Vodă nr. 104; în 22 iulie 1902 și-a extins proprietatea cu o dependință, în fundul curții. Planurile erau semnate de arh. T(h)oma Dobrescu și vizau construirea unor pivnițe la subsol și a unei bucătării, toalete și odăi de serviciu la parter.⁵

Proprietatea aceasta apare sub numele arhitectului T. Dobrescu în planul cadastral din 1911, dar este posibil să fie vorba de o confuzie de nume sau de un transfer de proprietate (temporar) avut loc în primul deceniu al secolului al XX-lea; era vorba de o suprafață de teren trapezoidală, între strada Fontanei/Lueger și Știrbey Vodă, cu mai multe corpuri de case și dependințe. La nr. 104 putem observa o casă dublă, cu două corpuri în oglindă. În 1950 aici au fost naționalizate 4 apartamente pe numele lui Mircea D. Dobrescu⁶ și altele pe numele lui Corneliu D. Dobrescu⁷, probabil fiii lui Dimitrie Dobrescu.

Nu știm care a fost situația juridică a proprietății după 1989, însă după 2000 ea a intrat în posesia firmei elvețiene Litexco, care a apelat la firma de arhitectură BBM Grup a arhitectului Alexandru Beldiman pentru realizarea unui sediu modern. Pe parcursul lucrărilor, au fost demolate vechile case în cea mai mare parte, păstrându-se în noua clădire o treime restaurată dintr-o parte a casei Dobrescu, deasupra

4. A.N.D.M.B., fond P.M.B. Tehnic, dosar 513/1911

5. A.N.D.M.B., fond P.M.B. Tehnic, dosar 233/1902

6. Decret 92 din 19 aprilie 1950, poziția 1975, mai apar proprietăți și în Calea Plevnei 5-7, alături de Marie Jeanne Dobrescu.

7. Decret 92 din 19 aprilie 1950, poziția 2428, str. Știrbey Vodă nr. 104-106, alte proprietăți în str. Dionisie Lupu nr. 65 și 74 și blvd. Dacia 1A

pivnițelor. În curte s-a ridicat o clădire modernă pentru birouri.⁸

Casa dotală Maria Dobrescu

În 2 decembrie 1872 Dobre Nicolau o înzestra pe fiica sa, Maria, în vederea căsătoriei cu Nicolae Ioanid, domiciliat în str. Lipscani, cu următoarea avere imobiliară⁹:

„Uă pereche case din strada Fântânei No 63 din Culoarea de Verde cuprinzătoare în apartamentul de susu, șapte încăperi cu două antrele cu scări de piatră, galerie, cu pivnițe boltite sub două odăi și beci sub galerie, cu camerele și pivnițele lor învelite cu metal (tinichia) deosebitu de acestea trei odăi josu pentru servitori, un grajdu de patru cai, șopronu de două trăsuri, uă odaie pentru vizitiu și învelite cu tablă de fier toate... de zidu, curtea lor pavată cu piatră de caldarâm, în curte un puțu cu ghizduri de lemn; acest puțu este și va rămâne și pe viitor totu de tovărășie cu proprietatea mea de alături; curtea despre drum închisă cu porți de fieru. Locul pe care sunt clădite este în fața stradei este de 7 și 2/10 (șapte stânjeni și două palme decimale), fundul 6 și 3/10 (șase stânjeni și trei palme), lungimea 22 și 2/10 (douăzeci și doi stânjeni și două palme), locul celor trei odăi de josu lungime de 6 (șase stânjeni), lărgimea de 4 și 8/10 (patru stânjeni și opt palme); locul este moștenescu nesupus la nici un fel de embatic. Acest imobil se învecinește despre răsăritu cu o altă proprietate totu a mea, despre apusu cu Dl Columban, despre miazăzi cu Dl Ion Dinu și doamna Marghioala văduva iar despre miazănoapte cu strada Fântânii. Tot acest locu descris mai sus dinpreună cu toate clădirile aflate pe dânsul valorează # 2500 (două mii cinci sute galbeni) sau lei vechi 80000.”¹⁰

Potrivit cercetărilor întreprinse de domnul Narcis Ispas de la Arhivele Naționale ale României, a reieșit faptul că terenul din strada Fântânei nr. 63 a fost cumpărat de către Dobre Nicolau de la preotul Lazăr în anul 1846. Cel mai probabil, tot Dobre Nicolau a executat și casa. Nu am putut identifica în planul cadastral din 1911 dacă familia Ioanid mai deținea proprietatea și la ce număr s-ar fi putut afla ea.

T(h)oma Dobrescu (1862-1934)

T(h)oma Dobrescu, fiul maimarbașei Dobre Nicolau, a avut o dublă pregătire, obținând diploma de arhitect de la Școala de arte frumoase din Paris în 1890¹¹, dar și

8. Viorica Buică, „Între vechi și nou”, în *Igloo* nr. 47, noiembrie 2005

<https://www.igloo.ro/articole/între-vechi-si-nou/> accesat în 18.04.2015; credem că autoarea articolului face o mare confuzie între casa arh. T(h)oma Dobrescu de la nr. 146 și proprietatea rudelor sale de la nr. 104-106

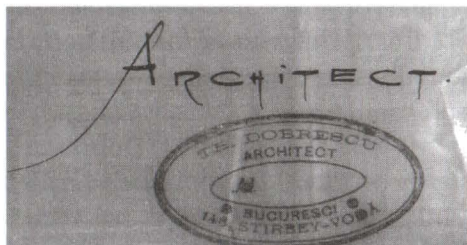
9. Fiica sa mai primea și bani în numerar 160000, un trusou de 18480 (total lei vechi 258480 sau lei noi 95733)

10. Informații puse la dispoziție de Narcis Ispas de la Arhivele Naționale ale României.

11. A fost elevul profesorului Jean Louis Pascal (1837-1920), câștigătorul Prix de Rome în 1866, desfășoară o carieră academică la Școala Națională Superioară de Arte Frumoase, dar restaurează și decorează și castele și instituții publice.

, D-l Toma T. Socolescu.

diploma de jurist – lucrarea sa fiind „Responsabilitatea arhitecților și antreprenorilor” (în jurul anului 1900).¹² În timpul Expoziției universale de la Paris, a lucrat cu inspectorul arhitect Gontier la clasa instalațiuni, fiind coordonatorul acelor lucrări.¹³ Activitatea sa bucureșteană debutează în 1890, când se întoarce în țară. Între 1891-1896 lucrează la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.¹⁴ De asemenea, ocupa și funcția de vicepreședinte al Clubului „Tinerimea română”.

A administrat și fabrici de cărămidă și cherestea, activitate des întâlnită în cazul antreprenorilor din epocă. De asemenea, a avut și proprietăți funciare și a crescut și animale, participând la expoziții agricole și fiind medaliat pentru produsele sale. A fost președintele Camerei de meserii din București, dar și consilier județean, reprezentând proprietatea rurală în Ilfov.¹⁵ Arhitectul Dobrescu a desfășurat și o activitate profesorală, implicându-se în fondarea Școlii de arhitectură și fiind membru al Societății Arhitecților Români.

Arhitectul Toma T. Socolescu i-a cunoscut și pe ucenicii săi, desenatori și arhitecți care s-au format la el în atelier: în 1899 Monkton, în 1905 Gruenfeld, sunt amintiți și Tilică Ștefănescu, precum și vărul său, Nicolau.¹⁶

12. Fiind implicat în procese cu o biserică din provincie, s-a documentat și s-a dedicat cunoașterii legilor, ceea ce l-a determinat să se apuce de studii de drept la 38 de ani.

13. R. Polyzu, „Arhitectura în România, D. Toma Dobrescu”, în *Printre hotare*, iulie 1909, p. 26

14. Toma T. Socolescu, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă 1800-1925*, Editura Caligraf Design, București, 2004, p. 111

15. R. Polyzu, „Arhitectura în România, D. Toma Dobrescu”, în *Printre hotare*, iulie 1909, p. 27

16. Toma T. Socolescu, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă 1800-1925*, Editura Caligraf Design, București, 2004, p. 111

În 1904 aflăm că Dobrescu lucra la Ministerul de Interne, pe post de consilier în Consiliul județean Ilfov.

Pentru activitatea sa, arhitectul a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în grad de ofițer și „Steaua României”, în același grad.

Toma Dobrescu a fost căsătorit cu Maria Pake-Protopopescu (1875-1947), alături de care odihnește în cavoul familiei de la Bellu, fig. 53-5.¹⁷ Nu avem alte date despre familia sa și eventualii urmași.

Casele arhitectului T. Dobrescu

În „Anuarul Bucureștilor” din 1895 îl găsim cu reședința în str. Știrbey Vodă nr. 146, fiind vorba despre o mai veche casă a tatălui său, Dobre Nicolau, care o construisese, probabil, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Aceasta se afla pe vizavi de casa Dobre Nicolau de la nr. 89. Judecând după o fotografie mai veche, casa părintească, aflată la stradă, avea parterul înalt și etaj, intrarea făcându-se prin curte. Decorația fațadei de la stradă se încadra în stilul romantic de factură neoromantică (Stilul Arcului Rotund), cu unele motive decorative florale și ancadramele superioare la ferestrele etajului. Este posibil ca tânărul arhitect să fi întreprins la sfârșitul secolului al XIX-lea prima extindere înspre curte.

În 19 februarie 1908 T(h)oma Dobrescu depune cerere de construire a două noi corpuri, în curte, la nr. 142, una în dreapta, iar alta în spatele casei părintești. De asemenea, realiza și despărțirea curții, cu zăbrele de lemn. La nivelul parterului erau 5 spații pentru servitori, 3 bucătării și 3 cămări, iar la nivelul podului, erau prevăzute spații de depozitare și pentru rufe.¹⁸

În 1950, la naționalizare, apare ca proprietar un posibil fiu de-al său, Dobrescu Nic. Th., cu 6 apartamente, în str. Știrbey Vodă 146.¹⁹

Din vechile construcții, nu se mai păstrează astăzi nimic recognoscibil pe planurile și fotografiile din satelit.

Proprietatea Dobrescu din blvd. Independenței nr. 13

În 21 septembrie 1913 arhitectul Dobrescu solicită autorizație pentru construirea unei case de zid, cu un etaj și cu dependințe, de 20000 lei, în Bulevardul Independenței (azi Eroii Sanitari) nr. 13, pe vizavi de Facultatea de Medicină.²⁰ Terenul aparținuse anterior unui Alexandru Iacobescu. Judecând după planurile de la dosar, semnate de proprietarul arhitect Dobrescu, casa era mult mai modestă decât cele din str. Știrbey Vodă, fiind poate vorba de o clădire cu funcțiuni economice, probabil pentru închiriere.

17. G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, Institutul de Istorie „N. Iorga”, București, 1972, p. 115

18. A.N.D.M.B., fond P.M.B. Tehnic, dosar 238/1908

19. Decret 92 din 19 aprilie 1950, poziția 1973

20. Arhiva P.M.B., dosar 385/1913

Proprietatea Dobrescu în str. Halelor nr. 7

În 1924²¹ arh. Toma Dobrescu solicita Primăriei realizarea unei transformări pe proprietatea sa (provenind din partea soției); din planul de situație aflăm că pe parcela sa existau deja două construcții în oglindă, iar el dorea transformarea fațadei longitudinale, în zona intrării. Din păcate, la dosar nu se găsesc documente vizuale referitoare la restul caselor. În 1950, la naționalizare, apare ca proprietară o rudă de-a sa, Dobrescu Maria Th., cu 10 apartamente în str. Halelor 7.²²

Câteva case bucureștene

Literatura vremii amintește următoarele lucrări proiectate de arhitectul T(h)oma Dobrescu, fără însă să ni se furnizeze anul construcției sau chiar adresa exactă: casele Mironescu pe blvd. Colței, D. Dobrescu, Manolescu Râmnicăneanu, dr. Tomescu, dr. Gheorghiu, Pavilionul Camerei de Comerț la Expoziția națională din 1906, casa magistratului P. Hagiopol de pe str. Sălciilor nr. 20, Fundescu de pe str. Sărindar; Luca, Tănăsescu, gen. N. Constantinescu, doamna Groschl, Ștefan Hagi-Tudoraky, str. Romulus, Frederic Damé, str. Solon, căpitan Marcovici, grajduri G. Bădescu.²³

Cercetarea dosarelor de arhivă a scos la lumină și alte lucrări de-ale sale. În 1903 a fost implicat și în reconstrucția casei doctorului Constantin Ioanid și a doamnei Eftilia/Eftichia Colonel C. Ciuflea, din Calea Victoriei nr. 100, situată între str. Clemenței și str. Vămii. Planurile fuseseră alcătuite de arh. Alexandru Săvulescu, dar potrivit noilor alinieri ale străzilor din perioada 1898-1901, municipalitatea decretase în 1901 exproprierea unei părți din proprietate pentru cauză de utilitate publică (proiectarea pieței publice Carol I) și îl numise pe inginerul Nicu Cerkez expert evaluator al planului de situație și al clădirii afectate. Ulterior arhitectul Toma Dobrescu este numit expert evaluator al pagubelor din partea Curții. Justiția a dat dreptate proprietarilor păgubiți de demolarea zidurilor și pierderea chiriei, oferindu-le inițial daune de 90000 lei și obligând Primăria să emită autorizația de reparații radicale. Ca urmare a expertizei, pagubele au scăzut la 70000 lei, dar s-au decretat penalizări de 200 lei/zi de întârziere, precum și 10000 lei cheltuieli de judecată și 20000 lei daune. Autorizația le-a fost emisă abia în 25 iunie 1904. Planurile construcției din 1903 erau semnate de arhitectul Toma Dobrescu. Totuși, în planul cadastral din 1911, construcția nu mai apare ca existentă, fiind demolată pentru lărgirea Pieței Regale.²⁴

În vara anului 1909 arh. T. Dobrescu solicita autorizația de construcție pentru casa

21. Arhiva P.M.B., dosar 247/1924

22. Decret 92 din 19 aprilie 1950

23. Cercetarea în arhive va continua în cursul anului 2015, urmând să identificăm dosarele de autorizație de construcție și planurile semnate de arh. T. Dobrescu.

24. A.N.D.M.B., fond P.M.B Tehnic, dosar 171/1903

lui Dimitrie Hagi Theodoraky²⁵ de la Șoseaua Kiseleff, al II-lea rond (astăzi în Piața Arcului de Triumf). Era vorba de o casă parter, parțial construită cu etaj, având o suprafață de 339,20 m.p. Arhitectul Dobrescu a proiectat și garajul și remiza proprietății.²⁶

După Primul Război Mondial Dobrescu colaborează cu arhitectul Cristofi P. Cerchez (1872-1955) la restaurarea Palatului Sturdza, sediul Ministerului Afacerilor Străine.²⁷

Orașul/cartierul Bucureștii noi a fost proiectat tot de el, cu toate fabricile de cărămidă, oțet și bere.

La Cimitirul Bellu a realizat cavoul familiei Dobrescu, precum și alte monumente funerare.

Activitatea sa în țară

Arhitectul Dobrescu va participa la licitațiile unor importante construcții publice din țară și se va remarca prin reședințele private construite și în afara capitalei.

În 1891 a început lucrările la Liceul „Tudor Vladimirescu” din Târgu Jiu, clădirea fiind realizată de un antreprenor italian și inaugurată în 1894. Tot aici a realizat Primăria²⁸ și postamentul statuii lui Tudor Vladimirescu. Între 1893-1895 a realizat actualul sediu al Liceului Carol I din Craiova. În 1902 a realizat proiectul pentru palatul cazinoului și hotelului Minerva din Craiova; tot aici a mai realizat

25. A fost președintele Camerei de Comerț și Industrie și autorul cărții „Amintiri din trecutul negustoresc...”, Editura Do-minor, București, editate de Andrei Pippidi în 2003

26. A.N.D.M.B., fond P.M.B. Tehnic, dosar 40/1909

27. Oana Marianche, *Cristofi Cerchez, un vechiu arhitect din București*, Ed. ACS, București, 2013

28. După planurile arh. Petre Antonescu.

clădirea Școlii centrale de fete „Madona Dudu”, azi Muzeul Olteniei (1905), dar și casele Popp. În Turnu Severin a extins Liceul și grădina acestuia, iar la Brănești a proiectat Școala de Silvicultură.

La solicitarea lui Bogdan P. Hașdeu, urmând indicațiile lui Iuliei, arh. Toma Dobrescu a realizat între 1893-1894 planurile castelului de la Câmpina (finalizat 1896).

În perioada 1895-1898 realizează Liceul de băieți „Sfinții Petru și Pavel” (astăzi Colegiul Național „Mihai Viteazul”) din Ploiești.

Palatul Episcopal al Dunării de Jos din Galați a fost construit în perioada 1897-1900, după planurile arh. Dobrescu. În 1901 au început lucrările la biserica Mănăstirii Celic-Dere și la Biserica „Sf. Ioan Botezătorul” din Brăila, iar în 1910 au demarat lucrările la biserica și cele 24 chilii noi ce se leagă de clopotniță, la Mănăstirea Cocos din comuna Niculițel, din jud. Tulcea. La Catedrala din Cernavodă a proiectat mobilierul.

Sediul Bibliotecii municipale din Caracal (fost palat administrativ financiar) a fost realizat în 1906 tot după planurile lui T(h)oma Dobrescu. La Pitești a proiectat Biserica Sfânta Vineri.

A făcut parte din comisia de scoatere la concurs a proiectului de construire, apoi a fost arhitectul controlor al planului de situație și al construcției Palatului Camerei de Comerț (executată de arh. Ștefan Burcuș, proiect 1907, realizare 1908-1911).

Catedrala din Galați a fost realizată în colaborare cu arh. Petre Antonescu, Ștefan Burcuș și Scarlat Petculescu.

La Sinaia a proiectat atât vila proprie, cât și pe cea a familiei Take Ionescu, iar la Bușteni o vilă pentru N. Săvulescu. La Constanța a construit Școala Normală. Tot el este și autorul bisericii Colibășanu, județul Olt. A realizat Sanatoriul din Predeal. În Urlați a realizat casa primarului Ionescu. La Iași a realizat Școala de Arte Frumoase și Pinacoteca.²⁹

În ceea ce privește fermele agricole și conacele rurale, sunt amintite: case G. Calomfirescu și colonie la Ulmeni, Oltenia; moșii Cîrligați, Scheful, Tăcuta, Brezoaia.

Amintim și activitatea sa filantropică, prin intermediul „Fundației T. Dobrescu”, dispunând de un fond de 300 de lei pentru școlarii săraci însă cu „purtare bună”.³⁰

29. R. Polyzu, „Arhitectura în România, D. Toma Dobrescu”, în *Printre hotare*, iulie 1909, pp. 27-28

30. Cornel Șomicu, „Învățămintul gorjean de la începuturi și până la 1918”, p. 25, <https://cornelsomicu.files.wordpress.com/>

SUMMARY

The G-ral Berthelot – Stirbey Voda area în Bucharest was preferred by architect Dobre Nicolau (1821 – 1897) and his son, Thoma Dobrescu (1862-1934), who owned some estates there. Unfortunately, their houses were demolished for the building of the Uranus-Berzei boulevard.

The present article remakes theis houses according to archive documents, and virtually rebuilds the recently demolished edifices, in order to recuperate the memory of some emblematic monuments of Bucharest. Dobre Nicolau was the son of some ploughman, and he was to became one of the most prolific entrepreneurs in Bucharest, during the 19th century,. His career started în 1842. His name is connected with some of the monuents of Bucharst such as: the Domnița Bălașa Church, the Brâncoveanu Hospital, the „Filantropia” Hospital, the Ministry of Agriculture, the Loan House, the Boulevard Hotel, the Imperial Hotel, the Romanian Athenaeum a.s.o.

His son, Thoma Dobrescu was formed as an architect (having graduated the Fine Arts School în Paris, în 1890), and a lawyer (by 1900).

SECRETELE LUI AMAN

Simona Predescu

Creația unui artist poate fi percepută în diversele ei planuri în raport cu puterea de înțelegere, cu existența sau lipsa unor preconcepții, cu capacitatea empatică a percipientului și, nu în ultimul rând, cu înțelegerea timpului, locului și mediului în care s-a desăvârșit.

Într-un exercițiu de imaginație, dacă privim pictura doar din punctul de vedere al structurării fizice, de la suport la straturile picturale, ea este una dintre cele mai uimitoare creații ale omului prin complexitatea întrepătrunderii materialelor organice și anorganice într-o chimie care, înțeleasă, poate să dea răspunsuri corecte și coerente. Toate componentele acestui conglomerat încep să îmbătrânească independent și interdependent încă din momentul execuției. Disecarea logică a structurării picturii prin prisma devenirii temporale și a relației cauză – efect ne ajută în înțelegerea demersului artistic al pictorului atât din punct de vedere tehnic cât și al bagajului creativ.

Schimbarea unghiului privirii de la imaginea de ansamblu la detaliul care dezvăluie adevărata amprentă a artistului, adevărata lui semnătură poate părea sec-tehnicistă și chiar sâcâitoare pentru cei ce se bazează pe „ochiul proaspăt” și pe opisul mental de citate dar are avantajul cunoașterii profunde a tehnicii de autor care așează semnătura în rând cu toate elementele componente ce trebuie coroborate. Detaliul explicat, datorită evoluției tehnologiei, poate fi împărtășit în universul apercetiv cu mai multa ușurință. Acest fapt nu poate să fie decât în beneficiul înțelegerii și cunoașterii mai profunde a demersului artistic al pictorului.

Dacă am forța puțin antrenamentul exercițiilor de imaginație am putea, aruncând privirea în urmă, alunecând pe secvențele apropiate, cele cunoscute prin experiența proprie și asimilate prin învățare, trecând prin secvențele dobândite apercetiv-cognitiv, am avea prilejul să-l întâlnim, imaginativ, pe temerarul și impetuosul Theodor Aman care a dorit și a luptat să împlinească un program bine încheiat, acela al omului iluminat, vector al creativității construite și al construcției creative.

Theodor Aman este unul dintre artiștii despre care s-a scris și s-a vorbit încă din timpul vieții mai mult sau mai puțin elogios cuprinzând doar fațete ale preocupărilor sau realizărilor sale. De multe ori scrierile au reprezentat mai mult interesul criticului față de o temă sau limitele comportamental atitudinale ale acestuia văzute prin oglinda creației de autor complex, cu un demers aspirațional iluminist.

Picturile lui Theodor Aman sunt făcute, dincolo de materialitatea lor, cu dragoste, știință și efort. Sunt martori ai luptei unui om care și-a pus sufletul gaj pentru creație, pentru viața fără de moarte. A-i onora creațiile înseamnă a-l onora pe el și acest lucru se face cu bunul simț, cu înțelegere și cunoaștere. Cunoașterea, ca și înțelegerea, se educă. Înțelegerea cere ca, pe lângă sentimente, senzații și entuziasm, să te apropii de lucrările pictorului Theodor Aman și prin intermediar, specialistul care, dincolo de imagine, înțelege și explică tehnic partea de existență materială a roadelor creației.

Puțini privitori își pot imagina că pictura lui Aman înseamnă un summum de elaborări, încercări și renunțări.

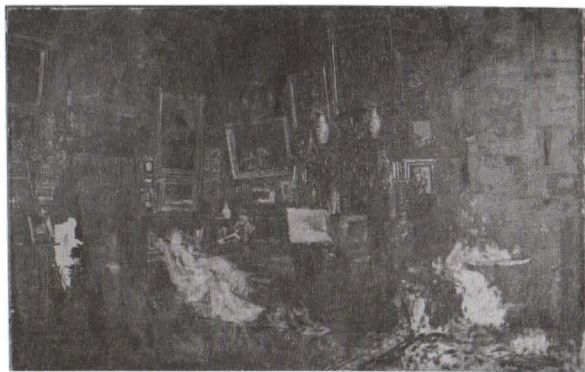
Aman nu era pictorul meticulos pe care-l cred mulți admiratori ci era un temperament vulcanic, oricând gata să experimenteze noi expresii tematice și plastice, folosindu-se de o pensulație energică, subsumând calitățile de sculptor, desenator și gravor în gestul pensulei.

Martori ai frământării sale creative putem fi nu doar învățând să-i privim opera cu valențele ei ci, datorită dezvoltării tehnicii de analiză a picturii, pătrunzând prin straturile picturale de suprafață, vizibile cu ochiul liber.

Putem vedea că ceea ce ochiul nostru reface percepe ca fiind control al fiecărei trăsătură de pensulă și ordine cunoscătoare este de fapt dezlănțuirea gestului spontan al pensulei, al degetelor care temperează impastările, este gândul cel rapid care deturneză ideea de origine, totul arătând o perpetuă căutare și o continuă nemulțumire față de clipa prezentă. Pare că în pictură Aman trăiește pictura ca pe o continuă alergare după promisiunea perfecțiunii coezive.

Aman își vernisa lucrările de multe ori în ramă și uneori intervenea cu schimbări serioase în compoziția picturilor sale. Acest fapt îl putem vedea privind lucrările la lumină ultraviolet. Astăzi putem vedea că vernisările sunt de cele mai multe ori inegale, unele fiind făcute peste culoarea aproape crudă, neuscată. Vernisurile folosite de pictor sunt diverse (din oleorășini, rășini sau chiar ulei) iar astăzi le putem vedea îngălbenite, inegal aplicate, în parte absorbite pe anumite culori sau alunecate pe altele. În cazul lucrării *Atelierul mare al artistului* putem vedea cu ajutorul luminii ultraviolet faptul că lucrarea a fost un jurnal de memorii. În primul rând lucrarea este începută într-un loc, după care își schimbă unghiul de vedere. Arcadele ușilor dulapului neogotic prezent și astăzi în muzeu sunt vizibile la lumina ultraviolet în partea stângă a lucrării. Personajul din centrul compoziției este ultima intervenție a pictorului pe lucrare dată fiind prezența fluorescenței de materie picturală și nu de strat de acoperire, respectiv verni. În lucrarea *Cireșe* verniul este inegal distribuit aplicat doar o dată, între ședințele de pictură, fiind vizibile la lumina ultraviolet revenirile pictorului pentru a realiza penele de păun.

Ansamblu, lumină ultraviolet înainte de restaurare

Microscopia ne arată, pe lângă ductul pensulației și maniera alertă de așezare a materiei picturale, modul în care au reacționat în timp straturile picturale de preparare și culoare în zonele în care suprapunerile de straturi s-au făcut după uscarea primară a culorii de început. Craclurile de bătrânețe dure, tăioase și puternice, specifice picturii secolului XIX pentru zonele în care s-au folosit de către artiști pânze preparate în comert, achiziționate de la furnizorii austrieci, tendință de clivaj în straturile de

culoare datorat în special așezării unor straturi picturale mai puțin bogate în liant peste straturi grase, bogate în materie oleorășinoasă, craclurile timpurii cu margini moi și aspect de pământ secetos, așa numitele cracluri de tehnică, de alunecare, formate din cauza strângerii prin uscare a materiei picturale mai puțin bogată în materiale de umplură sunt câteva elemente dintre cele ce se pot vedea la microscop.

Micro 30X, înainte de restaurare

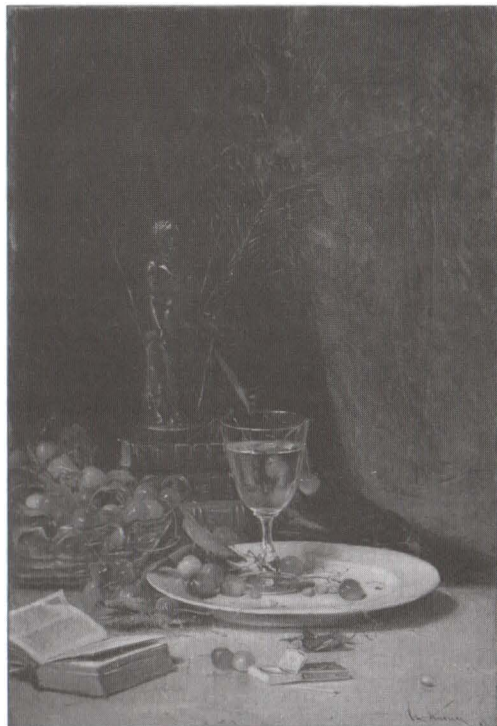

Detaliu, înainte de restaurare, lacune ale stratului de culoare

La studiul picturii cu aparatul de reflectografie în infraroșu se pot pune în evidență straturile intermediare ale picturii, dincolo de straturile de acoperire și de imaginea picturii așa cum o cunoaștem. Lucrarea *Cireșe* ne-a oferit o asemenea surpriză. Dezvăluirea portretului unui personaj feminin pictat de Theodor Aman în alte lucrări ale sale, portret la care a renunțat pentru a se apleca către o altă temă este încă un element de informație tehnică ce se adaugă la încercarea de a înțelege, măcar în parte, parcursul de pictor al lui Theodor Aman. Acest caz nu este singular în opera lui Aman fiind întâlnit în foarte multe dintre creațiile sale.

Detaliu, reflectografie în infraroșu, NIR 3

Ansamblu, lumină laterală, după restaurare

Cuvinte cheie: Theodor Aman, pictură, restaurare, cercetare.

SUMMARY

Theodor Aman (1891-1891) was one of the pioneers of the Romanian modern painting and engraving. An ambitious artist, he fought to rise the artist's social status, to found the Fine Arts School in Bucharest, he was directly involved in conceiving and building his own house which was turned into an interesting museum. The article presents some „invisible”, fascinating aspects revealed by the art restorer's work, along with aspects concerning the way Aman's paintings „grew old”. By special techniques of investigation, the restorer can perceive various layers of paint, even cases when the painter changed his mind about some represented subject, different negative processes the works underwent, in time.

SCRISORI DE LA PETRE Ș. NĂSTUREL

dr. Mihai Sorin Rădulescu

În cele ce urmează este vorba de o selecție din scrisorile pe care regretatul bizantinolog Petre Ș. Năsturel (1923 – 2011) le-a trimis de la Paris, de-a lungul ultimilor săi ani de viață, autorului acestor rânduri. La început am ezitat să le încredințez tiparului dintr-o reținere ușor explicabilă: sunt menționate în ele o serie de personaje contemporane, cu precădere din lumea istoriografiei românești, ale căror sensibilități se cade să fie menajate. Totuși observațiile critice ale expeditorului sunt mai degrabă puține la număr și învăluite într-un ton bine dispus și optimist. Pe de altă parte, istoricul Petre Ș. Năsturel constituie una dintre personalitățile de marcă ale exilului românesc din ultimele decenii, astfel încât mărturia sa asupra evenimentelor, ideilor, oamenilor și faptelor lor mi se pare prețioasă.

Întâia oară am auzit de Petre Ș. Năsturel – trebuie să o mărturisesc – în contextul polemicii, aproape legendare, iscate în jurul paternității asupra *Invățăturilor lui Neagoe Basarab*. Faptul că bizantinologul român stabilit la Paris susținea pe retorul Manuil din Corint ca posibil autor al acestei scrieri clasice a literaturii românești vechi, deranja atmosfera culturală protocronistă și manifestările naționaliste ale unor intelectuali români din anii '80 care mergeau pe o linie trasată de partidul unic. A fost așadar o lecție de libertate a gândirii în această teorie de istorie literară a lui Petre Ș. Năsturel, pe care aveam să-l cunosc și să-l frecventez la Paris, începând cu toamna anului 1991. Mersesem la el la recomandarea istoricilor Paul Cernovodeanu și Ștefan S. Gorovei, de care ne legau preocupări genealogice comune, dumnealor, desigur, pe piedestaluri înalte, autorul acestor rânduri, ca învățăcel abia ieșit de pe băncile Facultății de Istorie din București. Am „fraternizat” imediat în ciuda diferenței de generație, rămânând într-o relație apropiată, până în apropierea sfârșitului său, în 2011. Deși ne despărțeau nu mai puțin de 43 de ani, Petre Ș. Năsturel știa să fie cald, deschis și plin de afecțiune, poate și pentru că avea el însuși un fiu.

Am simțit simpatie și din partea doamnei Tamara Năsturel, soția istoricului, care de fiecare dată când am comunicat – nu de puține ori – și-a manifestat interesul față de ce făceam, la Paris sau la București. A știut să fie pentru soțul ei un sprijin prețios și nu e o întâmplare faptul că volumul său apărut în anul 2000, în Danemarca – din păcate, într-un tiraj confidențial – îi este dedicat.

Spre deosebire de alți istorici români trăitori în Occident – i-am numit pe Nicoară Beldiceanu, Neagu Djuvara, Mihnea Berindei ș.a., regretatul bizantinolog Petre Ș. Năsturel a rămas și la Paris foarte atașat de preocupările sale dintotdeauna,

de subiectele pe care le atinsese în viața sa bucureșteană, desfășurată între 1943 – 1970, la Muzeul de Istorie al Bucureștilor și apoi la Institutul de Studii Sud-Est Europene. Și ca profil psihologic se deosebea mult de aceștia: mult mai înțelegător și mai apropiat de spudei, maleabil fără a face compromisuri deranjante și mai ales lipsit de morga pe care le-a dat-o multora schimbarea culorii pașaportului. Petre Ș. Năsturel a rămas întotdeauna Petre Ș. Năsturel, cu un umor bătrânesc inconfundabil și cu o dragoste nesmintită pentru vechea Românie. La 20 august 2004, învățatul parizian scria corespondentului său din București: „Și eu m-am păstrat țării trăind însă peste hotare, dar îndeletnicindu-mă numai și numai cu trecutul românesc. Un cercetător român plătit de statul francez, zic eu...” (vezi mai jos scrisoarea nr. 23).

Este probabil ceea ce, în ciuda atâtor împrejurări menite să despartă pe savantul sorbonard de tânărul venit de la București la studii de masterat sub oblăduirea profesoarei Catherine Durandin – pe care, în paranteză fie spus, folclorul franco-român a supranumit-o „*Madame Roumanie*” – a putut crea o legătură de durată, concretizată în multe zeci de epistole. Petre Ș. Năsturel era interesat, după cum se vede limpede în întreaga sa operă, de biserici și de genealogii, de boieri și de familiile lor, ceea ce a creat condiția unui dialog îndelungat, din care scrisorile prezentate aici sunt mai degrabă o mostră, dar una semnificativă.

Unul dintre istoricii interesați pe care i-am întâlnit în casa familiei Năsturel, în apartamentul nu foarte încăpător din blocul de la Malakoff în care locuiau, este bizantinologul și istoricul de artă Dumitru Năstase de la Atena. În toamna anului 1991 venise pentru câteva luni în capitala Franței – așa cum obișnuia să vină în fiecare an la Paris, pentru a-și îmbogăți bibliografia și a-și revedea amicii – și dormea în biroul ticsit de cărți al prietenului său parizian. Îi despărțea doar un an ca vârstă, dar Dumitru Năstase, bărbat frumos și plin de spirit, își ținea poate mai bine anii, nearătându-i. M-a impresionat cât de fluent vorbea limba neogreacă, ceea ce evident l-a ajutat mult în publicațiile sale din țara măslinilor. Am așternut imediat pe hârtie, în seara chiar în care ne-am cunoscut, amintirile sale genealogice despre familie, tatăl său fiind un reputat geograf, profesor universitar la Iași, iar mama, descendentă dintr-o familie de răzeși de care fiul era, firește, mândru, Vrăghieștii (familia Vrabie).

Altă dată am întâlnit la soții Năsturel pe Carmen Laura Dumitrescu, istoric de artă, stabilită și ea la Paris, fiica cunoscutului arheolog Vladimir Dumitrescu, din școala lui Vasile Pârvan. Spre deosebire de Mitel Năstase – după cum îi spuneau amicii, inclusiv gazda sa pariziană, hâtru și optimist, dumneaei mi s-a părut cam blazată și dezamăgită de tot și de toate. Poate că nu îi mergea în Franța atât de bine pe cât se așteptase.

În primăvara anului 1995 l-aș fi dorit pe Petre Ș. Năsturel membru în comisia mea pariziană de susținere a doctoratului, în cadrul Institutului Național de Limbi

și Civilizații Orientale (INALCO, 2, rue de Lille, arondismentul 7, Paris). Nu s-a putut pentru că domnia sa era medievist, iar teza mea de doctorat privea cea de-a doua jumătate a veacului XIX, deși genealogiile de care mă ocupam în ea mergeau deseori până în evul mediu. Dar domnia sa a fost foarte aproape de mine în acele momente în care familia mea era în București, iar eu hălăduiam – cu multă încântare, ce-i drept – pe malurile Senei. În seara de dinaintea susținerii, pentru a-mi da curaj, ne-am întrunit în apartamentul din rue du Ranelagh al regretatului Alexandru Ghika, președintele Casei Românești din Paris, Petre Ș. Năsturel și soția sa, Eugen Lozovan, venit tocmai din Danemarca și autorul acestor rânduri. Seara aceea, plină de bună dispoziție și de spirit, mi-a rămas de neuitat.

Un alt moment semnificativ al întâlnirilor noastre a fost atunci când a venit pentru întâia oară la București, în primăvara anului 1996, după îndelungata absență cauzată de regimul comunist. Spre deosebire de alți intelectuali care pendulau între Occident și București, odată stabilit la Paris, Petre Ș. Năsturel nu a mai revenit în țară. Nu știu dacă a avut sau nu statutul de rezident român în străinătate, căci chestiunea aceasta ține de domeniul dosarelor secretizate și e adesea cam delicată. Cert este că regretatul savant nu s-ar fi simțit deloc în largul său în România anilor '80 și acest fapt nu e absolut deloc de mirare pentru un discipol al Părintelui Vitalien Laurent, al lui Vasile Grecu și al lui Nicolae Bănescu, discipol care trăise până la vârsta de 20 de ani în Franța interbelică.

În mai 1996, la sosirea la aeroportul Otopeni a fost întâmpinat într-o atmosferă de bucurie și solemnitate cum rar mi-a fost dat să fiu martor. Rudele și prietenii care veniseră să-l primească fluturau stegulețe ale Franței și ale României, animați de vârul său prin alianță doctorul Crângu Bronițki și totul a fost o efuziune de iubire pentru cel revenit la București după o lungă absență. A doua zi a avut loc o ceremonie la Institutul de Istorie „N.Iorga”, patronată de istoricul Șerban Papacostea, directorul de atunci și de vechiul său prieten Paul Cernovodeanu, director-adjunct. Cu prilejul acelei reveniri în București a venit în vizită și la noi acasă, în str. Levănțicăi 32 și am înregistrat lungul interviu despre viața și opera sa. Anii petrecuți în Occident nu îi știrbiseră nimic din naturalețe. Marea problemă era însă cu auzul și în ciuda aparatelor auditive, comunicarea nu era întotdeauna prea ușoară. Istoricul nu putea să vorbească la telefon și poate că prin corespondența sa atât de bogată – întreținută și cu alți prieteni și discipoli din București și de aiurea – încerca să iasă din apăsătoarea senzație de izolare pe care i-o dădea scăderea drastică a auzului. Mai târziu aveam să aflăm că aparatul auditiv îi fusese trimis din Statele Unite de către o rudă a sa, sculptorul Monyo Mihăilescu-Năsturel, stabilit la Palm Beach, în Florida.

Prietenii săi din București erau mulți, dar cu deosebire era legat de Paul Cernovodeanu – ceea ce se vede din scrisorile de mai jos – și de epigrafistul Constantin Bălan. S-a apropiat și de o serie de tineri în care vedea, firește, viitorul

profesiunii. Petre Ș. Năsturel avea atât vocația prieteniei – a relației de afecțiune pe orizontală – cât și pe cea a profesoratului pe care l-a oficiat în Franța cu mult entuziasm, predând la Sorbona paleografia bizantină. Mă întreb dacă nu cumva deschiderea spre orizonturi largi, îmbinată cu cultul specialității – în fond mai puțin bizantinologia propriu-zisă cât mai mult studiul relațiilor culturale româno-bizantine și de după căderea Constantinopolului – avea ceva de-a face cu faptul că formația sa nu era cea de istoric, ci cea de filolog bizantinist. Născut și crescut în Franța dintre războaie și din vremea celui de-Al Doilea Război Mondial, istoricul s-a simțit acasă atât în România, țara strămoșilor săi paterni cât și în Grecia – unde a emigrat mai întâi – și apoi în Franța unde s-a stabilit în 1974. Odată cu venirea în țară în 1943, a fost nevoit să renunțe la cetățenia franceză, pentru ca abia în anii '90, revenit în Franța, să încerce și să reușească, cu mare dificultate, să o obțină din nou. Pentru francezi, istoricul era desigur prea român, iar pentru români, i se putea reproșa că nu aderase cum trebuia la regimul politic de după cel de-Al Doilea Război Mondial, că nu era de încredere.

Biografia lui Petre Ș. Năsturel a fost o aventură intelectuală și umană captivantă, din care nu au lipsit Securitatea, serviciile de spionaj și riscurile asumate. A depășit însă multe obstacole cu umorul și seninătatea sa, uneori chiar deconcertante. În spiritual maeștrilor pe care i-a avut la București, și-a așezat profesiunea pe întâiul plan și a încercat să producă cât mai mult, chiar dacă nu a dat la iveală tomurile care sunt în general așteptate de la fiecare istoric. În scrierile sale a îmbinat informațiile documentare cu intuițiile, a încercat în permanență lecturi noi de izvoare, transformând mediivistica greco-română într-o disciplină atrăgătoare, presărată cu figuri de spirit și cu referințe memorialistice.

Pentru Petre Ș. Năsturel, descendența din familia boierilor Năsturel-Herescu a avut în permanență o mare însemnătate, deși ea este contestată de unii autori precum preotul academician Nicolae M. Popescu, istoric al bisericii, sau genealogistul și heraldistul Emanoil Hagi-Mosco. Bunicul lui Petre Ș. Năsturel, generalul Petre V. Năsturel (1854 – 1920), și el un reputat istoric, cu lucrări de heraldică, genealogie și vexilologie, a dat la iveală un amplu studiu dedicat genealogiei Năsturelilor în care explica filiația ramurii sale din neamul cărturarului Udriște Năsturel. Pentru Petre Ș. Năsturel această filiație era o certitudine și a o pune în discuție risca întotdeauna să devină o vexațiune gravă.

Citindu-l pe generalul Petre V. Năsturel și povestea personajelor care fac legătura dintre cele două familii – poate aceeași ? -, Șerban Năsturel devenit călugărul Macarie și prezumatul său fiu Stoica, poți înclina să crezi că așa stau lucrurile. Poate că cu adevărat s-au abătut nenorociri asupra urmașilor Năsturelilor de la sfârșitul veacului XVIII – începutul celui următor. Totuși, dacă în legătură cu Năsturelii mai vechi sau cu Constantin Năsturel-Herescu, ctitorul Bisericii Dobroteasa, documentele

amintite de generalul Petre V. Năsturel abundă, atunci când vine vorba de Șerban Năsturel (Macarie) și de Stoica, deși erau mai aproape în timp de autorul studiului, suportul documentar devine cvasi-inexistent.

De ce ar fi abandonat aceștia prestigiosul și vechiul nume al Năsturelilor ? E adevărat că din a doua jumătate a secolului XIX, revine numele „Năsturel”, adăugat celui de „Vasilu”, care însemna, foarte simplu, „fiul lui Vasile”. Ultimul descendent sigur, pe linie masculină, al lui Udriște Năsturel – l-am numit pe cel de-al doilea Constantin Năsturel-Herescu, ultimul mare ban al Țării Românești, general și el, șef chiar al oștirii în timpul domniei lui Barbu Știrbey – a încetat din viață în anul 1874. Și-a lăsat averea Academiei Române – care a înființat cunoscutul premiu Năsturel – și nu rudelor sale sărăcite care ar fi avut desigur nevoie de bani. Totuși, acestea au purtat numele de Năsturel într-o perioadă apropiată în timp de existența lui Constantin Năsturel-Herescu și, mai ales, a nepoților săi de soră: Ecaterina Năsturel-Herescu a fost căsătorită cu velitul Alexandru Ghica zis „Barbă roșie” – frate cu tatăl scriitorului Ion Ghica –, având urmași, printre care pe Anica Ghica, devenită soția lui Iancu Manu, membru al Căimăcămiei de trei a Țării Românești din 1858. Este cunoscut faptul că Anică Manu – amintită cu inițialele „A.M.”–, Ion Heliade Rădulescu i-a închinat faimoasa poezie *Sburătorul*. Dealtfel moșia – cu conac – de la Budești (fost jud. Ilfov, astăzi jud. Giurgiu) a familiei Manu provenea din trupul de moșii de la sud de București moștenit de la familia Năsturel-Herescu.

Ei bine, cu aceste rude bogate și bine situate în familiile Ghica și Manu, puteau frații Vasiliu – al căror nume provenea de la tatăl lor, Vasile – să-și spună nestingheriți „Năsturel”, dacă nu erau înrudiți cu ei ?

Am întrebat de curând doi reputați medievști contemporani care l-au cunoscut pe Petre Ș. Năsturel – i-am numit pe Constantin Rezachevici și pe Ștefan Andreescu – dacă s-au ocupat cumva de filiația Năsturelilor din secolele XVII - XVIII și cum o privesc. Amândoi mi-au răspuns că nu s-au preocupat de descendența modernă a familiei Năsturel, iar dl. Ștefan Andreescu m-a sfătuit să nu pun în discuție chestiunea pentru că ar fi lipsit de pietate pentru regretatul istoric. Îmi vine să răspund la aceasta că au trecut aproximativ trei ani de la încetarea sa din viață, iar a examina critic problema descendenței Năsturelilor din secolele XIX-XX nu mi se pare un act de lezmajestate. Nu ar fi nici pe departe prima dată când un nume vechi reapare, iar oamenii se întreabă dacă e vorba de aceeași familie. Situații asemănătoare – nu întru totul, firește – se regăsesc și la familiile Fărcășanu, Rudeanu, Barnoschi și multe altele.

În *Istoria fondării orașului București*, locotenent-colonelul Dimitrie Papazoglu consacră multă atenție familiei Năsturel acordându-i o mare vechime și importanță în istoria orașului, probabil în mare măsură pentru că el însuși era un enoriaș al Bisericii Dobroteasa, ctitorită de această familie. În preajma bisericii, „făcându-și

acolo și acel Năsturel case mari la spatele bisericii, ale cărora ruine au stat până la anul 1855, apoi au dispărut. Locul însă se știe, căci l-am văzut și eu, ca unul ce sunt proprietar și șezător de 50 de ani în această suburbie a Dobrotesei”. Tocmai de aceea mărturia ofițerului pasionat de istoria orașului său mi se pare demnă de luat în seamă, chiar dacă este impregnată de inexactități și de optica romantică a epocii. Întâiul Constantin Năsturel-Herescu, din prima jumătate a veacului XVIII, și-a lăsat ctitoria, Biserica Dobroteasa, „în seama rudelor sale ce ședeau în dosul bisericei și din care au trăit în acele case, până la anul 1840, o femeie ce se zicea că este descendintă din acea nobilă și ilustră familie a Năstureilor”.

Este interesant de observat faptul că în apropierea Bisericii Dobroteasa există o străduță care astăzi poartă numele de „Intrarea Nestorei”. Se află pe cealaltă parte a Dâmboviței în raport cu Biserica Dobroteasa. Figurează în mai vechile ghiduri ale orașului sub numele de „Năsturei”, denotație care aduce aminte firește de familia ctitorilor din veacul XVIII, dar poate și de faptul că aceștia au locuit în această mahala a cărei înfățișare este atât de schimbată azi în raport cu ceea ce era altădată.

Potrivit preotului și istoricului Nicolae M. Popescu care așternea pe hârtie informații comunicate de preotul Vasile Costandinescu (1842 – 1935) de la Biserica Negustori, „Stoica Călugărul Găitănar” ar fi fost „căsătorit cu o nepoată bună a lui Năsturel”, având patru fii: Ștefan Dascăluș, Simion, Vasile – căsătorit cu Paraschiva – și Petre. Simion a avut o fiică, Tomaida, devenită soția preotului Vasile de la Biserica Negustori. Vasile a avut ca fii pe Ion, Zaharia și Petre (în realitate mai mulți, după cum se poate vedea mai jos), acesta din urmă fiind generalul Petre Vasiliu-Năsturel. Potrivit acelorași preoți Nicolae M. Popescu și Vasile Costandinescu, Ecaterina (Tinca), cea de-a treia soție a lui Anton Pann, a fost vară cu Simion Găitănar. Cu adevărat, prenumele „Tomaida” – destul de rar – al fiicei lui Simion Găitănar este același cu cel al mamei lui Anton Pann. Numele real ar fi fost așadar Găitănar, poreclă derivată dintr-o meserie, devenită nume de familie. Să fie vorba de o contaminare între „nasture” și „găitan” și de aici „Găitănar” devenit „Năsturel” ?

O apreciere asemănătoare avea și publicistul și genealogistul Emanoil Hagi-Moscu care poate să fi citit cele scrise de preotul Nicolae M. Popescu, istoric faimos și respectat în epocă, profesor universitar și membru al Academiei Române: „Familia Năsturel de astăzi, alias Vasiliu, scoborâtori din Stoica călugărul Găitănar, trăitor la începutul veacului al XIX-lea, zic că se scobora din familia Herăștilor-Năsturel, stinsă în persoana banului Constantin Năsturel acum un veac”.

Istoricul Paul Cernovodeanu, vechi prieten al lui Petre Ș.Năsturel, a luat și el poziție, într-o notă, față de această chestiune: „În genealogia familiei sale, generalul [Petre Vasiliu-Năsturel] a schițat istoricul acestei ramuri sărăcite care se trăgea din marele ban Constantin Herăscu-Năsturel (m. 3 februarie 1765) și prima sa soție Ancuța Pârșcoveanu. Aceștia au avut un fiu, Serban (m. 1802), desmoștenit

din pricina unor certuri de familie (odată cu recăsătorirea banului cu Smaragda Băleanu) și care la bătrânețe s-a călugărit la mănăstirea Glavacioc sau la Căldărușani luând numele de Macarie monahul. El a avut un singur fiu Stoica (c.1762 – 1830) postelnic, însurat la 14 ianuarie 1797 cu Kiriiaca, fiica lui Gheorghe rachierul și a Niței ot Bucovel. Iar Vasile (1814 – 1869), unul din cei șapte copii ai lor, este tatăl generalului (de unde și numele Vasiliu-Năsturel) [...]. Emanoil Hagi-Mosco [...] se îndoiește, pe nedrept după părerea noastră, de această filiație, fără să aducă nici o dovadă contrară”.

Interesante – dar nu întotdeauna foarte documentate – sunt considerațiile lui Petre Ș. Năsturel însuși cu privire la Năsturelii „de tranziție” genealogică, cei dintre vechii și noii Năstureli. Mergând îndeaproape pe urmele genealogistului familiei, bunicul său, bizantinologul scria că „fiul lui Constantin Năsturel și al Ancuței Pârșcoveanu s-a numit *Șerban*, întocmai ca bunicul său. În urma unui scandal pricinuit de recăsătorirea bătrânului ban, el a părăsit casa părintească. Mai târziu, căindu-se (mai ales că tatăl său îl blestemase), s-a călugărit și a devenit *Macarie monahul*; alegerea acestui nume, care pe grecește înseamnă «fericit», arată – după mine – că numai așa, îmbrăcând rasa, el a găsit alinare și împăcare, după o viață nefericită”. Prenumele „Șerban” poate veni de la tatăl marelui ban, dar putea veni, de asemenea, și de la voievodul Șerban Cantacuzino, din a cărui fiică, Ilinca, căsătorită cu Barbu Urdăreanu, scoborau, pe linie feminină, Năsturelii veacului XVIII. *Missing link*-ul este între acest personaj – cel de-al doilea Șerban Năsturel – și Stoica, din presupusa generație următoare, al cărui prenume nu are însă nicio legătură cu filiația Năsturelilor care până atunci obișnuiseră să reînvie prenumele unor antecesorii. Să repetăm că deocamdată nu se cunoaște niciun document care să ateste filiația Șerban Năsturel – Stoica, ceea ce e de natură să ne pună pe gânduri.

Asupra acestuia din urmă, istoricul nota: „Nu știu de ce fiul acestui Șerban (Macarie) [Năsturel] s-a numit *Stoica*. Poate de la naș sau de la vreo rudă din partea mamei lui. El a avut mai mulți urmași, printre care și pe străbunicul meu, *Vasile*. Acesta din urmă a avut și el câțiva copii; pe unii dintre ei, i-a prins în viață și tatăl meu, de pildă pe Ioan, ajuns și el general (m.1913), căsătorit cu Maria Budișteanu (sora celor trei generali din acel neam), pe Zaharia, pe Chiriac (Chiril), pe Gheorghe, pe Elena (căsătorită cu generalul medic Anghel Ștefănescu), pe Ralița (soția colonelului Petre Otetelișanu, 1852-1917), și, bineînțeles, pe Petre, bunicul meu”.

Mergând pe urmele genealogistului Gheorghe Bezviconi, am căutat mormintele familiei Năsturel de la cimitirul Bellu. Un mormânt impunător se găsește în figura 62, locul 12: împodobit cu blazonul Năsturel, aici se odihnește „General de divizie Petre V. Năsturel, 1854-1920, din vița marelui ban Konstandin Năsturel Fierăscul / Smaranda General P.V.Năsturel, 1867-1937 / Jeanne Năsturel, 1893-1965 / Ecaterina Nicolescu, 1897-1961 [născută Năsturel] / Nicolae A. Nicolescu,

1889-1935 / Ecaterina Tincuța Nicolescu, 1925-1980 / Șerban Năsturel, 1892-1966 / Smaranda Niculescu, 1927-1984 / Ancuța Năsturel, 1895-1986 / Zaharia V.Năsturel, 1848-1905". După cum se vede, numele „Vasilii” a dispărut cu totul, rămânând doar sub forma unei inițiale la cei mai vechi înmormântați aici. Prenumele „Zaharia” – care apare la un frate al generalului Petre Vasiliu-Năsturel – este cu totul neobișnuit pentru onomastica Năstureliilor de la Herăști și pentru cea a familiilor boierești în general.

În figura 66, locul 14, există o cruce impunătoare care străjuiește mormântul lui „Kiriak Vasiliu-Năsturel / Apărător al Independenței 1877-78 / 1843 – 8 februarie 1903". Prenumele lui Chiriak provine desigur de la cel al mamei sale Chiriaca. În același loc a fost înmormântată și Ada Magdalena Năsturel (1899-1991), de care este chiar vorba în scrisoarea nr. 6 de mai jos, soția lui Pârvu Năsturel, frate cu tatăl lui Petre Ș. Năsturel.

Un al treilea mormânt năsturelian, mult mai modest, se găsește în figura 70, locul 29 și cuprinde pe căpitanul Vasile Năsturel (+ 1911, *sic*), Alma Năsturel, C. sau Col. [lecțiune incertă] Năsturel, Maria Năsturel, Virgil Năsturel și Maria Mitulescu. Aflăm dintr-o comunicare a istoricului cine erau aceștia: „Înainte de a mă opri, voi aminti și de un văr de-al doilea al meu, Virgil Năsturel. Ne-am cunoscut prin anii '50, la Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, unde el lucra ca arhitect. Era fiul căpitanului Vasile Năsturel (1868 – 1914, *sic*), al cărui tată, Gheorghe, era unul dintre frații bunicului meu. Bunicul meu i-a ales acestui nepot numele *Virgil*, pentru că i s-a părut a fi totuna cu... *Vârjoghe* ! Mama lui era o nobilă din țările baltice, din câte mi s-a spus, Alma von Lippert. Virgil Năsturel a murit demult, fără urmași”.

Revenind la Chiriaca, generalul Petre Vasiliu-Năsturel îi indică anul morții și astfel am avut norocul să-i găsesc actul de deces în original. Cum în mitrice nu este adesea trecută data morții, ci cea a înmormântării, ne mulțumim cu cea de-a doua: 31 mai 1859. În rubrica din registru „Numele, porecla și meseria mortului sau al moartei și al locului”, se poate citi: „Chiriaca văduva, mahalaoa idim [Staicu]”. În rubrica „Numele orașului sau al satului unde s-a îngropat mortul” este trecut cuvântul „idim”, adică în București, mahalaua Staicu. În rubrica „preotului care a îngropat pe mort” figurează „preot Radu”. Mai întâi se poate observa că nu este scris în registru numele ei de familie, ci doar „**Chiriaca văduva**”. Nu ar fi fost normal să i se etaleze vechiul și prestigiosul nume ? De observat însă că în 1859 trăia încă cel de-al doilea mare ban Constantin Năsturel-Herescu.

În al doilea rând, dacă locuia în mahalaua Dobroteasa, de ce a fost înmormântată la Biserica Staicu și nu la cea de lângă casă? Biserica Staicu sau Bradu – Staicu – diferită de o altă biserică, mai cunoscută, cu un nume asemănător, Bradu – Boteanu, astăzi cunoscută sub numele de Biserica Boteanu – a fost demolată în anii '80. O fotografie a ei poate fi văzută în *Istoria Bucureștilor* a lui N.Iorga. Ea se găsea în apropiere de intersecția Căii Dudești cu străzile Traian și Nerva Traian, în cartierul rău famat numit „Crucea de piatră”. Era chiar biserica unde mergeau femeile de

moravuri ușoare să se roage pentru iertarea păcatelor. Poate că acea doamnă Năsturel de care vorbea Dimitrie Papazoglu în istoria sa, **nu** era identică cu Chiriaca, bunica paternă a generalului Petre Vasiliu-Năsturel, încetată din viață în mai 1859, pe când nepotul său nu avea decât cinci ani.

Pe de altă parte, fie amintită și o coincidență bizară: tot Chiriaca se numea și cea de-a treia soție a marelui boier Ștefan Pârșcoveanu, candidat la tronul Țării Românești în 1774, fratele Ancuței Pârșcoveanu, soția primului mare ban Constantin Năsturel-Herescu, ctitorii de la Bisericile Dobroteasa și Slobozia.

Potrivit generalului P.V. Năsturel, încrengătura rudelor sale paterne mai apropiate este următoarea: „Deși episcop la Troiță, mahalagiu în Staicu și ctitor la Dobrotăsa jupân Stoikița nu se ducea la altă biserică decât la Radu Vodă, fiindcă aici nu era cunoscut și, prin urmare, nu se simțea obligat să dea *rublio* la *miruială* cum apucase în vremuri mai bune, acum era încărcat cu o casă de copii căci a avut, pe cei ce au trăit mai mult:

Nae născut la 1799 mort flăcăiandru.

Ștefan născut la 1800 și mort... are urmași partea bărbătească

Ion „ „ 1802 „ „ 1881 neînsurat.

Trandafira născută la 1805 moartă... a avut numai 2 fete.

Simeon născut 1809 și mort 1856 are urmași care se sting prin fete.

Vasile născut la 1814 și mort 1869 are urmași.

Petre născut la 1816 și mort 1903 are urmași.

Închizând ochii jupân *Stoica* rămase bunica noastră cu copii mici în casă: și anume cu *Vasile* și cu *Petre*. *Unchiu Ion*, care nu s-a însurat cât a trăit, a înțeles să ia locul lui taică-său la sarcina casei și așa noi am deschis ochii pe dumnélui pe care îl socoteam ca pe soțul bunicăi.

Bunica, *Kiriaca*, a încetat din viață la 1859 și a fost înmormântată la biserica Bradului – Staicu lângă zidul ferestrei de la miazăzi a bisericei. Oasele i s-au adus apoi la Belu cu ale lui taica, când a încetat din viață maica mea la 1885”. Nicolae, Ștefan, Ion, Trandafira, Simeon, Vasile și Petre – tot atâtea prenume fără antecedente în genealogia boierilor Năstureli. E curios cum să se fi pierdut total memoria, pentru ca ea să reapară în generația generalului istoric și ulterior. Numele de botez nu sunt în cazul Năsturelilor moderni un indiciu al legăturii lor cu cei vechi, ci exact invers.

Drept urmare a uneia dintre vizitele pe care i le-am făcut acasă la Paris, Petre Ș. Năsturel mi-a trimis un mic arbore genealogic, datat 14 mai 1954, pe care i-l oferise unchiul său Nicolae A. Boicescu. În general conține datele consemnate de generalul Petre Vasiliu-Năsturel în ultima parte a studiului său, neaducând elemente în plus. Întâiul mare ban Constantin Năsturel-Herescu a fost căsătorit de două ori: prima oară cu Ancuța Pârșcoveanu și a doua oară cu Smaranda, al cărei nume de familie, Băleanu, este pus sub semnul întrebării. Din primul mariaj s-a născut Șerban (1720

– 1798, *sic*), călugărit sub numele de Macarie, a cărei soție nu este cunoscută. Din cea de-a doua căsătorie, marele ban a avut un fiu, Radu, căsătorit cu Anița Filipescu, părinții celui de-al doilea mare ban de mai târziu, Constantin Năsturel-Herescu.

Șerban a avut un fiu, Stoica (1756-1828), postelnic, căsătorit în 1796 cu Chiriaca ot Bucovel (+1859), Bucovel fiind un sat în județul Prahova unde posedau o vie. Potrivit lui Petre Ș. Năsturel, sărăcirea ramurii lui Stoica a fost cauzată de faptul că Șerban Năsturel ar fi fost blestemat de tatăl său, pentru că nu a acceptat recăsătoria acestuia.

Potrivit spiței genealogice a lui Nicolae A. Boicescu, Stoica a avut următorii copii, aceiași cu cei consemnați de socrul său, generalul istoric P.V. Năsturel, dar cu câteva completări: Nicolae (1798-1810), Ștefan (1800-1885), proprietarul casei din Crucea de piatră, pe care a răscumpărat-o generalul P.V. Năsturel, Ion (1802-1883), Trandafira (1805-1856) – soția unui Radu-, Simion (1808-1858), Vasile (1814-1869, înmormântat la cimitirul Bellu) și Petre (1816-1903). Vasile s-a căsătorit în 18 ianuarie 1839 cu Paraschiva (1820-1885, înmormântată în același cimitir), care era poate albaneză, în orice caz refugiată din Balcani. Vasile și Paraschiva au avut, la rândul lor, următorii copii: Gheorghe (1841-1882), căsătorit cu Cecilia, al cărei nume de familie nu era cunoscut; Chiril, căsătorit cu Ana Crăiniceanu, fără urmași; Ion (1845-1913), general, căsătorit cu Maria Budișteanu; Zaharia (1848-1903); Raluca (1852-1907), devenită soția colonelului Petre Otetelișanu; și Petre (I.IV.1854 st.v. – 4 (?) VIII.1920), general de divizie, căsătorit în 1892 cu Smaranda Eliad (1867-1937). Dintre aceștia, Gheorghe a avut doi copii, Ion (1866-1914), colonel, găsit mort în cortul lui în timpul unor manevre și Vasile (1868-1914), căpitan, de care a fost vorba mai sus. Generalul Iancu Năsturel a avut o fiică, Paulina (n. 1874), cu studii la Conservatorul din Viena, unde și-a găsit și soțul, pe arhitectul austriac Henri Susskind, stabilit prin căsătorie la București. Paulina și soțul ei au avut două fiice, Henrieta și Marieta, căsătorite, dar fără urmași.

Din mariajul Ralucăi Năsturel cu colonelul Petre Otetelișanu s-a născut un fiu, botezat tot Petre, devenit inginer, care a fost căsătorit de trei ori: prima dată cu Ioana Mavrocordat, a doua oară tot cu o domnișoară Otetelișanu și a treia oară cu Marcela Sâmboteanu, fiica unui general Sâmboteanu. Din prima căsătorie s-au născut doi fii, Vlad, stabilit la Offenbach, în Germania și Nicolae, necăsătorit. Vlad Otetelișanu a fost căsătorit de trei ori, ca și tatăl său, cea de-a doua sa soție fiind fiica cunoscutului general Ilie Ștefleă, fost șef al Marelui Stat Major.

O digresiune despre familia Eliad, cea a bunicii paterne a istoricului româno-parizian: ea trebuie distinsă de cea a lui Ion Heliade Rădulescu și de cea care, pentru a-și marca obârșia autohtonă, s-a numit Eliad (sau Iliad) Românul. Din această din urmă familie provenea, pe linie feminină, arhitectul Radu Dudescu, una dintre figurile de marcă ale arhitecturii românești din prima jumătate a secolului XX. Potrivit lui

Petre Ș. Năsturel și vărului său din Germania, Alexandru (zis Primo) Eliad, familia Eliad de pe strada Mircea Vodă ar fi făcut donații importante la Biserica Udricani, aflată în imediata apropiere. Am vizitat de curând biserica pentru a încerca să găsim aici urme ale familiei Eliad, dar din păcate nu am găsit nimic. Numele Bisericii Udricani nu are nimic de-a face – mai este oare nevoie să o repetăm ? – cu boierul cărturar Udriște Năsturel și cu numele străzii Udriște, ci cu cel al unui boier care a ctitorit-o în veacul XVIII, clucerul Udrican. Constantin C. Giurescu în a sa *Istorie a Bucureștilor* lega numele acestei biserici de cel al orașului Adrianopol = Odrii sau Udrii, dar mult mai probabilă pare etimologia care făcea referință la ctitor.

Șerban Năsturel, tatăl istoricului, era de profesie chimist, dar a cochetat și cu literele traducând în franceză *Istoria Imperiului Otoman* de N. Iorga. Din căsătoria cu Jeanne Baumann, alsaciană stabilită la Paris, s-au născut doi fii, Petre (pe numele său întreg Petre – Radu – Șerban, zis Pierrot) (n.1.IV.1923 Paris) și Ion – Șerban (zis Jeannot) (n. 6.I.1928 Paris). Istoricul s-a căsătorit în 1958 cu Tamara – Sanda Popovici (11.XII.1930 Cernăuți – 2008 Malakoff), sculptoriță, având un fiu, Radu (pe numele său complet Radu – Andrei-Șerban) (n.16.IV.1959 București), pictor. Acesta din urmă a avut, dintr-o relație neoficializată cu Sylvie Fanchon, și ea pictoriță, o fiică, Lea (pe numele ei întreg Lea – Clelia-Nadia) (n.24.VIII.1987 Paris), recunoscută de tatăl său.

Fratele istoricului, Jeannot Năsturel, care locuiește la Chaville, lângă Paris, a fost funcționar la o întreprindere siderurgică. Integrat pe deplin în societatea franceză, s-a căsătorit în 1952 cu Raymonde Pommier, având o fiică, Marie – Elisabeth (n.26. III.1954 Paris), licențiată în istorie. Aceasta din urmă s-a căsătorit cu Jean Perrot, având doi fii, Alexis (n.1982) și Romain.

Revenind la generația părinților lui Petre Ș. Năsturel, o soră a tatălui istoricului, Smaranda, a avut din căsătoria – încheiată în 1928 – cu Nicolae Alex. A. Boicescu din Buicești, o fiică, Păuna, căsătorită Rachmut (având o fiică, Irina, căsătorită la rândul ei și cu urmași) și un fiu, Diicu, redactor la Editura Academiei Române, căsătorit cu o doctoriță de origine rusă și având un băiat.

Ancuța, o altă soră a tatălui istoricului, rămasă necăsătorită, a fost chiar nașa acestuia.

În rândul copiilor generalului mai trebuie menționată Ecaterina, căsătorită cu Nicolae Nicolescu și Pârvu, inginer, căsătorit cu Ada Wagstahl, fără copii. Ecaterina și Nicolae Nicolescu au avut doi copii – pe care i-am amintit mai sus descriind mormintele Năsturelilor de la cimitirul Bellu -, Tincuța, căsătorită Călin și Smaranda, căsătorită cu Vasile Niculescu (amândouă au copii).

Istoricul Petre Ș. Năsturel mi-a vorbit și de o altă ramură a familiei, cu numele de „Stoica”, din care existau Petre Stoica – persoană evident diferită de poetul cu acest nume – și fiul său Mihai Stoica, medic la Râmnicu Vâlcea.

În ceea ce privește prenumele „Șerban”, care apare și la Petre Ș. Năsturel și la tatăl său și la fratele său și la fiul său, explicația pe care o dădea istoricul era că provenea de la fiul întâiului mare ban Constantin Năsturel-Herescu. E adevărat că el – și prezumatul său fiu Stoica – fac legătura dintre Năsturelii vechi și cei moderni, dar personajul e destul de lipsit de relief. Mai degrabă cred că bunicul și tatăl bizantinologului, ca și acesta însuși au avut în minte – în mod nemărturisit – descendența pe linie feminină a Năsturelilor din veacul XVIII din Șerban Vodă Cantacuzino.

În căutarea urmelor vechii familii Năsturel în București, am vizitat din nou bisericile ctitorite sau refăcute de ea. Biserica Sf. Vineri, un reper major în geografia simbolică a orașului, a căzut pradă furiei demolatoare a regimului de dinainte de Decembrie 89. Istoricul și genealogistul Dan Pleșia îmi spunea cândva că lângă biserică s-au aflat casele Năsturelilor pe care le văzuse. Poate că eu însumi le-am zărit, transformate, în anii 70 și la începutul deceniului următor, dar nu eram conștient de aceasta. În orice caz îmi amintesc de mormântul Năsturelilor din biserică ce avea să fie dus în pridvorul bisericii conacului lui Udriște Năsturel de la Herăști (jud. Giurgiu), de a cărei restaurare se ocupa spre sfârșitul anilor 80 o bună cunoaștință, arhitectul profesor Sandu Miclescu, fiul unui alt arhitect remarcabil, Paul Emil Miclescu.

Am revăzut bisericile Slobozia, Dobroteasa și Cărmidarii de Jos, acestea două din urmă având o arhitectură cu totul diferită față de cea pe care le-o dăduseră în veacul XVIII, Constantin Năsturel-Herescu și soția sa Ancuța născută Pârșcoveanu. Ca urmare a unei restaurări, biserica Slobozia – aflată la întretăierea Bulevardului Dimitrie Cantemir cu Bulevardul Mărășești – și-a regăsit farmecul vechiului București. Bisericile Dobroteasa și Cărmidarii de Jos au primit aspectul monumental al orașului din perioada domniilor lui Carol I și Ferdinand, dar sunt astăzi împrejmuite de blocuri care le dăunează mult ca percepție vizuală. În legătură cu Biserica Cărmidarii de Jos, dețin o mărturie scrisă a lui Petre Ș. Năsturel: „Am fost o singură dată acolo, în tinerețe. Știam de vechea bis. de lemn, ctit. a Năsturelilor (nu a Năstureșilor: bunicul meu folosește acel plural Năsturelii; tata la fel iar eu după ei). Nu știam că Belizarie și-a plimbat penelul pe pereții ei. De Eracle Nicoleanu nu știam, dar spui că soția acestuia era urmașă de-a lui Ghika Barbă-Roșie. De la tata știu că Barbă-Roșie era înrudit cu Năsturelii: cu vistierul și banul Const.N. din veacul al XVIII ? cu Generalul Const.N. de la Sf. Vineri ? [Adăugat pe marginea paginii, ca notă cu asterisc: Să se fi moștenit pe această cale vreun drept de ctitor ? sau așa a fost, din întâmplare ?]”.

Cu adevărat, cel de-al doilea mare ban Constantin Năsturel-Herescu a avut o soră, Ecaterina, căsătorită cu Alexandru Ghika (sau Ghica) zis Barbă-Roșie. Fiul lor, Nicolae, a avut, la rândul său, un fiu, Scarlat, care la rândul său a odrăslit un fecior,

Nicolae, ce a avut două fete: Alice, devenită soția medicului Constantin Andronescu, frate cu Smaranda Gheorghiu, mai cunoscută ca scriitoare sub numele de „Maica Smara”, și Maria, căsătorită cu generalul Eracle Nicolescu, prefect al Poliției Capitalei. Maria Nicolescu născută Ghika este zugrăvită în biserică, în calitate de descendentă a vechilor ctitori.

Scrisorile lui Petre Ș. Năsturel, selectate de mine pentru această publicare, se întind între anii 1999-2009, privesc așadar ultima parte a vieții savantului. Este, cred, prima dată când epistole ale bizantinologului româno-parizian văd lumina tiparului. Ele își găsesc locul în anuarul Muzeului Municipiului București pentru că istoricul s-a simțit legat de această instituție, unde a și lucrat – pentru scurtă vreme, ce-i drept – între 1957-1959, ca șef al secției de istorie medievală, adus fiind de directorul de atunci, fostul său profesor de la Școala de Arhivistică, I. Ionașcu. Chestiunile pe care le atinge în această corespondență privesc întrebările genealogice pe care i le punea învățăcelul de la București, dornic să cunoască filiații și etimologii bizantine și neogrecești. Cunoșcător al limbilor greacă medie și neogreacă, Petre Ș. Năsturel era în măsură să dea explicații pertinente și în același timp surprinzătoare, pline de trimiteri inedite. Ceea ce îi caracterizează atât opera cât și corespondența este plăcerea asociațiilor, tinzând uneori chiar spre fantezie. Necăntonat în rigoarea uneori plicticoasă a disciplinei filologice, din care se revendica din punct de vedere profesional, Petre Ș. Năsturel mi se pare fascinant în corespondența sa în care s-a risipit vreme de ani și ani de zile. Oferea cu generozitate puncte de vedere, informații și sugestii de lucrări viitoare, exprimând interes pentru lucrările destinatarului epistolelor.

Nu am pregetat să-i pun maestrului de-a lungul anilor o sumedenie de întrebări. Am corespondat despre familiile Ipcar – rudele materne ale lui Eugen Ionescu pe care le cunoscuse în copilărie în Franța –, Filodor, Nottara, Hepites, Cantacuzino, Cuza și multe altele neputând niciodată subiectele. Erudiția și memoria lui Petre Ș. Năsturel erau prodigioase și ceea ce îmi reproșez, poate, este că nu am beneficiat suficient de ele.

În ciuda numeroaselor probleme de sănătate ale sale și ale soției sale, a paraliziei suferite de soție și apoi de decesul ei, în 2008, istoricul a continuat să corespundă cu prietenii și studenții săi, aproape fără scăderi de intensitate. Datorită surdității accentuate, scrisul epistolar constituia pentru el o obișnuință și o plăcere.

În probabil ultima scrisoare adresată mie, există un *post-scriptum* care conține câteva cuvinte foarte mișcătoare în perspectiva încetării sale din viață, un an și ceva mai târziu. „Scriu din ce în ce mai mărunțel și neciteț. Nu pot altfel. Însă de mai multă vreme epistolograful ce eram și-a încheiat oarecum isprăvile !”

De precizat că notele infrapaginale ale scrisorilor de mai jos au fost redactate

de Mihai Sorin Rădulescu. Câteva dintre ele, marcate cu ghilimele și care nu conțin referințe bibliografice sau explicații, aparțin lui Petre Ș.Năsturel.

SCRISORI

1.8 octombrie 1999, Malakoff (suburbie a Parisului). Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de familia Ipcar din Franța, legată de genealogia maternă a lui Eugen Ionescu, subiect care l-a preocupat pe destinatarul epistolei.

„Mal., 8.X.99

Dragă Miky,

Încă puțintică răbdare și scrisorile noastre vor purta milesimul 2000 ! Nu pt.asta scriu, ci pt. a-ți confirma primirea scris.Dumitale din 29 sept. însoțită de bogatul art.despre E.Ionescu din Adevărul lit. și art. (14 sept.).

Ai făcut f.bine că ai folosit unele știri ce ți le dădusem; tot așa văd că legătura informativă ce se înnodase între răposata mea prietenă de copilărie Sora Christiane Ipcar și Matala, a fost și ea rodnică. Ți-aș mai da unele știri ce poate le-ai lăsat la o parte, poate nu m-am gândit la vremea aia să ți le spun. Marie Ipcar e o catolică f.credincioasă (crescută de maici ? nu știu, dar se prea poate). Zilnic se ducea la liturghie. Tatăl ei – Monsieur Bouet – pe care îl țin f.bine minte – se împotriva căsătoriei fiicei sale cu un necreștin, Ulysse atunci s-a botezat iar bătrânul nu s-a mai ridicat împotriva căsătoriei. Din câte țin minte, Ulysse s-a botezat – și apoi s-a cununat – cu Marie la église St.Pierre de Montmartre de lângă Sacré Coeur. Botezul, desigur în preajma căsătoriei civile care – după obiceiul vremii – trebuie să fi fost urmat de slujba la biserică (tot acolo în aceeași zi, cu siguranță). Poate – spun poate – acel botez i-a insuflat lui Ulysse credința creștină. Totuși bietul om țin minte cum la Séez în timpul războiului era ispitit să se sinucidă. Sărăcie, mulți copii – soția îi turna plozi mereu – și parcă frica să nu se afle de germani și uneltele lor că el era de neam evreiesc. Dar nu s-a știut și el a scăpat liniștit. Tatăl meu l-a împiedicat atunci să se omoare. Dar mai văd scena când voia să se arunce pe geam (de la etajul...I !): era scos din fire și urla.

Din câte știu la sfârșitul vieții, Ulysse nu mai locuia cu nevastă-sa. El era undeva la Paris sau în vecinătate (vezi că e îngropat la Bagneux). Ea a murit când eram refugiat – deci după 70 – la Séez unde e îngropată.

Încă ceva: Ulysse, prin 41 sau 1942 (când mi-am petrecut o vacanță la ei) mi-a spus o dată că venind cândva la Séez un preot unit român, el a luat parte la slujba românească (într-o capelă a catedralei din Séez) dându-i răspunsurile pe românește: Doamne miluiește, dă Doamne, etc....

Și încă ceva: îmi revine că citind cândva (înainte de a te cunoaște) nu știu ce carte din Vechiul Testament, am aflat acolo un „cetățean” Ipcar. Deci numele trebuie să fie evreiesc, biblic. Știu că există dicționare biblice: trebuie să găsești unul desvoltat (englezește, franț., nemț.) la Acad. sau la Fac.de Teol. și îl vei descoperi pe acel purtător al numelui. Țin minte că i-am spus cândva lui Soeur Christiane, care habar nu avea ! (De când ea a murit, nu mai am legături cu frații și sora ei, din tembelismul lor și al meu). Vezi că poate la art.despre Rodica Ionescu, născ.Burileanu ai putea strecura o notă suplimentară trimitând la art.proaspăt apărut.

De rubedenia aia cu Văcăneștii nu știam (poate mi-ai spus, dar am uitat). Sandra de Hillerin desigur că nu se mândrește la fel ca de... „tanti Elena Văcărescu” !

Așadar, precum vezi, m-am bucurat de concretizarea cercetărilor dumitale despre E.Ionescu. Și te felicit.

Mă-ntrebi de recenziile mele: sunt undeva în hârtiile mele, tot la starea de ciornă. Trebuie să

le pun la punct și să le dau la <<Dorul>>. Ca și art.nostru despre Anton Bibescu. [...o frază cu câteva cuvinte nedescifrate]

Îmi amintești de Ramadan. Parcă ți-am mai scris că să-l scrii cu materialele ce le ai + datele de la mine; eu nu mi-am păstrat nimic.

Păcat că nu ai ajuns la Congresul SEE. Unii șoptesc că Inst.Iorga a boicotat Congresul. Paul Cernov. f.discret mi-a spus că pe el nu-l interesa... Ciudat căci el e f."roditor" ca istoric. Comunic.meă știu că T.Teoteoi a citit-o. Trebuie să scriu notele ca să fie bună de tipar fie în problematicele Acte ale Congresului, fie în Rev.des Et.S.e.e. Nu țin minte dacă ți-am trimis ori nu un ex.fotocopiă. Dacă nu, spune-mi, te rog, și-ți trimit.

DI Redont a telefonat când s-a întors din țară, vorbind cu soția mea. Apoi a mai spus că „săptămâna viitoare mă va vedea la Paris ca să-mi predea scrisori și cărți,. Dar acea „săptămână viitoare,, se încheie mâine. O să-l mai sun la telefon, căci lipseau atunci de-acasă iar când m-am întors și l-am chemat, lipsea el de-acasă. Îți mulțumesc pt.ajutorul ce i l-ai dat. Era destul de mulțumit, spunea Tamara, de călătoria sa, deși recunoștea că a fost prea scurtă.

Măine dim. Tamara va pleca la Angers la Nelly Comorovski pt.vreo 10 zile iar eu după-masă oi merge la Casa Rom. (r.Ribéra) la o întrunire de comun.și amintiri despre Antonia Constantinescu. Păcat de ea că s-a prăpădit, dar bine că a scăpat de chinurile cancerului. „Îmi pare rău că mor” se zice că a spus la sfârșit. Dumnezeu să o țină cu dreptii !

55 000 de lei manualul de istorie la care ai lucrat ! Nemaipomenit... Câți bani le trebuie părinților de elevi ca să-i țină la școală.

Luni voi adăuga acestei scris.articolașul meu din Dorul despre...croitorul lui Ctin Mavrocordat, un armean... Luni de zile nu am mai dat nimic lui Romașcanu...

Mata ce mai pregătești ? Spui că ți-a apărut ceva despre Radu Gyr: desigur că numele este o poreclă ? Sau din Giroveanu ? sau mâna porcii la jir când adormea ?!

Te las, bucuros că mi-ai dat alt semn de viață. Ce-ți mai fac Părinții ? De la mine toate cele cuvenite Dumnealor.

Te-mbrățișez

P.N.

[Semnul diezului] Nu mi-ai spus nimic despre fotocopia din Duby ! Dacă nu ai primit-o, îți scot alta”.

1.30 ianuarie 2000, **Malakoff**. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care e vorba de proiectul unui articol în colaborare – din păcate nerealizat – despre diplomatul și scriitorul Anton Bibescu.

„Mal.30.1.00

Dragă Miky,

Mulțam pt.urările Dumitale, sosite de pe valea Neckarului – ce frumos trebuie să fie acolo ! – alaltăieri (scris.Matale din 23). Mă miram de îndelungata Dumitale tăcere, căci de Sf.Mihai – în ajun ? a 2-a zi ? – știu că urări ți-am trimis; ca și, pe la sfârșitul lui ghenarie, urări de sărbători însoțite cu art. meu Brăila – Proilavon. Mă gândeam că ori ești bolnav, ori supărat foc din pricina Bibescuului ! Bine au făcut părinții Matale că te-au înștiințat că plicul a sosit la București pt.a se înmiresma pe str.Levănțicăi. Mă bucur că ai o bursă, măcar de o lună – altă dată să fie mai multă ! –și, cum te știu, sunt sigur că nu-ți irosești vremea nici nu stai acolo fără roade științifice.

Fotocopia vol.Aromânii o aveam, chiar de la Matale (de la parcă ultima mea călătorie în țară). Dar mai bine 2 ex. decât unul ! Îți mulțumesc.

Antonie din Bibești ? Nu l-am uitat bietul de el și bieții de noi. Alaltăieri fuserăm la Dna Pineau, dar era lume destul de multă; și noi cu Dl Năstase (care e la noi de la 5 dec.). Deci iarăși am amânat neputând sta de vorbă liniștiți... Ea lipsește des din Paris (*recte* din Ville d'Avray) căci soțul s-a pensionat. Atunci ei umblă prin Franța și Spania, ca să nu mai spun de șederile ei de 10 zile, 2 săptăm. Lângă bătrânii ei !

Am regăsit faire-part-ul căsătoriei lui Guran. Ți-l alătur, căci nu am nevoie în arhiva mea: va sta mai bine în a Dumitale. Îl rătăcisem din capul locului (că voiam încă de-atunci să ți-l dau) ! Acuma mi-a ieșit înaintea.

Tot așa trebuie să fotocopiez o pagină din biografia lui Balzac căci acolo am dat de un pictor rus Dl. Ramazanov. Rudă să fie cu neamul ce-l știm ? N-o fi fiind cumva o ramură basarabească ? În notă să-l treci dacă vei socoti că „face”. Oricum e dovada că și la ruși numele a existat. Nu e de mirare ținându-se seama de nenumăratele popoare musulmane înghițite de țării Sfintei „Rosii” ce o închin zi de zi lădului și slujitorilor lui.

Lucrul meu nu prea înaintează. Romașcanu mi-a trimis articolele mele din «Dorul» într-un volum de corecturi. În frunte acel *interview* ce mi-l luai și care a apărut atunci în «Dorul». Ca și art. lui Spinei despre mine. Cred că tot ești de acord ? Ca și pt. frumoasa fotografie ce mi-ai scos-o în mijlocul comorilor mele ? De asemeni lucrez la reeditarea «operelor» mele la Brăila. Cu alte cuvinte îmi zidesc un «mausoleu tipografic» !

Dl Năstase însă împarte cu mine biroul meu (acolo și doarme) iar programul lui nu se împacă ușor cu al meu ! Arată f.bine și citește toată ziua – toată e un fel de a spune – lucrări și reviste românești adunate de mine în anii din urmă. Sunt uluit că nu le cunoaște din țară... Acolo el se duce mai des și mai îndelung decât mine...

Așadar anul 2000 îl va vedea Bibescu redivivus ! Sănătatea mea în cele de față e mai bună: dar a Tamarei mă îngrijorează: două viroze luna asta.

Dl Ionel Căndea mi-a scris că ai ținut conferințe la Brăila. I-am răspuns că te cunosc și te prețuiesc f.mult. Cred că nu te îndoiești ?

Cele cuvenite Părinților Dumitale când vei vorbi cu Dumnealor.

Te-mbrățișează

P.N.

[Pe prima pagină a scrisorii a adăugat:]

Măine seară și din nou luni 7 fevr. la Radio Buc. (emisiunea Rom.literară) la 9 seara vorbesc despre Prof.Turdeanu. Aseară i-am telefonat la casa de bătrâni. S-a bucurat. Dar stă la pat sau în fotoliu cu roțile... Vorbește nițel anevoios, dar se vede că și-a păstrat mințile întregi”.

1.25 martie 2000, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de pregătirea apariției culegerii de articole Spicuri istorice, la Editura revistei „Dorul” din Danemarca

„Mal.25 <<Blagoveștenie>>

Buna Vestire, 2000

Dragă Miky,

Nu e obiceiul meu să răspund cu întârziere. Ei bine de data asta îți aștern câteva rânduri pe marginea scrisorii Matala <<îmbujorate>>, cea din 28 februarie (primită pe 13 ale lunii închinată zeului Războiului !). Ai să mă ierți, desigur aflând că tocmai pe atunci am avut niște amețeli și numaidecât după ele, șpaltul al II-lea al cărții ce o va scoate Dl Romașcanu din <<adunătura>> (zic eu) a articolelor mele din Dorul, înfățișate de avântul Dl.V.Spinei și de Dl Miky Rădulescu. Șpaltul e încă aici că-l mai piepten pe ici pe colo, tunzând câte un fir sau scurtându-l pe altul, ca să mai adaog după aceea niște add.

et corr., adică unele prăjiturile gustoase în care, ca să spun așa, se vede că arta mea culinară își mai face și autocritica (!), dar că mai dă la iveală câte o noutate.

Că ai scris cu roșu nu m-a supărat defel. Nu scriu și eu câteodată cu astfel de pastă ? Așadar să mă aplec asupra a ceea ce mi-ai spus acum aproape o lună de zile.

E bine că fotocopia din Morávcsik ai primit-o și comparat-o. Că pe Stănescu și pe Frances i-au trecut, nu e rău și nu-mi face umbră mie. Că sunt uitat de unul ori de altul din bizantinologi [câteva cuvinte nedescifrate] eu visasem să fiu bizantinist, dar viața (și curiozitățile mele) a hotărât cam altfel și am ajuns un soi (bun ?) de balcanolog, incluzându-mi și cercetările despre noi. De fapt cele românești sunt osia în jurul căreia m-am învățat toată viața (ca o p... într-o izmană).

Mai am de căutat pt.Romașcanu unele ilustrații. Află în treacăt că la interviewul ce mi-l luași, am îndreptat numele plantei co o mâncau gândacii de Colorado: într-o floră internațională în 10 vol. (mai multe poate) am găsit numele botanic: Solanum dulcamara^x. Deci după atâția ani ținerea mea de minte alunecase puțințel de la linia oablă. Mi-ai spus cândva că art. îl vei retipări, la Brăila parcă: atunci vezi dacă mai ai timp de îndreptare^{xx}. Dacă nu, pagubă în...cartofi (!). Venind vorba deși am înlocuit-o, nu-ți spun ce ciuperci bune mi-a gătit Tamara acum 2 zile.

Îți mulțumesc pt.lămuririle despre manualele școlare, ca și despre acel domn (fost tov.poate ?) Marga.

În scris. Îmi vorbești de Psychanodia, apărută la Klincksieck. O să trec să întreb zilele viitoare. Demult nu am fost pe la Sorbona. Pe soții Șismanian îi cunosc; mai bine zis i-am cunoscut f.demult. Sunt din ciracii Dlui Poghirc. Să văd așadar ce s-a ales din extrasele Dumitale.

F.interesant art.Matale (ca totdeauna dealtfel) despre Cilibidache. Adaog că este un diminutiv grec al cuv.turc celebi (o știi dealtfel). La început celebi era fiul sultanului. Apoi s-a mai prostiț și ăla ! Vezi la noi jupân de unde a ieșit !... Sau Madam cutare. Eram departe de a-l bănuî aromân pe Cilibidache. Bravo, Miky !

Încolo, ce mai lucrezi ? Eu, aproape numai la volumul ăla pt.Danemarca. Titlul nu ți l-am dat, cred: Înșiruii istorice (Spiciuri nu puteam, că și P.Cernov. a spus așa culegerii sale și apoi mie îmi place să dau ceva nou). Sunt sigur că nimeni nu s-a gândit nicăieri să-i intituleze așa o carte ! Veșnic numulțumit, mă gândesc de câteva zile că poate ar fi fost mai bine Înșiruii de istorie. Tamara mi-a spus că să mă potolesc și că să nu mai schimb nimica. Ca un soț bun m-am arătat și mă arăt ascultător. Așa să faci și Matale, Miky, după ce ți se vor scoate pirostriile.

La capitolul „Sănătății,,, ce se mai aude prin str.Levânticăi ? Pt.vacanța de vară, la ce vă gândiți, Părinții și fiul ?

Veste mare îmi aduce Tamara: la radio s-a spus că sute și sute de polițiști în România au prins traficanți de drog și „pești” (fără solzi). Dea domnul să-i mai prindă și pe ălalți, că desigur or fi scăpat destui. Inchisoare pe viață le-aș da, deoarece pedeapsa cu capul s-a desființat. Ai să vezi, câteva luni lui cutare, un an-doi altuia; și cam asta va fi prețul ! Altfel țiganii se vor strânge în jurul Iliescului.

Am să te las. Cred că după pilda Papei pot să-ți cer iertare că am zăbovit cu răspunsul și că dezlegare deplină îmi va aduce epistola Dumitale de data viitoare.

Încă o vorbă: despre Anton Bibescu. Vreau să scăpăm de el cum scap eu de cartea aia. La prietenii noștri Pineau e tragedie: părinții ei s-au mutat la fată și ginere, iar mama lui a avut un accident în Alpi și el trebuie să meargă să o aducă cu mașina sa la Paris înapoi. Vai de capul lor al fiecăruia. Peste 10 zile Tamara nici nu a putut vorbi măcar o clipă cu ea la telefon: ieri abia prietena noastră a izbutit să-i telefoneze...

Rămas bun, spor la treabă, primăvara cu optimism și cu Dumnezeu înainte !

Toate cele cuvenite Părinților, te rog.

Te-mbrățișez și aștept altă scrisoare...rumenă !

P.N.”

1.8 aprilie 2000, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care sunt amintite unele publicații ale destinatarului, printre care vol. Genealogia românească. Istoric și bibliografie, publicat la Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, în anul 2000.

„Mal., 8.4.00

[00] Nu înseamnă...W.C., ca în Grecia !

Dragă Miky,

Mulțam frumos pt.scris.Matale din 2 aprilie prin care mă heretisești de 77 de ani și de asemeni pt.fotocopia celui interviu ce ți s-a luat despre Știința de a surprinde nuanțele. Dar mai întâi văd că, având intuiția, împărțită însă, că ar fi ziua Tatălui Matale dar nu mai știam dacă de 1 apr.sau de Sf.Petru, am greșit în ultima mea scris. netrimțându-i urări Dlui Rădulescu. O fac retroactiv. La mulți ani ! Să vă trăiască Dumitale și Mamei Matale și Dv. să-i trăiți, cu toții sănătoși, vioioși și gata de călătorii ca în fiecare an. Unde veți merge anul ăsta ?

Veți găsi alăturat faire-part-ul morții Jacquelinei Bodergat. Dar mi s-a trimis cu întârziere, primindu-l după câteva zile (fratele meu aflate în prima zi). Uimirea mea însă că familia Năsturel e trecută acolo: amestecată cu rudele lor de sânge și, e drept, cu familiile de prieteni ai lor. O redactare stângace ce ar da de înțeles că suntem, sau putem fi, rude !!! E drept, toți oamenii suntem frați ca urmași din rădăcina lui Adam. Deci cum s-ar zice sunt frate și cu tatăl meu, cu mama mea, cu fiul meu și cu nevastă-mea, între mulți alții. Frate cu Stalin, cu Hitler, cu Maotsedung și cu portarul blocului. Frate și cu Matale, desigur. Ai să-ți scoți peri albi lămurind asemenea întortochieri genealogice.

Ți-am citit deci cuvintele, adunate de acești doi stânc(i) și mi-au plăcut. Lasă ispita („tentația, cum spui Matale) de la [cuv.nedescifrat] culturilor pt. [cuv.nedescifrat] mai grele. Țin-te de meserie și vei ajunge departe. Până atunci de multe ori se vor înnoi scaunele academice, ca să primești atunci unul, fără primejdia de a ți se ocupe fundul de la bermevici.

Mă-ntrebi de carte: am împodobit interviul ce mi l-ai publicat în Dorul cu fotografia aia făcută la mine în birou, cerând să se scrie „fotogr.M.S.Răd.” Aștept acum a 3-a corectură (și cu adaosurile: adică add.et corr.), în pagini, ca să pregătesc indicele. Dar ce mă voi face cu numai 5 ex. ?! Copii fotografice o să încerc a scoate câteva. Din restul de ex. (tiraj de 80 !) (așa zice Rom.) nu mă văd cumpărând vreunul... Carte-fantomă ! ca să prind și eu gustul de-a mă „fantomiza,, într-o bună zi din viitorul ce mă paște și pe mine la cotitură.

Cu Șismanianii nu te-am uitat dar nu am ieșit din casă decât în cartier la mine, fiind prea prins cu acele corecturi și cu add.et corr. ce se culeg acum la sfârșitul volumului. L-o fi primit ieri sau alaltăieri Dul Romașcanu ca și fotocopiile. Nu le văd din nou pe biroul meu înainte de o săptăm.-zece zile. Deci dacă nu se-ntâmplă ceva neprevăzut, oi ajunge la Klincksieck săptămâna aceasta. Desigur, aş putea să-i caut în anuarul de telef. Dar aud așa de greu, încât din ce în ce mai rar folosesc această drăcie.

M-am bucurat aflând că Brăila ți-a scos acel volum. Darea în vileag („lansarea” ca la o minge de fut...bol sau la trimiterea unei rachete înspre stele) și la Brăila și la Buc.după aceea. Măi, felicitări pt.rodnicie ! Volumul desigur mi-l va trimite Ionel Căndea. Amintește-i totuși, te rog, și nu te apuca să mi-l trimiți din buzunarul Matale.

Sunt îngrozit că poșta vi s-a mai scumpit. 10.050 lei pe o scris. ce am primit-o. Prietenca care a scris-o îmi face urări (abia pe 3 apr.) și le adaugă și urări de Paști, spunând că nimeni nu va mai putea să scrie... Mai tare decât tot ce născocise Securitatea pt. a cumva schimbul de vești E – W ! iar pe atunci publicațiile mai umblau din țară către altele... Măcar din dorință de propagandă...

Încolo, ce mai lucrezi ? Eu mare lucru nu fac. S-a cam tocit bor-mașina mea de găurit cerul !!! Totuși mă îndeletnicesc cu o nouă pecete din argint aurit ce s-a găsit la Sf.Munte. E singura rămasă

agățată de un document rom. de la Ieremia Movilă. Și ce stemă, Miky ! Vreau să scot ceva. În țară ? la Dorul ? la Dorul, ar apărea după o lună (în mai de pildă), dar cine va afla și va folosi cercetarea ?

De acel compact-disc „Buc.2000” încă nu auzisem. Radu are de gând să meargă la bunică-sa în august. Poate o să-l găsească.

Esti un martor al istoriei ! Da, Miky, ai dreptate. Și eu care ani de zile urcam dealul de la Mihai Vodă și care am apucat Muzeul Simu, biserica Brezoianu, Palatul Sturdza din Piața Victoriei și câte și câte altele... Și oamenii !

Stahl bătrânul, Henri St.I-ul, bunicul prietenului Stahl al III-lea (H.H.St.) a tipărit pe vremuri o cârtică Bucureștii ce se duc. Azi se poate tipări Bucureștii ce s-au dus. Dealtfel cartea lui Stahl I-ul (o aveam altădată, la Buc.însă) ar trebui retipărită. Vezi, vorbește cu nepotul. Imbogățită cu note și alte fotografii. E un izvor acea carte.

Atentate la identitatea românească: o formulă care-mi place.

Ar trebui înființată – dacă nu cumva este vreuna – o societate a prietenilor vechilor București. Ar păstra amintirea a ce a fost și a ce mai rămâne și ar putea juca un rol activ în apărarea și păstrarea a ceea ce mai ființează.

Aviz aux amateurs, cum se spune pe limba băștinașilor de-aici, din care ¼ cel puțin au, se zice, câte un bunic străin...

Dragă Miky, te-am lăsat.

Urări așadar Dlui Rădulescu din partea mea, te rog.

Doamnei Rădulescu sărutări de mâini.

„Lansare* ușoară, (!) – și m...artificii chinezești - , dragă Colega și la Brăila și la Buc. Să se lumineze acolo bolta cerului !

Te-mbrățișez,

P.N.

(Păcat de cele 2 pagini rămase albe ! Dar poate le mângălesc și pe ele până mâine - poimâine).

P.S.din 10 apr. Nu dau de *faire-part*-ul de moarte a Jacquelinei Bodergat. Se amână pe data viitoare. Ce să-i fac: noianul de hârtii și cărți ce l-ai cunoscut a ajuns fotogr.”

1.3 iunie 2000, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de soarta fișierului generalului Petre Vasiliu-Năsturel (1854 – 1920), bunicul bizantinologului, fișier depus de acesta la Arhivele Naționale din București.

„Mal., 3.6.00

Dragă Miky,

Mulțumiri și felicitări !

Aceste 2 vorbulețe cred că ți-s de ajuns – având minte isteată ! – ca să pricepi că cele 2 vol.din Genealogia rom. (fiecare în câte 2 ex.) mi-au sosit cu bine. Ieri: borderoul de trimitere e din 18 mai. Cu tot văzul meu în tratament la oftalmolog m-am uitat cu plăcere, citind câte ceva. O scăpare (pe care parcă ai mai făcut-o cândva): spui de fișierul bunicului meu că-l moștenise unchiul meu Boicescu. Nu, nu, nu: era pt.tata dar dumnealui îl luase la el acasă, îl folosea și comunica (fără știrea tatii !) și după înapoierea noastră în țară – tata în dec.1943 – cu greu, cu cuvinte tari de-ale părintelui meu, mi l-a întors. Cu sufletul îndurerat desigur...

De-aia fiind moștenit apoi de mine, eu l-am dăruit Arhivelor. O spun și eu (în Dorul parcă) iar P.Cernov. în art.său din Arh.Gen.despre bunicul meu, amintește și el.

E un fleac dar noi istoricii umblăm după fleacuri și potcoave de cai morți (ba câteodată de

măgari !) și cândva, de vei mai scrie despre Gl Năsturel ori despre nepot, te rog mult să îți minte această precizare pt.cuvenita îndreptare.

Am să te citesc cu tot interesul. M-am zărit dealtfel în bibliografia lucrărilor de genealogie. Îmi închipui cât de dragă îți este această înfăptuire. Eu îți doresc încă multe, f.multe alte înfăptuiri genealogico-istorice și...casnice (adică nu numai despre vechile case ale Bucureștilor...).

Parcă regulamentul Univ.românești spune că trebuie să aibă 3 cărți tipărite un cercetător ca să ajungă conferențiar (sau prof.). Văd că le ai. Deci îți urez propășire și pe scara dregătoriilor, de la trei dascăl cât de curând vtori dascăl. Și apoi dascăl mare.

Spune-mi, te rog, ce să fac cu vol.în plus. Unde dorești să-l predau din partea dumitale ? Eu mă gândesc că dacă Romașcanu va face greutăți la apariția volum.meu, să-i propun un schimb cu acea lucrare (orișicum vei avea cartea mea fie de la mine, fie de la el, cum e firesc deoarece el ți-a băgat acolo *interviewul* ce mi-l luaseși). Dacă mă învoiesc cu el pt.schimb, atunci să dăruiesc în numele dumitale ex.2 bibliotecii de la INALCO ? Altundeva ? Căci neștiind dacă Brăila a trimis în Franța lucrarea la anumite biblioteci, eu voi aștepta „povață,, de la Matale.

Ochii mă dor. De 2 săptăm. sunt mereu la oftalmolog. Mă așteaptă miercuri din nou. Iau deocamdată 3 coliri. Și mă gândesc cu oarecare groază că a 2-a corectură a indicelui o să-mi pice negreșit zilele acestea.

Anul universitar trage să moară; în curând hărnicia dumitale o să-și primească răsplata ducându-se undeva cu toată familia Matale. Unde ? iarăși la Gura „Moștului” ? Sau poate la altă gură, la gura...”Țmorului” acolo sus în Bucovina ?

Vei fi aflat că Adrian Rădulescu de la Cța s-a prăpădit. Eram vechi prieteni; ne revăzusem acolo în 96 (ții minte ? că ai fost parcă și Mata). Mi-a spus Dl Cernovodeanu. Trebuie așadar să scriu soției și fetei lor, ca și celor de la Muzeu. Harnic băiat a fost el, mai mult administrator decât cercetător dar, oricum, lasă și o operă științifică de luat în seamă.

Luni aș vrea să-ți trimit scris.meu ca să te bucuri de bucuria ce mi-ai făcut-o cu acea tipăritură. Multe altele îți doresc pt.viitor.

Te-mbrățișez neuitând a te ruga să amintești de mine cu toată cuviința Părinților Dumitale.

Al Matale

P.N.”

1.25 februarie 2001, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de publicații ale destinatarului, precum și de casa Eliad – de pe B-dul Mircea Vodă, azi Centrul Cultural al sectorului 3 - și de familia Eliad din București, din care istoricul descindea pe linie feminină.

„Mal., 25 II 01

Dragă Miky,

M-am bucurat ieri primindu-ți scris.din 19 febr. împreună cu extrasul matale despre P.P.Panaiteescu și fotocopia art.despre arhitectul Ciocârlan. Dar mai presus de toate m-a bucurat P.S.ul dumitale prin care aflu că ai primit fotocopia cărții mele. Cred – din câte mi-a scris Romașcanu – că-mi va aduce la Paris luna viitoare chiar un exemplar pt.Matale. Deci dacă-l voi primi, ți-l voi trimite și am să-ți spun atunci cui să predai fotocopia aia. Dar poate ai mângălit-o ?!

Supărările noastre se țin lanț. Tamara de la Buc. încă din 11 febr. se va înapoia pe 11 martie. Mamă-sa făcuse un infarct. La aproape 92 de ani treaba nu e glumă... Nu face vizite la nimeni, nici la prietenele sale cele mai apropiate. Cel mult vorbește la telefon. Nu a luat niciun comision pt.mine !

Sunt nevoit să mă descurc cum pot (cu pisicile și cu...mine). Norocul meu de prietenii noștri de aici care-mi poartă de grijă. Însă de la o vreme moralul meu e cam destrămat pe ici pe colo. Totuși dacă dânsa mi se va întoarce mă voi simți desigur mai bine. Altădată când pleca la Buc. mă simțeam altfel decât acum. O fi vârsta de vină.

Mă-ntrebi (pe extras) dacă m-am cunoscut cu P.P.Panaitecu. Și încă cum ?! Ținea mult la mine iară eu îl respectam și-l iubeam. Păcat că DI Gorovei nu a publicat comunicările nu știu cărui simpozion Panaitecu (prin 93 parcă): venisem cu amintirile mele despre el, așa cum am făcut pt.G.D.Florescu.

Fă-mi un bine: aș dori fotocopia tablei de materii a volumului închinat lui Șt.Ștef. Poate o predai Dlui Cernov. ca să o dea Tamarei pt.mine. În cele de față e cam greu să te duci acasă la noi, fiind „bolniță„.

Vorba de Omagiul Șt.Ștef., ce s-a făcut cu Omagiul Dinu Giurescu ? A apărut ori nu ?^x

F.f.greu aflu ce apare în țară și încă și mai greu capăt câte ceva. Asta apasă asupra moralului meu, lăsându-mi simțământul că nu sunt la curent, că sunt „depășit„...

Imi ceri textul meu despre DI Turdeanu. Vorbit-am despre el ieri o săptăm., dar am vorbit slobod, fără text scris. Dealtfel dacă au fost la 20-25 de inși la Casa Rom. În toamnă ne gândim să punem la cale un fel de sesiune E.Turdeanu (zăpăcit cum sunt, era să scriu... P.P.P....). Cu mai mulți vorbitori.

Art. Matala despre Ciocârlan încă nu l-am citit, căci am de încheiat un art.despre Vlahii Peloponezului. Numai pe dr.Cioc. – unchiul dinspre mamă al prietenului meu – l-am cunoscut la ei acasă.

Ce mai face DI Berindei ? Mai lucrezi cu dânsul la RRH ?

Nu știam că Primo Eliade (Al.Eliade) vorbește la radio. Ce i-a venit să spună că unchiul Pârvu era căsătorit cu una „Bercovici” !!! Wagstahl (ortografia mi-e nesigură) se chema soția lui Pârvu, Ada, prof.de pian dar și filosofă (eleva lui Gusti, Negulescu etc.). Ovrecică și cam atâta tot !!! Asta însă mă cam jignește din partea lui. Dar nu e de mirare el fiind un zevzec, spre deosebire de vara noastră Lileta Bronițki, răposată de aproape 2 ani de zile. Cam ce a spus Primo despre Casa Eliade ? Ce vechime după el ? Cred că o fi spus ceva și despre familia Eliade ?

Ce-ți mai fac bunii Părinți ? Trebuie să fie fericiți că băiatul lor are să treacă în curând conferențiar. La mai mare ! dragă Miky. Văd că am sărit spatele acestei foi !

Atunci să o folosim și această p.4.

Azi la telefon Tamara mi-a spus că iarna a început. Zăpadă: - 2° (sau - 3°). Și aici, de ieri, s-a răcorit simțitor. Totuși avem soare dar soarele a umblat întâi pe la dentist și...se simte !

Să te las ca să-mi văd de treabă (Vlahii din Peloponez).

Te-mbrățișez și mă bucur că mă ții la curent cu înfăptuirile Dumitale.

Cu drag,

P.N.”

1.24 martie 2001, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care îi răspundea la întrebări legate de istoricul Dumitru Bodin. De asemenea, sunt amintiți bizantinologul Nicolae Bănescu, unul dintre maeștrii lui Petre Ș.Năsturel și heraldistul Ioan N.Mănescu.

„Mal., 24.3.01

Dragă Miky,

Primit cu bine ieri sc scris. Dumitale din 15 curgătoare + fotocopia cuprinsului omagiului Șt.Ștefănescu. Așadar încep prin a te felicita pt.noua-ți dregătorie de conferențiar. La mai mare ! Ai

meritat-o din plin. Nu știam că ai fost numit (veștile din țară sunt rare); Matale doar atât îmi scriseseși că era vorba să te înalțe în treaptă (cum s-ar spune „bisericește”). Așadar ai grijă, toată grija să fii înălțat și prof.cât mai trăiesc eu, ca să mă bucur împreună cu Dta și cu Părinții.

Venind vorba de dumnealor, te rog să mi-l heretisești pe Dl Rădulescu pt.duminica viitoare când are să-i fie ziua de naștere. Mai bine zis amintirea sărbătorească a acelei zile. Căci de 1 aprilie 2001, nici măcar prin păcăleală nu se poate spune că atunci s-a născut sau se va naște... La mulți ani cu sănătate, împreună cu Doamna Rădulescu și cu matale împreună.

Ești f.drăguț că mi-ai trimis acele fotocopii. Interesant volumul. O fi scump, desigur. Dealtfel numai unele lucrări m-ar interesa: Pippidi, Cicanci, Anton-Manea, Manolescu, Zubco, Halic, Barnea, Ruzé (franțuz ăla ?).

(DI Cernov. și DI Ctin Bălan desigur vor urma pilda dumitale, trimițându-mi și ei lucrările lor. Poate și P.I.Panait).

Acum vin cu o veste ce te va bucura: am pt.Matale un ex.al cărții mele. Mi l-a dat Romașcanu. A fost săpt.asta Expoziția Cărții la *Porte de Versailles*. Avea și el un stand cu fel de fel de publicații, scumpe la preț, rușinos de scumpe. Printre cari și cartea mea, la 225 fr. Așa cum îmi răspunsese la scris.meă ce o știi din fotocopie, mi-a dăruit pt.<<Mișu Rădulescu>> un ex. Ți-l voi trimite, ca și scris. de față, luni ori marți prin Coll.de Fr. Era o nedreptate, o porcărie chiar ce făcuse Rom.! Bine că a capitulat. Eu voi relua colab.la <<Dorul>>, prin urmare, măcar din când în când. Cuvintele frumoase ce mi le scrii despre carte mi-au făcut plăcere. Să o ții ca ochii din cap ! sau ca firele din barba dumitale, fiind o raritate bibliografică. Doar la P.Cernov., la bibl.Inst.Iorga, a Acad.și a Inst.Xenopol se află (DI Spinei, care cum știi primise un volum de la Rom., mi-a confirmat că volumul a sosit la Xenopol, fiind înregistrat acolo; ba chiar când s-a interesat venise un tânăr să împrumute cartea...).

Mă-ntrebi de Bodin. Numai din vedere l-am știut. Nu uita că era asistentul lui Giurescu al 2-lea și că eu am urmat filologia, nu istoria. Despre el desigur poți căpăta unele date și impresii de la DI Cernovodeanu. M.Berza, Pippidi, Brătianu nu-l înghițeau. Vezi recenziile și notele bibliogr. din <<Rev. Hist.du SEE>>, unde cel puțin Berza îl ia în bășcălie. Lumea râdea de el pt.că numai despre Tudor din Vladimiri scria și le vorbea studenților. Țin minte un om zdravăn, umflat, nu tocmai simpatic. Mutră de băcan la prima vedere, nu de intelectual. Dar a murit și nu vreau să-mi bat joc de el. Pt.mine el rămâne autorul [cuv.nedesec.] articol ce l-am scris în RIR despre Sf.Grigore Decapolitul de la Bistrița.

Mă bucur că i-au publicat lui Bănescu Ist.Bizanțului. Spunea Dna Bănescu că scriind-o - la peste 80 de ani de vârstă - l-a obosit și că așa și-a pierdut ținerea de minte, ce fusese excepțională. Cine a îngrijit de cartea Prof.Bănescu ?

Bine faci scriind despre Nocu Mănescu. Nu-i cunosc genealogia. Prin anii 43-44 l-am cunoscut la Slătineni. Dna Slătineanu (care era sculptoriță) i-a făcut un f.frumos bust la vremea aia. Il țin f.bine minte cum arăta atunci: un cap de indian din America („Siou”). Și cu niște ochi vioi, strălucitori. Mereu zâmbea ori râdea.

Așadar, aștept să-i faci genealogia, să vedem ce înaintași număra el.

Îmi pare bine că ai fost în casa Eliade. In ce hal o fi fiind acum. Ar trebui să iei legătura cu vărul meu primar Diicul Boicescu. Și cu Crângu Bronițki (cum știi, acum 2 ani i-a murit soția, vara mea de-al doilea, Lileta Nicolaescu care trăise în casa aceea în copilărie. Poate Crângu mai ține minte ce va fi povestit dânsa.)

Despre genealogia lui Turdeanu, nu știu mare lucru*. Ia legătura cu arheologul Radu Harhoiu (la Inst.de Arheologie): mama acestuia era chiar sora cărturarului. Mă-ntreb fiul de aici ce o fi știind.

Despre Cartoian pretindea Dna Turd. că ei sunt rude cu...Năsturelii ! și că se trag din Mihai Viteazul...

Păcat că nu ai lămuriri asupra acelor strămoși ai dumitale din Peloponez. Poate ești rudă cu „Milescu” spătarul !

Dan Berindei: vezi Mata să iei inițiativa unui Omagiu. Merită, chiar dacă e de stânga ! Mult a lucrat. Dacă o faci, făgăduiesc un articol. S-ar putea și la <<RRH>> să mă hotărâsc la urma urmei să mai dau ceva. Incepusem când era Șt.Andreescu pe locul ce-l ai acuma (art.meu despre Turdeanu). Nu am uitat că voiai ceva l-ai înlocuit, ca să colaborez. Știi însă motivele refuzului meu. Îmbătrânind, sunt mai sceptic și binevoitor.

Iubitele, să te las să ți-l serbezi pe Părintele Matala. Mă opresc, înnoindu-vă la toată casa numai urări de bine.

Să vă fac și urări de Paști ? De ce nu ? Atunci, întrucât „Hristos va învia”, La mulți ani (urări provizorii, bineînțeles, sau preventive, căci cine știe dacă mă mai învrednicesc a scrie).

Cu tot dragul și încă o dată cu felicitări pt.noul conferențiar de la Fac.de Istorie din București, *Alma Mater* pt.mine...

Al Dumitale
P.N.

Pisicile noastre ți se ploconesc, Domnule Conferențiar ! Cine i-a „zămislit” așa titlu Omagiului Ștefănescu ? Teoteoi ? Ce o fi aici „dinamică”, ? Am citit...”aerodinamică”, sau este inclusă ?! Dar „existența” ? Mai bine era Fațetele istoriei sau chiar Fațete de ist. și atât. In aprilie va veni la Paris pare-se Anca Popescu. Poate vezi cu dânsa dacă ai avea ceva pt.mine. Mulțam”.

1.Aprilie 2003, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de o excursie la Istanbul în care urmau să plece istoricul parizian împreună cu soția sa.

„Mal., Lunea Mare 2003

Dragă Miky,

Îți f.mulțumesc Dumitale pt.urările de Paști. La rândul meu, răspunzându-ți prin Adevărat a înviat ! Îți trimit Dumitale și Părinților cele mai bune doriri. La mulți ani, buni și rodnici și pedeeasupra pașnici.

Mulțumesc pt.complimentele ce le faci asupra lucrării mele de acum câțiva ani despre Mitropolia Proilavei. Nu o citisești atunci ? (Dar sunt sigur că extras ori fotocopie ți-am trimis la vremea sa). Pot să-ți spun că socot acel studiu drept unul din cele mai izbutite ce le-am dat vreodată și deci țin mult la el.

Sosesc pe 10 mai seara la Otopeni. Am să stau din păcate doar o lună (deci până în* 10 iunie). In septembrie Tamara și eu suntem trimiși zece zile la C-pol de prietenii noștri, doctorul și soția. E darul lor pt. cei 80 de anișori ai mei. Visul unei vieți mi se împlinește ! Când mi-au spus, parcă mă loviseră în moalele capului... *Je n'en croyais pas mes oreilles*. E drept că urechile mele nu fac două parale !

Mă bucur că ți-am făcut plăcere cu acel rezumat de comunicare despre Rădulescu-Motru. Volumul de rezumate mi l-a împrumutat o româncă de peste Prut, Lidia Cotovanu. Strălucită studentă ! Ai să vezi chiar Matala citindu-i lucrarea ce mi-o închină în volumul de sub tipar acum la Brăila. Acu este la Atena dar se-ntoarce zilele acestea. Am să o întreb de vechimea Universității din Chișinău. Și sub stăpânirea românească era un început de Univ.acolo: adică Facultate de Teologie (a Univ.din Iași) și parcă încă una. Sub sovietici, mari prieteni, cum știi, ai culturii – a spanacului de pildă și a morcovului! – se vede că Republica S.S.Moldovenească a fost înzestrată cu o Univ. ! Mai mult nu știu deocamdată.

Mă opresc având și alte urări de scris. Pe curând.

[Scriș vertical de autorul scrisorii pe marginea paginii a doua:] Dragă Miky, Părinților Matala toate cele cuvenite. Pe Dumneata te-mbrățișez și mă bucur de apropiata noastră întâlnire.

P.N.

Voi sta la Buc.aproape numai la Ileana și Miky Moțoi. Verii mei pleacă pe 15 mai la conacul lor”.

1.26 iulie 2003, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de onorurile primite în România cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani. De asemenea, istoricul parizian semnaleză destinatarului înrudirea – prin bunica sa maternă, franțuzoaică – cu arhitectul Gustave Umbdenstock, profesor la Ecole des Beaux-Arts din Paris, unde i-a avut ca studenți pe Horia Creangă și pe G.M.Cantacuzino.

Este menționată, de asemenea, diploma de înnobilitare de către împărăteasa Maria Tereza - din 26 iulie 1762 - a familiei Ciomac din Armenopolis (Gherla).

„Mal., 26.7.03

Dragă Miky,

De când m-am întors la Paris, de mai multe ori m-am gândit și la Matala. Mi-a părut rău că programul prea plin nu mi-a înlesnit deloc întâlnirile cu unii și alții dintre prietenii mei, iar căldura care bântuia a și pus capacul ! Oricum, cât de cât te-am văzut la sărbătorirea mea de la Inst.Iorga, ca și la prietenii mei Moțoiu (care-s rude cu Dumneata) și care de aceea s-au gândit să te poștească la mica recepție de la ei acasă. Cred că ți-am spus că fusesem și la Iași (la Congresul de Gen.) și la Brăila, înainte de serbarea bucureșteană. După aceea m-am mai dus la Timișoara unde m-au căftănit iarăși dr.h.c. Și cum m-am întors sâmbătă, am aflat că luni – și în chiar ajunul plecării mele îndărăt la Paris – sunt poftit la Cotroceni. Nu pt.a mă călugări rasofo, ci pt.a primi o înaltă decorație. Astfel Președintele mi-a dăruit de gât ordinul pt.Merit (comandor). Iar ziua următoare, marți 10 iulie, m-am coborât din avion la General de Gaulle. În lipsa lui – se pare că a murit de mult ! – mă aștepta fiul meu și cu prietenul meu sârb Prof.Bojović care cu mașina lui m-au dus la Tamara acasă: tocmai era greva totală a transporturilor.

Cercetări în țară: ioc, ioc, ioc. O lună de zile (10 iunie – 10 iulie) a fost prea puțin, mult prea puțin. Dar ce să-i fac dacă soața mea are nevoie de bărbătețel ei ! Ai să vezi și Matala dacă te vei înjuga. Rău este, dar și mai rău fără rău !

Ce mai faci ? cum îți merge ? ce mai fac și Dna și Dl Rădulescu ? Parcă mi-ai spus la Buc. că anul ista nu mai mergeți la „Gura Morțului”. Altundeva cumva ? sau pe loc rămâneți ? Noi o să mergem – poate ți-am și spus – în septembrie la Constantinopol. E darul prietenilor noștri doctorul și soția lui pt.cei 80 de ani ai mei. Însă de vreo lună suntem f.amărăți pt. ei doi, căci dânsului i s-a descoperit un cancer ! Așa oameni [două cuvinte nedescifrate] cu totul altceva. Rar se întâlnesc astfel de inși. El a început chimioterapie. Două ședințe a făcut până acum (din 12) și suportă greu. Asta mai lipsea...

Acum să-ți spun ceva nou, la care eram departe să mă aștept când am citit articolul cu care matala mi-ai înfrumusețat Inchinarea. Aseară fratele meu a fost la noi cu soața, fiica și ginerele (ne vedem din an în Paște, mai mult la telefon decât cu ochii). M-au admirat în togă, cu tichiuța și cu decorația, dar și cu volumul acela (pe care vor să și-l cumpere). Însă răsfoindu-l au căzut în fața filelor scrise de Mata. Și mi-au spus că acel prof.de la Belle Arte Umbdenstock era rudă cu bunica mea franceză ! Cum anume, ei nu știau pe dinafară.

Nostim și cu totul neașteptat ! Asta îmi mărește interesul pt.ce ai scris, mai ales că ipochimenul i-a fost dascăl și lui G.M.Cantacuzino ! nu numai lui Creangă. Deci fără că să bănuiești nici Matala, cercetarea ce ai făcut-o pt.mine și-a nimerit cu prisosință scopul. Mulțam frumos, Miky.

Eu, de acel profesor n-auzisem niciodată în tinerețe, și nici în cursul anilor ce-i număr, până aseară ! Vezi cum toți oamenii suntem frați, nepoți, veri... Bush, te pomenești că îi vine rudă – nu numai naș ! – lui Saddam Hussein (la a câta spiță ?!). Iar Ceaușescu unchi lui Giscard d'Estaing... (poate), prin roata de la bicicletă !

Ceva am uitat să-ți spun, că și aseară și din când în când la noi, de la înapoierea mea din țară, vedem filmul ce l-a făcut Ioana Moțoiu la Iorga și la părinți, la sindrofie. Astfel încât și aseară te-am privit zâmbăreț, cu barba neagră și tichiua albă ce ți se pusese în cap, nu cumva omul electronic să-și piardă înțelegerea de munte sub dogoreala soarelui ! Și-mi face plăcere să văd pe toți cei dragi mie, la un loc !

Te-am lăsat dar aștept vești dacă se va putea. Părinților pe care din păcate nu i-am văzut anul acesta, toate cele cuvenite (ba și cele cu venituri !). Te-mbrățișez.

P.N.”

1.6 octombrie 2003, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu care conține impresii de călătorie de la Istanbul. Este vorba, de asemenea, de un articol pregătit de istoricul parizian despre un episod al relațiilor dintre Basarabi și Craiovești.

„Mal., 6.X.03

Dragă Miky,

Iată-ne îndărăt în Franța, dar încă avem în fața ochilor, fără ca să închidem pleoapele, frumusețile constantinopolitane (Înțeleg pe cele istorice, nu pe cele...sexy). A fost grozav, așa cum ți-am spus de acolo. Altă lume, o lume suprapusă alteia smerită de cucerire. Ce minuni trebuie că au nimicit cotropitorii! E drept, francii au făcut la fel în și după 1204; mai puțin totuși.

În preziua plecării am fost la Patriarhie. Ce bucurie că să vorbim omenește, adică grecește^a. Din păcate Patriarhul lipsea iar vistieria fiind în restaurare era închisă. Însă ne-a primit f.drăguț un diacon care se cunoaște cu Anca Popescu, care îl înștiințase dinainte de venirea noastră în septembrie. Ai fost la „Istanbul”. Așa încât nu are rost să-ți spun mai mult despre scaunul ecumenic^a. Acolo se simte suferința ghetoului grecesc, fanariot...; mai ales comparativ cu rămasurile autentice, deși mult stricate, ale Bizanțului. Hora (Kahrie Geami) e răpitor de frumoasă și greu m-am dezlipit de ea. Mi-am încheiat 2-3 zile înainte de a ne întoarce, Aziade. Mai mult decât un roman autobiografic de dragoste, socot că Pierre Loti ne-a lăsat o mărturie vie asupra Constantinopolului sub otomani. Nu știu dacă istoricii îl folosesc ca atare. Eu nu aș pregeta să-l folosesc dacă m-aș apuca să vorbesc sau să scriu despre orașul de altădată, despre locuitorii și despre felul cum se trăia acolo înainte de cel dintâi război mondial.

Ce mai faci ? Ce-ți fac Părinții ? Desigur că Universitatea și-a deschis ușile tineretului care mâine va trece, măcar în parte, la cărma țării și a culturii românești, „*quand leurs aînés n'y seront plus*”. Așa am făcut și noi când ne-a sosit vremea.

În cele de față m-am apucat să scriu (pt.<<RRH>>) articolul ce l-am făgăduit Dlui Cernovodeanu pt.Dl Berindei care acum calcă pe urmele mele de octogenar. Vreau să-l trimit zilele acestea. Am scăpat volumul, din păcate^a, dar Dna Rusu e înștiințată și mă așteaptă. Matale mai lucrezi acolo la revistă ? Așa cum însuși sărbătoritul a rugat (prin Dl Cern.), îl scriu pe franț. Ieri i-am găsit, cred, titlul: L'effet boomerang d'un affront princier. Cu subtitlul: Autour du prince Vladislav III et du grand ban Pârnu de Craiova. Este în parte o reluare a articolului meu din Arh.Gen. despre postelnic din naștere, din fașă (căci a apărut fără note; așa cum a fost comunicarea), dar – socot eu – acel articol este ca un fel de introducere pt. a se lămuri ce a vrut să spună cronicarul că Vladislav și-a bătut joc de marele ban zicând că vrea să-l facă „postelnic în casă.., (sa)”. Vezi Letopisețul cantacuzinesc ca și pe Radu Popescu, care însă nu sună la prima vedere. Cred că te va interesa. Poate și pe Dl Berindei.

Să te las acum, ca să mă chinuiesc (cu bucurie „ziditoare”) asupra acelei lucrări.

Cele cuvenite Doamnei și Domnului Rădulescu tatăl. Băiatului Dumnealor o caldă îmbrățișare.

P.N.”

1. **3 noiembrie 2003, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de proiectul unui articol, în colaborare, propus de istoricul parizian, despre obârșia epirotă a familiei Catargi (nerealizat, din păcate). Este amintit, de asemenea, articolul bizantinologului despre Schitul Maicilor din București, apărut în „Studii și Materiale de Istorie Medie...”, vol.XXI, 2003.

„Mal., 3.XI.03

Dragă Miky,

Mă cam grăbesc să-ți trimit (cu întârziere) urări de Sf.Mihail și <<ceata>> lui (<<Soborul Sf.Arhangheli>>). La mulți ani ! cu sănătate, spor în toate (și-n altele), descoperiri care să-i facă praf pe ăilalți ! ș.a.m.d. Bucurie pe deasupra în toată strada Levănțicăi, îmbălsămată de mirosul gingașei flori din camera-ți de lucru până la biserica din apropiere (Sf.Paraschiva, dacă nu greșesc).

Dragul meu, am îndoieli dacă ți-am răspuns ori nu la ultima Matala scrisoare. Parcă nu. E vorba de cea în care îmi spuneai că te bucuri că vei trimite la <<RRH>> un articol pt.cei 80 de ani ai Dlui Berindei*. Încă nu sunt gata, fiind tras de multe. Dar i-am trimis acasă acum zece zile, dacă nu mai mult, urări pt.ziua dânsului de naștere. Ieri (ca și azi) m-am gândit la Dumnezeu și mâine voi fi, tainic, de față la sărbătorirea lui academică. Ține-mi, te rog, un locșor lângă Dumneata (ca să nu obosesc stând în picioare). Mulțumesc.

Ți-am scris acum câțeva vreme (sau am vrut oare ?) că sunt îmbiat a crede că Catargieștii se trag din Epir. Datorită ferecăturii unei evanghelii ce poartă pe grecește numele postelnicului (mare) Gheorghe și data 1625. Pt.mine nu încape îndoială că e vorba de unul din feciorii marelui ban Ianache Catargi. Și te-am întrebat (sau am vrut să o fac ?) dacă cunoști ceva în leg.cu obârșia acestor boieri care au jucat un rol f.însemnat în trecutul românesc. Și Dlui Cernovodanu i-am pus întrebarea; dar nimic nu mi-a răspuns. Poate nimeni nu știe iar eu dau o lovitură ? Câteodată mi se întâmplă. Ce să-ți mai spun ? că trăim, precum vezi. Că tot ne aflăm la C-pol, până și-n vise și că acea călătorie ne-a însemnat cu fierul roșu și tamgaua tătarească !

Ce mai fac Doamna Mamă și Dl Rădulescu Senior ? Dar feciorul Dumnealor ?

Acu 2 zile ni s-a adus de la București vol.2 din Catalogul msselor slave de la Acad. Ai văzut desigur volumul. Unele lucruri mă interesează. Sunt și scăpări și greșeli, cu toată colaborarea adusă de unii nemuritorului P.P. Și este firesc să fie așa.

Azi ori mâine va sosi la Paris Gh.Lazăr (cel Tânăr, nu statuia!). Urmează să-mi aducă, între altele, și SMIM / 2003. În acel volum am Schitul Maicilor, al cărui și al căror „nănaș„ ești Dumneata! Din câte mi-a scris Dl. Cernovodanu, extrasele nu-s gata încă. Eu, deși cerusem stăruitor de la Dumnealui ca și celor de la Brăila, să mi se trimeată corectura, nu am văzut nimic. Așa încât surprize neplăcute, șopârle adică, pot să se fi strecurat la cules... Nu va fi vina mea, iar partea Matala în soarta acelei lucrări a fost hotărâtoare iar eu îți rămân veșnic recunoscător !

Poate ai să-mi povestești (cu talent și cu haz) sărbătorirea Dlui Berindei.

Cele cuvenite, te rog, Părinților Matala. La mulți ani ! Te-mbrățișează

P.N.

Dacă urările mele o să sosească cu întârziere, mai amână-ți serbarea cu 14 zile după calendarul neîndreptat (și neîndreptățit). 14 zile acum. Erau 13 zile când m-am născut”.

1. **12 noiembrie 2003, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de vistierul Neagu Mălureanu, strămoș pe linie feminină al lui Alexandru Eliad din Germania, văr de-al doilea al istoricului parizian și descendent al familiei Eliad căreia i-a aparținut casa Eliad de pe B-dul Mircea Vodă.

„Mal., 12.XI.03

Dragă Miky,

Mi-a apărut Schitul Maicilor ! Datorită prieteniei Dumitale. Din nou îți mulțumesc.

Mi s-adus de Gh.Lazăr volumul pe 2003 al revistei SMIM. Dar extrasele încă nu le am, căci nu ieșiseră încă de la tiparniță când dumnealui a plecat încoace. Nu știu când anume mi le va trimite Dl Ionel Căndea sau Dl Cernovodeanu. Oricum, ai primit desigur volumul: vād că ai acolo niște recenzii (nu le-am citit încă și aproape nimic din volum !), deci mai poți răbda după extrasul ce ți se cuvine deplin. Câtă vreme ? nu de mine atarnă.

Îți scriu însă nu numai pt.acele de mai sus (mulțumiri înnoite), dar mai cu seamă ca să nu-ți treacă cumva prin cap că aș fi nerecunoscător și că de-aia te-am lăsat baltă cu extrasul !

Un lucru mă necăjește un pic: acolo îți mulțumesc, mulțumesc și celor de la Direcția Mon.Ist. de azi (directorul și arhivarul) care au încuviințat tipărirea textului meu. Dar vād că au fost tăiați ! Bine că le scrisesem atunci.

Când am să-l mai vād pe Lazăr, am să-l întreb de ce.

Nu demult – parcă săptăm.trecută – ți-am mai scris în legătură cu f.probabila obârșie epirotă a Catargieștilor; ca și despre un vistier Neagu Mălureanu de la 1830: vei îndrepta ce am scris atunci, biv vtori vistier, nu biv vel. Așa mi se pare și l-am întrebat pe Gh.Lazăr care s-a uitat pe fotografie și crede și el – deși locul nu e prea clar – că poate scrie flori.

Mă opresc să-i fac o vizită Doctorului (tensiunea mea; memoria în scădere; rețetă lunară). Incolo sănătos...pușcă. La vârsta mea e mai greu să fiu tun, deși la burtă parcă semăn cu podoaba artileriei lui Mehmet Cuceritorul de la 1453...

Cele convenite Doamnei și Domnului Rădulescu, te rog.

De asemenea, cele convenite și gânduri dragi prietenului meu Miky, nădejdea istoriei (acum „îmbogățit,, de...mine) a Bucureștilor.

P.N.

La ce lucrezi acum ? Ce ți-a mai apărut ?”

1. 23 noiembrie 2003, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de Agripina Măinescu, soția generalului Dumitru Iliescu, șef al Marelui Stat Major în vremea primului război mondial.

Sunt amintiți, de asemenea, profesorul Paul Negulescu, unchi al istoricului parizian, care a mers în misiune în Statele Unite în vremea primei conflagrații mondiale, Ulysse Ipcar – unchiul lui Eugen Ionescu -, precum și vistierul Neagu Mălureanu, înrudit prin alianță cu expeditorul epistolei.

[Scris de autorul scrisorii pe prima ei pagină, în stânga sus:]

„Regăsită azi 6.I.04. Mal., 23.XI.2003

Mea culpa.

Dragă Miky,

Ieri am avut bucuria să te citesc (scris.-ți din 18) și-ți răspund. Plicul de la Matala trebuie că s-a întâlnit pe drum cu al meu, în care îți spuneam unele amintiri despre arheologul Gogu Cantacuzino și te rugam să-mi îmbogățești dosarul Catargi, mărginit aici acasă la mine, la Dictionarul dregătorilor al lui N.Stoicescu.

Din nou mă bucur și iarăși îți mulțumesc pt.dezgroparea la DMI a artic.meu Schitul Maicilor. Într-o scris.primită ieri de la Brăila, Dl Ionel Căndea îmi spune că-mi va trimite în curând extrasele lucrării aceleia.

Cât privește scris. tatii către Generalul Iliescu, vin cu unele amănunte.

Astfel pe văduva lui, o bătrânică mică, distinsă, spilcuită și venerabilă (cum spuneți voi la toți bătrânii ce-i serbați cu cuvântul și cu câte o Inchinare sau Omagiu) am întâlnit-o destul de des la unchiul meu Vasile Nicolaescu și soția lui, tante Cathrinette Eliade – adică str.Sofia 3. Unchiul, cum și-am mai spus, avea cerul guri dat cu catran și despre general l-am auzit spunându-mi „Iliescu-Turtucaia”, pt.că îi pune la în cârcă căderea Turtucăii, la începutul luptelor cu bulgarii în 1916 (Cred că nu greșesc și că nu e vorba de generalul Georgescu, bunicul lui Vlad Georgescu, răposatul istoric și coleg al meu de la Sud-Est european). Eu nu știam că pe învinsul de la Turtucaia marele stat major l-a trimis în Franța drept cap (unele capete is goale însă câteodată, nu toate sunt pline) al misiunii militare rom. Știu de la generalul Vasile Rudeanu, bătrânul (nu fiul care a fost tot general) și care avea un adevărat cult pt.amintirea bunicului meu, că el, Rudeanu, a comandat o armată franceză la Verdun*. Să fi fost după Iliescu (sau înainte ?) și că a și defilat sub *Arc de Triomphe* la 1918 alături de Joffre și Foch. Așa povestea generalul Rudeanu cu ochii plini de lacrimi. Tatii îi era drag generalul Rudeanu (fost aghiotant parcă al bunicului meu) iar soția lui, Tatiana Lahovary, era prietenă cu mama. Ei, și bătrâna doamnă Ana Lahovary (mama Tatianeii), născută N.Krețulescu, ar fi vrut să mă căsătorească cu fiica lor (divorțată de Paul H.Stahl): uite că acum îmi scapă numele ei... O ființă mai slabă fizicește, mai diafană decât ea cred că nu am mai întâlnit nicăieri ! Era bibliotecară la Universitate.

unchiul meu. Dr.Al.Bronițki (vărul meu, ginerele Nicolaieștilor) te-ar putea lămuri.

Citind scris.tatii (pt.transcrierea căreia îți mulțumesc), văd că era, cum e și firesc, f.îngrijorat pt.părinții, surorile și fratele lui refugiați la Harkov. Desigur că nu știi prea bine cine o fi Paul Negulescu. Îți spun eu: prof.de drept al Univ.din Buc.* (nu filosoful); însurat cu una din surorile bunicii mele, tante Titi Eliade (Ecaterina parcă). Nenea Paul (așa îi spunea tata), venea mai des în Franța cu nevasta și dădea cursuri aici la Fac.de Drept (unde-și făcuse doctoratul în tinerete). El m-a iubit mult și îmi era drag. Generos: mă pune la întrebări și la fiecare răspuns bun, la istorie sau literatură franceză, mai scotea un ban (de hârtie) și mi-l dădea drept răsplătă. Știu că el a fost trimis în America, împreună cu alți intelectuali, pt.a contribui la intrarea Americii în războiul mondial în 1917. La Buc. am văzut cândva un volum omagial P.Negulescu scos de elevii lui și de colegii rom. și străini prin anii 40. Era un bărbat înalt, distins, cu papion, îmbrăcat în stil american. Umbla cu baston, nu ca să se sprijine ci de eleganță !

Tata știu că a fost al 2-lea chirieș din imobilul 6 av.Lamarck. Parcă închiriasă încă din 1915, cum se isprăvisse lucrul ziditului. Ulysse Ipcar nu a locuit niciodată la acea adresă. Poate – habar nu am însă – pe rue Lamarck, dar nu avenue L. (av.Lam. se chiamă Gaston Couti, de prin anii '50, poate chiar curând după sfârșitul celui de al 2-lea război mondial).

Neagu Mălureanu apare în pisania inedită a unei bis. dărmate [lecțiune incertă] din Malu (lângă Mălureni), ce o clădise la 1830. Fotografia am deslușit-o ușor. Doar că nu scrie, cum am crezut, biv vel vistier, ci biv vtori (?) – sau treti cumva ?) – vistier: piatra nu e clară acolo. Pisania mi-a trimis-o fotografiată vărul meu de-al 2-lea Alexandru Eliad care stă în Germania și care s-a născut la Malu, unde mama lui, născută Alexandrescu, avea moșie. Zice că se trage din acel Mălureanu. Aștept să-mi scrie el unele amănunte genealogice. Pe mama lui, tante Mica, am cunoscut-o bine; avea o soră – mai mare parcă – „Kleine”, profesoară parcă de germană și măritată cu fratele lui...Pătrășcanu ! (Cei 2 frați semănau grozav: pe politician nu l-am văzut niciodată dar îndestul de des după ziare).

Iată deci tot ce-ți pot răspunde azi. Ieri deasemeni am primit de la Dl Cernovodeanu o scris. cam îmbufnată ! Domnul e săcăt de toate cele și din toate părțile. Nu vrea pt. SMIM / 2004 nici obârșia epiroți a Catargieștilor și nici pisania pusă de acel Mălureanu (mă trimite la o revistă bisericească). Te felicit pentru activitate (Ghika-Budești, etc...). Având sfârșit toate cele bune din păcate, mă opresc aici. „Toate cele bune” așadar Dnei și Dlui Rădulescu și de asemenea odraslei domniilor lor. Aștept alte vești, bineînțeles. Despre Catargiești dacă se poate.

Al Matala

P.N.

(Numele lui Slăniceanu mi-e cunoscut, dar nu țin minte nimic precis).

[Scris de autorul scrisorii vertical pe marginea paginii a șasea:] Dacă nenea Paul Negulescu era atunci la Petrograd, înseamnă că era pe drum către America. Trebuia făcut un ocol uriaș din pricina submarinelor germane”.

1. 13 ianuarie 2004, **Malakoff**. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de ieromonahul Zaharia Karandinos din Etolia și de genealogia familiei Carandino de la Brăila, din care provenea literatul Nicolae Carandino.

Este, de asemenea, amintit Dumitru Năstase (n.1924), bizantinolog și istoric de artă stabilit la Atena, prieten cu Petre Ș.Năsturel.

„Mal., 13.I.04

[Scris de autorul scrisorii pe prima pagină, stânga sus:] Trimisă abia azi 23 ianuarie...

Dragă Miky,

Așadar suntem din plin ajunși în anul 2004. Înseamnă multe întrebări ce mi se pun. Una din ele am de gând să ți-o pun ! (și anume despre familia Carandino).

De curând, un cercetător grec (pe care l-am cunoscut întâmplător la Congresul de la Koritsa din Epir, acum 2 ani de zile) mi-a scris întrebându-mă dacă am auzit de un ieromonah Zaharias Karandinos (Karantinos), din Etolia. Din câte știe acel domn (Ioannis G.Hatzis îl cheamă), Zaharias a „activat” la „curțile domniilor dunărene”, la sfârșitul v.al XVII-lea, încep.celui de-al XVIII-lea.

Omul a găsit (în manuscrisele Acad.Rom.!) pătımirea a 2 mucenici etolieni Panagos și Hristos (Hristu) scrisă de acel dascăl și încă inedită.

Eu unul nu am întâlnit numele celui etolian până acum. În schimb, numele Carandino îmi este cunoscut ca fiind purtat de un om politic de la noi - liberal ? țărănist parcă ? - din vremea noastră, din a mea adică. Știi cumva ceva despre acest Carandino român ? De unde se trăgea neamul lui ? Dacă ai cunoștință și despre Zaharias, ar fi și mai grozav. (Eu aș vrea să fie vorba de niște aromâni...).

Bineînțeles, departe de mine să cred că e neapărat o legătură de sânge între dascălul grec (grec sau aromân: că e vorba de Etolia !) și între omul politic.

Numele, eu îl descompun în Kara (negru, pe turcește, precum trebuie că știi) + Dinos (aș zice Dinu pe rom.). „Dinu cel Negru”, culoarea fiind sub stăpânirea turcească dovadă de șerbie. Până și la sârbi acel Karagheorghevici ! *ne leur en déplaise...*

Așadar, dragul meu, vin să te bat la cap, căci acel cap este vistieria a tot ce știi, a tot cei ai citit, a tot ce gândești. Un cap electronic, la un om electronic, pe care întrebările mele îl vor...electriza și pune pe căutare...

Veți fi primit ultima mea scris. (trimisă acum o săptămână) căreia i-am adăugat una, uitată (!) din noiembrie. Aștept mai departe să-mi spui că primești propunerea mea de a scrie amândoi împreună ceva despre neamul Catargiesc. Și mă gândesc la SMIM / 2004^a.

Încolo, supărările noastre nu încetează. Totuși ieri Radu spunea la telefon că ultimele lui analize au ieșit ceva mai bune. Dea Dumnezeu să se vindece degrabă, căci și maică-sa e lovită rău de boala și starea lui. Tratamentul durează 6 luni dar nu-l poate porni înainte de-a i se face acea biopsie de care ți-am scris cu siguranță.

Di Năstase ne-a părăsit alaltăieri, plecând în Grecia. Sâmbătă se va urca într-o pasăre de

aluminii ce-l va duce dintr-o bătaie de aripi la Atena. Arată bine; e destul de harnic încă și în martie va împlini - la rândul său ! - ani 80. Ceea ce îi doresc tatălui Matale, precum și Dumitale însuși, când vi se va împlini crugul anilor cuveniți.

Ce mai face Doamna Rădulescu ?

Nu știu dacă aveți iarnă grea. Aici temperatura urcă până la 14° ! Plouă într-una de 2 zile iar vântul e sălbatic (120 km pe oră). Între Crăciun și Anul Nou, la Coll.de Fr. în curte, am văzut pomii înfloriți ! iar un trandafir își purta cu mândrie florile sale galben-aurii... Era o încântare...îngrijorătoare.

Îți mulțumesc dinainte pt.Catargii și pt.Carandino. Și aștept semn de viață.

Sorcova

Vesela ș.a.m.d.

s-a mai sorcovit prin Buc. anul ăsta ?

Cu mult drag.

P.N."

1. **21 februarie 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de familia - sau familiile - Carandino, precum și de articolul proiectat - dar nerealizat - despre originea familiei Catargi.

Este menționată, de asemenea, Agripina Măinescu, soția generalului Dumitru Iliescu.

„Mal., 21.II.04

Dragă Miky,

Mulțam frumos pt.scris.-ți din 8 ale „lunii curgătoare” și pt. fotocopia ce o însoțea. Incerc a-ți răspunde. Dar întâi de toate parcă trebuie să-ți spun că săptămâna aceasta ne-a apăsător pe toți, și la voi și la noi. Îmi spui că mama Matale are diabet și probleme cardiace: aveți grijă. La noi, Tamarei i s-a recunoscut că are un început de Parkinson... Asta se adaugă la necazurile ce ne apasă și pe noi. În ce mă privește, e clar că nu mă veți vedea prea des pe malurile Dâmboviței, poate chiar deloc, de acum înainte...

Îți mulțumesc pt.datele despre fam.Carandino. Nu prea cred nici eu că umilul cărturar de care te-am întrebat, este din același neam. Dacă Rizo-Rangabé trece niște Carandini printre nobilii Chefaloniiei, „al meu” ca să spun așa se pare că era de fel din Etolia. Însă, cum ți-am spus cred, numele e alcătuit - după părerea mea - din turcescul Kara „negru, rob”, și Dinos, din Konstandinos. Deci poate fi un nume mai puțin rar.

Să revenim la Catargiești. Mă bucur că mi-ai trimis fotocopia aia, mai clară decât cea apărută în Catalogul documentelor T.R. (corpusul nu-l am). Da, într-adevăr articolul ar fi nimerit la SMIM de parcă acum Dl Cernov. se arată...nepăsător. Tratatul de istorie, pe de o parte, iar pe de alta cinstirea lui Șt.cel Mare ca și a lui Matei Brânc. îi răpesc simțirea ! A și fost greu bolnav de gripă și-și revine încet, iar soția dumisale s-a ales cu pneumonie. O să-mi fac însă articolul îndată ce am să-mi regăsesc tihna sufletească - dacă nu azi nici mâine ! - și o să-ți-l arăt. Întrucât nu vrei să-l facem împreună, am să te amintesc cu mulțumirile cuvenite pt.sprîjinul ce ni l-ai dat*.

De soția gener.D.Iliescu nu știu că se chema Agripina Măinescu (sau Maiorescu ? că nu ai scris prea clar). Despre acel neam boieresc din Oltenia mă-ntrebi dacă știu ceva. Din păcate nu* (Bănuiesc că e vorba de Măinești, nu de Iliești). De Logadi, firește, am auzit, dar nu am cunoscut pe niciunul. Mai sunt ? Nume grecesc, cum bine bănuiești Matale*. Nu știu de unde vine.

Aici primăvara s-a pornit printre ploi, vânturi și frig. Gardul nostru viu e din ce în ce mai verde. Pe de-alături se ivesc și flori. Dar vremea e f.nesigură. Alaltăieri până și-n casă era cam rece. E drept că nici supărările noastre nu ne încălzesc sufletele !

Azi e prea târziu pt.poștă. Poate luni aceste rânduri se vor îndrepta vijelios pe căile văzduhului către București și Dumneata.

Iti multumesc încă o dată pt.sprijinul („tovărășesc” cum se spune altădată !) Și te-mbrățișez. Părinților, toate cele cuvenite, te rog, mai ales sănătate.

P.N.”

1. **17 martie 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care istoricul parizian răspunde întrebărilor corespondentului său privitoare la familiile Filodor și Nottara din Țara Românească. De asemenea, Petre Ș.Năsturel este preocupat de identitatea soției voievodului Radu Mihnea și de înrudirea sa cu venețianul Bartolomeo Minetti, chestiuni pe care le va trata într-un nou articol.

„Mal., 17.3.04

Dragă Miky,

Pe scurt, căci ochii mă supără:

1. mulțum. pt.scris.Dumitale din 10 martie.
2. ca și pt. amănuntele despre Gl.Iliescu și mai ales soția lui.
3. despre Catargiești nimic nou deocamdată pt.că nu izbutesc a mă aduna.
4. FILODOR: am auzit în țară pe vremuri acel nume. Nu era cumva un

diplomat ?

Nu am cunoscut niciun purtător al lui. Ar însemna „cel care iubește darurile”. Mai vezi și filodormă ! Mai și deschide la Academie sau la Inst.de lingv. (ori la „Iorga”) cartea lui L.Găldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939, p.190 (v.filodorimă). În documente va trebui să văd dacă dicționarul prosopografic din vremea Paleologilor cunoaște acel nume. Ieri am uitat să-l caut acolo când ți-am fotocopiat ce se află acolo despre Notaras (cu un singur ț).

1. Nottaras. Se prea poate ca Dositei de Ierusalim și Hrisant, nepotul acestuia, să fie urmași ai familiei bizantine. Dar cum să o dovedim altfel decât prin cinstirea de care ei se bucurau... Oi întreba un tânăr coleg genealogist al familiilor bizantine, Thierry Ganchou, fost student al meu (a colaborat și el la Închinarea de acum un an).

La Buc. era – poate mai este – o casă memorială a artistului Nottara și a fiului lui Cântărețul. Acolo a locuit câteva luni Tamara la începutul căsniciei noastre, ea îmbolnăvind-se din pricina lui madam Nottara care nu voia să facă foc.

Vărul meu Bronițchi cunoaște pe Paltin Nottara (și eu, pe vremuri). Intreabă-l unde e băiatul acum. În Franța ? în Anglia ? în țară ?

Azi mi s-a destupat canalul lacrimal al ochiului drept și... plâng mai tare ! De aceea nu mă întind la vorbă...

Poate mâine o să plece scris.me a și cu fotocopiiile despre fișele Notara din dicț.prosopografic bizantin.

Spor la treabă !

Părinților cele mai bune gânduri.

Te-mbrățișez.

P.N.

Mi-am însemnat E-mailul Dumitale. Pt.mine la nevoie la Coll.de Fr. (Byzance) sau la Dan Mureșan, ori la Lidia Cotovanu. Intreabă-l pe DI Cernovodeanu la nevoie, că nu le știu numele !

Tot în leg. cu Filodor am deschis adinaori dict.grec-francez al lui Bailly (o lucrare ajunsă clasică pt.limba veche) și am dat de acel cuvânt (p.2074): φιλόδορος „*qui aime à donner*” (la Platon), „*généreux, libéral*” (la Xenofon).

Ca nume de sfânt lipsește din Dictionarul enciclopedic al numelor de botez al Tatiane Petrace, Buc. [1998].

Poate mâine izbutesc a mai merge la Coll.de Fr. Azi cum am ieși în curte și ochiul ăla s-a apucat să plângă și mai tare ! Precum vezi, ai trezit curiozitatea mea. Și-ți mulțumesc.

[cu pastă roșie:] 25 martie Of, of, of. Multe m-au împiedicat a trimite acest plic. Vreau să încerc azi. Nu te supăra pe o „surpătură,, de om !

P.S. tot din 21 martie, ora 16 15' și 11”

Deschizând cartea lui Andrei Pippidi, *Hommes et idées du SE européen à l'aube de l'âge moderne*, Buc.- Paris, 1980, p.147 văd că el scrie despre Radu Mihnea că era înșurat cu sora (cu numele grecesc Arghira) a venețianului Bartolomeo Minetti.

Te-aș ruga să te gândești dacă Irina noastră – sau altă soră ? – a fost soția acelui Bartolomeo Minetti.

Stoicescu (citad de Pippidi), Dict., p.417 îl știe pe Bart. de cumnat al lui Radu Mihnea și deci închiul lui Alex.Coconul. Te-aș ruga să te uiți pt.noi doi la nota 2 a lui Stoicescu, eu neavând DRH, vol.XIX.

Așadar se luminează de zi ! cu toate că aci cerul e sur și noaptea se apropie. [...]

Păcat că patrafrul de la Ivion nu e datat. Însă în iconografia lui apare Sf.Apostol Vartolomei ! Firește, nu e o dovadă că Irina era măritată atunci când s-a dat acea broderie.

Sau față de soră-sa vovodeasa, Irina nu era îndestul de măgulită că bărbatul său era numai stolnic mare...

Numai Matala ai mijloacele de trebuință pt.a adânci problema. Eu nu”.

1. **3 aprilie 2004, Malakoff**. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu conținând răspunsuri la întrebările acestuia din urmă privitoare la familiile Nottara și Filodor, la etimologia numelui „Arion”. Este amintit, de asemenea, proiectul unui articol, în colaborare cu istoricul bucureștean Constantin Rezachevici, despre un epitrahil dăruit la Mănăstirea Ivion de către Irina, soția Doamnei Arghira, soția lui Radu Vodă Mihnea.

De asemenea, sunt menționate date genealogice legate de ramura pictorului Gheorghe Năsturel, stabilit în Statele Unite ale Americii.

„Mal., 3.4.04

Dragă Miky,

Mi-ai făcut plăcere, chiar o deosebită plăcere, azi cu scris.-ți din 28 martie și articolul Matala despre neuitatul meu prof.Nicolae Bănescu și vol.2 al Istoriei lui bizantine. Frumos ai scris despre el. Asta îmi amintește că atunci când Teoteoi mi-a dăruit aici la Paris vol.I, aveam de gând să vin cu amintiri despre acest mare cărturar. Va trebui să spun și eu ce aș avea de spus, datorie chiar de a spune, ca să nu se piardă și acele „firimituri” din frânta viață a unui om care cât a trăit a fost ca o spadă de oțel neînchinată. Asta însă pe altădată, dacă Teoteoi o să-mi trimită și acel volum.

Încerc acum să răspund (mulțumitor ?) la întrebările ce binevoiești a mi le pune.

Notara: într-adevăr, de ce lipsește din bogatul și temeinicul lexicon al vremii Paleologilor, numele Anei Cantacuzinosia, soția lui Luca Notara ? Când voi merge la Coll.de Fr. - după Paști, cred – o să mă uit dacă nu este trecut ceva într-o fasciculă de supliment. Atunci în grabă nu mi-a venit să mă uit și acolo. (Desigur că ea este amintită la Cantacuzini.)

Filodor: eu am tălmăcit prin „iubit de daruri,..” Dicț. lui Bailly dă generos. Acolo trad. nu se contrazice. Poți iubi darurile nu numai pt. tine când le primești, ci și pt. alții cărora le dăruiești din ele ! Dar generos, darnic o fi mai bine, mai potrivit înțelesului.

Arion: ce înseamnă pe grecește ? Nu știu la prima vedere. A fost numele unui vestit poet liric din Metimnos (v.7 în de Hr.). Cred însă că dreptate are N.A. Constantinescu când scoate numele românesc Arion din Visarion⁴. Tot la Coll. de Fr. o să cauți ce ar mai fi de spus.

Aici la Paris am un coleg de studenție de la Buc., indianist și sanscritolog binecunoscut, Arion Roșu (a colaborat la vol. ce mi s-a închinat). Știu că Arion se poartă la evrei. El, acel Roșu, e evreu botezat (Toma), om f. de treabă, cinstit, muncitor și chinuit de o viață întreagă⁴. Am cunoscut un dr., tot evreu din România, care se chema Ariel (-el, cum știi = Dumnezeu pe ebraică). Nu știu dacă vestitul eretic Arie – tatăl arianismului – poartă un nume evreiesc... O să cauți ce voi putea afla pt. Matala.

Puținică răbdare, însă !

Doamna Arghira a lui Radu Mihnea avea o soră, Irina, care ea a dăruit un frumos patrafir la Sf. Munte, la Ivron. La N. Stoicescu – Dicționarul – am găsit că Bartolomeu Minetti era cumnatul lui Radu Vodă Mihnea, deci trebuie că era fratele lor. Despre acest patrafir pregătesc un articol(aș) împreună cu Rezachevici. Din câte îmi spui, eu nu te ținusem așadar la curent. Despre acea odăjdie a scris de curând o grecoaică, Eleni Vlahopolu-Karabina (cea care mi-a cinstit Inchinarea cu un alt patrafir aflat la Dusikon - Dușco). Datorită lucrării ei am scos la iveală acel epitrahil. Și cum Rezachevici se îndeletnicește și cu Doamnele voevozilor noștri, l-am întrebat de Arghira și de sora ei, [cuv. nedescifrat]. Nu cunoștea. Și atunci i-am propus să scriem ceva împreună.

Urările Matala de Paști ne-au sosit și-ți mulțumesc din nou.

Gh. Năsturel, pictorul, mi-era rudă⁴. Frate cu colonelul Ilie Dumitrescu. El a găsit mai strălucit să-și schimbe numele ! Cum vine acel neam Dumitrescu rudă cu ai mei, ți-am mai spus că nu știu, dar ți-am și scris cândva că tata ți știa și îi recunoștea de rude (la fel și bunicul meu, care l-a avut de aghiotant pe Guță Dumitrescu, tatăl acestora).

Tata și mama aveau cele mai bune legături cu Ilie, cu Georgică (+ în America în sărăcie lucie...), cu Marioara – sora lor, măritată cu Romeo Ionescu, funcționar de bancă, un om de o rară bunătate. Pictorița Magda Ghinea (Mady îi spuneam noi) – cândva Magda Păun, din prima căsătorie, fiica Marioarei și a lui Romeo – are și ea strânse legături cu noi. Poți – cu prudență pt. cele genealogice însă ! – să îi telefonezi (21.13.340), din partea mea, stă pe str. Grigore Alexandrescu 101 dar e f. îndurerată de moartea soțului ei de-al doilea, un om cu care se înțelegea de minune, răpus de o boală cardiacă. Ea visează să prefacă conacul Năsturelilor de la Herești într-un muzeu pt. Georgică, pt. Tamara și pt. ea...⁴ Fiecare cu pășăria lui, nu-i așa ? Caut-o și cere-i să-ți arate dacă are documente. Cică ar avea... Familia tatălui ei, acel Romeo Ionescu, se trage (din câte știu) dintr-un deputat – de Bârlad parcă ? – la divanul ad-hoc, sau la Unirea Principatelor. „Caută și vei găsi !”

Iată, dragul meu, câteva lămuriri parțiale pe marginea întrebărilor Dumitale. Poate câte ceva din spusele mele o să-ți prindă bine ! De pildă despre boerii Arioni. Știu că prof. Dinu Arion, juristul, era rudă bună cu G.D. Florescu. Pe el l-am cunoscut puțin la Inst. de Ist. al Acad. R.P. Române. Lucra - întreabă-l pe DI Cernov. – în colectivul juridic, dar parcă și la colectivul Index (de verificat prin DI Cernov.).

Dacă vrei să scrii ceva despre Filodor, nu uita de... filodormă ! (Pe grecește filodórima este etimologia lui filodorma a noastră). Înseamnă „dar din prietenie” și, firește, darul ce-l faci, de voie de nevoie ! când cumperi (sau închiriezi ?) o casă, o prăvălie. Vezi, că trebuie să știi mai bine ca mine desigur.

Înnoindu-ți precum și Părinților urărilor mele de Sf. Paște, te îmbrățișez cu multă prietenie.

Hristos a înviat ! La mulți ani ! și buni !

P. Năsturel

Numele poetului antic Arion se accentuează ARĬON (Ἀρίων). Prietenul meu indianistul: Arion. Florescu rostea tot așa numele prof. Dinu Arion”.

1. 12 iunie 2004, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de moartea prietenei sale de la Atena, bizantinoloaga Maria Theocharis și de sinuciderea fiului sociologului Michel Dion.

Istoricul parizian recomandă destinatarului să ia legătura cu tânărul bizantinolog francez Thierry Ganchou. Expeditorul își exprimă, de asemenea, unele opinii politice de politică internațională prilejuite de alegerile europene.

„Mal., 12.6.04

[Adăugat sub dată de autorul scrisorii:] Ce articol ai scris pt.”Xenopoliana” de la Iași ?

Dragă Miky,

Au trecut câteva zile de când am primit scrisoarea Dumitale din 31 mai. Te rog să nu fii prea supărat că am întârziat să-ți răspund. Dar ne zbatem într-un noian de supărări. Vezi, sunt 2 săptămâni împlinite de când la Atena ni s-a prăpădit o foarte dragă pretenă – bizantinistă și ea -, de inimă se pare, în timpul unei operații. A și colaborat la Inchinarea aia de la Brăila, cinstindu-mă cu un patrafir brâncovenesc, dat de marele vornic Șerban Cantacuzino. E vorba de Maria Theoharis. Avea vârsta mea încă din dechemvrie. Tot așa, cel mai bun prieten al nostru francez, doctorul de care ți-am vorbit cu siguranță, trage să moară (de cancer). Doctorii au oprit orice tratament... Asta spune totul.

Poate ultim. mea scris. ți-a vestit de sinuciderea băiatului altui prieten, care s-a aruncat (la 38 de ani !) de la etajul 17... Fiul lui Michel Dion, fost comunist pe care l-am ajutat să se lecuiească și care și el a dat un articol despre mine în Inchinare... Acel tânăr era prof. de filosofie, pictor, poet, sculptor... Și fiul meu are probleme, care firește se răsfrâng asupra-ne. Singurul lucru bun: de ieri, fetița lui își dă bacalaureatul (partea I-a). Precum știi, poate, aici bacalaureatul se dă pe 2 ani. Deci abia la anul va isprăvi liceul. Inșă nu prea știm ce facultate va urma.

Deci, am destule pricini pt. a nu fi putut răspunde. La Coll. de Fr. Nu am mai mers de când ți-am trimis pagina de titlu al volumului ce cuprinde lucrarea lui Ganchou despre Notărești. Deci nu l-am mai văzut pe tânărul acesta. Nu știu dacă ți-a scris (avea de gând) iar din rândurile Dumitale văd că te-ntrebi dacă poți (!) ori nu să-i trimiți câteva rânduri. Desigur că da: de-aia ți-am și spus să-i scrii la Coll. de Fr. Eu nu-l sun, pt. că și când mă văd cu el, greu îl aud, căci e din sudul Franței, ceea ce aduce un anume accent, ca să nu mai spun că nu are o rostire clară ! Așa vorbește mult tineret de azi, ceea ce adesea mă silește pe mine să-i pun mereu să-mi repete vorbele lor !!!

Oricum, te pot asigura că el părea f. interesat (și încântat) de ceea ce mi-ai scris mie în legătură cu lucrarea lui. I-am tradus – în scris – tot ce mi-ai scris mie despre acea cercetare și părea f. interesat de a afla ce spun izvoarele rom. despre o soție Cantacuzină a lui Luca Notara. (Eu nu prea știu despre ce e vorba și nici de unde)*.

Așadar, dacă încă nu ți-a scris, ia-ți „plaivazul” și dă-i semn de viață. Amândoi, cu problemele vaste de supraviețuirii genealogice bizantine în țările noastre aveți la ce colabora.

Am auzit că au fost alegeri municipale în țară. Nu cunosc rezultatele, nici [cuv. nedescifrat].

Măine se votează aci: așa zisele alegeri europene. Voi vota împotriva intrării Turciei (și a islamului) în Europa. E de neadmis ca țări creștine, care au sângerat în lupta cu islamul și veacuri de-a rândul sub jugul otoman ca Bulgaria, România, etc. să fie amânate iar unii să încerce să bage Maghrebul african și din capul locului Turcia, în așa zisa Europă. Eu sunt pt. Europa națiunilor, nu

pt.acei conglomerat economico-individual ce-l visează tehnocrații și americanii ! Culmea este că deși voi vota cu un partid de dreapta (Philippe de Villiers, cred, sau Pasqua), mă voi afla pe aceeași linie cu...comuniștii !!!

Așa, dragul meu. Imi mai spui de examenele de sfârșit de an la Universitate. Îi vezi ieșind treptat la iveală pe istoricii noștri de mâine ? Au miez și focul sacru ? Spui că încă nu știi nimic despre vacanțele de odihnă de anul acesta. Oricum, sunt sigur că nu-ți vei risipi vremea.

Te-am lăsat. Cu o întrebare totuși: cum se simte Mama Matala ? Dumneai și Dlui Rădulescu sr. Complimente și doriri de bine.

Prietenul de la Malakoff îți face urări de bine și se bucură ori de câte ori îi dai semn de viață.

P.N.

Nu ți-a mai apărut nimic ? Nu ți-am trimis încă fotocopia articolașului meu din Herbul despre stema lui Udr.N.

[Scriș vertical pe marginea paginii a opta a scrisorii, de către autorul ei:] Dar desigur că revista o ai. Ce am dat acolo este doar un flecușteț”.

1. **29 – 30 iunie 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de revista de heraldică „Herb”, publicată la Iași, precum și de trecutul familiei Nottara.

„Mal., 29 iunie 2004 și 30.VI.

Dragă Miky,

Mulțam pt.scris.din 22 iunie. Îți răspund dar pe scurt: Măine – azi nu pot ! – o să trec la Coll.de Fr.având de trimis mai multe plicuri întârziate, spre pildă unul către însuși Dumneata !

Spre uimirea mea aflu că nu știai încă de revista de sine stătătoare Herb. Prin bunătatea și grija Dlui Cernovodeanu mi s-a trimis numărul 1 (VI) 1999 1-2 (apărut în 2003...). Așa face cu mine – poate și cu alții – editorul, Dl Șt.S.Gorovei, pândind câte un prilej de a nu cheltui bani ce desigur că nu-i are... Dar că se poartă la fel și cu băștinașii din țară și cu risipitorii de peste hotare, iată ceva care îmi întrece orice închipuire.

Până acum, cum știi, Herb era numele unei părți din revista Inst.”S.Zotta”. De acum înainte și-a căpătat neatămarea și ca o pasăre de noapte zboară în întuneric ^{liber}-ul nezărindu-se acolo în România din câte înțeleg. Sau fiind de uz intern pt. moldovenii de dincoace ? Ne-mai-po-me-nit !

Ai dori sumarul sau o fotocopie a volumelor. Oi vedea ce pot să scot. Sumarul oricum nu pune probleme. Fotocopiarea cere ceva timp. Sunt 186 de pagini. Dar mă cunoști destul ca să știi că voi încerca. Iată deocamdată câteva titluri (Muntenia fiind oropsită față de Mold. iar Ardealul aproape cu totul lipsă). Dar nici nu are rost căci acestor rânduri le voi alătura fotocopia cuprinsului și a micului meu art.despre stema lui Udr.Năst.

Răspund așadar mai departe spuselor Dumitale așternute pe hârtie.

Nottara: art.lui Iorga la care fac aluzie se cheamă Une source négligée (sau așa ceva) de la chute de C-ple. A apărut în Bulletin hist.de l’Acad.Roum. Mi-am regăsit acasă la Buc. extrasul dar acu nu dau de el... Inșă când vorbești de o Cantacuzino soție a lui Luca Nottaras, nu cumva e o confuzie cu acea Ana Paleolog Notara despre care vezi Iorga, Notes et extraits, IV, p.357-358 ? (Citez după Iorga, Byz. après Byz., p.58, n.77). Imi pare rău că vă...”câcăiți,, (!) și Dumneata și Ganchou și că nu ați luat încă inițiativa de a vă scrie ! El o fi intimidat că un mare genealogist de la Buc. l-a felicitat iar acel mare genealogist la rândul său e uluit de știința acestui tânăr poate un pic mai mic ca el... Scrie-i, frate și lămurii împreună problema.

Mai vezi, cum spui Matale, și cu Paltin Notara (cu un t ? cu doi ? ou à une tasse de thé ?!). Întrebă-l și de o emisiune a televiziunii franceze – anul trecut parcă – ce nu am apucat-o, dar citii ceva în program: el era programat ca urmaș al Nottăreștilor căsăpiți la C-pol de Mehmet sultan al II-lea, la 1453... De ce nu ? Câți ani să aibă Paltin acum ? La 60, cred. S-a înșurat ? Copii are ?

De modificarea stemei de pe antetul lui Coll.de Fr. prin înlăturarea acelor crini, nu-mi dădusem seama. Ai un ochi de râs ! (eu unul pt.râs și altul pt.plâns).

Îți pare rău că am votat împotriva Turciei. Da, dragă, și o să mai votez tot împotriva câtă vreme alte țări de-a binelea europene (România, Bulgaria, Serbia etc.) vor sta pe din afara pretensei Europe. Nici faptul că C-polul și Tracia fac parte geografic vorbind de Europa nu e destul. Altă cultură, altă tradiție. Noi ne luptăm împotriva turcilor, așa cum făcuseră bulgarii, sârbii, albanezii, pe noi ne trăda Apusul în acel răstimp – luptam pt.apărarea crucii. Apusenii făceau politică înaltă și neguțătorie. E o jignire, o îndreptare pt.acele țări. Doar Grecia a scăpat cu noroc. Iar Constituția pregătită de Giscard nu vrea să amintească de rădăcinile creștine ale Europei – hai ! judeo-creștine ca să le facă plăcere și ovreilor – ca să nu-i jignească cumva pe musulmani. Țările musulmane – Africa de Nord [cuvinte nedescifrate] și Kurdistanul – sunt oare bastelele europenilor [cuvinte nedescifrate] ?? Dă-i în mână ! cum ar fi spus prof.Bănescu. Chiar Rusia are dreptul să intre în Europa – la fel Ucraina ce ne-a cotoptit părți din Moldova istorică – înaintea turcilor și maghrebienilor. Asta nu mă împiedică să mă fi simțit bine la „Istambul” anul trecut și să nu fi resimțit, ba dimpotrivă ! pic de dispreț ori de ură pt.poporul turcesc, un mare popor care din păcate nu-a nenorocit până acum.

Însă totul pe rând, fără a se jigni cei mai în drept decât ei. Bineînțeles asta nu mă împiedică [se continuă pe verticală, pe marginea paginii a patra a scrisorii:] nici pe mine să te îmbrățișez, dragă prietene, „în amintirea vechiului Bizanț,, și, adaog eu, și cu admirația mea pt.minunățiile otomane !!! Cu tot dragul.

P.N.”

1. 14 iulie 2004, **Malakoff**. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care răspunde întrebărilor acestuia din urmă legate de etimologia numelor „Hepites” și „Vecsera”. Sunt, de asemenea, amintite unele date despre familiile Nottara și Vasiliu-Năsturel.

„Mal., 14.VII.04

Dragă Miky,

Ieri am aflat scrisorica Matale din 6 și, cu toate că fac rânduială pe masa mea de lucru, îți răspund întrebărilor.

Numele IPITIS mi-e cunoscut. Aveam, în biblioteca bunicului meu, o carte de militărie a unui ofițer, pesemne grec, Ἡπίτης. De asemenea dânsul avea cărți tot de militărie din biblioteca unui ofițer român Hepites. Unde să fie acum ? Vezi la „Iorga” cu Dna Mariana: poate se află printre acele cărți ce le-am dăruit acum 2 ani bibl.Inst.de Ist. Etimologia numelui îmi scapă. O să încerc să aflu ceva. Rabdă, te rog. Ἡπιος = blând. Dar nu te sfătuiesc să iei asta de bun.

Vezi însă, întrebându-l pe DI Cernovodeanu dacă e adevărată știrea ce mi-a venit aici la urechi de curând că la Brăila, DI Ionel Căndea (directorul Muzeului de acolo; cel care mi-a scos frumoasa Închinare de anul trecut) ar fi tipărit o carte despre grecii din Brăila. Poate acolo află ceva: poate, dacă e lucru adevărat – o fi având acea carte DI Cernovodeanu. Mai mult nu știu.

Patronimul VECSERA de care mă întrebi îmi este necunoscut. Nici nu-mi dau seama ce ar putea să fie. Poate te va lămuri Dna Caragiu-Marioțeanu de la Inst.de Lingvistică al Acad. sau DI Tanașoca.

Nici de Dâmboviceni nu am auzit. Poate prin acea familie s-o fi cunoscut însă moșul meu cu acel căpitan parcă Hepites...

Datorită rânduiei ce o fac, am regăsit extrasul lui Iorga, *Une source négligée de la prise de C-ple*, Bull.de la Section Hist.de l'Acad.Roum., XIII, 1927, p.1-70. Am răsfoit-o pt.Matale ca și pt.ami împrăștiată amintirile. La p.29 textul e plin de neadevăruri, adică de stălciri ale unor adevăruri: Zustuneiu [cuvinte nedescifrate] trebuie să fie Giustiniani care însă apare ca...mare dux (!). Tot la p.29, ultimul rând, boiarul grec Gherepu este deormarea numelui lui Kyr Luc(as Notaras), fără doar și poate. De ce nu o spune Iorga, nu știu. Însă de vreo nevestă Cantacuzino nu se amintește. „Gherepu” păstrează tot Iorga la p. 69 a traducerii sale... Poate ar trebui să scriu ceva, dar habar nu am dacă s-a mai făcut de cineva.

Mă bucur că ți-a sosit fotocopia lui Herb ! Deci editorul nu-ți trimite ce publică... Nu mai faci parte din mădularii Inst. Zotta ? sau editorul face economii? Mie datorită Dlui Cernov mi s-a trimis, ca să scape de poștă...

Cred că ți-am răspuns la toate.

Încă ceva. Ți-am cunoscut un prieten ce-și face doctoratul aici, Alexandru Gussy. Cred că o rudă de-a lui – bunică, străbunică, mătușă – era prietenă cu mătușă-mea Pauline Susskind, fiica generalului Ion (Iancu) Năsturel, un frate mai mare al bunicului meu*. Pe acea cucoană o țin minte că am întâlnit-o pe vremuri pe str. Ecaterina Teodoroiu, în casa mătușii și verelor mele Henrieta și Marieta. Casa a ars la 4 aprilie 1944 la bombardament. A fost restaurată. Pe fronton mai era – acum peste 30 de ani – stema Năsturelilor. O fi fiind și acum, aș crede, dacă nu s-a dat jos sub comuniști după vânzarea casei.

Ți-am răspuns la toate. Te părăsesc, dar nu de tot, căci era să uit să-ți spun că acel tânăr Al.Gussy mi-a vorbit de Matale când noi am arătat soacrei și soției lui (veniseră tustrei împreună) fotografiile făcute anul trecut la Moșoi, dacă mai ții minte cum m-ați serbat acolo după Țeremonia de la Inst.de Istorie.

Cele bune, cum se cuvine, Părinților Dumitale. La toți trei odihnă plăcută și binefăcătoare.

P.N.

Mi se comunică un fax de la Dl Cernovodeanu, că să închei articolul fagădui pt.cei 80 de ani (trecuți !) ai Dlui Berindei. Mi-am scos dosarul ca să scap de rușine..."

1. **24 iunie 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba din nou de etimologiile numelor „Hepites” și „Vecsera,, precum și despre tânărul bizantinolog francez Thierry Ganchou. De asemenea, este amintit un articol despre Axiopolis în perioada Comnenilor la care lucrează istoricul parizian și care urma să fie publicat în volumul omagial închinat arheologului Petre Diaconu.

„Mal., 24.7.04

Dragă Miky,

Azi mi-a sosit scris.Matale din 17 curgător și, vezi bine, cu câtă aplecare își răspund !

Mă-ntrebi din nou spre Vecsera și Epites. Ți-am mai răspuns: deci s-ar părea că s-o fi pierdut o scris. de-a mea. dacă nu două: căci îmi mulțumești din nou pt.fotocopia revistei Herb dar, iarăși, nu faci aluzie scrisorii trimise osebit de revistă, numai cu sumarul acesteia și cu articolașul meu despre stema lui Udr.N.

Îți răspund așadar de isnoavă:

-) Hepites: vād că de data aceasta adaogi și forma Epides, cu d, pe care nu am întâlnit-o. Hepites sau Epites nu-mi spune nimic*, nici măcar cotrobăind prin dicționarele ce le am. Și nici Epides. Am să mă duc săptămâna viitoare, într-una din zile, la Coll.de Fr. și voi căuta dacă dau de ceva mai cu miez. Nu se poate ca într-o Enciclopedie grecească să nu aflu o notiță despre familia aceea. Drept care ți-aș împărtăși ce spune.

2) VECERA, sau VECSERA: iarăși întrece cunoștințele mele... De monografia la care faci aluzie nu am auzit și nu prea văd unde aş putea să caut ca să te ajut. [...] 3) Ganchou: e un biet începător, dar bine pregătit, care în cele de față este bibliotecarul bibliotecii noastre bizantine, ca să aibă din ce trăi, în așteptarea unui loc ce-l merită, la CNRS.

[Urmează un pasaj îndreptat căruia autorul a scris pe margine:] Strict confidențial și între noi ! Ganchou a studiat la Toulouse, cu Ducellier. Venind după aceea la Paris, a lucrat un pic cu mine și mai ales cu Balard cu care-și pregătește teza de doctorat și trage și mâta de coadă !

O întrebare: îmi amintești că în Dorul am mai publicat acel articol despre stema lui Udr.N. Sunt cam mirat și nu-mi dau seama. Poți oare să-mi dai trimiterea ? sau faci confuzie cu celălalt art., cel de întregiri la Genealogia Năsturel (reprodus și în volumul apărut în Danemarca).

De mult nu mai public în Dorul. Sau doar o dată două pe an, fleacuri: adică Romașcanu de la sine republică art.ce-mi apar în țară (Schitul Maicilor, Holobolos) și-mi trimite corectura, punându-mă în fața faptului împlinit... Nu ți-am trimis fotocopiile pt.că ai originalele apărute în țară. Dacă și pe-alea le dorești, spune-mi.

Da, „soțietatea românească” de la Paris s-a schimbat, preînnoindu-se. Datorită surzeniei nici nu mai merg la Casa Rom. Și nici la biserică, deoarece m-am săturat de intrigările de-acolo. Totuși ar trebui să mă gândesc că mi se apropie zilnic ziua de apoi – cea mică ! – cea mare fiind cea obștească a toată omenirea, când se va scula din „mormânturi”, dintr-o dată !

Te felicit că, deși te plângi, ai publicat până acum în Grecia, Germania. De ce Italia, Austria, Anglia nu-ți publică nimic ? Dă la românii. Eu nu am legături de niciun fel pt.specialitatea Matale – genealogii românești – și deci nu văd cum să te sfătuiești. Poate Ganchou ar fi sfetnic mai bun ? Oricum el se pricepe și e ferudit.

De acele colaborii franco-române de la Strasbourg am auzit. D^{na} Cassoly mi-a și arătat o dată revista „Etudes danubiennes” dar nici ea, nici Berindei nu m-au poftit să colaborez. Te ai bine din fericire cu DI Berindei: deci ar trebui să te sfătuiești deschis cu dânsul. E om înțelegător și cu siguranță te prețuiește.

Venind vorba de dumnealui, zilele trecute am scăpat de rușinea întârzierii articolului meu în cinstea-i pt.RRH. Mi l-a bătut pe computer Lidia Cotovanu, ucenica mea (ți-o recomand): azi însă spre mirarea noastră, îmi spunea la telefon că DI Cernov. nu a confirmat încă de primire... Dacă știi ceva, spune-mi, te rog. Acum vreo zece zile dânsul îi trimisese un e-mail (sau așa ceva) cerând urgent articolul meu pt.revistă. Atunci am dat bătaie iar ea mi-a dat sprijin cu computerul ei.

Alt ucenic, Dan Mureșan, vine mâine cu soția lui. A fost la Buc. și a dat concurs pt.o bursă rom.la Roma. Președintele comisiei era DI Berindei. Dan Mureșan și-a dobândit dorita „pungă” ! La toamnă va pleca (cu doamna lui) în Italia. O să-mi lipsească, dar ce să-i facem ? Trebuie să-și facă și să-și asigure viitorul. Și pe el ți-l recomand. Să mă pomeniți din când în când dacă vă veți întâlni la Buc.cândva, atunci când eu voi lipsi cu totul din tot... Vă iubesc pe toți, viitorimea României, cunoscuți mie ori necunoscuți.

Îți mulțumesc că-mi dorești sănătate, precum și soției mele. Ultimatumul d^{lui} Cernovodeanu (cu art. în suferință pt.RRH) a fost binefăcător. M-a pus din nou parcă pe roate. Ceea ce nu mă împiedică să mă gândesc la prietenii care mi-au murit în vremea din urmă. Trec acum la articolul ce-l așteaptă Brăila și DI Ionel Cădea pt. Omagiul Petre Diaconu. În chip excepțional mi s-a dat termen 31 august, ținându-se seama de necazurile prin care am trecut. Va fi, cred, ceva de soi, despre Axiopolis (Cernavodă) în epoca bizantină. Am să-mi fac și autocritica pt.niște prostii ce le-am îndrugat altă dată, cu deplină bună credință, e drept. Dar acum cred că spiritul meu critic este la punct și am nimerit ținta, deosebit de greu.

Mâine Dan Mureșan îmi aduce de la DI Gorovei 5 vol.de studii Șt.cel Mare ! Le-ai văzut ? Și asta mă va înțreina, negreșit.

În schimb, soția mea se luptă mai departe cu depresiunea. Luni seara mergem la văduva

prietenului răposat și, firește, despre el o să vorbim... El trăiește mai departe în inimile și recunoștința noastră.

Dragă Miky, iartă-mă că-ți pun ochii la încercare: îmi dau seama că scriu din ce în ce mai prost, mai nervos. Dar nu-mi vine să-mi folosesc mașina de scris. Cât te privește, poți firește să-mi scrii mai departe pe calculator, cum spuneiți voi acolo ! E și mai frumos, dar și mai citeț.

Părinților Matala, ca de obicei, cele cuvenite, precum și sărutări de mâini Doamnei Rădulescu. Te-mbrățișez și-ți doresc lămuriri pt. Vecsera și pt. Hepites.

P.N."

1. **9 august 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de articole ale destinatarului despre diplomatul francez Eugène Poujade și despre colecționarul bucureștean Anastasie Simu.

„Mal., 9.8.04

Dragă Miky,

Ca totdeauna când îți primesc o scrisoare, m-am bucurat azi citindu-o pe cea din 2 august. Îmi pare bine că, deși sunt firave lămuririle mele despre familia Hepites, totuși o să-ți prindă bine cât de cât.

Acum văd că te lupți cu Poujade. Nu știam că se înrudise cu Ghiculeștii. Desigur vei aduce lucruri noi și binevenite. Ca și despre Anastasie Simu: mormântul lui de la Bellu ar trebui clasat: ar fi barem o mică despăgubire pt. nimicirea Muzeului lui. Eu l-am vizitat în tinerețe (muzeul, nu ctitorul). Știu că colecțiile s-au risipit sub comuniști. Poate mai există un inventar ?

Bine fac Părinții Matala fugind de căldurile bucureștene și oploșindu-se prin județul Prahova. Și aici de o săptămână e foarte cald: 35° ieri. Azi noapte însă a plouat, iar azi cerul e cenușiu.

Tamara e plecată la Angers la prietena sa Cornelia (Nely) Comorovski, care are necazuri cu inima și văzul. Poimâine mi se întoarce. Goe și eu ne descurcăm.

De familia Dumba nu am auzit. (Cred că am citit bine numele).

Scrisoarea Dumitale s-o fi încrucișat cu una de-a mea cuprinzând și textul ce l-am menit lui RRH pt. Dl Berindei. Azi o scris. de la Dl Cernovodeanu din 28 iulie mă roagă să trimit lucrarea Doamnei Rusu, la Academie. Numai să nu fie plecată ! Dra Cotovanu cu care am vorbit adineaori, mi-a fâgăduit să trimeată chiar azi acelei cucoane articolul meu. Vezi, te rog, să urmărești și să-mi spui (firește, dacă mai porți de grijă revistei aceleia) . Mulțam frumos.

Domnul meu, te-am lăsat că mi-e cald. Aștept ora știrilor. Apoi văd eu ce mai fac, dacă voi urmări un film la televiziune sau dacă mă voi lăsa furat și legănat de romanul lui Henri Troyat (Lev Tarasov), *Tant que le monde durera*. M-am îndrăgostit de acest rusnac francez, ros de dorul țării sale de baștină. Scrie cât se poate de frumos. Ți-l recomand dacă nu-l cunoști încă. Membru al Acad. franceze. Are peste 90 de ani.

Spor la treabă ! Să bei apă multă și zeamă de fructe și să-ți pregătești noul an universitar, că în curând are să-nceapă.

Al Dumitale

P.N."

1. **20 august 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba din nou de articolul istoricului parizian despre Axiopolis în vremea Comnenilor, destinat volumului omagial închinat arheologului Petre Diaconu la 80 de ani.

„Mal., 20.8.04

Dragă Colegă^x, dragă Miky,

Precum și vezi, scrisoarea Dumitale din 13 mi-a sosit cu bine. Adineaori. Mă și grăbesc să-ți răspund pt. a te heretisi că te-au „pomăzuit”, dascăl mare, deplin, al Fac. de Ist. din Buc. Așadar tânărul care cândva mi-a călcat pragul pt. întâia oară spunându-mi că m-am născut de 1 aprilie ca și prietenul meu (răposat din păcate) Dan Râșcanu – „omul electronic”, cum te-am botezat eu pe atunci – își croiește drum slăvit în desigururile istoriografiei și învățământului românesc. La mai mare ! și deci să-ți fie cu noroc. La mulți ani ! domnule decan (rector dacă răvnești...)

Mă bucur că ai vorbit cu Dl Cernovodeanu și că dumnealui ca și Matala ați primit textul articolașului pe care cu chiu cu vai i l-am afierosit Dlui Berindei. Din fericire știam prin e-mail de la Dna Rusu că lucrarea îi sosise cu bine. Când apare ?!...^x

Îmi pare bine că părinții Matala s-au „învârtejit”, acasă. Acum ești cocoloșit cum l se cuvine unui *Herr Professor Dr.* și grijile gătitului desigur că le-a preluat îndărăt Dna Mamă: dealtfel nu mă îndoiesc că se pricepe mult mai bine decât odorul Domniei Sale.

Eu dau bătaie ca, până la sfârșitul lunii, să ajungă la Brăila articolul ce-l închin vechiului meu prieten Dlui Petre Diaconu, arheologul (80 de ani o să aibă în oct.). Azi ucenița mea Lidia Cotovanu (pe care ți-o recomand cât se poate de fierbinte) vine la noi cu ordinatorul ei portativ și pornește bătutul acestui studiu al meu (Tot dânsa mi-a bătut și articolul menit „tineretelor”, berindeiești).

21 aug. S-a început așadar ieri bătutul lucrării mele despre Axiopolis sub Comneni (adică Cernavodă). Pre limba lui Voltaire și a fraților Goncourt. Marți o să mergem înainte, fata având și ea de pus la punct o lucrare de a ei pt. tipar. Așadar am să mă uit la cele peste 65 de p. cu care m-a potcovit alt drag ucenic al meu, Dan Mureșan. El a pus mâna – pe bună dreptate – pe o bursă românească pt. Inst. român de la Roma (fosta Accad. di Rom. a lui Pârvan). La toamnă va pleca – pt. 2 ani – acolo, împreună cu soția sa, o franțuzoaică ce face un doctorat în iranologie. În noiembrie amândoi ar vrea să-și susțină tezele de doctorat. Dan și Lidia sunt cu siguranță cei mai buni din puținii studenți, la pregătirea cărora am jucat în viață un rol cât de cât. Și pe el ți-l recomand călduros. Însă în ce-l privește, mi-e teamă să nu-l pierdem pt. România: soția e franțuzoaică (a învățat-o, e drept, rom. și se descurcă f. frumos) și mă aștept ca *Maison des Sciences de l'Homme* să-i facă propuneri de angajare la CNRS. Nu spun că nu merită, dar avem nevoie și-n țară de oameni aleși și e mare păcat de toți acei creeri care „zboară”, afară unde-și asigură cuib și viitor. Vezi, Petre Guran, care abia și-a luat doctoratul și a și plecat în USA, ca „prof.”, zice el, la Princeton. Pierdut, dus acolo...

Dumneata cel puțin te-ai păstrat pt. România și ești vrednic de toată lauda^x. E drept, nu știu dacă franțuzii ori nemții au încercat să te alipească lor ! Dacă da cumva, atunci ești și mai vrednic de laudă și prețuire.

Mulțumesc, Miky, că mi-ai precizat codul străzii Matala. Aștept acum sfârșitul lunii – însă nu sfârșitul lumii ! – ca să-mi aducă nepoata Dlui Cernovodeanu RESEE unde am (cu Dl Bojović) un articol, precum și scris. domnului Cernovodeanu către mine.

Înainte de a ne despărți, aș dori să-mi spui ce nume poartă catedra ce o vei cinsti o viață întreagă. Și-ți doresc un învățământ rodnic, care să te încălzească la suflet spre bucuria părinților Dumitale, dar și a <<spudeilor>> care an de an ți se vor încredința. Am toată încrederea în puterea Matala de lucru. Dovezi ai dat destule ca să nu ne facem grijă. Măine poimăine, de pe noursul unde voi sta uitându-mă la pământeni, o să te zăresc academician ! Este o urare ce ți-o fac din toată inima. Dar atunci nu am să-ți mai trimit scrisori, scriind pe plic Dlui Acad. etc. etc....! S-o facă alții !

Cu toată prietenia.

P.N.

Cele cuvenite, bineînțeles, Părinților Matala.

(Uitasem să-ți spun că nu de mult scriindu-ți, am pus pe plic Dlui Prof.Dr... Habar nu aveam de noua-ți „dregătorie,, dar îmi era lene să scriu Dlui Conf.univ.dr.... Ce bine aici, unde nu se scrie niciun titlu, sau cel mult „M.le Prof.” și numai către somităși).

[Scriș de autorul scrisorii vertical, pe marginea paginii a patra:] P.S. Și încă o urare: ca Dl Prof. Miky Rădulescu să-și găsească nevastă vrednică, frumușică, bună, deșteaptă și înțelegătoare. Sfântă să fie dânsa pe lângă acel drăcușor !”

1. **22 octombrie 2004, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de decesul lui Vlad Stolojan-Filipescu (1915 – 2004), nepot de fiică al omului politic Nicolae Filipescu și soțul Sandei Stolojan, traducătoare și poetă, nepoată de fiu a scriitorului Duiliu Zamfirescu.

„Mal., 22.X.04

Trimis abia azi 4 nov.!

Dragă Miky,

Nu ne-am mai dat semn de viață de câțeva vreme. Pun mâna pe toc ca să te înștiințez că Dl Vlad Stolojan s-a dus și el drumul cel fără de întoarcere. Ieri l-au prohodit la Jean-de-Beauvais. Dumnezeu să-l ierte ! Eu am aflat de la fratele meu, care citise o înștiințare în ziare. Nu m-am dus la „pogrebenie”. Răposatul avea 91 de ani. Nu cunosc pricina morții lui. Ți-o împărtășesc însă, pt.că bănuiesc că te interesează (desigur că l-ai cunoscut când trăia la Paris). Și apoi prin femei se trăgea din Filipești.

Dumnezeu să-l ierte !

Ultima dată l-am văzut – să fi fost în mai ? – când prof.Ion Aurel Pop a ținut o conferință la Casa Română. Schimbaram atunci câteva cuvinte. Arăta f.îmbătrânit, dar părea să aibă încă mințile întregi. Nu țin minte despre ce am vorbit. Desigur că despre sănătățile noastre ! Din formalism.

Matale ce mai faci ? Cum te lauzi ? Ce ți-a mai apărut ? Nu am mai citit de mult nimic nou iscălit de Mata dar nu-mi vine a crede că ai închinat condeiul !

Aici la noi supărările merg înainte. Duminică pisoii nostri – singurul rămas din cei 3 pe care i-ai cunoscut – a orbit. A 2-a zi noi l-am dus la doctor. Să vedem dacă va recupera. Noi credem că da, judecând după înfățișarea ochilor lui. Luni o să-l ducem la control. Mereu necazuri. Și cheltuieli. Și de unele și de altele ne-am lipsi bucurosi...

Nu numai din formalism, dar și din simpatie adevărată te rog să-i spui Doamnei Rădulescu sărutări de mâini de la mine iar tatălui Dumitale cele mai bune doriri.

Te-mbrățișez. Și aștept vești noi ce le doresc să fie bune !

P.N.

[Scriș vertical pe marginea paginii a doua a scrisorii:] Incerc să scriu ceva despre Ștefan cel Mare, adică despre „steagul” lui de la Muzeul Militar ce-l socot a fi prapure de biserică dăruit M^{ti} Zografu de la Athos. Am mai spus-o dar aduc argumente noi”.

1. **14 martie 2005, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de cercetările destinatarului privitoare la genealogia poetului Constantin Kavafis. Sunt menționați, de asemenea, bizantinologul bucureștean Emilian Popescu, precum și familiile Flondor și Racoviță (aceeași cu neamul Racovitză-Cehan ?) cu care istoricul parizian era în relații de prietenie.

„Mal., 14.3.05

Dragă Miky,

Primit cu bine acum câteva zile (pe 7) scris.Matale din 28. Mulțam frumos. Să încerc a-ți răspunde.

Până acum – dar nu am mers la Coll.de Fr. decât o dată, având de pus la punct și comunicarea mea (pt.Iași) despre așa-zisul steag al lui Șt.cel Mare, nu am nimic deosebit despre Kavafi. Intr-o istorie a literaturii neogrecești (pe gr.), de Dimaras*. Am găsit o fotografie cam urâtică ! a lui. Ți-o voi trimite și un autograf. Mă gândesc că Matale ai avea nevoie să intri în legătură cu Societatea greacă de heraldică. Nu-i cunosc adresa. Însă DI Năstase are legături cu cei de acolo. A mai tipărit la ei cândva o lucrare despre pajura cu 2 capete. Vezi să-l întrebi pe el unde anume să scrii și către cine. Sau pe Florin Marinescu, de la Atena.

Eu aici voi mai căuta ce pot, dar nu-s deloc sigur că te voi putea lămuri.

De numele Pantzou nu am auzit niciodată. Nu am din păcate „Cartea de aur a telefoanelor” din Atena, nici de nicăieri, că ar trebui verificat dacă numele acela este răspândit, așa cum pari să crezi.

Cu Emilian Popescu ai luat legătura ? Vezi să-l mai apuci cât e viu ! Căci noi, ultimii „mohicani” cum spui, grabnic o să ne împușcăm ! Dar vor crește alții la loc. Suntem toți niște răsaduri ! Eu mă trag din Père Laurent, V.Grecu, N.Bănescu (era să-l uit pe Lisimah Oeconomos !). Emilian, din Elian a „ijderit”. Iar din el alții au odrăslit; spre pildă Păr.Vasile Muntean de la Lugoj, prof.de bizantinologie la Univ.de Vest din Timișoara. Din Stelian Brezeanu, omul lui Eugen Stănescu (Aaron Fischer), nu prea știu cine a pornit: însă are unele lucrări interesante. Vezi, acele încrengături științifice alcătuiesc și ele un tip, o categorie anume de genealogii ! Cu un amănunt deosebit: că un om poate avea mai mulți tați (4 ți-am pomenit mai sus pt.mine !)...

Și eu șovăi pt.Plesia (nu Pleșia, rostit însă cu ș...) între o etimologie grecească la plecare și slavo-romănescul pleșuv*. Dan era...cam chel, pe cât îl mai țin minte... dar avea ochi f.vii și pătrunzători de om deștept.

[...] Cine este familia Ioannidis din Londra ? Vezi și Parcul „Ioanid” din Buc. Grecește, numele e f.răspândit; el înseamnă „din neamul lui Ioan”, „fiul lui Ioan”. Ceva ca Ionescu. Dar sună un pic mai „sic”.

Da, am fost și tot sunt în leg.cu Racoviștii-Flondoreni. Dar Dinu a murit (de cancer !) bietul om, acum vreo 3 ani. Fiul lui, Alexandru, are un băiețel de 3 ani, pe Petre (sau Petru ?). Eu din când în când, dar de mai multe ori pe an, schimb vești și scrisori cu sora lui Dinu, adică cu Maria-Georgeta („Lully”) Racovitza (Racoviță). Caut-o – e de vârsta mea sau pe aproape, ceva mai mică totuși ! – și deci nu zăbovi ! Cred că dacă îi spui că vii din partea mea, are să te primească cu plăcere. Nepotul ei de frate, Alexandru („Baby”) e asistent sau conf.la Politehnică. E cineva acolo în Bucovina care scoate un fel de buletin despre Flondoreni și despre GI Racoviță (Ion-Aurel), tatăl lui Lully și al lui Dinu. L-am undeva. O broșură este închinată chiar lui George Flondor, fostul rezident regal al Bucovinei, fratele mamei lor, Florica Flondor, măritată după general. Nu zăbovi, nu zăbovi, îți spun eu.

Pe Șerban Flondor l-am cunoscut o singură dată, la înmormântarea generalului (+ de leucemie...). Parcă el a fost diplomat și trăise în Japonia ? a și scos parcă un dicționar de japoneză. Sau acela nu cumva s-a chemat Radu ?

Amintirile mele sunt f.șterse. Nu el cumva ținea pe Nadeja Știrbei ? Îți spun, totul e cețos în mintea mea îmbăcsită și îmbătrânită... Ei sunt rude și cu familia Iurașcu. L-am cunoscut pe...Iurașcu, fostul ambasador – ministru adică – la Teheran. Avea o fiică, pe Catinca, vară cu Lully. Lully îți poate da știri despre rudele ei Ciuntu, Ghiulamila și altele. Și despre Misir, muzicologu. Armeni româniți.

Adresa acestor Racoviști: str.Grigore Mora 3, 011885 Buc.I (of.p.63). Lully are telefon: 231 90 02 (dacă nu s-a schimbat de doi ani încoace, de când nu am mai mers la Buc.). Ea stă cu cumnata ei, Anca, dar nu cunosc telefonul acesteia, nici pe al fiului ei, Alexandru, însurat cu Carmen (nu știu numele ei de familie).

Adaog că Lully e prietenă cu Ileana Moțoiu. Era și la Pitar Moș elevă a fel de fel de domnișoare din care cine mai supraviețuiește ?! De pildă vară-mea răp. Liletta Bronițki, născ. Nicolaescu, Adina Koslinski-Bucșan, fiica amiralului. La Racovițești, l-am cunoscut pe compozitorul Jora, văr cu dna Florica Rac. Și Florica era compozitoare, o femeie minunată".

1. 5 aprilie 2005, Malakoff. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de moartea Papei Ioan Paul al II-lea. Sunt amintiți, de asemenea, bizantinologul profesor Emilian Popescu și tânăra cercetătoare Lidia Cotovanu, originară din Basarabia.

„Mal., 5 apr.2005

[adăugat cu roșu:] trimisă abia azi 11.4.05

Dragă Miky,

Dacă nu s-ar fi prăpădit Papa Ioan-Paul, ți-aș fi răspuns mai repede la scris.-ți din 24 martie (stau lipit de televizor). Incerc să o fac acum iar mâine, cu puțin noroc, o să dau drumul la răspunsul meu de azi. Ce să-i fac ? sunt și rămân cât oi mai trăi, un „fanatic,, admirator al Lui. In 1981, la Roma, cu prilejul unui Congres la care am luat parte, am stat câteva clipe de vorbă cu El, iar pe trei prea frumoase și grăitoare fotografii stă întipărită această întâlnire pt.viitorime. Bănuiesc că ți le-am arătat cândva la mine acasă. Nu pot să spun <<Dumnezeu să-l ierte !>> căci – deși om a fost și el – harurile lui întrec negreșit cu prisosință păcatele ce le va fi făcut. Verus athleta Christi a fost el, așa cum unul din înaintașii Lui de altădată, Sixt al IV-lea, spunea despre Ștefan Vodă al nostru. Dar să-ți răspund.

Nu zăbovi cu Luly Racoviță să stai de vorbă. I-am și scris despre Matala. Așa încât e pregătită și așteaptă desigur să o suni sau să-i scrii. Mai bine un telefon. Aveți ce vorbi împreună.

De bursa Humboldt îmi pare rău pt.Matala. De ce te-au respins ? Vârsta ? sau fiind prof.au socotit că ești îndestul de bine pregătit ?

Cu Dimaras am înțeles că ai trad.rom. Însă ai cumva acolo fotografii ? Dacă nu, îți fac eu fotocopii după cele din ed.grecească.

Mă ungi la suflet cu felul cum parcă primești ideea mea de filiații intelectuale. M-aș mira ca vreun cercetător să nu se fi gândit la așa ceva înaintea mea, dacă nu la noi, măcar în Apus, Apusul tuturor relelelor și bunătăților... Și asta să știi că ține în picioare și cu felul cum călugării, și deci ierarhii, pregătiți de cutare stareț, își iau uneori numele de monah. Nu pot desvolta această idee, ce ți-o trec cu dragă inimă.

Caută-l pe Emilian Popescu. Tocmai trebuie să-i scriu în urma unei scrisori sosite ieri. Și lui te voi recomanda. L-am avut și cunoscut ca student la Inst.balcanic, din 1948/9, când dădeam un curs de greacă bizantină acolo. Dar fiind amândoi de o vârstă – eu ușor mai bătrân ca el ! – ne-am împrietenit și prieteni tot suntem. M-a „moștenit,, la Byz. Zeitschr. unde el face bibliografia rom. de câțiva ani de zile încoace, eu neavând aci mijloacele trebuincioase pt. a ține la zi această rubrică ce o moștenisem din 1965 de la Prof.Bănescu, împiedicat de vârstă. Pe mine mă recomandase acolo lui Beck parcă însuși Păr.V.Laurent. Stănescu a fost supărat (și Berza nițel !) căci el ar fi voit măcar să împartă cu mine (!) acea sarcină. Și Berza, care-și avea socotelile sale cu Stănescu, deși ținea f.mult la mine, a fost destul de nemulțumit de neînduplecarea mea, căci le-am opus lor un NU categoric.

În ce privește Societatea grec.de Heraldică, ți-am spus parcă să te lămurești la DI Dumutru Năstase Atenianul. Dar mi-a mai venit alt gând, căci Mitel e cam puturos la scris (din când în când ne sună și atât). Să ieși legătura cu ucenica mea basarabeană Lidia Cotovanu care din martie stă la Atena cu o bursă Onassis de 10 luni. Îți dau adresa ei:

M^{le} LIDIA COTOVANU

Hôtel ACHILLEAS

odos Lekka 21

GR-10562 Athènes.

Roag-o să te pună în leg.cu cei de la acea Societate. Adresa, dacă nu o știi, ți-o va descoperi ușor prin Dl Năstase sau prin alții (Florin Marinescu bunăoară). Și, cum o știi, va fi bucuroasă de a intra și ea în leg. cu acea societate. Sau rabdă puțin și vorbesc eu un pic cu ea despre Matale, căci pe 19 ale lunii va veni la Paris, doar pt.o săptămână.

E o fată f.harnică, cu viitor. E destul să citești prima ei lucrare, apărută în cinstea mea ! în acea Inchinare de la Brăila, la care ai colaborat și Dumneata. Va fi pt.Matale o călăuză bună către genealogia lui Kavafi ! Știe bine grecește: a mai învățat 3 ani la Univ.din Ianina, unde a și lucrat ca asistentă.

Da, din câte știi, Balladur e de fel din Smirna. Armean de-acolo. Dar ce legătură între el și Kavafi ? Nu te înțeleg...

Desigur că bine ar fi să te duci cândva la Alexandria. De ce nu ai încerca să iei legătura cu Patriarhul ort.de Alexandria ? Scriindu-i pe franț. ca prof.univ. e cât se poate de firesc să iei legătura cu dânsul. Eu nu-l cunosc. Dar vei afla și numele și adresa la Patriarhia din Buc. De curând a fost ales, înaintașul lui, patr. Petru murind cu câteva luni în urmă într-un accident de helicopter, cum se ducea la Sf.Munte...

Du-te, frate, în Tunisia sau în Maroc. Dar vezi să nu-ți pierzi libertatea din pricina islamistilor înrâiți. Sau o să te cinstim ca mărturisitor dacă nu vei primi să te „turcești” acolo... Egiptul e mai sigur și mai civilizat. Vezi, trei zile de doliu s-a[u] hotărât acolo întru cinstirea răposatului Papă.

Că te simți mândru de a fi un oriental, te înțeleg prea bine. Și eu, cu toată nașterea mea în Franța dintr-o mamă franțuzoică ! cu toată creșterea mea apuseană. Bine mă simt și eu în Balcani, pe lângă România. Iar Asia și ea mă atrage. Cine știe, ce moștenire pecenego-cumană oi fi având (!!!). Ca Dl Berindei...

Încercându-te cu cele cuvenite pt.Dna Dl Rădulescu te-mbrățișez.

Al Dumitale

P.N.”

1. **13 martie 2008, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de moartea soției sale Tamara. Este menționată, de asemenea, apariția în anuarul Muzeului Național de Istorie din București, a unui articol despre un boier cărturar necunoscut, Dimitrie Ramadan, și familia sa, rod al colaborării dintre istoricul parizian și destinatar.

„Mal., 13.3.08

Dragă Miky,

Condoleanțele Matale mi-au sosit ieri și îți mulțumesc degrabă. Pierderea Tamarei este o lovitură din cele mai cumplite, mai greu decât oricare alta ce am trăit până acum. Incerc să mă chivernisesc. E f.greu, sunt prea „începător,” și nici nu realizez ce mi s-a întâmplat. Parcă aștept ca o convorbire întreruptă să-și reia firul. Încă nu m-am apucat de noi cercetări dar unele probleme mă frământă și cred, doresc ca în curând să mă aștern la treabă.

Îți mulțumesc cu bucurie pt.vestea că articolul nostru a apărut și aștept, răbdător, să mi se trimeată de Muzeul Național revista și extrasele mele. Vezi totuși să le mai amintești lor de mine ! „Ochii ce nu se văd se uită”, zice-se. Cu atât mai mult când cei de acolo nici nu știu ce fel de ochi mă împodobesc...

Cu tot dragul și prietenia,

P.Năsturel”

1. **22 aprilie 2008, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba din nou de articolul, în colaborare, publicat în anuarul Muzeului Național din București. Este amintit, de asemenea, un alt proiect de articol, din păcate nerealizat, tot în colaborare, despre Condicta Conțeștilor, a cărei copie xerox o deținea Petre Ș.Năsturel. Istoricul parizian răspunde și unei întrebări a corespondentului său privitoare la o posibilă călătorie în Corsica.

„Mal., 22.4.08

Dragă Miky,

Dar de Paște, se vede, mi-a sosit azi scris. Matale din 18 și cu extrasul Ramadan. Sunt f.bucuros și te felicit pt.munca depusă. Aștept acum ca tovarășii (!) de la Muzeul Național să binevoiască a se desmorți și a-mi trimite revista și partea mea de extrase, așa cum ați vorbit. Numai tembelismul românesc să nu îi facă uituci. Poate nu ar strica să le dai câte un telefon până-ți vor răspunde că pt.a scăpa de stăruințele Dumitale, mi-au și trimis cele așteptate de Micimea Mea.

Iată așadar o primă colaborare a noastră. Alta va fi Condicta Conțeștilor pe care am și scos-o la iveală din noianul bibliotecii mele. Dar asta pe altă dată.

Ceea ce îmi spui despre Neagu Djuvara nu mă miră. E un om minunat. Ce păcat că la ultimele lui călătorii, anul trecut, nu a mai izbutit să vină până la noi. Vorbi doar cu Tamara care ca alte dăți s-ar fi bucurat să-l vadă. Mi-a trimis condoleanțe frumoase. Vrea să mă vadă când va veni din nou, prin mai – iunie. E lucru f.bun acele întâlniri la cursul Matale. Și e și lucru original aș spune. Vezi să stăruiești. Poate croiești drum nou pt.alți profesori.

Corsica ? Nu am mers niciodată acolo. Eu știu că ei sunt f.primitori. Avem chiar niște vecini corsicani care s-au purtat și se poartă [atât] de frumos cu mine de când Tamara a făcut damba și de când a și murit. Mai mult: bătrâna vecină, ceva mai mare ca mine, pot spune că m-a scăpat poate de la moarte când făcui infarct, acum vreo 13 ani, iară pe când Tamara nu-și dădea seama că mi-e rău (credea că e o trăsnaie de-a mea...), ea a stăruit să se cheme un doctor, carele cum m-a căutat, a și chemat o salvare care m-a dus la spital la urgență. Și am stat acolo 32 de zile... Deci eu te-aș sfătui să te duci în Corsica. Limba seamănă f.mult cu italiana și nu sună străină pt.un român.

Trec acum la altceva. Vrei cumva să colaborezi la un Omagiu Victor Spinei ? Dl Ionel Căndea de la Brăila nu numai că m-a poftit, dar mă și roagă să-i găsesc colaboratori și aici dar și în țară. Dacă cumva nu te-a chemat încă, nu șovăi ci dă-i semn de viață. Până în august cel târziu îi trebuiesc acele articole care vor alcătui volumul omagial, Spinei împlinind 65 de ani în octomvrie. Încă nu am hotărât subiectul meu dar voi colabora, firește.

Înnoindu-mi urările de Paști pt.Matale și familia, te-mbrățișez și mă bucur de colaborarea noastră, dorind să meargă înainte cu alte cercetări. La mulți ani !

P.N.

Ai primit fotocopia articol.meu Réflexions à bâtons rompus sur les Lieux-Saints et les Pays roumains ? Dacă nu, îți scot o altă fotocopye căci sfințiile lor de la Patriarhie nu au făcut extrase (... decât partea pt.ei înșiși !).

[Scris vertical pe marginea paginii a doua a scrisorii:] Facsimilele art.nostru au ieșit f.bine !

La nota noastră 6 (spre sfârșit) o greș[e]ală πηγύδι în loc de πηγύδι cu ita... Pagubă în ciuperca !"

1. **7 mai 2008, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba din nou de potențiala călătorie în Corsica și de proiectatul articol despre Condicta Conțeștilor.

„Mal., 7 mai 2008

Dragă Miky,

Îți f.mulțumesc pt.scris.din 25 apr.primită ieri. Trebuie că pe căile văzduhului să se fi întâlnit și încrucișat cu una de la mine trimisă parcă luni.

Da, într-adevăr, mi-ai mai mulțumit pt.articolul meu despre Locurile Sfinte ! Numai că vârsta și necazul meu cel mare din vremea din urmă îmi întunecă uneori amintirile sau mi le amestecă.

Văd că despre călătoria-ți poate în Corsica nu ai luat încă nicio hotărâre. Ceea ce spui despre stema acestui mare ostrov și despre știrea pusă în lumină de Rezachevici (părerea lui ce o socot bună am folosit-o și în versiunea rom. a culegerii Aromânii, îngrijită de Neagu Djuvara). Și de la el am primit tot ieri un răvaș plin de viață, de entuziasm, de optimism așa cum este dumnealui de totdeauna.

Ceea ce îmi spui drept răspuns la poftirea mea de a da ceva pt. Prinosul V.Spinei nu m-a bucurat, dar te înțeleg. Mă gândisem însă și la Matala, pt.că ești medievist (deși cercetezi mai mult perioada mai nouă !). Dar tot poți să te gândești. Și de ce nu ar fi această apropiere către stema corsicană și cea a Ț.Rom. sau a despoților epiroți ? Mai gândește-te. Mai ales că te cunoști și cu Dl.Ionel Cândea. Inșă firește te temi ca Spinei (și alții) să crează că-l tragi de pulpană !

Condica Contescu (așa cum ți-am spus într-una din scrisorile mele) mi-a ieșit înainte. Rămâne să văd cum să o fotografiez. Incercasem cândva cu *fotocopieuse* dar nu prea merge. Acum văd că toți se folosesc cu aparate de fotografiat sau de portabile... Voi întreba fie pe Dan Mureșan, fie pe Lidia Cotoveanu.

Părerea mea este că ar trebui un studiu dezvoltat. Numai după ce am să-ți fac acele fotografii (fotocopii) vom vedea ce poate face micul nostru colectiv. Numai că văzul meu e f.obosit...

Revin la articolul despre Locurile Sfinte. Ți-a plăcut vorba Sf.Iacov din Castoria la urcarea lui Neagoe Basarab. Acest citat l-am dat și în cartea mea despre Athos dar, spre mirarea mea, nimeni încă nu pare a se fi oprit asupra acestei mărturii cu tâlc. Cu schepsis ! De ce nu te-ai folosi de acest text pt.Spinei ?

Atâta. Cu multă prețuire și doriri numai de bine.

P.N.

[Scriș vertical pe marginea paginii a doua a scrisorii, de către autorul ei:]

Pt.colocviul „S.Zotta” lucrez la niște Aminiri despre George Flondor și soră-sa Florica Racovitza-Flondor. Te duci acolo cumva ? Pregătești vreo comunicare ? Vezi, deși nu-s „modernist”, mai ies eu din „moșia,, mea !”

1. 12 iulie 2008, **Malakoff**. Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de ctitorul Bisericii Târgului din Târgoviște care nu ar fi fost, după cum se crede, boierul cărturar Udriște Năsturel ci un nepot de frate al acestuia. Sunt amintite, de asemenea, și o serie de primejdii de moarte din care istoricul parizian a scăpat până la acea dată.

„Mal., 12.7.08

Dragă Miky,

Cucoșelul de la Barcelo și cu povestea lui m-au înveselit ieri și-ți mulțumesc, ca și pt.vestea că Muzeul Național de Ist.din Buc. îmi va deschide revista sa. Nu am, dar poate în curând am să iau legătura cu acest domn Trohani. Mă gândesc să reiau problema ctitorului bisericii Târgului din Târgoviște. A fost pusă pe seama lui Udr.Năst. Am adus cred dovada că nu el a înălțat sfântul locaș, ci un alt Udriște, de neam neștiut dar pe care G.D.Florescu îl socotea că ar putea să fie un Doicescu.

Uite că de curând am descoperit că acest căminar (că așa i se spune în pisană scrisă deasupra

cafásului bisericii), cã acest cãminar spun se chiamã într-adevãr Udr.N., dar cã nu este cãrturarul logofãt, ci un nepot de frate, nepotul Doamnei Elina sau nepotul lui Matei Vodã (Basarab) cum scrie pe danii de la el cãtre Mre Amota ! Åadar un fiu al lui Cazan N. Ține pt.Matale descoperirea, te rog, iar dacã cumva m-aș prãpãdi înainte de a fi scris articolesul, dã, te rog știrea în vileag.

Cãt despre condica Conțeștilor trebu[i]e sã rabzi încã, eu neavând deocamdatã pe cine ruga cu fotografiatul manuscrisului. Toți prietenii mei și ucenicii de asemenea sunt plecați sã se bucure de viațã ! Intocmai ca Dumneata. De „bucuria vieții” era sã mã lipsesc marți. Inchipuieste-ți cã dupã un drum la Paris unde am vãzut la Muzeul Rodin expoziția iubitei lui, Camille Claudel (sorã cu poetul), precum și opera maestrului, m-am întors pe la 6 acasã la mine. Cãnd iatã în biroul meu, simț cã ceva ? / cineva ? mã atinge ușor în spate și aud un zgomot mare, scurt. Intorc capul: se prãbușise un raft întreg cu toate cãrțile lui – unele deosebit de grele ! – fusei așadar la un fir de pãr de moarte sau de o nenorocire și mai rea. Putea sã-mi spargã capul sau sã-mi rupã gâtul ! Și sã mã descopere fiul meu o zi douã, trei chiar, dupã aceea... Ei bine, m-am bucurat, nesperiindu-mã și pe loc i-am mulțumit lui Dumnezeu cã m-a ocrotit. Și nu e prima datã. La 25 august 44 o bombã germanã din fericea a cãzut lângã casa noastrã din str.Parfumului iar noi eram în subsol, pãrinții mei, fratele meu, o sorã de-a tatii și parcã și o franțuzoaicã venitã sã o vadã pe mama. În Grecia, Tamara și eu mersesem cu un prieten german la teatrul din Epidaur și, înapoiindu-ne în miezul nopții cãtre Atena, undeva pe la Corint, cauciucul unei roți din fațã a mașinii plesnește iarã el, cum ? necum ? a izbutit sã o opreascã chiar la marginea unei prãpãstii ! Nu era nici un gard acolo pe șosea !!! Acum 2-3 ani un tãnãr, aici la Malakoff, a cotit la rãscruce cu mașina sa – mergea repede ! – cãnd eu tocmai treceam pe verde și a fost cãt pe ce sã mã calce !!! I-am strigat „Idiot” – sau „imbécile”: dar e totuna !!! – dar am scãpat iar trecãtorii au fost și ei uluiți. Și încã de 2-3 ori am fost cruțat de la moarte.

Åadar, vezi, vorba romãnului, cã mi-a murit moartea ! Facã-se însã voia lui Dumnezeu.

Nu știi anume cãnd ai sã te întorci la București. Poate mai mergi undeva – prin țarã ? la Gura Motrului ? – (Gura Mort, cum spuneau la DMI colegii mei arhitecți).

Ce mai lucrezi ?

Zilele trecute, Lidia Cotovanu cãreia i-am împrumutat Stavropoleos de bunicul meu, mi-a spus la telefon cã a gãsit acolo o știre dupã un document inedit (neluat în seamã de corpus și nici de inventarul Arhiv.Stat.) prin care Ctin Ramadan face danie acestei mãnãstiri. Nu mi-am însemnat pagina, dar acum nu mai are rost. Fata e încãntatã de articolul nostru.

Ieri am gãsit și o scris. din Paris a lui Neagu Djuvara. Ne vom vedea, la 25, miercuri. Este un om pe care îl admir f.mult din toate punctele de vedere.

Radu mi-a spus cã Șerbãnicã Moțoiu i-a telefonat alaltãieri cã Miky, damblagiu precum știi, de vreo 3-4 ani de zile, este acum în spital la Buc. Are o problemã cu pielea capului iar doctorii se tem sã nu fie cancer... Fereascã sfântul. Ți-o spun pt.cã sunteți rude, dar poate nu ai aflat încã.

Bietul de el, un om așa de întreg, dintr-o bucatã și vãdov, precum știi, de cãteva sãptãmâni abia.

Am uitat sã-ți spun cã fiul meu vrea sã-mi așeze rafturi în culoar ca sã scap de noianul de cãrți adunat în mijlocul camerei mele de lucru. Mai vrea sã întãreascã bibliotecile ce mi le cunoști. Raftul care s-a prãbușit fusese așezat de el acum 10 – 15 ani și nu înțelegem ce s-a întâmplat. S-o[r] fi slãbit șuruburile poate.

Dragã Miky, vacanțã plăcutã mai departe !

Sã sorbi din plin liniștea verii (n-o fi prea cald ?) ca la toamnã sã te apuci iar sã însuflețești viațã trecutului ce-l cercetezi. Noi istoricii facem slujbã dupã încetarea lucrului de cãtre ciocli și de cãtre popi...

Cu toatã prietenia și doriri de bine

P.Năsturel”

1. **2 august 2008, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de călătoria destinatarului în Portugalia și despre personalitatea arheologului Scarlat Lambrino.

Alte subiecte abordate: volumul omagial închinat acad.Cornelia Bodea, sculptorul Ion Vlad de la Paris, I.G.Duca și fiul său, diplomatul Gheorghe I.Duca, succesele Leei, nepoată de fiu a istoricului parizian.

„Mal., 2.VIII.08

Dragă Miky,

Mulțumesc pt.veștile din 26 iulie, găsite alaltăieri când m-am <<învârtit>> de la țară unde petrecui 3 plăcute zile în apropiere de Chantilly, la prietenii noștri cei mai buni de-aici, adică la acum văduva doctorului nostru Guy Provit. A fost f.cald, o căldură destul de înăbușitoare. De ieri însă Parisul e posac și posomorât. Azi a și burnițat dimineața.

Mă bucuri cu tot ce-mi spui despre Portugalia. Văd că ți-ai vârat nasul – și nici nu se poate altfel, la Bibl.Naț. de la Lisabona. Pe Scarlat Lambrino nu l-am cunoscut, căci abia în 1943 am sosit în țară prima dată și el nu mai era la Univ.din Buc. ci, cred, la Paris sau la Lisabona. Intr-adevăr soția lui era franțuzoaică, arheoloagă și a făcut cu el săpături la Istria, publicând (pe franț.) o carte despre ceramica arhaică de la Istria. Aveam volumul la Buc. A fost scos de Inst.de Ist. înființat de C.C.Giurescu. Parcă Lambrino era și directorul Școalei Române de la Roma.

Da, e ciudat că după război ei nu s-au așezut în țara soției, ci în Portugalia. De ce, de ne ce ? nu-ți pot da răspuns. Poate pt.că Franța, CNRS-ul adică, îl ajută pe Nic.Herescu, latinistul și, cine știe, dacă cei doi cărturari se „înghițeau”, sau nu. Poate 2 refugiați români de oarecum aceeași meserie era prea mult pt.CNRS, care îl ajuta și pe C.Marinescu deci 3 !

Lămuririle tale despre nu rubedenia ci mai curând încuscrirea dintre neamul Matale și Moțoiți sunt binevenite.

Nu-ți cunosc articolul, din Omagiul Corneliiei Bodea, despre neamul străbunicii Dumitale. Dealtfel nici volumul nu l-am întâlnit nicăieri. Un lucru știu că nu am fost poftit să colaborez... deși Dra Bodea știu că ține – sau ținea la mine. În anii din urmă, când am fost sărbătorit la „N.Iorga” sau am ținut câte o comunicare, țin minte că Dumneaiei a fost de față și, bineînțeles, am schimbat de fiecare dată câte o vorbă.

Pe Ion Vlad nu țin minte să-l fi văzut viu. Tamara îl admira f.mult, ca sculptoriță și ea. Fusei la înmormântarea lui, împreună cu soția mea, Rue Jehan de Bauvois [sic] era tixită de lume. Dricul a luat coșciugul la ieșirea bisericii și a făcut un scurt ocol ca să aducă pe răposatul artist în dreptul statuii lui Eminescu de pe rue des Ecoles, sus lângă scara de pe acolo. Monumentul a fost inaugurat parcă de Dl. – hai ! îmi scapă numele: faimosul țărănist din Ardeal: de: Răscu și cu unul de la primăria Parisului care amândoi au „vorovit către prostime,, din rândurile căreia eram și noi. Nici pe văduva lui Vlad nu am cunoscut-o.

Despre I.G.Duca nu-ți pot spune nimic, nici despre fiul lui, că nu ne-am întâlnit. Nu uita că abia în toamna anului 1974 am părăsit Atena pt.Paris.

Și acum o veste mare: nepoțica mea a intrat deplin la Ecole Centrale de la Paris acum câteva zile. Răspłata ei de către maică-sa și cealaltă bunică: o călătorie la Stockholm și 2 săptămâni de ședere în Suedia. Am vorbit cu ea la telefon alaltăieri seara și am felicitat-o călduros, cum îți poți închipui. Și Radu e f. emoționat.

Dan Mureșan și soția lui s-au înapoiat ieri de la Cluj iar el mi-a adus 2-3 cărți din România. Am primit volumul închinat Prof.Al.Elian, la 10 ani de la moarte și, întrucât nu ni s-au făcut extrase (!), o să-ți scot o biată fotocopie după scurtul meu articol, cel mai slab cred din câte am scris și tipărit din 1995 încoace... Lucrarea mea e răsplătită întrucât Virgil Cândea cunoscuse documentul de la Radu

Șerban pt.o m^{re} din Grecia de miazănoapte iar eu nu am primit fotocopia lucrării acesteia decât prea târziu. O amintesc și atât.

Nu te speria de durerile de cap ce le înduri. Biată mama mea (care a avut toată viața) spunea: <<C'est la maladie des grands esprits>>. În ceea ce te privește, aș spune că avea dreptate".

1. **18 ianuarie 2009, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de un articol al istoricului parizian despre înruderile duhovnicești ale mitropolitului Anastasie Crimca, precum și de un articol al destinatarului despre diplomatul Edmond Ciuntu.

„Mal., 18.I.09

Dragă Miky,

De când nu te-am mai citit ?! Niciun rând de la Matala în vremea din urmă. De ce oare ? Parcă-mi spuseseși de un an sabatic. Ești cumva plecat undeva la studii mai înalte ?

Sau, mă întreb eu uneori, ești supărat că ultima mea scrisoare era însoțită de una mai veche ce o scosesem din noianul vizuinei mele ?! Oare cuprindea vreo știre care te-a nemulțumit ? Atunci mai bine a; fi deschis plicul înainte de a-l adăuga scrisorii mele.

Așadar, te rog să fii așa de bun și să-mi dai semn de viață (dacă ești în București, firește).

Volumul închinat lui Victor Spinei (cca 900 de p.) e f.frumos, adesea deosebit de interesant iar noi autorii articolelor răbdăm până vom primi extrasele noastre. Câte 50 de bucăți ! Cum ale mele vor sosi, atunci am să-ți trimet unul.

Tot așa, nu știu [cuvinte nedescifrate] despre volumul închinat Dobrogei și nici dacă ne vor face extrase sau nu.

De la Dl Rezachevici tăcere deplină de asemenea, nicio veste cu privire la volumul închinat lui Ctin Bălan. Dumnezeu se luptă să-l aibă !

Încolo, Lidia Cotovanu „lucră,, pe rupte la teza ei de doctorat. Deci condica aceea a boierilor Conțești așteaptă să se elibereze pt.a o fotografie.

Zilele trecute am trimis un mic articol despre înruderile duhovnicești ale mitropolitului Anastasie Crimca. Cică volumul va să iasă până în 25 februarie. Ai să vezi acolo că se pot face și „genealogii” duhovnicești.

Un prieten din Buc. mi-a trimis niște fotocopii după o lucrare de a Dumitale cu privire la Edmond Ciuntu. L-am cunoscut puțin. Era f.legat de unchiul meu Vasile Nicolaescu (încă din tinerețe parcă) și unchiul (știu asta de la vara mea Lileta (Elena) soția doct.Al.Bronițki) ar fi voit, după armistițiul din 44, să o mărite cu el ca să o scoată din țară fiind diplomat. Dar vara mea care atunci era fată la 20 de ani, nu a voit iar unchiul nu a stăruit. Curând după aceea l-a cunoscut pe tânărul medicinist Bronițki (Crângu i se mai spunea) și s-au îndrăgostit luea unul de altul.

Bănuiesc că ai o sumedenie de lucruri ce eu nici nu le bănuiesc. E drept, nu avem chiar aceleași preocupări. Ești mai „modernist,, decât mine care în v.al XXI-lea mai trăiesc în multe privințe ca oamenii veacului de mijloc !

Mă opresc, așteptând vești ce le doresc a fi bune. Încă o dată La Mulți Ani !

Cu toată prietenia,

P.Năsturel”

1. **22 ianuarie 2009, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de etimologia numelor „Cuza” și „Cantacuzino,,.

„Mal., 22.I.09

[Scris cu pastă roșie:] Citește mai întâi p.2 la semnul roșu *

Dragă Miky,

Abia îți trimisesem o scrisoare arătându-ți îngrijorarea mea că nu mai aveam vești de la str. Levănțicăi și uite că azi la prânz mi-a sosit epistola Matale din 31 dec. !!!

Îți mulțumesc pt.urările ce mi le faci și îți înnoiesc pe ale mele.

Privitor la numele Cantacuzino și la numele acestui neam pe vremea Bizanțului uitasem cu desăvârșire că ți-am trimis o fișă cu un Couzas, patriarh (?) dacă te citesc bine. Fii așa de bun și copiază-mi fișa mea, te rog, ca să văd ce anume aș putea să-ți mai spun.

Numele însă pare a fi compus din *κατα* (sau *κατα*) și *κουζινο*, acest *-ινο* fiind poate un sufix. Sunt cunoscute la Bizanț [cuv.nedescifrat] nume cu prefixul *κατα* (nu *κατα*) și, pt.mine, de o viață (cel puțin), mă întreb de unde vine. Nicol nu a lămurit problema și tare mi-e teamă că cu greu cineva va izbuti să o facă.

Deci copiază-mi fișa ce ți-am trimis-o și oi mai vedea ce legătură ar fi eventual între Kouçac și *Κατα* (*Κατα*)*κουζιν*. Aș crede că niciuna, dar nici asta nu pot afirma. Logic ar fi să se caute în (neexistentul) lexic al numelor geografice din împărăția bizantină ! Și încă...

Primește așadar aceste rânduri ca un răspuns la întrebarea ce mi-o pui și ca o întregire a scrisorii mele plecată la drum către Dumneata.

Incolo, nimic prea deosebit decât că e furat afară. Și că mi-e [cuv.nedescifrat] urât și [cuv.nedescifrat] pe dinăuntru.

Cu toată prietenia

P.Năsturel

P.S. Și dacă Cuza ar avea o legătură cu...Siracuza ??? E prea frumos ca să fie adevărat.

P.S.din 23: Bine că nu am trimis încă rândurile de sus !

La „micul prânz” iată că mi-am amintit că nu ți-am răspuns la întrebarea dacă pot plăti cotizația Dumitale la Asociație aici. SIGUR CĂ DA ! cu bucuria că-ți fac un bine.

Dă-mi deci toate indicațiile ca să le trimit lor un CEC.

Nu-mi trimite mie nimic prin bancă ori prin poștă: suma mi s-ar micșora.

Cel mai bine, când se va ivi un prilej, o să-mi trimiți suma tot în [simbolul pentru euro].

Să fii bucurios ! / și sănătos... / până la os

(3 stihuri)

Sau dacă oi merge eu în țară, atunci să mi-i dai acolo înapoi.

Cel mai bine însă va fi printr-o ocazie”.

1. **6 februarie 2009, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba tot de genealogia patronimicelor „Cuza” și „Cantacuzino”.

„Mal., 6.II.09

Dragă Miky,

Primii cu bine – și cu bucurie – scrisoarea Dumitale. Dar te-ai luat parcă după mine în a scrie din ce în ce mai neciteț !!! Eu am scuza că-s bătrân și din ce în ce, dar Mata, tânăr cum ești , ar trebui să te străduiești a plămădi slove mai mărișoare.

La sfârșitul vieții lor și Turdeanu și Beldiceanu aveau un scris din ce în ce mai mărunțel și deci mai greu de citit. Îmi dau seama că și eu de la o vreme nu mai pot să scriu decât mărunțel și asta mă necăjește. Așadar, privitor la acel patriarh Kouzas de care mă întrebi, nu mă descurc nici eu cu copia ce mi-ai făcut-o !!!

Fă-mi, te rog, o fotocopie după fișa ce o ai de la mine ca să ți-o deslușesc !!! Nostim, nu-i așa? și jalnic totodată...

Tot cu privire la numele Kouzas, Cuza... mi-am amintit de un istoric bulgar din zilele noastre (mai tânăr cred ca mine), Alexander KOUZEV. Poate ai auzit de el. Mai este și bizantinolog sau înrudit cu bizantinologia prin cercetările sale.

[Scris vertical pe marginea primei pagini a scrisorii:] *Dacă ai văzut volumul (f:frumos dealtfel) Dobrogea 1878 – 2008 apărut la Constanța chiar acum (coordonat de Prof.V.Ciorbea), află că articolul meu (p.104 – 108) a fost stricat de tehnoredacție care nu a respectat citatele grecești, ci a băgat mângălelele latinești fără noimă. Va trebui să-mi dau lucrarea la retipărire. Mă gândesc la Pontica, ce apare tot la Constanța. Altfel volumul e binevenit !*

E vădit lucru – așa cred cel puțin ! – că Kuzev și Kouzas ori Cuza al nostru au o obârșie asemănătoare, dacă nu chiar sunt rude bune dar îndepărtate.

Ar trebui să-scrii la Sofia (nu-i cunosc adresa lui Kuzev) și să-l întrebi pe purtătorul acestui nume. Poate vei da de știri mai lămuritoare încă decât ceea ce cunoști.

Iarna e grea în Franța dar parcă începe a se îmblânzi puțin.

Te las ca să-mi văd de partea a 2-a a micului dejun (micul prânz), adică trebuie să-mi fac cafea.

Cu toată prietenia și nădejdea că [cuv.nedescifrat] (și despre Kuzov) vei lămuri mai bine problema numelui lui Vodă Alex.Cuza al nostru.

P.Năsturel”

1. **4 martie 2009, Malakoff.** Scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care este vorba de numele unui patriarh ecumenic din veacul XV și de etimologia numelui „Cantacuzino”.

„Mal., 4.3.09

Dragă Miky,

Ai să fii dezamăgit, cum sunt și eu. Primind fotocopiile după o lucrare grecească ce privește pe Patriarhul C-pol. Dionisie I-ul, citesc acolo că patriarhul Ioasaf I-ul (1464 - 1466) se chema Kokkas. Deci nici pomeneală de Kouzas, cum citisem altundeva...

[adăugat pe margine:] ὁ Κόκκας pe grecește

lată trimiterea:

Tasos Ath.GRITSOPOULOS, Patriarhul ecumenic, fost mitropolit de Filipopole [= Plovdiv], Dionisie I-ul cel din Dimitsana cel orânduit printre sfinți (pe grecește).

[adăugat pe margine:] *Dionisie era de fel din Dimitsana (în Peloponez)*

Art.apărut în *Archeion tou thrakikou laographikou kai glossikou thesaurou*, seria a 2-a, tomul 20 (= k) [nu am anul apariției !], p.3-37.

Numele Kokkas apare la p.8 (Gritsopoulos dă numele înaintașilor și urmașilor lui Dionisie în scaunul patriarhicesc, sfârșitul v.XV – început.v.XVI).

O să mai caut de unde știm [cuv.nedescifrat:] Kouzas...

Răbdare.

Sunt suprasolicitat de ucenicii mei și nițel obosit. Ochii mei mă [cuv.nedescifrat]. Azi m-am și trezit cu dureri de șale. Deseară îl văd din nou pe dentist iar mâine o să mă [cuv.nedescifrat] cardiologul,

căci acum 3 săptămâni am avut de 3 ori o durere în piept, dar nu am putut fi [cuv.nedescifrat] mai repede. Întai se moare și apoi te caută medicul ca să iscălească adeverința că ai murit !!!

O să fiu mai vorbăreț data viitoare.

Cu multă prietenie și doriri de bine în tot ce faci.

P.N.

(Nicio legătură între crezul meu politic și cerneala acestei scrisori)

Tot îmi aștept extrasele din volumul închinat lui Victor Spinei.

Cum le voi primi, atunci o să-ți trimit unul și Dumitale.

P.S.din 23 martie 09

Intrucât nu am dat încă drumul celeilaltei scrisori, adaog următoarele:

- 1) M-ai înveselit cu cuzina „bucătărie” alipită numelui de Cantacuzino ! Dar nu e cuvânt grec, ci apusean. Și apoi greutate face că rostirea numelui pe grecește nu este KANTACUZINOS, ci KADA – sau KANDA-CUZINOS. Vezi la noi, tot din greacă, rostim Costandin [cuv.nedescifrat] Co(n)stantin ! Însă ce o fi însemnând acest Kavra – nu știu. Dacă era numai Kavra, atunci era un prefix [cuv.nedescifrat] ce se mai întâlnește în onomastica grecească. Vezi de pildă Katakalon și nu Kantakalon.

• 2) De ieri mă mănâncă toată pielea. Roșiatică. Ce o mai fi și asta ? M-am trezit de 5 ori azi noapte. După-masă abia pot să-l văd pe doftor...Plictis mare, dragă. Dr.Bronițchi: tot la Elias. Inconștient (în comă adică). Mare tragedie pt.ai lui, pt.mine și Radu și toți prietenii lui din țară. Păcat că nu l-ai cunoscut, cum te-am mai îmbiat... O arhivă pt.le tout Bucarest din 1940 încoace...

Te las, să încerc a mă bărbieri. Parcă și obrazul mi s-a umplut.

Spală-te bine pe mâini că nu știu ce am.

Cu prietenie

P.N.”

1. **31 octombrie 2009, Malakoff.** Probabil ultima scrisoare a lui Petre Ș.Năsturel către Mihai Sorin Rădulescu în care își exprimă dorința de a relua schimburile epistolare. Istoricul parizian are probleme majore de sănătate care îl vor împiedica totuși să mai scrie.

„Mal., 31.X.09

Dragă Miky,

Peste o săptămână era să fie ziua Matala de nume. Vin așa dar cu cele mai bune urări. La mulți ani ! spor în toate mai departe și numai sănătate și voie bună, ocolind gripa porcină. La mulți ani !

Tăcerea Dumitale de mai multă vreme mă lasă nedumerit. Oare m-ai înmormântat [cuv.nedescifrat], aflând din alte scrisori de-ale mele că au destule supărări cu sănătatea ? Nu-mi vine să cred.

Eu, făcându-ți numărul de telefon, te-am chemat. Mi-a răspuns parcă o doamnă – Mama Matala ? – și mi-a spus, din câte au prins urechile mele că ești plecat. Iar atunci nu am mai încercat și, precum vezi, recurg la povești. Aud greu, văd din ce în ce prin ceață și la sfârșit de ianuarie sau în februarie voi fi operat de cataractă la singurul ochi ce mi-a mai rămas de vreo 25 de ani încoace.

De lucrat îmi este f.anevoios.

Aș voi vești de la Mata.

Cele cuvenite Părinților Matala dacă mă mai țin minte: te rog.

La Mulți Ani cu sănătate !

Cu neschimbată prietenie,

P.Năsturel

[Scriș pe verticală pe margine:] Scriu din ce în ce mai mărunțel și neciteț. Nu pot altfel. Însă de mai multă vreme epistolograful de eram și-a încheiat oarecum isprăvile!”

Cuvinte cheie: Petre Ș.Năsturel, Mihai Sorin Rădulescu, familia Nottara, casa Eliad, familia Năsturel, bizantinologie.

SUMMARY

The letters of Petre Ș.Năsturel (1923 – 2011), Romanian byzantinist settled in Paris since 1974, sent to his younger friend Mihai Sorin Rădulescu, can be seen as a testimony on several topics: the life of a Romanian intellectual in France, the links between the French and the Romanian culture, the study of the Byzantine heritage in the Danubian Principalities, aspects of the French and the Romanian historiography, problems of Greek history and etymology. The correspondence lasted for about twenty years and witnesses about the passion, intellectual curiosity and openmindedness of the French-Romanian scholar. He never abandoned the historical subjects linked to the Greek-Romanian mediaeval links, but living in the West he enriched them with a broader perspective.

ACTELE DOMNIEI LUI MATEI GHICA AFLATE ÎN COLECȚIA DE „DOCUMENTE” A MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

dr. Grina-Mihaela Rafailă

Matei Ghica a fost fiul cel mic al domnului fanariot Grigore al II-lea Ghica, care a avut 7 copii, adică 2 fete și alți 4 băieți, respectiv Grigore, Gheorghe, Alexandru și Scarlat. Dacă primii trei descendenți au trecut la cele veșnice, ultimii băieți au ajuns pe tronurile Principatelor, la decesul domnitorului tată, survenit în anul 1752. Încă dinainte de a-și da obștescul sfârșit, domnul Grigore al II-lea Ghica recomandase Porții ca tronul muntean să fie atribuit fiului său, Scarlat, care de altfel era dorit și cerut și de către marii boieri printr-un arz adresat Sublimei Porți. Însă capuchehaia Țării Românești la Constantinopol, respectiv Gheorghe Bașa Mihalopol, care era de altfel și socrul marelui dragoman Matei Ghica, a înlocuit numele lui Scarlat cu cel a ginerului său, Matei, în documentul boieresc. Faptul a avut drept consecință nemulțumirea și certurile celor doi frați concurenți la tronul muntean. Pe de altă parte, justificarea acestei numiri s-a tradus prin faptul că sultanul ar fi găsit de cuviință să-l numească pe Matei la conducerea Țării Românești, pe motiv că era foarte mulțumit de serviciile aduse Porții, pe când îndeplinise demnitatea de mare dragoman. În realitate, așa cum era și practica timpului, decizia a fost luată în funcție de suma de bani oferită la cumpărarea tronului, la care socrul grec, Mihalopol, a contribuit din plin, precum și de calitățile viitorului domn, de om inteligent și priceput în afaceri.

După urcarea în tron, Matei Ghica a trecut la pedepsirea boierilor susținători ai fratelui său, Scarlat, fapt care a dus la nemulțumiri și chiar la mici uneltiri împotriva sa, ajungându-se la „o urzeală prin înșelăciune și viclenii”, după cum afirma cronicarul familiei domnitoare. Mai mult, în numai trei luni după venirea sa la cârma Țării Românești, Matei Ghica a numit 30 de stolnici, 20 de paharnici și 50 de serdari. Totodată, domnul a ridicat în diferite ranguri boierești câțiva birnici, care în noua calitate erau scutiți de plata sfertului. Practica căftănirii aducea venituri destul de considerabile domnului, care trebuia oarecum să-și recupereze sumele plătite la Înalta Poartă pentru obținerea tronului nord-dunărean.

În fruntea celor nemulțumiți s-au aflat mitropolitul Neofit și Constantin Dudescu fost mare vornic, care au atras de partea lor și alți boieri, mari și mici. Aceștia au trimis un arz Porții, în care se plâneau doar de nedreptățile făcute de către cei din jurul domnului, întrucât le era frică să-l acuze direct pe domn, fiindcă în acest caz pedeapsa putea merge până la suprimarea fizică a acestora. În aceste condiții sultanul

a poruncit unui capugi-bașa cercetarea celor afirmate și susținute în arzul muntean. Sosind la București, acesta a luat la cunoștință, la fața locului, de păsurile celor mai puțin mulțumiți, care au primit susținere și din partea marelui ban Barbu Văcărescu și a fratele său, Ștefan, care până atunci fuseseră în tabăra domnească. Măsura luată în urma cercetării a constat în mutarea domnului muntean în tronul de la Iași, la 22 iunie 1753, care a presupus de la sine și plata unei considerabile sume de bani.

În politica externă, Matei Ghica s-a orientat către curțile imperiale de la Viena și Petersburg. Încă de pe când îndeplinea funcția de dragoman la Poartă, acesta a manifestat înțelegere față de acțiunile Rusiei în Livania și Finlanda. De asemenea, s-a înțeles bine și cu nobilii polonezi, care manifestau opoziție față de marele general al coroanei. Deși și-a reînnoit domnia moldoveană cu importante sume de bani, Matei Ghica a devenit totuși suspect Porții otomane pentru înclinarea sa către curtea Vieneză și cea aflată la Petersburg, considerate adversarele cele mai înverșunate ale Sublimei Porți. Astfel că sultanul Osman al III-lea decide mazilirea sa din tronul moldovean și îl va trimite în surghiun în februarie 1756.

Muzeul Municipiului București, prin *Colecția de Documente*, este deținătorul a doar 7 înscrisuri papetare, originale, care provin din răstimpul scurtei domnii muntene, de doar aprox. 9 luni, a lui Matei Ghica (11 sept. 1752, când primește firmanul de domnie și 22 iunie 1753). Un singur document, având nr. de inv. 30 724, beneficiază de două copii moderne, care însă nu sunt nedatate. Din punct de vedere al conținutului între aceste acte regăsim o foaie de zestre; un schimb de moșii încheiat între Constantin Brâncoveanu mare logofăt, nepotul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, și părintele Sardeos de la ctitoria răposatei Domnița Bălașa; o plângere adresată marelui ban Barbu Văcărescu pentru pricina moșiilor Nedeia și Nedeița, jud. Dolj; o foiță de împărțeală a moșiilor aflate în Țara Românească și Moldova, între frații Radu, Dumitrașco și Ioan Racoviță, precum și 3 acte de vânzare-cumpărare a moșiilor Scăiani și Măcrești sau a unor case aflate pe Ulița cea Mare a Șelarilor din Capitala țării.

În foaia de înzestrare a ficei Mariuții (*doc. 1*) sunt specificate veșmintele și bijuteriile, cele necesare așternutului patului și orânduiei mesei, la care se adaugă o caretă cu 6 telegari, oi cu miei, boi de plug, vaci cu viței, mătcă de stup, vii în Dealul Sărății și la Cârломănești, moșii și părți de moșii (Gradiște, Cândești, Cârломănești și Măgurele) sau suflete de țigani împreună cu „*fete din casă*”.

Din păcate instituția deținătoare nu deține în patrimoniul său niciun act solemn domnesc provenind de la acest domn fanariot. Foarte puține acte sunt autentificate cu sigilii inelare imprimate în cerneală (*doc. 7*) sau cu amprentă digitală (*doc. 2*), care aparțin martorilor prezenți la încheierea actelor respective. Niciun document nu specifică locul de emitere. Doar două documente provin din renumitul fond – *Epitropia Așezămintelor Brâncovenesti* – (nr. inv. 30 724 și 30 529). Până în

momentul de față, din bibliografia cercetată, doar un singur document a cunoscut lumina tiparului, respectiv actul ce poartă data de 1753 mai 1 (*doc. 5*).

I.

1752 (7260) august f.z.

† Cu mila, cu darul și cu ajutorul lui Dumnezeu foiță de zéstrile ficii noastre, Mariuții, după cum semnează în jos anume. Avgust []¹ dni, 7260 <1752>.

† 1 păreche de cercei câte cu un picior de balaș și sus cu diamanturi;

† 1 păreche de cercei câte cu un picior de zmaragd și sus cu diamanturi și în toate câte cu un diemănțel;

† 1 păreche de cercei iar câte cu un picior de zmaragd și sus cu diamanturi;

† 12 șăruri de mărgăritari;

† 1 left cu diamanturi și cu robinuri și cu lanțu de aur;

† 1 salbă de zlați 100;

† 1 salbă pă băzăr de zloți 30 ungurești;

† 1 inelu cu un diamant;

† 1 inelu iar cu un diamant;

† 1 inelu cu trei diamanturi;

† 1 inelu iar cu trei diamanturi;

† 1 inelu cu zamfiru;

† 1 inelu cu un robin și cu 2 diemănțele;

† 1 păreche de brățări cu diamanturi;

† 1 dulamă de latră roșie în șatrănțe blănită cu pacea de samur cu 12 nasturi de aur;

† 1 dulamă de lastră verde blănită cu pacea de samuru cu 12 nasturi de m[ă]r[ă]ritar² cu cășuțe de aur cu robinuri;

† 1 gheordie de atlaz roșu în șatrănțe blănită cu cacumi cu 12 nasturi de mărgăritari;

† 1 rochie de lastră galbenă cu gurile de firsăia cu 16 sponce de aur câte cu un robinaș;

† 1 roche de lastră roșie câte cu o vargă de fir albă și alta galbenă și pentru [v]ergi² cu flori de fir cu gurile cusute cu sarmă cu sponcele de argint cu zmanțu;

† 1 roche de belacoasă verde cu flori de fir cu sponcele de argint cu zmaț;

† 1 roche de hatai cu fir inatural cu sponcele de argint cu zmaț;

† 1 rochie de belacoasă roșie cu flori de fir cu sponcele de argint;

† 1 tivelichie de lastră blănită cu cacum;

† 1 z[ă]bun² de tabinuță cu nasturi și cheortorile de mărgăritare;

† 1 păreche de paftale de argint poleite cu colanul de firu saga;

† 1 brău cu căpătăele de serasiriu;

† 1 ie cu mărgăritaru încrețită;

- † 2 ii cu sârmă;
- † 1 ie cu firu saga;
- † 1 ie sane zmănțuită;
- † 4 ii cusute și umplute cu firu;
- † 2 ii leșăști umplute cu firu;
- † 3 ii cu șăreturi;
- † 10 ii cu mătăsuri;
- † 1 mărămă de rățele ghiuvet;
- † 2 mărămi de borungic cu naturale;
- † 1 mărămă de zăbranic cusută pă scris;
- † 3 mărămi saga.

Așternutul patului

- † 1 scoarță mare de pat;
- † 3 covoară segedéle;
- † 4 perine de fringhie;
- † 1 pilotă cu fața de atlas;
- † 1 plapomă³ de atlažu cusută cu firu;
- † 2 perne mari curățelele saga cu fetele de paporă cu flori de firu;
- † 4 perne mici cusute cu naturale;
- † Al doilea rând de așternut cu fetele de tăioară cu tiriplicu și rățelele umplute cu firu;
- † 2 perne mari i 8 mici cu fetele de pânză cusute cu tiriplicu și umplute cu mătăsuri;
- † 1 cearșaf bun cusut și umplut cu firu;
- † 1 cearșaf al doilea ales și umplut cu firu;
- † 1 cearșaf cusut umplut cu mătăsuri;
- † 1 cearșaf cu rățele și umplut cu mătăsuri;
- † 2 cearșafuri pe pilotă cu horbote;
- † 1 zăveasă de hatai;
- † 1 șcatulcă de lipsa cu clonderele ei.

Orânduiala mėsii

- † 1 masă aleasă cu peșchiriul iar ales și umplut cu firu;
- † 1 masă a dooa aleasă cu peșchiriul ei alesu;
- † 2 mése vărgate de purtat;
- † 12 servét[e]² cusute cu na[...];
- † 12 servéte alése și umplute cu firu;
- † 24 servéte cusute cu tiriplic și umplute cu mătăsuri;
- † 1 mărămă de oglindă cusută pă scrisu;
- † 1 mărămă de oglindă cusută și umplută cu firu;

- † 1 măramă de mâini aleasă și umplută cu fir;
- † 2 mărimi de mâini cusute și umplute cu mătăsuri;
- † 12 părechi de cuțite de argint cu lingurile lor;
- † 2 solnițe de argint;
- † 1 buhurdariu de argint;
- † 1 căție de argint;
- † 1 tocu de tipsii de cositoriu;
- † 1 toc de talere de cositoriu;
- † 1 lighian cu ibricul lui;
- † 2 sfeșnice de alamă;
- † 2 cal de ginere cu podoabele lui;
- † 1 carătă cu 6 telegari cu [hamurile cu alămuri]⁴;
- † 100 oi cu miei;
- † 12 boi de plug;
- † 12 vaci cu viței;
- † 12 iape cu mănji *i* cu armăsariul lor;
- † 80 mătci de stupi;
- † 20 pogoane de vie în Dealul Sărății lucrate;
- † Viia de la Cărlomănești cu obrațieile ei cât țin nelucrată.

† Partea noastră de moșie *ot Gradiște ot sud* Slam Râmnic ce o avem din doao cu boiarii Bărcănești, stânjâni 500.

† 500 stânjâni de moșie ce o avem de cumpărătoare pe lângă moșia Gradiștei.

† Partea noastră de moșie de la Căndești *ot sud* Buzău cu un vad de moară, stânjâni 250.

† Moșia Cărlomăneștii însă partea noastră iar în *sud* Buzău, stânjâni 500;

† Moșia Măgurélile *ot sud* Elhov partea noastră de casă, însă a pa[tr]a² parte, stânjâni 600.

† 22 suflete de țigani cu fetele din casă.

De la noi acéstea iar de la Dumnezeu mila, darul și ajutoriul sfinției sale.

T. *biv vel* paharnic⁵.

M.M.B., nr. 13 480

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (44,5x16,5 cm.).

¹ Loc alb în orig.

² Rupt în orig.

³ *папомъ*.

⁴ Scris cu altă cerneală.

⁵ Semnătură autografă.

2.

1752 (7261) decembrie 20

† Adecă eu, Sidor călugăr ot Scăiani, care m-au chemat pe nume mirenescu Stan, *sin* Radul ot Ulmet, împreună cu feciorii miei, anume: Dumitrașco i Mircia, dat-am zăpisul nostru ca să fie de bună credință la mâna dumne(a)lui stolnicului Mihalcii Cădescul. Precum să știe că i-am vândut dumne(a)lui moșie în Scăiani, den moșul Boțocănescu, a patra parte ce să¹ va veni, însă partia lui Dragoe Furduiu. Și această moșie ce e mai sus scrisă mi-au fost și mie de cumpărăto(a)re și cu zăpis de cumpărăto(a)re de la vânzătorii cei vechi. Și o am vândut dumne(a)lui cu șteria tuturor megiașilor și a fraților noștri de moșie den sus și den jos și de pre împrejurul locului. Și o (a)m¹ vândut dumne(a)lui dreptu bani gata taleri 8 *poli*.

Și cându s-au făcut această vânzare și zăpis fost-au mulți boiari mărturie, care vor iscăli mai jos. Și eu, Sidor pentru mai adevărata credință mi-am pus mai jos degetul ca să cre(a)ză.

Și am scris eu, Nan diiaconu cu zisa lui Sidor.

Eu Sidor călugăr vânzător.

† Vlad ot Vereș martor.

† Oncia Ttianul martor.

† Drăghici martor.

Dechemvrie 20 dni, leat 7261 (1752).

«Verso interior»: Adecă eu, Sidor călugăr care.

«Verso»: † Zăpisul ot Sidor ot Scăiani.

M.M.B., nr. 27 699

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (22x16,5 cm.), o amprență digitală în cerneală.

¹ Ad. interlinear.

3.

1753 februarie 20

† Adeveréz cu acestu al meu zăpis la mâna dumnealui chir Costandin blănaru. Pe cum să știe că de a mea bună voie m-am îndemnat de i-am vândut moșiia mea Măcreștii din Sus, însă stânjani 1.420. Caré această moșie îmi este de cumpărătoare dé la Dumitrașco, *sin* Dedul Arion. Caré această moșie să hotăraște pe din sus cu moșie ce să numește a lui Pană i Nigoită Măcreștii și pe din jos iară cu o moșie a lui

Dumitrașco Arion ce să numește Măcreștii din Jos.

Déci această moșie să aibă dumnealui a o stăpâni dumnealui și coconii dumnealui nepoții și stăpânenepoți câți Dumnezău îi va dăruî. Și amu tocmît această moșie cu dumnealui drept tale(ri) 500, însă cinci sute. Și acești bani i-am luat toți în mîna me(a). Și pentru mai adăvarată credință m-am iscălit mai sus ca să să crează. Februarie 20, *leat* 1753.

Panait? Copce adeverez¹.

«Verso»: Înfățișat de D. marele logofăt Costandin Suțu. No. 450, *leat* 1845.

M.M.B., nr. 13 703

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (34x22 cm.).

¹ Semnătură autografă.

4.

1753 martie 13

† Dat-am scrisoarea mea la mîna sfinți(e)i sale, părintelui Sardeos, și la mîna dumnealui Costandin Brîncoveanu *vel* logofăt, epitropii sfîntei mănăstiri, ce iaste făcută de măriia sa, răposata Domnița Bălașa, în curtea caselor mări(e)i sale aici, în București. Precum să să știe că între moșiile mări(e)i sale, răposatii Domniții Bălașii, ce au rămas supt stăpînirea mănăstirii aceștia sântu și [] stînjâni de moșie, anume: Filipeștii de Pădure, în *sud* Prahova, și cu case de piatră. Care moșie fiind de la neamul nostru de baștină și la împărțeala ce s-au fost făcut mai înainte² au fost căzut această moșie și cu casele în partea dumnealui răposatului Tomii Ca(n)tacozino *vel* spatar.

Dar, fiindcă dumnealui Toma spatar s-au înstreinat într-alte [p]ărți³ streine supt altă stăpînire toate ale dumisale ce au rămas aicea, în țară, case, vii, moșii, țigani s-au luat pă séama domnească, care unele le-au dăruit domnii pe la mănăstiri, altele pe la boiari. Precum și acești stînjâni de moșăe cu case de piatră după cum scrie mai sus împreună și cu alte moșii și țigani le-au dăruit măriia sa, răposatul Neculae Vodă, dumnealui Manolache Lambrino *biv vel* ban, boiariul mări(e)i sale, răposatei Domniții Bălași.

Și fiindcă de la această moșie mai niciun venit nu cunoaște sfînta mănăstire și⁴ casele céle de piatră ce sântu pe moșăia aceasta ajungînd la multă învechitură de au putrezit și s-au dăzvălit pînă încât acuma au început și păreții caselor a să fărâma și a să dărăpăna. Și fiindcă să hotăraște această moșie cu altă moșie a noastră ce să numește Măgurénii și mai vîrtos că iaste de baștină de la neamul nostru ne-am învoit

cu sfinția sa, părintele Sandeos, și cu dumnealui *vel* logofăt de am făcut schimbu dând la sfânta mănăstire []¹ stânjâni de moșie în *sud* Saacu, anume: Răsturnații, de lângă Boldești, care să hotărăște cu moșăia dumnealui răposatului Iordache Crețulescul *vel* vornicu. Și am luat acești stânjâni de moșie Filipeștii de Pădure și cu casele duple cum mai sus arată. Însă numai moșăia și casele, iar țiganii ce sânt șăzători acoloa pe moșie, care sânt ai sfintei mănăstiri să-i arădice mai sus numiții epitropi și să-i ducă să-i așaze pe alte moșii unde vor vrea.

Așijderea și viile ce le are sfânta mănăstire acoloa, p[ă]³ moșie, să aibă a le ținea întru stăpânirea sfintei mănăstiri, însă vie înfundată. Și încă pentru pomenirea sufletelor răposaiților părinților miei și pentru pomenirea sufletului meu și al jupânésii mele și a fiilor noștri am mai adaos și am dăruit la această sfântă mănăstire []¹ stânjeni de moșie în *sud* Ialomiță, anume Mătăsésții, ca să fie pomenire vécinică.

Drept acéia pentru învoiala și așăzământul ce s-au făcut între noi am dat scrisori unii la mâna altora ca să păzească acest așezământu pururea nestrămutat, care pentru întărirea și mai bună adevărînță am pus și mărturii pe dumnealoru veliții boiari, cari-i mai jos s-au iscălit întărind și noi scrisoarea aceasta cu iscălitura noastră. Martie 13 dni, 1755.

Mihai Cant<acuzino> *vel* vistier

Ilinca Cant<acuzino>

Costandin Dudescu *vel* vornicu, martor

Barbul Văc<ărescu> *vel* banu, martor

C<onstantin> Năsturel *biv vel* banu, martor

Șt<efan> Văc<ărescu> *vel* spatar, mărturie

Costandin Cre<țulescu> *biv vel* vistier, martor

Alexandru *biv vel* vistier, mărturie

Iordache Cantacozino *biv vel* paharnic, martor

Toma Cant<acuzino> logofăt, martor⁵.

<Verso>: Schimbu pentru stăpânirea moșii Răsturnați, *sud* Buzău.

M.M.B., nr. 30 724

Orig. rom., hârtie difolio (31x22 cm.). Are două copii mod. nedatate. Provine de la Epitropia Așezămintelor Brâncovenesți.

¹ Loc alb în orig.

² ПНАИИЕ.

³ Rupt în orig.

⁴ Se repetă în orig.

⁵ Semnături autografe.

5.

1753 mai 1

† Adică eu, Ștefan, *sin* Ștefanu mărgelariul, dimpreună cu frate-mieu, Costandin, *i* cu ceialalți frați, care din jos ne vomu iscăli []¹ dat-amu acestu adevărat și încredințatu al nostru zăpis la mâna dumn«ea»lui vărului Andreiu, *sin* Costandin. Precumu să să știe că i-am vândutu un locu de prăvălie în Ulița cea Mare a Șălariloru, care iaste alătura cu prăvălia meșterului Udriște croitoru și merge locul ei în lungu până în zidul Hanului lui Zamfiru tot după cum merge și al meșterului Udriște.

De care acestu locu l-am avutu și noi cumpăratu de părinții noștri de la un Sterie Cernăvodianu după cum arată și zăpis«ul» lui cel vechiu. Și această prăvălie are ulicioară pă pivniță. Și noi dempreună cu toții am vândutu acest mai sus numit locu de prăvălie de a noastră² bună voie, nesiliți de nimenea, făcându tocmeală³ între toți frații, o am vândutu în taleri 165, adică taleri o sută și șazeci *i* 5 tocma. Și ace[ști]⁴ bani toți deplinu i-amu luat în mâinile noastre de amu plătitu datorie părintească și dumnealui să o⁵ stăpâniască cu pace căci numai dumnealui i s-au căzut ca să o⁵ cumpere fiindu tot din niamul nostru, iar altul striinu nu i să cade. Și dumnealui să o⁵ stăpâniască cu pace de cătru tot niamul nostru și să-i fie moșie statornică în veci dumn«ea»lui și coconiloru dumn«ea»lui și nepoțiloru, strănepoțiloru câți să va trage din neamul dumisale.

Și cându amu făcutu acest zăpis fost-au și alți, care din jos să voaru iscăli și cu voia și știrea t[u]t[u]roru⁶ veciniloru și den sus și den jos. Și pentru mai întărirea adeverinții i-am datu și zăpisile ciale vechi de cumpărăto«a»re și altul mai vechiu.

Și pentru mai întărirea zăpisului l-am întărit cu iscăliturile noastre puindu-le din jos în locu de peceți ca să să crează. Maiu 1 *dni*, 1753.

Ștefan, *sin* Ștefanu, vânzător

† Costandin, *sin* Ștefan, vânzător

† Eu, Iordache vânzător.

† Eu, Apăstul vânzător.

Ianie boeriul martor

Andrei mărgelar vânzător⁷.

Și am scris az, T«udo»r«a»ș«co» vornic cu învățătura dumnealor.

«Verso»: Cinci rânduri în lb. gr. 1753 <7261>.

M.M.B., nr. 37 422

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (32x21,5 cm.).

Bibliografie: *Documente privind istoria orașului București*, coord. Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu și Ioana Cristache-Panait, Muzeul de istorie a

orașului București, 1960, pp. 95-96 (nr. 52).

¹ Loc alb în orig.

² нѡстѣѣ.

³ тѡкѡмѡлѡ.

⁴ Scris peste alte slove.

⁵ Ad. interlinear.

⁶ Scris peste slova „ѡ”.

⁷ Semnături autografe.

6.

1753 (7261) mai 11

Cinstit și al nostru mai mare dumneata *vel* bane cu multă plecăciune ne
închinăm și sărutăm cinstită mâna dumitale

Cinstită scrisoarea dumitale ce ai trimis dumneata cu Costandin logofăt vechilul dumnealui *vel* vornicu Brâncoveanu la dumnealor boiarii caimacami pentru pricina moșiei Nedéia și Nedeița, *sud* Dolj, a dumnealui *vel* vornicu ce iaste pricină cu părintele Varlaam egumenul Sadoveanu în caré ne poruncești dumneata la noi amândoi să mergem acolo la acea moșie, în fața locului, să descoperim și să înnoim sémnele și pietrele aceii moșii dupe copiiia unui hrisov al răposatului mări«e»i sale, Grigore Ghica Vodă cel bătrân de la *leat* 7180 <1672>.

Cu plecăciune am luat-o și dupe porunca dumitale am fi mersu acolo, în fața locului, dar la această vréme, când nu cutează nimeni a să călători de grija turcilor și a tălharilor și mai vartos de achisagiilor, care-i țin drumurile de jăfuescu și omoară neguțători și țărani, nicicum nu ne-au fost cu puțință a merge acolo mai ales că iaste acea moșie tocma la marginea Dunării. Dar s-au adus pe egumenul Sadoveanu chir împreună și cu un preot și 2 megiiși bătrâni de la Comoșténi, ce sânt numiți în cartea de blestem a sfinți«e»i sale părintelui mitropolitului de i-am pus de față înaintea¹ noastră cu vechilul dumnealui *vel* vornicu. Și dupe ce le-am citit copiiia hrisovului ce scrie mai sus și copiiia zapisului lui Ghenadie egumenul *ot* Sadova ce l-au fost dat mări«e»i sale, răposatului Costandin Brâncoveanu la *leat* 7217 <1709> de schimbul aceii moșii, singur părintele Varlaam, egumenul Sadovei, au răspunsu că schimbul iaste bun și împotriva acelui schimbu n-au avut altă carte sau dovadă mai noao ca să arate decât cartea întru Dumnezeu răposatului mări«e»i sale, Costandin Vodă Brâncoveanu, pentru jumătate de hotar al Sadovei cu rumâni și cu vii și jumătate de hotar din Frumușăi ce le-au dat măriia sa schimbu la mănăstirea Sadova pentru Nedéia și Nedeița cu rumânii.

Și în ce chip am cercetat și am descoperit acéle sémne și pietri ale moșiei Nedéia și Nedeița priimind și cartea de blestem acei 3 bătrâni au rămas și egumenul

Sadoveanul odihnit. Și am dat carte de stăpânire dumnealui *vel* vornicu pentru moșiia Nedéia și Nedeița dupe acéle sémne și pietri ce scriu în hrisovul răposatului mări«e»i sale, lui Grigorie Ghica Vodă, care și egumenului Sadoveanului i le-au dovedit acei 3 bătrâni. Și dintr-însele singur egumenul le-au mărturisit că le știe. Și cum le-au spus bătrânii pe cum sânt scrise și în hrisov nu sânt sémne și pietri dé le putea cineva mai schimba sau strămuta. Și cât iaste pentru venitul celui codru de locu de 2 ani de când s-au fost împresurat de cătră dijmuitorii mănăstirii pe [c]e² au adevărat acel preot și 2 oameni bătrâni din Comoșteni că s-au luat am făcut foa«i»e iscălită de noi și am dat-o la vechilul dumnealui *vel* vornicu și egumenul nu iaste împotrivnicu a nu întoarce. Ci au răspunsu că dupe rugăciunea ce va arăta cătră dumnealui *vel* vornicu de nu să va milostivi dumnealui ca un ctitor al sfintei mănăstiri să-i iarte acéle bucate va face cum va «pu»tea și le va plini la trimișii dumnealui *vel* vornicu. Și de acum înainte³ nu să va mai întinde mănăstirea peste sémnele și pietrile moșiei Nedéei și Nedeiței.

De aceasta facem știre dumitale să fii dumneata sănătos. Mai 11 *dni*, *leat* 7261 «1753».

Ai dumitale, mici și plecați,

B. *biv vel* medelnicer

B. Ghincul⁴.

«Verso»: Cinstitului și al nostru mai mare dumnealui Barbului Văcărescul *vel* ban cu cinste și cu multă plecăciune să să dea. 7261 «1753». La București.

M.M.B., nr. 30 529

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (32,5x21,5 cm.). Provine de la Epitropia Așezămintelor Brâncovenești.

¹ ПНАННТЪ.

² Pătat în orig.

³ ПНАННЕ.

⁴ Semnături autografe.

7.

1753 (7261) iunie 1

† Foa«i»e de împărțala dumnealui fratelui nostru al doile Dumitrașco Racoviță *biv vel* cluceru pentru parte de moșiile ce i¹ s-au venit den Țara Moldovii i den Țara Muntenescă împărțindu-ne între noi cu învoială frățască după cum în jos, anume arată. *Let* 7261 «1753» iunie 1 *dni*.

† Satul Grecii întreg cu mori gata în apa Vasluiului;

† Mărățai sat întreg *ot tam*;

† Părțile den Popșori;

† Părțile den Părtănoși;

† Mehedie pe Telejăna;

† Dobrosloveștii pe apa Bărladului;

† Borzeștii sat întreg la codrul Tigheciului la Fălcii;

† Strănbenii sat întreg la ținutul Lăpușnei pe Bujoru;

† 8 *poli* pogoane vii la Novaci și la Dricu;

† Ace<ia> arătăm după cum la toate foile fraților este însemnat asemenea pentru că fratele nostru Radul Racoviță *vel* vistier au plătit toate datoriile ale răposatului părintelui nostru, Dumitrașco Racoviță hatman, atât pe la neguțători cât cu ce au și împrumutat dumnealui pe părintele nostru, care au cuprinsu toată datorie peste tot 1.953 *poli*, lei noi. Dentr-acești bani au priimit dumnealui nene Radul, fratele nostru, de au luat casăle den Eși cu tot locul lor și viile de la Vlădiceni drept 1.000 de lei. Au mai luat dumnealui și niște odoară de la mătușa noastră, Tofana, drept 200 de lei. Rămâne de datorie neplătită pe 3 frați 753 *poli* cu 130 de lei parte<a> fratelui nostru, Ion, ce-au rămas datoru de la moartea mamei Bunei, moașă noastră, neplătit. Parte<a> dumnealui Radului Racoviță fratelui nostru de datorie 207 *poli* de lei, bani 4. Parte<a> dum<nealui> Dumitrașco fratelui nostru lei 207 *poli*, bani 40. Parte<a> fratelui nostru, Ion, lei 337, 40 de bani cu 130 de lei ce-am arătat mai sus.

Aceste două părți de la noi frații <a>cești mai mici după cum am arătat în sus rămânem datori să întoarcem bani fratelui nostru cel mai mare dum<nealui> Radului Racoviță *vel* vistier.

† Aceasta arătat-am partea de moșiile den Țara Rumânească ce s-au venit fratelui nostru al doile, dumnealui Dumitrașco Răcoviță *biv vel* cluceru, den moșiile răposatei maicăi no<a>stre, Ilincăi Cantacuzino hătmăneasă, cum arată.

† Costiei cu beciuri de piatră la Răm<nec>;

† Trănțanii la Ialomița;

† a treispré<ze>ce<a> parte den moșie de la Râmnic, adecă Zăvoaile, Gurgueții, Alboteasca, Chileianca;

† Fundeni parte<a> noastră, care au dat-o răposata maica noastră danie lui Dumitrașco nepotul;

† Viile de la Sărata cu pivneță de piatră.

Iar pentru țigani așa ne-am învoit între noi câți țigani sânt în Moldova să-i stăpânească dumnealui fratele nostru, Radu Racoviță *vel* vistier, pe toți cu bună pace de cătră noi. Și câți țigani sânt în Țara Muntenească toți partea noastră de la spătarul Mihai, moșul nostru, să-i stăpânim noi acești doi frați mai mici pe toți câți așa am făcut așăzământ de a noastră bună voie. Și pentru credința am iscălet.

Radu Racoviță *vel* vistier

† Dumitrașco *biv vel clucer*

Ioanu Racoviță *biv vel șetrar*².

† Aice însămnăm și aceasta pentru toată parte⟨a⟩ me⟨a⟩ de moșii din vii ce mi s-au venit din Țara Moldovei din parte⟨a⟩ răposatului³ părintelui nostru amu făcut schimbu cu dum⟨nealui⟩ frate-meu, Radulu Racoviță *velu* vistier, dându eu dum⟨nealui⟩ toată parte⟨a⟩ me⟨a⟩ din Moldova. Mi-au datu și dum⟨nealui⟩ mie toată parte⟨a⟩ dum⟨nealui⟩ din Țara Rumâniască din moșii din vii și ori din ce. Și eu de acum înainte⁴ triabă să nu mai aibu la parte⟨a⟩ me⟨a⟩ din Moldova cum și dum⟨nealui⟩ la parte⟨a⟩ me⟨a⟩ din Țara Rumâniască. Și pentru 20[7]⁵ lei, 100 bani ce i-amu fostu eu datoriu dum⟨nealui⟩ dupe cumu arată într-această foa⟨i⟩e mai sus. Să să știe că i-am plătitu dum⟨nealui⟩ toți banii. Și dum⟨nealui⟩ de acu înainte⁴ nu mai are la mine nimică.

Radul Racoviță *vel* vistier

† Dumitrașco *biv vel cluceru*

Ioanu Racoviță *biv* șătrar

Vel vornic martur².

M.M.B., nr. 13 488

Orig. rom., hârtie difolio cu filigran (49,5x18 cm.), 6 sigilii inelare în cerneală.

¹ Ad. interlinear.

² Semnături autografe.

³ рѣпповсатѣлѣи.

⁴ ѿнынѣ.

⁵ Scris peste slovo-cifra „o”.

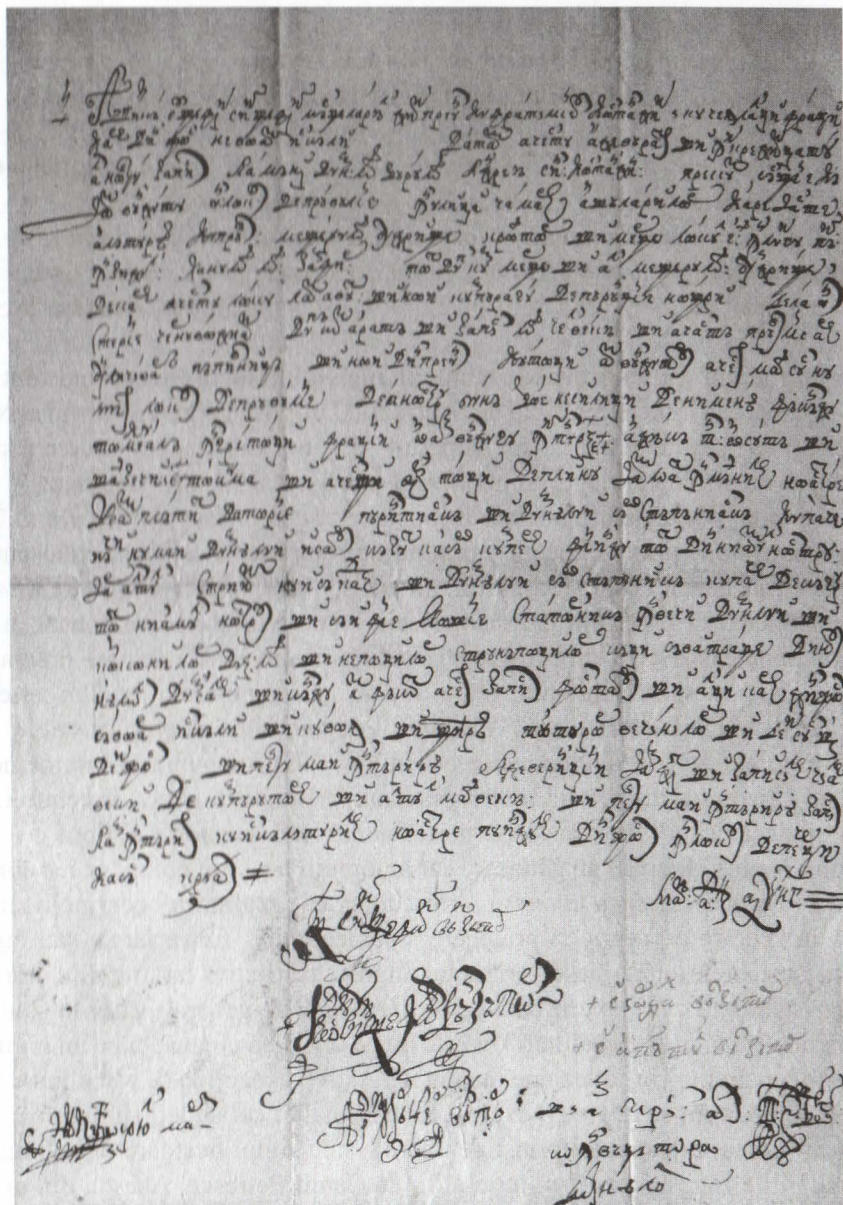
BIBLIOGRAFIE:

Documente privind istoria orașului București, coord. Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu și Ioana Cristache-Panait, Muzeul de istorie a orașului București, 1960.

SUMMARY

The Municipal Museum of Bucharest Documents collection owns only 7 paper original documents dating from the brief (about 9 months, only) Walachian ruling of Matei Ghica (from Sept. 11th, 1752, when he was invested ruler, to June 22nd 1753). Their content refers to an endowment, an estates exchange concluded between Constantin Brâncoveanu great chancellor, nephew of Constantin Vodă Brâncoveanu, and father Sardeos from the church founded by the former Domnița (Princess) Bălașa; a complaint addressed to the great ban Barbu Văcărescu concerning the Nedeia and Nedeița estates, in the Dolj district; a document of division of the estates

from Walachia and Moldavia among the Radu, Dumitrașco and Ioan Racoviță, as well as 3 documents concerning the selling/buying of the Scăiani and Măcrești estates or of some houses on the Ulița cea Mare a Șelarilor - the Șelari main road in Bucharest, as well as that of the necessary items for bed and table lying, a coach with 6 trotters, sheep, lambs, plow oxen, cows and calves, queen bees, vineyards at Dealul Sărății and Cârlomănești, estates and parts of estates (Gradiște, Cândești, Cârlomănești și Măgurele), Gypsies together with „house keeping girls”.

1753 mai 1 Ștefan, fiul lui Ștefan mărgelar, împreună cu fratele lui, Costandin, vând vărului Andrei, fiul lui Costandin, un loc de prăvălie aflat în Ulița cea Mare a Șălarilor cu suma de 165 taleri. (nr. 37 422, doc. 5)

HIMERELE ÎN CETATE: “O PROBLEMĂ DE PERSPECTIVĂ”¹

dr. Liana Ivan-Ghilia

„Dacă nu forma contează, ci formarea, atunci artistul este, înainte de toate, un creator de lumi, iar nu o oglindă a lumii acesteia.”

Carola Gieddion-Welcker²

Patrimoniul secției *Artă* a Muzeului Municipiului București cuprinde, între alte piese de valoare, o himeră realizată de Sculptorul Dimitrie Paciurea. Geniu al Noptii, parțial bufniță, parțial femeie, capodopera – de mici dimensiuni – demonstrează că valoarea nu stă în cantitate. Simbolismul complex al lucrării sugerează – într-o formă coerentă, plauzibilă, modelată încât să ne aducă în fața ochilor *Taina* însăși, *Incomprehsibilul* prin excelență, – o serie de referințe la formule cunoscute din istoria artei, în general, aluzii la harpii, sirene dar și la înțeleapta pasăre *alter-ego* al zeiței Athena. O parte din enigma acestei statuete tulburătoare constă în chiar investiția sufletească prin care a fost plăsmuită, în povestea măreției dramatice a autorului ei, poveste pilduitoare, atâta vreme cât importanța omului este dată întotdeauna – și mai ales în „cazul” Paciurea – de înălțimea idealurilor sale.

Nu de puține ori, înțelepciunea artistului a părut nebunie în fața oamenilor „de rând”. Este similar cazul multor savanți, ridiculați drept excentrici, prin prisma „judecătorilor” de mai slabă performanță, din categoria acelor ce, vorba filosofului englez Hobbes, nu gândesc, dar au opinii. Iar între opinii, aceea conform căreia *nu există decât ceea ce se vede* înseamnă că „realitatea” conține doar ceea ce intră în raza de percepție și pricepere a subiectului – fie ea largă, sau îngustă. Iar când ștachetele sunt joase, orizontul îngust, restrictiv, iar orgoliul normativ exacerbat, tendința extrapolării carențelor drept jaloane generale duce la statuarea, „prin tradiție”, a unei „normalități” bazate nu pe calitatea umană, ci pe un minimum elementar consfințit prin „adeziune unanimă”. Astfel, excepțiile se văd eliminate din corpusul celor „cum se cuvine”, excluși fiind, laolaltă, cei situați sub normă, cât și cei ridicați deasupra ei – necuprinși de cadrele sale simplificatoare dar obligatorii. Dezechilibrul e riguros surprins, între alții, de Camil Petrescu. Acesta, din unghiul său elevat de perspectivă, semnala, intransigent, situația dificilă a creatorilor, în cadrul social. „A nu fi geniu este (...) o deficiență – postula el, – aceasta se uită când

1. Titlu de capitol al cărții lui Jurgis Baltrušaitis *Anamorfoze*, Ed. Meridiane, București, 1975.

2. Carola Gieddion-Welcker, *Paul Klee*, Ed. Meridiane, București, 1972, p. VI.

se vorbește de drama lumii moderne. Această dramă este reală pentru că imensa majoritate a omenirii este deficientă față de conceptul om și acționează fără să ție socoteală de această deficiență (...). Decretarea ca excepție a geniului este, de fapt, o simplă abilitate care lasă loc beneficiilor nepermise, căci, în modul acesta, se creează față de cazurile compromise de deficiență, o iluzie de superioritate, pe când geniul însuși este eliminat, ca o excepție.”³

Iată un text de la 1932, dedicat sculptorului Dimitrie Paciurea: „E dureros să ai dreptate și nimeni să nu ți-o dea. În această postură, omul își găsește împăcarea de sine, izolându-se. E și mai dureros să fii o forță creatoare, să ai o sensibilitate personală, iar societatea în care trăiești să-ți elimine posibilitățile de realizare fără a o putea învinui. Dacă omul, în fața nedeptăților vieții, își poate găsi în izolare liniștea sufletească, artistul desigur că nu. Destinul lui e să creeze, și creația este zbucium. De aceea, Paciurea sfios și singuratic a fost totuși un răzvrătit. (...) la noi, timp de douăzeci de ani i se refuză posibilitatea unor lucrări în care viziunea sa plastică să-și găsească dimensiunea proprie și corespunzătoare personalității(...) Rămas douăzeci de ani în izolare, sculptorul Paciurea simte lărgit golul din juru-i. Din acest sentiment se nasc „himerele”, lucrările din ultimul deceniu al activității sale. Aceste „himere” au fost socotite aberații, pe când ele erau transpunerea justă a unui sentiment născut și trăit în mediul nostru. Pentru artist, „himera” a fost un joc al sufletului care nu se mai poate rezema pe nimic din jurul său.” Textul⁴ este semnat „Profesor sculptor O. Han, fost elev al maestrului D. Paciurea”. Pe Paciurea, Dimitrie Gusti, în calitatea sa de ministru al Instrucției, Cultelor și Artelor, îl aprecia ca fiind „cea mai reprezentativă figură a artelor plastice românești”⁵, menționând „aureola de sculptor poet, visător și gânditor...” Din fericire, nu a fost singurul om de cultură ce a înțeles valoarea sculptorului și a himerelor sale – spre deosebire alții, precum reputatul academician George Oprescu. Acesta din urmă – fruntaș între istoricii de artă, – cântărea, cuviincios, „...acele forme fantastice, pe care le simțim încărcate de toată obida unei vieți, petrecută în singurătate, străbătută de viziuni teribile fruct al unor meditații mizantropice repetate. Fără îndoială ele exprimă nemulțumirile artistului în fața vieții, a societății așa cum o constată, cu durerile, cu nedreptățile, cu tragediile zilnice – societate pentru schimbarea căreia el n-are nici curajul nici tăria să lupte altfel, decât prin crearea unor triste imagini.”⁶ „...ne gândim la tot ce a pierdut (*sic!*) arta noastră plastică din pricină că ultima parte a activității lui Paciurea

3. Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, vol. II, pp. 168-169.

4. Text publicat în deschiderea catalogului Expoziției retrospective „Paciurea”, din 1932, sub egida Ministerului Instrucției, Cultelor și Artelor – la Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1932, pp. 6-7.

5. *Idem*, pp. 3-5.

6. Acad. George Oprescu, *Sculptura românească*, Ed. Meridiane, București, 1965, p. 100.

se îndreaptă aproape exclusiv asupra acestor plăsmuiri sinistre.”⁷ Cuvintele lui Oprescu impun un comentariu atent, fiind expresive pentru modul cum mentalitatea comună, încetățenită, consolidată, răzbate în percepția cultivată a celui citat. Singurătatea lui Paciurea e, mai precis, *singularitate* – situație cunoscută de orice individ conștient de individuația sa, apt a-și asuma libertatea manifestată în gândire, meditație, creație artistică. „Singurătatea” lui Paciurea este, nu atât vreo consecință nefericită a „mizantropiei” artistului genial, ci mediul indispensabil al meditației artistice; nu e *efect* nedorit, ci *deziderat* al minții creatoare. Marile culmi ale gândirii nu se escaladează în înghesuiala veselă, prielnică locvacității babilonice, ceea ce nu indică, din partea artistului, dornic de liniște și atmosfere eterate ale solitudinii, vreo atitudine mizantropică, ci nevoia vitală de introspecție – cu mențiunrea că introspecția artistului genial nu este oglinda lui Narcis, dimpotrivă: nu pe sine se vede artistul, în meditațiile sale, ci Condiția omenirii întregi, Lumea, Universul, atât cât sunt ele accesibile, în sinecdotismul lor, conștiinței lucide; *introspecția* devine, de fapt, *alterospecție*, *omnispecție*. „Artistul” – afirma, la un moment dat, arhitectul spaniol Antonio Gaudí – „nu creează, ci descoperă.” „Viziunile teribile” ale Artistului vin nu din zonele accesibilității comune, cu „nedreptățile” banale, cu dramolete omenești („pea omenești”) dar vag consistente, ci din sfere la a căror incandescentă inteligența comună nu rezistă, precum bine observa alt pseudo-mizantrop, Emil Cioran⁸. Pentru atingerea pragului Marelui Mister, este indispensabilă performanța constantă a unor ascensiuni spirituale refuzate indiferențelor neantrenați, nedornicilor de sacrificii și eforturi greu imaginabile altminteri decât prin strădanii artistice. „Nimic nu se face, în domeniul spiritului, fără un anumit grad de asceză”⁹ – credea același E.Cioran.

Himerele lui Paciurea nu sunt „nemulțumirile artistului în fața vieții”, nu roade ale ratării și frustrării, ci împlinirea unor viziuni de conștiință provenite din efortul ridicării deasupra grijilor și conflictelor unor fragmente puțin semnificative de realitate conjuncturală. Viziunile germinative ale unui artist precum Paciurea – acelea ale maximelor existențiale – se vor fi derulat nu la nivelul la care survin invidiile colegiale – nu acelea sunt „teribilele” descoperiri ale meditațiilor în reclusiune: „savoarea” acelor era, probabil, resimțită de Paciurea doar în momentele

7. *Ibidem.*

8. „Viața este un privilegiu al oamenilor mediocri. Numai oamenii mediocri trăiesc la temperatura normală a vieții; ceilalți se consumă la o temperatură unde viața nu rezistă, unde nu pot respira decât fiind cu un picior dincolo de viață.” - Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 21. „...aceia care nu pot respira decât pe culmi, care sunt singuri întotdeauna și mai cu seamă atunci când umblă cu alții, cum ar mai putea aceștia să crească într-o evoluție liniară sau să se cristalizeze într-un sistem?” - *Idem*, p.61.

9. Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Ed. Vremea, București, 1936, p.72; Cioran explică asceza ca având resorturi biologice, dar finalitate în spirit.

sale conviviale, când concluzia îi era, invariabil: „N-are importanță...”¹⁰ Nici „nedreptățile și tragediile zilnice” nu sunt plămăda din care se iscă grandioasele himere ale lui Paciurea. Asemenea „nedreptăți și tragedii” hrănesc, e drept, multe inspirații, iar produsele, în plan artistic, sunt, de regulă, bine prize de public și de critici; ele dau conținut părții solare, strălucitoare, a succesului auctorial. Nu către cauzele socio-politico-economice se îndreaptă curajul, eroismul lui Paciurea, tenacitatea sa, dreptatea sa, forța de a vedea ceea ce Este, acolo unde alții refuză să privească, din vreo incapacitate oarecare. Marea luptă a lui Paciurea nu era pentru „schimbarea societății”, ce reclamă nu atât geniul unui artist ca Paciurea, cât mai degrabă energia activiștilor de partid de pe întreg globul terestru (cei trecuți, prezenți și viitori), alături de care mășăluiesc, încolonați de veacuri, artiștii „angajați”. Dificil de cuantificat câștigul, pentru Cetate, al prezenței mărețelor figuri plătuite de Paciurea; în mod cert, însă, crearea lor n-a fost o pierdere, nici pentru autor, nici pentru Cetate.

Acest poet al formelor – sau sculptor *pictural*, cum l-ar fi categorisit, cu siguranță, Heinrich Wölfflin, – înrudit prin visare, între alții, cu E. A. Poe și Emil Botta, rodinian, prin tehnica modelajului, fără să aibă legătură derivativă strictă, de subordonare, față de maestrul francez ce inaugura capitolul *Sculptură* al artei moderne¹¹

10. Oscar Han, *Paciurea*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935. Cu abilitatea sa scriitoricească fermecătoare, O. Han evocă următoarea secvență: „Artistul asistă indiferent la toate schimbările timpului lui, la toate prefacerile (...). Într-una din seriile nenumărate petrecute la fel, la un restaurant, Paciurea ședea la un pahar cu vin cu autorul operei Aleodor. După ore de tăceri comune, zise muzicantul.

- Mitică, știi, cade guvernul!

- N'are nici o importanță, răspunde Paciurea. Nu-mi vorbi de politică de nu vrei să plec!

Încă o oră de mutism.

(...) Din când în când, ca un ritual ce îndeplinea, Paciurea îndrepta un deget spre chelner și acesta în mod automat aducea un sfert de vin. La distanță de câteva mese, doi inși exageraseră puțin și se certau între ei iar cearta lor amenința să ia proporții.

Muzicantul întreabă:

- Ce-o fi, Mitică, acolo?

- N'are nici o importanță. (...)

- Dragă Mitică, se va cânta în curând la Operă Aleodor, și nu sunt încă mulțumit de balet. Am într-un act un balet noaptea, în pădure...

- Ce balet? (...) Fă un balet de himere. Himera morții în mijloc și toți copacii dimprejur, când s'o face ziuă, devin pe scenă himere.” *Idem*, pp. 16-17.

11. „Rodin este un mare artist, dar azeziunea sa la estetica impresionismului nu salvează acest curent. Părăsind tradiționala concepție care rezerva sculpturii domeniul volumelor și al formelor vii văzute în spațiu, impresionismul a făcut din această artă nu numai o rivală a picturii (în sensul că i-a atribuit, ca rost principal, tendința, secundară în sculptură, de a colabora cu lumina în care opera e expusă, tendința de a da ochiului mai puțin o imagine obiectivă cât o senzație subiectivă, schimbătoare, mobilă, în funcție de unghiul de incindentă și de reflexele ei labile), ci mai mult, o rivală a muzicii.” Ion

(în timp ce elementul comun cu E.A. Poe ar fi plămada de umbre în care lucrează ambii), instituie în câmpul imediat al percepției obișnuite (percepția privitorului onest, imparțial) o breșă de fantastic posibil, probabil, întru totul acceptabil grație aportului de *idealitate* indispensabil în constituirea mediului antropic artificial, atâta vreme cât acest mediu este Cultură – *la confluența între Natural-Convențional-Ideal*. „Între real și fantastic nu există, în planul artei, raporturi de excludere reciprocă ci de implicație și adecvare...”, susținea Al. Tănase.¹²

„Cu fantasticul ne aflăm la granița dintre cunoscut și necunoscut. El presupune o conștiință clară a ceea ce știm și o stare de uimire, de perplexitate față de ceea ce nu știm. Și dacă progresele științei fac ca aceste granițe să fie mereu mobile, uimirea de ieri transformându-se în certitudinea de azi, ele brăzdează totuși de-a pururi orizontul cunoașterii și acțiunii umane. În clipa în care n-am mai avea de ce sau nu am mai fi în stare să ne mirăm, nu am mai avea îndoieli și nu ne-am mai pune întrebări, nu ar mai exista fantasticul dar nu ar mai exista nici omul.”¹³

Problema inserției în „*Realitate*” a „*himerelor*” este, de fapt, problema vitală a subiectivității față cu necesarul acceptabil de convenționalitate; a posibilității gândirii speculative, dincolo de coordonatele empiric perceptibile; a unei legitime ființări *personalizate* într-o lume numită și considerată „obiectivă”; altfel spus, a raportului dintre persoană-societate-univers, concret și abstract, evidență și inefabil, „făcut” și „descoperit”, Fenomen și Idee, ba chiar între conservatorism și creativitate în abordarea existenței și a existentului mergând de la naturalism la speculație metafizică, în mediul antropic artificial, complex dar derutant, unde veridic și iluzoriu se împletesc, confuze, câteodată, până la ambiguitate.

Ca „*marginali*” – printre care Cetatea tinde, din comoditate, șiretenie, indiferență sau ignoranță, să-i clasifice – artiștii au făcut mereu figură aparte, iar la acest capitol, societatea modernă românească seamănă cu aceea vest-europeană, având, desigur, și particularități definitorii; artiștii nu numai că nu sunt „adaptabili”

Frunzetti, „Sculptorul D. Paciurea”, în S.C.I.A. nr. 3-4/1955, p.206. „Și în câteva din lucrările sale de maturitate se poate vedea pe alocuri cum Paciurea alunecă fără să vrea spre limbajul de jocuri vizuale al impresioniștilor post-rodinieni. Totuși, în majoritatea operelor sale, artistul acesta grav, cu o conștiință puternică a responsabilității artistului și a măreției artei, s-a putut sustrage acestor ticuri formale deprinse în tinerețe, ridicându-se până la registrul cel mai înalt al valorilor adevăratului limbaj plastic. Prin excelență sculpturală, întemeiată pe expresivitatea plastică a trupului uman, viziunea artistică a lui Paciurea a înțeles să profite pe alocuri de surplusul de nuanțare pe care i-l putea conferi picturalitatea impresionismului, fără a renunța însă, în fond, la arhitectura internă a formei plastice, la volumul sculptural și la diferențierile tactile ale suprafețelor, realizate în materiale diferite, după caz”. *Idem*, p. 208.

12. Al.Tănase, „Problema realului în arta fantastică”, în volumul *Conceptul de realitate în artă*, Ed. Meridiane, București, 1972, p.36.

13. *Idem*, p.4

unui tipar social dat (uniformizant, gregar, ce instituie drept recomandabil *cel-mai-mic-numitor-comun*), dar impun și reclamă o configurație de raporturi inter-umane aparte, prin tendința lor de a aduce – în cadrul immanent, artificial, relativ, pozitivist, conjunctural, empiric (oricum l-am numi) – *idealismul* (în sensul cel mai înalt și vast, psiho-cultural, al cuvântului), recursul la *idee*, la *ideal*, la *spiritual*, recuperând *subiectivismul personalizat, individualizat* ce acoperă un spectru mergând de la „*cosa mentale*” la iraționalitate, de la geniul lucid la pseudo-nebunia înțeleptului ce depășește, sfidător, „simțul comun”, reclamând sensibilitatea intuitivă redescoperită și repusă în drepturi, odată cu nevoia ostentativă de individuație ca dat esențial, primordial, definitoriu al condiției umane. Din punctul de vedere al valorii statuate, al aspirației către Absolut, prin aportul echilibrant ce întregeste realitatea apercceptivă, oferindu-i complementaritatea calității umane creatoare, himerele lui Paciurea – asemenea altor prezențe fantastice, precum de pildă, „creaturile” lui Urmuz – se instituie și afirmă drept breșă vitală în coordonatele antropice uzuale, ordinare, cele despre care André Breton scria, la un moment dat, că nu oferă un cadru suficient puterii gândirii. Realitatea himerelor constă nu doar în excelența consistenței lor formale strict artistice, ci și în îndrăzneala necesară, orientată spre depășirea limitărilor inteligenței omenești obstrucționate în exercițiul său vital – acela al explorării unei Realități mai complexe decât cadrul social (construit) al vreunui moment istoric.

În intervale istorice abordabile, himerele au fost puse în circulație prin intermediul a trei mari centre generatoare de morfologii preluate în arta Europeană și perpetuate în cadrul acesteia (cu inevitabile modificări și evoluții conceptual-stilistice) până în contemporaneitate – este vorba despre trei regiuni ale artei oriental-mediteraneene investigate, între alții, de Jurgis Baltrušaitis: Orientul asi-ro-babilonian, Egiptul antic, Grecia elenistică. Dinspre ele au pornit, pare-se, mitologicele reprezentări înaripate simbolizând Inefabilul prin excelență, ceea ce e duh, inspirație, mobilitate, transformare, idee – un sobor întreg de genii ale aerului, polimorfe, instabile, proteice, insesizabile, inspiratoare ale evului mediu fantastic și imaginarului bestiariilor, protectori, cu rol indubitabil în plămădirea conștiințelor, în expansiunea înțelegerii unei Europe ce descoperea, fascinată, teritorii ale fabulosului – nu doar în spațiu (celebrele pământuri abia cucerite, încă nenumite, deși desenate pe hărțile de epocă), dar și în timp – prin vânătoarea de fosile care mai de care mai fantastic îmbinate – amuzante contribuții de pionierat la istoria paleontologiei europene: pe acelea, publicul uluit și credul al Europei le-a acceptat sub girul autorității științifice prin care imaginile lor erau popularizate; în schimb, situația operelor de artă și, mai ales, aceea a creatorilor lor vizionari a fost complicată de reticența Cetății față de asaltul himerelor prin care i se vedeau periclitare Certitudinile, corpusul constitutiv al adevărului de tip pozitivist – cel

făcut spre a-l înlocui „salutar” pe acela *Dat* spre descoperire.¹⁴

În ce privește creativitatea artistică, se impune diferențierea între *ficțiune* și *iluzie*: prima nu înșală, ci metaforizează. În artă, „nu este vorba de rătăcirii sau accidente ale gândirii...”¹⁵ „Aberațiile cuprind adevăruri metafizice.”¹⁶ La fel stau lucrurile cu ființele fantastice, fabuloase – himerele – nu fac excepție.

„...N-am găsit printre hârtiile rămase de la Paciurea nici o oglindă scrisă a vieții sale interioare. Limbajul artei i-a fost de ajuns acestui făuritor care, vorbind, se dispensează de cuvinte.” povestește istoricul de artă Ion Frunzetti¹⁷; în locul său pare să ofere explicații un text al lui Marcel Brion: „O veșnică stare de metamorfoză lucrează asupra materiei, o silește să încerce forme diferite. (...) să dai viață imposibilului, să faci în așa fel încât neverosimilul să impună o realitate convingătoare, sunt lucruri pe care nu le poate săvârși decât un artist cufundat adânc în lumea naturii, dincolo de fruntariile căreia i se revelează lumea viziunii.”¹⁸ Paciurea însuși afirmase, într-un interviu: „Arta, în general, trebuie să fie idealistă și imaginativă. Trebuie să punem în joc concepția noastră despre frumusețea naturii. Arta nu poate fi realistă, dacă e artă.”¹⁹

Soră mai mare a Himerei Noptii, „*Himera Văzduhului*, expusă la Salonul oficial din 1927, reprezintă, – consemna Petre Oprea – în sfârșit, eliberarea definitivă a sculptorului în exprimarea apoteozată a geniului eminescian în poemul acestuia „Luceafărul”. Viziunea himerei ne este cunoscută încă dintr-o schiță pentru un proiect al monumentului lui Mihai Eminescu, din 1920, dar, până la găsirea formei plastice definitive, ea a gestat în mintea artistului încă multă vreme. Ideea detașării de tot ce este omenesc este pivotul filosofiei sculptorului în ceea ce privește rolul artistului în lume.

Datorită faptului că în cadrul acestui salon a primit premiul național, critica s-a năpustit asupra lucrării, hărțuind autorul. Dacă, în unanimitate, criticii recunosc că Paciurea, pentru creația sa, a binemeritat această distincție, în schimb aproape toți nu se pot opri să hulească lucrarea. Din partea unora, cum este Cisek, ea este categorisită „cu desăvârșire antisculpturală” și „n-are ce căuta într-o expoziție de artă”, iar alții cum este Tonitza, o apreciază în parte, socotind că este „de o viziune

14. Comentând pe Montesquieu, Paul Hazard rezuma un deziderat specific lumii „civilizate”, începând din veacul al optsprezecelea: „Adevărurile care ar leza interesele societății trebuie înlocuite prin convenții salutare.” Paul Hazard, *European Thought in the Eighteenth Century*, Pelikan Books, 1965, p.320.

15. Jurgis Baltrušaitis, *Aberații, legende ale formelor*, Ed.Meridiane, București, 1972, p.11. Cu prefață de Dan Grigorescu.

16. *Ibidem*.

17. Ion Frunzetti, „Sculptorul D.Paciurea” - articol în *S.C.I.A.* nr. 3-4/1955, p. 208.

18. Marcel Brion, *Arta fantastică*, Ed. Meridiane, București, 1970, p.59.

19. Dimitrie Paciurea, interviu de Ion Musoff, în *Rampa*, 21 dec.1924. Apud Petre Oprea, *Incursiuni în sculptura românească. Sec.XIX-XX*, Ed. Litera, București, 1974, p. 52.

pe cât de avântată pe atât de bizară.”²⁰

„Simbolismul artei paciuriene rămâne impenetrabil contemporanilor, care nu înțelegeau tâcul și sensul himerelor lui.”²¹

Reprezentarea fizică a himerei nu-i lămurește misterul, nu-l rezolvă, ci îl adâncește, sub forma explicită a fantasticului ca exorcizare – au crezut unii, – sau ca reacție întregitoare, menită să completeze, prin corporalitatea expresivă, specială, a Metaforei, *Lipsa* pe care luciditatea o resimte în raportarea la Absolut, la adevărata, completa și doar fragmentar revelata Realitate. „În împărăția nemărginită a insolitului (...) toate întâlnirile sunt admisibile.”²² Marcel Brion sublinia universalitatea, în spațiu și timp, a fantasticului, al cărui ingredient se regăsește în momente diverse, pe parcursul istoriei artelor. Fără să aibă probabil conștiința faptului, omul de astăzi este tot atât de sensibil la Fantastic ca și cei din epocile naive și din secolele „obscure”.²³

Referindu-se la opera lui Henri Michaux de parcă ar fi scris despre Paciurea, Marcel Brion menționa „o anume „fantomă interioară”, a cărei existență distruge echilibrul dintre individ și lumea exterioară”²⁴ „Aici pătrundem în domeniul necunoscutului. Când Michaux spune că „există o fantomă interioară pe care ar trebui s-o pictăm”, el se gândește la conjurația unor clipe misterioase ale subconștientului”²⁵

20. Petre Oprea, *op.cit.*, pp. 52-53.

21. *Idem*, p.53.

22. Marcel Brion *op.cit.*, p.48.

23. *Idem*, p.6. „Pentru fiecare generație sau epocă nouă, mitul aduce o surpriză nouă, nemaifuncționând în parametrii săi originari (...). Omul adună mereu informații dar pierde mereu câteva (...) și lasă deschis un teren pentru acele forme materiale care se manifestă cu altă valoare”. *Idem*, p.38.

24. *Idem*, p.131.

25. *Idem*, p.132. „În cazul lui Henri Michaux, desenele și guașele sale trebuie considerate, în mare măsură, ca niște proiecții izvorâte dintr-o lume larvară și care se manifestă – în înțelesul ce-l acordăm manifestărilor spiritiste - într-o seamă de forme imprecise, al căror caracter ambiguu este tradus de însăși tehnica atistului... Ele au urcat la suprafață din subteranele unui spațiu ce nu ne aparține și nu se mișcă în timpul în care trăim noi. Cu toate acestea, nu putem admite că ele n-au și altă existență decât aceea a fantasmelor onirice, căci nu ne putem îndoi mai mult decât se îndoieste însuși artistul de materialitatea lor. Care-i consistența acestei materii? Încă dependente de o coagulare incertă, atrăgând spațiul și căutând să-și facă din el un corp, îndopându-se cu vid, trăgând din neant zdrențele de vizibilitate din care se străduiesc să-și organizeze substanța, larvele lui Michaux nu constituie, precum fantomele și lemurii, o stare ulterioară ființei, ci una *anterioară*. De aici provine caracterul obsesional pe care-l exercită ele asupra artistului, pe care-l atestă tocmai această rapiditate de creație ce răspunde unor încercări succesive a formelor. Unele încercări de acest fel ajung până la o eboșă a structurii umane, fără a izbuti să împlinească totuși un trup sau un chip, și nici să dobândească o relativă soliditate. Cred că Michaux a intuit oarecum natura lor, atunci când a spus: „Aș vrea să pot desena efluvii care circulă între oameni”. Mai curând decât personajele propriu-zise, figurile pictate de el ar reprezenta acele zone de spațiu în care o samă de efluvii patetice poate un soi de materializări, la un grad de extremă fluiditate, niște sentimente, trec de la o fință la alta...”. „Oare aceste personaje indescriptibile ale lui Michaux, țesătură schimbătoare aparținând unei lumi vegetale, animale și umane în același timp, sunt niște

Citând pe Paul Klee, – „Lumea în forma sa actuală nu este singura lume posibilă” – Constantin Prut observa: „Imixtiunea unei „lumi posibile” nu e niciodată integrală (...), categoriile noi există numai în tensiunea lor agresivă.”²⁶ În cazul nașterii himerelor în mintea genială a artistului – intuitivă, poetică, creativă – soluțiile nu sunt „practice”, ci de-a dreptul demiurgice, vitalizante, afirmative, instituind un plus de realitate – alături de *plusvaloare* – chiar plusul ce lipsește banalității aride, specifică unor construcții antropice carențiale. Himerale transpun în volumetriile lor stări de conștiință²⁷. Nu sunt simboluri, ci metafore. Ele atestă intuirea *miraculosului* ca parte din Real și statuarea dreptului minții de a-și extinde investigațiile dincolo de cadrele empiricului disponibil. „Trebuie să ne închipuim – sugerează Prut – un fabulos sistem de vase comunicante între evoluția discursului logic și „iraționalele” care se dezvoltă funcționând prin aceste subtile relații. Proiecțiile în orizontul metamorfic sunt „verificate” periodic, de revelarea punctelor de mister.”²⁸

Himerale vin din aceeași familie cu îngerii și vehiculele psihopompe; ele întrupează Misterul, îl anunță, pregătesc Întâlnirea cu el, dând, în același timp, trup sentimentului de teroare sacră – *horror sacrum* – ce năpădește mintea prea avântată în plin *Pericol* (în sensul heideggerian al termenului): este starea ce înfrățește pe Paciurea, din nou, cu Botta și Poe, căci „...fantasticul găsește o hrană extraordinară de îmbelșugată în obsesia morții, - precum sugera Marcel Brion – în frica și în groaza ce o însoțesc nedespărțit.”²⁹

Fantasticul, ca dizidență față de simplificarea sărăcitoare a viziunii realității cotidiene desacralizate, vidate de misterul tulburător – neavenit în cadrele robuste

ființe independente, ce-și trăiesc propria lor viață autonomă? Să fie niște coridoare ale senzației și ale sentimentului ființei...? Aici pătrundem în domeniul necunoscutului. Când Michaux spune că „există o fantomă interioară pe care ar trebui s-o pictăm”, el se gândește la conjurația unor clipe misterioase ale subconștientului”...(constatarea unui fenomen vizionar nu autorizează determinarea sursei ori a naturii viziunii).” „...Aceleste forțe comunică artistului chinul lor și sug din el așijderi vampirilor din Evul Mediu, substanța vitală pe care o transformă apoi în seva existenței lor terestre.” *Idem*, pp. 132-133.

26. Prut Constantin, *Fantasticul în arta populară românească*, Ed. Meridiane, București, 1972, p. 5.

27. Auguste Rodin însuși menționa: „Lumea crede că noi nu trăim decât prin simțuri și că lumea aparențelor nu ajunge. (...) Suntem greșit înțeleși. Liniile și nuanțele nu sunt pentru noi decât semne ale realităților ascunse. Dincolo de suprafețe, privirile noastre merg până la spirit și când după aceea reproducem contururi, noi le îmbogățim cu învelișul spiritual pe care-l ascund.” în *Arta – convorbiri reunite de Paul Gsell*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 82. „Misterul este de altfel întrucâtva atmosfera pe care o degajă operele de artă foarte frumoase. Ele exprimă într-adevăr tot ceea ce geniul simte în fața Naturii. Ele o reprezintă cu toată claritatea, cu toată strălucirea. (...) Dar, în mod inevitabil, ele se lovesc de imensul incognoscibil care învăluie, de peste tot, foarte mica sferă a cunoscutului. Căci în cele din urmă, noi nu simțim și nu concepem în lume decât această extremitate a lucrurilor prin care ele ni se înfățișează (...) Dar tot restul este scufundat într-un nesfârșit întuneric.” *Idem*, p.83.

28. *Idem*, p.6

29. Marcel Brion, *op.cit.*, p.70.

ale societății claustrate în propriile ei convingeri și reguli, – apare, surprinzător prin prosepțimea stilistică genuină, la un contemporan al lui Paciurea, Urmuz. Prin fantasticul lor, himerele lui Urmuz, însă, spre deosebire de cele paciuriene, semnalează altă zonă de semnificații, mai apropiată de sâmburele de concretețe al Cetății – aceea a Absurdului.³⁰ Caracterul sarcastic, blazat și prolix al creativității lui Urmuz plăsmuiește figuri compozite despre care se poate afirma – parafrazând remarca lui Marcel Brion la adresa măștilor lui James Ensor³¹ – că, (*avant la lettre*), „evocă neantul existențialismului.”³² Gestul suicidal al celui ce ne-a adus în fața ochilor pe Ismail și Turnavitu, Emil Gayk, Algazy și Grummer, Cotadi și Dragomir – tot atâtea himere! – se răsfrânge asupra paginilor fantasmagorice sub pojghița de umor al cărora se cascadează spaimele în fața condiției umane, peste care

30. Conceptul absurdului „ne ajută a face mai inteligibil conceptul de fantastic.” Al. Tănase, *loc.cit.*, p.42

„La nivelul ontic, absurdul presupune dezordine, negarea ordinei, dezorganizarea totală a sistemelor, haos, pe când fantasticul este altă ordine decât cea obișnuită, este o modalitate de organizare care iese din comun, care se deosebește de ceea ce este tipicitate. Fantasticul nu este o simplă abatere de la o medie statistică a înșușirilor unei clase de fenomene ci un fenomen de excepție”... *ibidem*. ”Absurdul presupune neapărat prezența omului, dar nu în menirea sa firească (...), ca un factor de ordine (...), ci ca un factor entropic, producător de dezordine (...). ...absurdul este întotdeauna social și nu natural sau uman...” *ibidem*.

„...absurdul înseamnă (...) nu numai absența sensului în lumea reală obiectivă și a scopului în lumea conștiinței, dar și o ruptură gravă, un iremediabil conflict între rațiune și realitate.” *idem*, p.44.

- absurdul „fenomen peren ce decurge din însăși condiția umană” *idem*, p.45 - ”o stare de incomunicabilitate între rațiune și realitate care generează absurdul este determinată totdeauna de cauze sociale, este un fenomen social-istoric și nu un atribut de esență a condiției umane. Tensiunea dintre realitate și rațiune, provocată de o inadecvare parțială, de contradicția între absolutul aspirațiilor omenești și relativul izbânzilor sale concrete, tensiune care poate genera fantasticul, este cosubstanțială statutului existențial al omului. Cu alte cuvinte, absurdul ca fenomen social și spiritual este corespunzător unor situații istorice determinate ale raportului eu-lume, societate-individ, este deci un fenomen morbid, nefiresc, trecător. Fantasticul este, dimpotrivă, un fenomen peren al condiției umane. Granițele sale ar putea fi circumscrise astfel: la o limită, totul este cunoscut și explicabil, nu rămâne nimic de descifrat, nici o enigmă – *suntem dincoace de fantastic*. La cealaltă limită, nimic nu este cunoscut și nimic nu este cognoscibil pentru că nimic nu are sens și nu este inteligibil – *suntem dincolo de fantastic*, în sfera absurdului. Fantasticul nu poate țâșni nici dintr-o lume a posibilităților nelimitate, dar nici într-una în care nu mai există nici o posibilitate.” *idem*, pp. 45-46

31. Despre măștile lui Ensor, Marcel Brion scria: „Acțiunile absurde, în care sunt amestecate aceste măști, evocă neantul existențialismului. Ele sunt locuitorii legitimi ai unei lumi în care logica a devenit ilogică, iar rațiunea și-a pierdut rațiunea. (...) Dacă în mască se manifestă umanitatea redusă la absurditate, la mârșăvie, la oroarea fizică și morală, atunci asocierea frecventă a scheletelor și a măștilor dovedește că și unele și celelalte aparțin deopotrivă cortegiului Morții, al cărei alai carnavalesc este o parafrază și un presentiment.” Marcel Brion, *op.cit.*, p.270.” Acțiunea periculoasă a fricii este independentă de formele pe care le îmbracă. Ea este, mai ales – și Ensor o demonstrează – conținută într-o anume calitate a grotescului, pe care măștile o reprezintă foarte exact.” *Idem*, p.271.

32. *Idem*, p.270.

se arcuiește, ca un curcubeu propițiator, suveranul dispreț, sinonim al detașării contemplative și auto-ironice, căci, în schițele pline de vervă în care își construiește eroii, în fațetele histrionice derutant de complexe, e greu de estimat ce pondere ocupă portretul Alterității și cât este autoportret.

Prezența himerelor în Cetate este indiciu de dereglare constitutivă, de carență – himerele sunt reparatorii, soterice; fără himere în Cetate recuperarea ființei re-umanizabile devine imposibilă.

„Duhul neliniștii inspira pe Paciurea. Acela al liniștii și al eternității constituie geniul lui Brâncuși. Paciurea este un individualist, o natură concentrată și singuratică, căruia lipsindu-i orice punct de sprijin în afară este veșnic amenințat să se prăbușească. Teroarea îl stăpânește mai tot timpul. (...) Brâncuși trăiește într-o lume de certitudini solide.(...) Universul lui Brâncuși se compune din structuri inalterabile...”³³ Dimpotrivă, operele lui Paciurea par să fie viziuni de-o clipă, gata să se destrame în văzduh, la o suflare; au consistența umbrelor³⁴ – „M-am săturat de substanță vreau să mă prefac în umbră, tânjesc după starea de umbră”, mărturisea liric Emil Botta³⁵ – surprinderea lor în Materie, mai mult decât modelajul „vibrat”, justifică atributul de „impresionism”, pentru instantaneele polimorfe, meta-fizice paciuriene. Greu de surprins o *idee*; și mai greu de redat... „Opera lui Paciurea reprezintă momentul pătrunderii impresionismului în sculptura românească. Modelajul lui se oprește mai mult decât asupra volumelor sau a conturului general, asupra suprafeței descompusă într-o mare multiplicitate de planuri pe care lumina joacă cu mii de răsfângeri. Este cu toate acestea dificil a face din Paciurea omul unei școli sau al unui curent. Natură solitară și profundă, acaparat de viața interioară, într-un chip destul de neobișnuit pentru un artist plastic, Paciurea era un om al drumurilor sale proprii. Încrucișarea pașilor săi cu aceia ai lui Rodin era efectul unei afinități elective. Același curent patetic de sensibilitate însuflețește pe ambii artiști. (...) Paciurea era (...) un taciturn. Navigator pe apele oceanului lăuntric, în aceeași măsură ca și observator al formelor exterioare, meditația artistului sfârșea totdeauna în perplexitate. Din această pricină avem impresia că în operele lui rămâne totdeauna ceva neexprimat și o atmosferă enigmatică le înfășoară. Sculptura românească atinge cu D. Paciurea, căreia va trebui să-i alăturăm pe Brâncuși, punctul cel mai înalt al evoluției ei. Contemporanii n-au avut însă totdeauna justul sentiment al măreției acestui maestru...”³⁶ „...fantezia sculptorului închipuie acele ciudate figuri, cu cap de om și cu trupul unor fabuloase spețe feline, în care arta lui Paciurea atinge

33. Tudor Vianu, *Fragmente moderne*; Ed. Meridiane, 1972, p.243

34. Impresonant cum, pentru vechii egipteni, *umbra* (*Sheut*) - era parte constitutivă a Ființei, alături de *spirit* (*Ka*), *suflet* (*Ba*), *inimă* (*Ib*), *conștiință* (*Akh*) și *nume* (*Ren*).

35. Emil Botta, „Răsul tăcut”, în volumul *Trântorul*, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 69.

36. Tudor Vianu, *op.cit.*, p. 241.

punctul extrem al enigmei sale. Artistul le numește *Himere* și straniul lor înțeles ascuns ni se luminează în parte, numai când observăm că expresia lor amintește de a Zeului Războiului sau de a poetului Mihai Eminescu, în momentul nedeșăvârșit despre care mărturisește numai fotografia publicată acum în urmă de un discipol al maestrului, sculptorul O. Han. Comuna lor expresie de groază și uimire ne indică în bizarele *Himere* o cristalizare a aceleiași anxietăți profunde, care n-a încetat să-l urmărească pe artist. În fine, într-un alt grup de *Himere* sau în grupul intitulat *Durere*, amintirea oricărei forme reale și a oricărei expresii psihologice dispare. Proiecție directă a turmentului interior, fără mijlocirea vreunei reprezentări împrumutate lumii văzute, arta lui Paciurea atinge în acest punct tehnica expresionismului, pe care o găsește fără concursul vreunei influențe externe.”³⁷

Modul cum sunt acceptate himerele în Cetate ridică problema artistului și, prin extrapolare, problema creatorului de Cultură și, implicit a *intelectualului* de tip creativ (complementar genului cumulativ, exegetului menit să înțeleagă și să explice arta, cultura, contribuind la cultură, augmentând prin teorie valoarea produselor artistice). „La ce bun poezii...?” se întreba, odinioară, retoric, Martin Heidegger; la ce bun intelectualii, în general? Sunt ei „dușmanii poporului”? Nu cumva ei înșiși au instituit valorile vitale ale societății? N-au inventat ei mijloacele viețuirii posibile în cadrul frumos dar ostil și prea puțin (fil)antropic al Naturii resimțite drept „barbară”? N-au inventat ei... *Gândirea, Cunoașterea?*

„Metoda acumulării faptelor și succesiunilor de fapte nu înseamnă cunoaștere. Nu în fapte este esența cunoașterii, deși descoperirea de fapte noi este o condiție necesară, iar știința, deocamdată, nu stă decât în semnificația faptelor. Dar cunoașterea semnificațiilor cere o altă metodă decât colecționarea de fapte, ca atare” – afirmația aceasta, surprinzătoare, aparține unui creator care, deși n-a plămuit himere, ci o adevărată oglindă a prezentului său, a resimțit dureros amărăciunea circumspecției unei societăți făurite parcă din altă plămadă decât el însuși, înstrăinat fiind în propria sa lume citadină pe care însă a analizat-o cu luciditate aparte: Camil Petrescu.³⁸ „Ceea ce ni se pare că trebuie deosebit anume, e că nu există o metodă științifică, în sensul raționalist cartezian sau pozitivist (ceea ce e același lucru), care să ne facă să cunoaștem, din simpla virtute a așezământului științific, realități noi. Știința este un itinerar parcurs, iar un itinerar parcurs nu dă nici o soluție logică pentru itinerarul care urmează să fie parcurs, numai din faptul că acest itinerar este considerabil. Motivul progresului e altul decât simpla consecință logică. Materialul științific este prelucrat de specialiști, care sunt într-o ierarhie firească și ușor de determinat, dar progresul nu vine niciodată aproape prin specialiști, ci prin geniul creator, care mai

37. *Idem*, p. 243.

38. Camil Petrescu, *op.cit.*, vol I, p. 120.

totdeauna este în conflict cu bagajul științific anterior lui.”³⁹ La rândul său, Camil Petrescu operează distincția netă între *iluzii* și *intuiții esențiale*.⁴⁰ Intuiția artistică, departe de a fi un instrument al purei fantazări, este o formă de cunoaștere deloc neglijabilă, deși aparent în concurență cu formele raționale de cunoaștere. Rațiune, realitate, reitate, materie, obiectivitate – iată concepte plasate (impuse) într-o greșită postură absolutizantă⁴¹; ele nu exclud ci completează facultățile creativității idealiste cel puțin la fel de vitale societății. Un personaj din celebrul roman *Demonii*, de Feodor Pavlovici Dostoievski, pune tranșant problema: *ce e mai util, Shakespeare, sau o pereche de cizme? Rafael sau un bidon cu gaz?*⁴² Răspunsul la pseudo-dilema veacului XX poate fi dat mai ales în secolul XXI, odată cu depășirea experiențelor și *experimentelor* traumatizante ale materialismelor pozitivistice absolutizate, de toate sorturile și sorgințile; veacul XXI poate, în sfârșit, să reconsidere virtuțile gândirii „speculative” – iar odată primită pozitiv aceasta, în Cetate, himerele vor fi la ele acasă printre oameni și ideile lor mirifice (libere să înflorească fără oprimarea unor scrutături severe, care să cenzureze noul pentru lipsa lui de vechime și originalitatea pentru lipsa antecedentelor probatoare). Singurul răspuns realmente util existenței ar trebui să fie: Shakespeare și perechea de cizme, Rafael și bidonul cu gaz, căci cultura nu se face în detrimentul vieții sociale, ci pentru ființarea omenească într-un cadru social optimizat până la nivel autentic omenesc. Recurența, în istoria artelor, a tendințelor ce revendică dreptul la fantastic și contrareacțiile lor la obstacolele exclusiviste raționaliste – cu pretenția de „realism” – constituie o pulsație permanentă, corectoare.⁴³ Odată cu intuiționismul revenit în vogă, în cultura europeană a veacului

39. *Idem*, p.121. Confirmă această opinie gânditori în domeniul științelor exacte, precum Einstein, cel ce menționa momentele de *inspirație* ce inițiază marile descoperiri științifice; adesea, opere de artă au premers cuceririle științei. Fără să intru în detalii ce ar constitui ele însele tema unui alt articol, dau exemplul celebrei nuvele *Prăbușirea casei Usher*, a lui E.A.Poe, care surprinde și intuieste fenomene de colaps psihologic aduse în prim-plan științific abia prin investigațiile lui Carl Gustav Jung.

40. Camil Petrescu, *op.cit.*, vol. II, p. 62.

41. „Critica mecanicismului, a raționamentului fizicist nu a fost făcută numai de curente spirituale, ci și de cele intuiționiste (...). Meritul intuiționismului era sporit și de faptul că el a avut curajul să intervină chiar în momentele de apogeu ale mecanicismului pretins pozitivist. Astfel, și Bergson și Husserl și-au dedicat părți din opera lor criticii metodelor fizicianismului rațional, propunând, în locul lor, metode inspirate din totalitatea filosofilor lor, respectiv intuiționismul pur și intuiționismul fenomenologic.” *Idem*, vol. I, p. 124. „Iraționalismul a încercat să se impună, la începutul veacului al XX-lea.” *Idem*, p.125. „...cunoașterea devenea la Bergson un mister.” *Idem*, p. 127.

42. Auguste Rodin: „...oamenii se înșală de obicei asupra a ceea ce este util și a ce nu este. (...) Ei numesc util tot ce ne aduce fericire. Or, nimic pe lume nu ne face mai fericiți decât contemplarea și visul (...). Arta arată oamenilor rațiunea lor de a fi. Le relevă sensul vieții.” – Auguste Rodin, *op.cit.*, p.107. Prin plusul pe care-l aduc cunoașterii, artiștii sunt, credea Rodin, „inventatori și ghizi” – *idem*, p.109.

43. „Baroc, Romanticism, Simbolism, Suprarealism și-au găsit în fantastic o manieră predilectă de expresie, reacționând mai mult sau mai puțin explicit contra autorității unei rațiuni normatoare.” –

douăzeci, „mesajul cognitiv și-a pierdut liniaritatea scientistă.”⁴⁴ Constantin Prut discerne categoria fantasticului „deliberat, de evidentă factură intelectuală.”⁴⁵ Nevoia contemporană a depășirii aceluia *La Réalité c'est moi*, al materialismului restrictiv poate fi interpretată ca „Simptomul nepotolitei nevoi moderne de o raționalitate superioară, mai adecvată și mai *suplă*, mai *autentic* umană.”⁴⁶

Cu acuitate acidă, de scriitor, sociolog, critic și jurnalist, sculptorul Oscar Han indica, prin „cazul” Paciurea, o situație nevralgică a epocii sale, lansând o nobilă provocare: „Cercetătorul de mai târziu va studia poate și va găsi adevăratele cauze ale unui tragism al celor de pe aceste plaiuri, destine în care se zbat talentele noastre ce mor prematur ca Eminescu, Andreescu, Luchian creatori ce au dus în altă lume partea ce mai mare poate din puterea lor de creație. (...) Cercetătorul de mâine va avea perspectiva necesară să studieze arta și societatea în care acești artiști nu s-au putut realiza în măsura talentului lor. Ajungem la această constatare după ce am făcut-o pe aceea că mediocritățile s-au putut realiza până la maximum. Avem la îndemână multiple exemple de cum în arhitectură, pictură și sculptură, mediocritățile și-au putut realiza toată platitudinea sentimentului lor plastic în lucrări ce vor dăinui în timp ca semne durabile ale unor vremi de abject politicianism și de totală ignoranță a oficalității pentru problemele de artă.”⁴⁷ Din acest punct de vedere, spațiul românesc este bine integrat în acela european, generator, de altfel, al mitului geniului neînțeles, într-atât încetățenit, încât s-a considerat, în mod aberant, martirajul social al artistului drept cauză și condiție indispensabilă a creativității sale. Valabilitatea perenă a observațiilor lui O. Han denotă ingredientul unor constante, în amalgamul factorilor obstructivi ai creativității personalizate greu asimilabile. Față de erele trecute, contemporaneitatea aduce, pe lângă experiența civilizatoare îmbogățită, două deziderate specifice esențiale: disponibilitatea pentru *comunicare* și *toleranța*.

Marcel Brion, *op.cit.*, p.60; „...barocul regăsea gustul pentru acea confuzie a regnurilor naturii proprii Evului Mediu (...). Volutea resimțită în fața teratologicului este caracteristică epocilor de tranziție, când încrucișarea civilizațiilor creează răsturnări prielnice nașterii monștrilor, cel puțin în artă.” *Ibidem*.

44. Constantin Prut, *op.cit.*, pp. 7-8.

45. *Idem*, p. 8. „Revenim la ideea noastră că fantasticul e un teren ipotetic al cunoașterii sau poate al aventurii cunoașterii. Așadar, nu evaziuni, ci traducții plauzibile, controlabile ale unui spirit avid de penetrație și posesiunea răului.” *Idem*, p.11. „Fantasticul care apare nu mai este unul venit din cunoașterea incompletă, ci din extrapolările unor operațiuni asupra realului (...) este o cunoaștere complicată intenționat, obsesiv, cu o plăcere nedisimulată.” - M.Brion, *op.cit.*, p.37.

46. Radu Sommer, „Poezie și realitate”, în volumul *Conceptul de realitate în artă*, ed.Meridiane, București, 1972, p. 121. „... problema nu se pune de a izgoni realul ci de a propune noi și noi modele ale acestuia, construite pe temeiul unei anumite concepții filosofice, în lumina unei anume conștiințe artistice, trecute prin filtrul unor anumite sensibilități.” Al. Tănase, *loc.cit.*, p.35.

47. O. Han, *Paciurea*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, pp. 14-15.

Grație lor, personaje precum artistul, omul de cultură, intelectualul pot fi recunoscute ca trudind cu depturi depline, pentru binele comun.

BIBLIOGRAFIE:

- Baltrušaitis, Jurgis - *Anamorfoze*, Ed. Meridiane, București, 1975
 Baltrušaitis, Jurgis - *Aberații, legende ale formelor*, Ed. Meridiane, București, 1972
 Botta, Emil - *Trântorul*, Editura pentru Literatură, București, 1969
 Brion, Marcel - *Arta fantastică*, Ed. Meridiane, București, 1970
 Călinescu, George - *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, București 1968
 Cioran, Emil - *Pe culmile disperării*, Ed. Humanitas, București, 1993
 Cioran, Emil - *Schimbarea la față a României*, Ed. Vremea, București, 1936
 Frunzetti, Ion - *Paciurea*, Ed. Meridiane, București, 1971
 Frunzetti, Ion - „Sculptorul D.Paciurea”, în *S.C.I.A.* nr. 3-4/1955
 Gieddion-Welcker, Carola - *Paul Klee*, Ed. Meridiane, București, 1972
 Han, Oscar - *Paciurea*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935
 Hazard, Paul - *European Thought in the Eighteenth Century*, Pelikan Books, 1965.
 Oprea, Petre - *Incursiuni în sculptura românească. Sec. XIX-XX*, Ed. Litera, București, 1974
 Oprescu, George - *Sculptura românească*, Ed. Meridiane, București, 1965
 Petrescu, Camil - *Doctrina substanței*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988
 Prut, Constantin - *Fantasticul în arta populară românească*, Ed. Meridiane, București, 1972
 Rodin, Auguste - *Arta*, Ed. Meridiane, București, 1968
 Vianu, Tudor - *Fragments moderne*, Ed. Meridiane, 1972
 Catalog - Expoziția retrospectivă „Paciurea”, Imprimeria Națională, București, 1932
Conceptul de realitate în artă, Ed. Meridiane, București, 1972,

Cuvinte cheie: patrimoniu, artă, himere, realism, fantastic.

SUMMARY

As „marginals”, as the society tends to classify them – be it by laziness, indifference, rudeness or ignorance – Artists have always manifested themselves as special; artists are not only nonadjustable to a given social leveling mould stating a minimized common denominator, but they impose and claim a special configuration of human inter-relations, by their quest of the spiritual, recuperating subjectivity which may cover a large specter going from „côsa mentale” to the irrational, from the lucid genius to the pseudo-madness of the wisest, overtaking the „common” sense, recuperating sensitiveness and cognitive intuition and the ostentatious need of individuation as a fundamental quality of the human condition.

From the point of view of their importance within the quest for the Absolute, the chimeras - those created by sculptor Dimitrie Paciurea, or by writer Urmuz -

prove to be vital breaks within the rigid frames of the banal anthropic surrounding that André Breton, for instance, has considered insufficient for the power of thinking. The reality of the chimeras consists not only of their formal perfection, of their consistency, but mainly of the necessary protest they assert against all limitation of the human intelligence obstructed in its vital exercise of exploring a Reality more complex than the social conventional enclosures of a given place or epoch.

IV. MARKETING MUZEAL

ANALIZA COMPORTAMENTULUI CONSUMATORILOR CULTURALI LA MMB (STUDIU DE CAZ, MAI 2015)

Iuliana Oprea

Masterandă, Facultatea de
Administrație și Afaceri/UB

Cercetările culturale în România, cu ajutorul instrumentelor sociologice sunt sub influența dezvoltării a două componente: evoluția sociologiei ca știință și construirea conceptului de cultură. În perioada comunistă, cultura a fost un domeniu influențat prin implicarea forțată a statului în viața individuală specifică regimului totalitar. Statul a impus obediență absolută în ceea ce privește viața culturală a actorilor, corelată cu controlul asupra lanțului cultural, pornind de la bugetul alocat culturii și până la însuși conținutul produselor culturale. Perioada accentuată de limitare culturală a început în anii 1970 prin introducerea unui plan cultural extremist inspirat de „revoluția culturală” maoistă. Cele mai importante caracteristici ale acestei perioade au fost lipsa comunicării și a liberei circulații a bunurilor și valorilor culturale și represiunea artiștilor.

După perioada comunistă au existat o multitudine de tendințe pregnante, uneori incoerente. Drept dovadă stă succedarea a șapte Ministere de Cultură între anii 1990-1996 într-o încercare de a contura o reformă coerentă în domeniul culturii. Cu toate acestea, fenomene precum multitudinea de idei contradictorii, rezistența manifestată de vechile structuri și obiceiuri, lipsa unor inițiative și susțineri politice precum și o devalorizare a culturii în cuprinsul bugetului de stat au condus la stagnarea procesului de schimbare culturală.

Cercetarea în domeniul culturii a stat sub umbra dezvoltării culturii ca preocupare publică. Pe măsură ce sociologia s-a dezvoltat ca știință, cercetările în domeniul culturii au luat și ele amploare. Drept dovadă poate fi adus ca exemplu înființarea Centrului de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii aflat în subordinea Ministerului Culturii și răspunzând exact la această nevoie de informare a unui organism al statului într-un domeniu cu precădere social. Ministerul de Cultură a conturat un Plan de Dezvoltare Națională pentru perioada 2014-2020 care intenționează să abordeze schimbarea culturală independentă de mișcările politice, oferind o abordare neutră pentru definirea unor obiective și tendințe în domeniul culturii.

După 1990, consumul cultural a fost relaționat cu timpul liber. Astfel, cercetările sociologice au cuprins timpul liber ca obiect, fiind considerat componentă a calității vieții. În ultimii ani au fost dezvoltate și în țara noastră cercetări privind

stilurile de viață, fiind utile, în special, în studiile de piață sau de marketing.

În anul 2005, Centrul de Studii și Cercetări în domeniul culturii a realizat o cercetare la nivel național, Barometrul de Consum Cultural, ce avea ca obiectiv preocuparea pentru dimensiunea culturală a timpului liber a românilor comparativ cu celelalte opțiuni pentru petrecerea timpului liber. Analiza rezultatelor a cuprins mai multe dimensiuni: infrastructura culturală, publică și privată, în termeni de accesibilitate, dezirabilitate, diferențe regionale și diferențe între mediul urban și cel rural, comportamentul și profilul consumatorilor în funcție de sectoarele culturale, capitalul cultural; resurse private pentru cultură; piața informală de produse culturale.

În analiza realizată privind comportamentul consumatorilor culturali am început prin selectarea indicatorilor privind consumul cultural, nefăcând distincție între consumul de masă și cel înalt. Am identificat indicatorilor legați de un consum cultural sau chiar practici culturale legate de manifestările artistice. Indicatorii pe care i-am folosit au fost: preferința pentru activitățile culturale; mersul la operă/operetă, mersul la filarmonică, mersul la teatru, participarea la festivaluri sau spectacole, vizita la muzee sau expoziții, frecvența practicării uneia sau mai multor activități artistice, bugetul alocat fiecărei activități în parte. Utilizând analiza cluster, am inclus toți acești indicatori, rezultând trei categorii de consumatori culturali, astfel:

a) *non-consumatorii (26% dintre respondenți)* – non-consum în proporție de 98% - 100% la toți indicatorii;

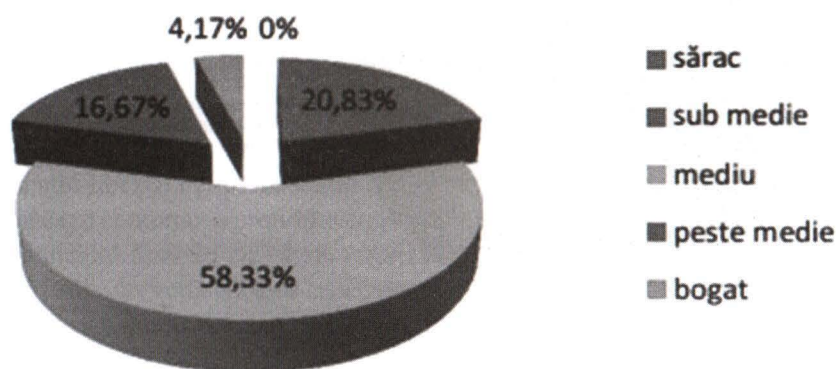
b) *non-consumatorii cu deschidere spre cultură (39% dintre respondenți)* – consumatori ocazionali (de câteva ori pe lună sau mai rar)

c) *consumatorii de cultură artistică (35% dintre respondenți)* – care cu toate că în proporție de 70%-80% au comportament de non-consumatori pe o parte dintre indicatori (nu sunt consumatori de filarmonică, operă și operetă, și nici nu sunt implicați în activități artistice, manifestă un comportament activ în vizitarea muzeelor și mersul la teatru (59%, respectiv 49% declară că merg mai rar de câteva ori pe lună).

Rezultatele de mai sus ne arată că distincția este mai degrabă între consumatori și non-consumatori decât între mai multe nivele de consum. În ciuda măsurării indicatorilor de consum cultural pe o scală de frecvență care să dea seama de intensitatea consumului, procentul destul de redus de consumatori schimbă cursul analizei spre consumatori versus non-consumatori. Însă, pe lângă influența mediului de rezidență pentru structurarea acestei tipologii, am putut concluziona că marea majoritate a elementelor sociale testate au ajutat la distingerea dintre tipurile de consum cultural înalt. Astfel, atât variabilele considerate pentru testarea ipotezei socializării primare cât și cele ale adaptării culturale s-au dovedit semnificative pentru determinarea tipului de consum cultural înalt ales de respondenți. Cu toate că modelul care include factorii de adaptare aduce mai multă explicație decât aduce modelul de socializare

raportat la simpla întâmplare, nu putem ignora predeterminarea pe care o conferă condiționările sociale din prima parte a dezvoltării individului. Condiționarea socială constatată ne face să respingem teoria individualizării, care s-ar fi putut susține în absența acestor legături strânse între tipurile de consum cultural și factorii sociali.

Pentru această cercetare, am folosit metoda anchetei sociologice, prin aplicarea unui chestionar vizitatorilor Muzeului Municipiului București. Chestionarul este scurt, are 11 întrebări, toate închise pentru o completare rapidă și pentru prelucrarea ușoară a rezultatelor. În prima parte a chestionarului, întrebările fac referire la obiceiurile culturale ale respondenților, iar restul sunt întrebări socio-demografice. Participanții, toți cetățeni români, 50 la număr, au fost în principal femei, aproximativ 70%. Vârstele au fost cuprinse între 17 și 84, cu vârsta medie de 40 de ani, cu un nivel educațional ridicat. În ceea ce privește venitul, cei mai mulți, 58,33 % au declarat că au un venit mediu, și nimeni nu s-a declarat sărac.

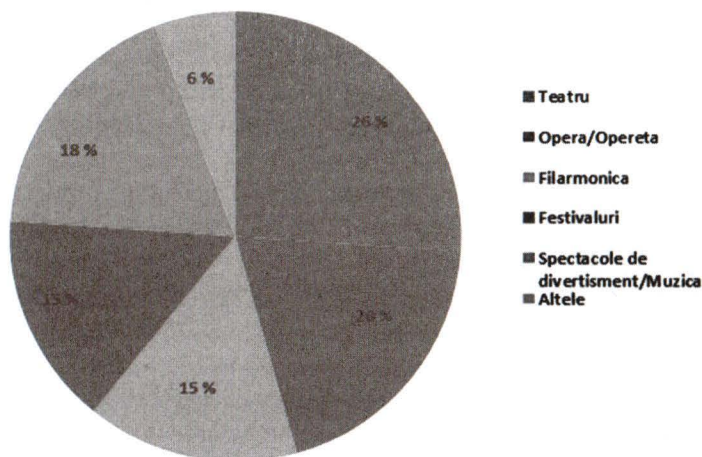

Statutul economic al respondenților

Chestionarul aplicat în cadrul Muzeului Municipiului București m-a ajutat la evidențierea unor tendințe ale comportamentului cultural care ar putea fi generalizate la nivel local. Volumul de timp liber pe care respondenții îl au la dispoziție diferă de la un respondent la altul. Diferențe există și între zilele săptămânii, cele lucrătoare și weekend. De aceea, modul în care respondenții își petrec timpul liber este diferit, la fel și nivelul consumului cultural. Odihna sau practicarea unui sport sunt principalele moduri prin care respondenții își petrec timpul liber, activitățile culturale fiind pe ultimul loc.

Chestionarul începe cu o întrebare simplă, pentru a determina care sunt activitățile culturale practicate de respondenți. Din graficul de mai jos, se poate

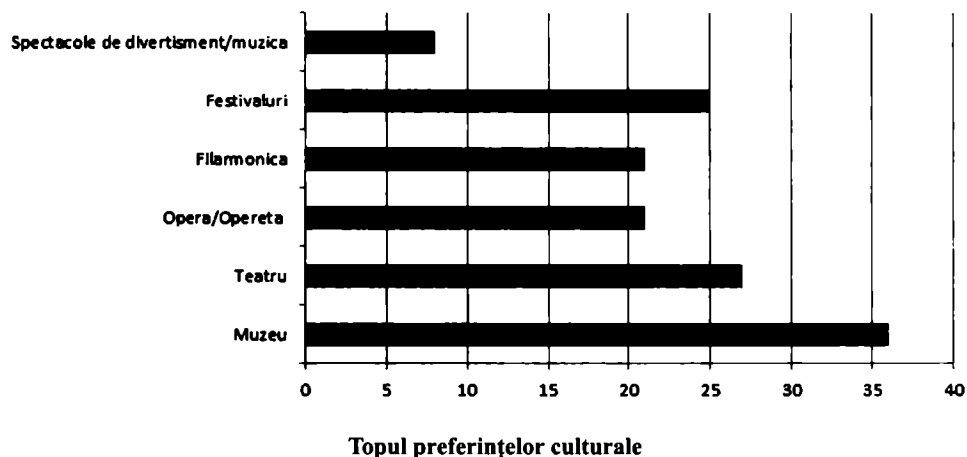
observa că respondenții preferă mersul la teatru (26%), pe lângă vizitarea muzeelor și colecțiilor muzeale, în detrimentul celorlalte activități culturale: operă, filarmonică sau spectacole. Dintre cei 26% de respondenți care au răspuns afirmativ mersului la teatru, majoritatea au fost doar o singură dată, și atunci la Teatrul Național. La spectacolele de operă participă 20% dintre respondenți, în schimb ce la spectacolele de filarmonică doar 15%. În definitiv, cei mai bogați dintre respondenți preferă să meargă la teatru decât la alte instituții culturale. 45% dintre respondenți nu au fost niciodată la un spectacol de operă sau operetă. Majoritatea respondenților sunt dispuși să interacționeze cu alte culturi, 35% dintre ei participă la evenimentele culturale organizate de alte etnii.

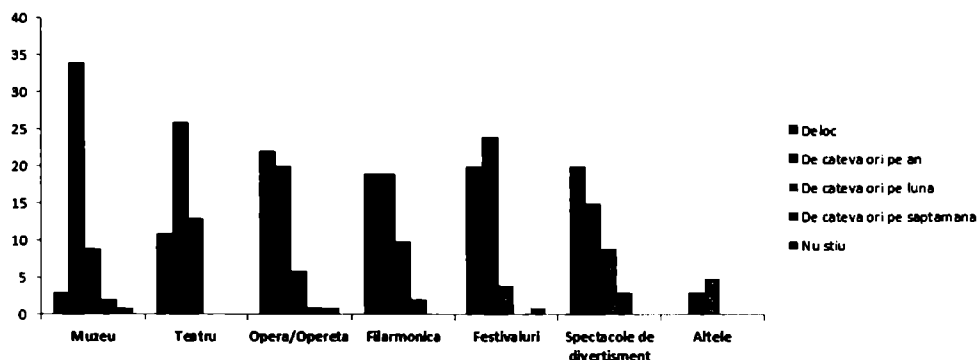
Tipuri de activități culturale practicate

Totuși, pe primul loc în topul preferințelor respondenților se află vizitarea muzeelor, 25% dintre respondenți preferă să viziteze muzee și colecții muzeale în timpul liber, chiar și în timpul vacanțelor, devenind principalul scop al concediilor. Pe locurile 2 și 3 se află mersul la teatru și participarea la festivaluri de muzică sau film. Spectacolele de divertisment sunt pe ultimul loc în topul preferințelor participanților la analiza culturală. Doar 2% sunt amatori de spectacole de divertisment.

Muzeul este prima instituție culturală în care consumatorii de bunuri culturale aleg să își petreacă timpul liber. Cu toate acestea, nivelul vizitării muzeelor din Municipiul București este la același nivel cu cel național, chiar dacă oferta muzeală a capitalei este peste media celei naționale. Profilul vizitatorului de muzeu este: femeie, studii superioare, 25-40 ani, venituri medii. În ceea ce privește prețul întreg al билетelor de intrare, respondenții au considerat că este potrivit. În general, ei preferă expozițiile de artă (pictură sau sculptură), în detrimentul celorlalte tipuri de expoziții: istorie, etnografie, știință.

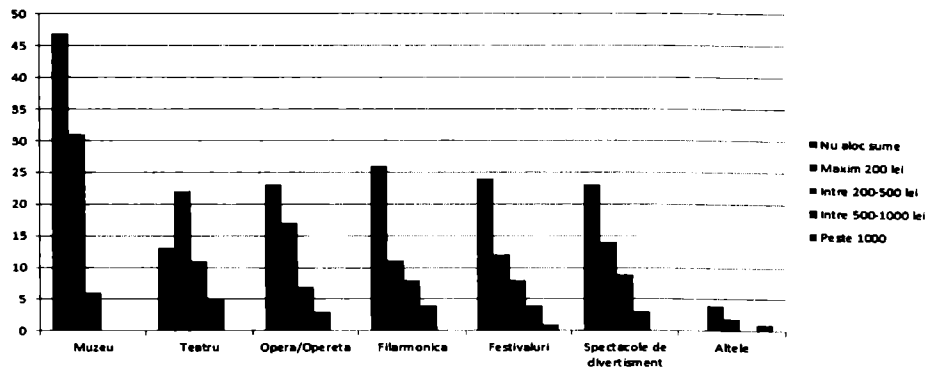

În legătură cu frecvența la teatru, am luat în considerare și preferințele fiecărui respondent cu privire la genul de spectacol, pe primul loc situându-se comedia, apoi teatrul clasic și în ultimul rând drama. În ceea ce privește prețul билетelor de intrare la teatru, majoritatea (45%) au spus că prețul unui bilet întreg este puțin cam ridicat. În funcție de gen, vârstă, pregătire profesională, venit, modalități de petrecere a timpului liber și de îmbunătățire a vieții culturale, dar și a surselor de informare, am încercat o conturare a profilului consumatorilor de teatru. Rezultatele sunt următoarele: în principal femeile cu vârsta cuprinsă între 30 și 50+ de ani, cu studii superioare sau medii, cu venit mediu, care apreciază diversitatea și calitatea spectacolelor și se informează din reviste sau ziare, sunt în proporție de peste 50% în sălile de spectacole.

Frecvența de participare la activitățile culturale este dependentă de costul acestora. Graficul de mai jos confirmă faptul că românii nu alocă sume mai mari de 200 RON pentru o activitate culturală. Aproape 90% dintre respondenți preferă activitățile culturale gratuite. Mulți așteaptă evenimente organizate precum Noaptea Muzeelor pentru a vizita muzee sau case memoriale pe care le-ar putea vizita în altă perioadă a anului, costul unui bilet fiind relativ redus, mai ales pentru elevi/studenți sau pensionari. Oferta culturală a muzeelor din București este cu mult mai variată decât cea a muzeelor din provincie. În privința alegerii de a participa la un eveniment cultural sau de a desfășura o activitate culturală, se ține cont de subiect, renumele instituției organizatoare, calitatea percepută a evenimentului și de prețul de acces.

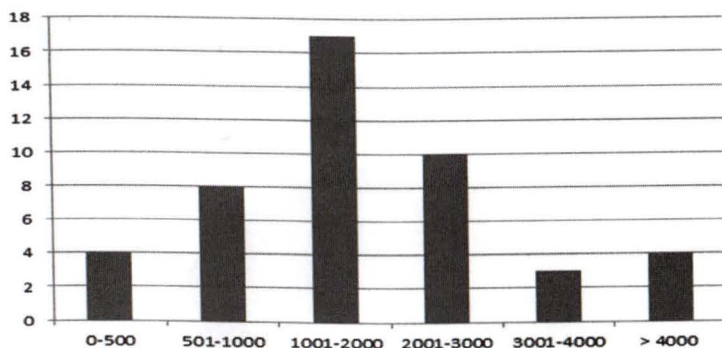
Următoarea întrebare este despre cât alocă lunar un individ pentru activitățile culturale preferate. Graficul următor vine să susțină ceea ce am spus mai sus și anume că respondenții preferă să meargă la muzeu, în detrimentul celorlaltor activități culturale. Principala explicație a acestui fapt ar putea fi costul. Biletul de intrare la un muzeu este comparativ mai mic cu biletul la teatru sau la operă. Porivit Barometrului de Consum Cultural, românii consideră ridicat costul activităților culturale, din acest motiv preferă să participe la activitățile culturale gratuite sau cu un cost scăzut, ceea ce îi încadrează în categoria consumatorilor de cultură de masă, ieftină.

Nivelul bugetului alocat activităților culturale

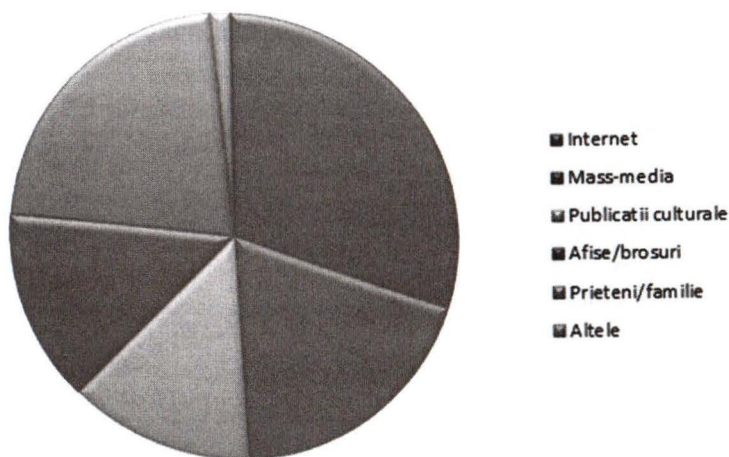
Deși, majoritatea respondenților au declarat venituri lunare cuprinse între 1000 și 2000 RON, niciunul nu a afirmat că este sărac, în condițiile în care salariul mediu pe economie în România este de 900 RON. Analizând graficul, putem înțelege de ce evenimentele culturale gratuite sunt preferate de respondenți. Cei cu venituri peste 4000 RON sunt cei care preferă cultura de elită, mergând la filarmonică sau operă/opereță, a căror costuri sunt mai ridicate. Aceștia își permit să achiziționeze opere de artă, în special tablouri și obiecte decorative, procentul lor fiind de doar 2%. Cei cu venituri ridicate sunt dispuși să cumpere și mai multe cărți în decursul unui an,

lectura devenind o activitate culturală practică de tot mai mulți. Cei cu venituri mai scăzute, apelează la biblioteci sau la prieteni atunci când sunt interesați de o carte pe care nu și-o permit. Cei mai mulți se declară mulțumiți de oferta culturală din biblioteci și librării.

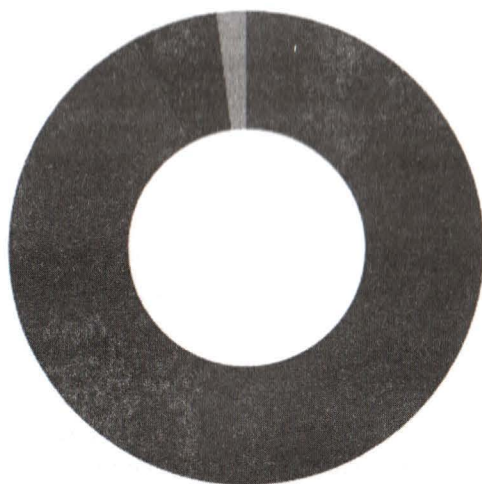
Nivelul veniturilor respondenților

În definitiv, internetul este cea mai utilizată modalitate de informare și promovare a activităților culturale. 30% dintre respondenți au aflat despre evenimentele culturale la care participă prin intermediul internetului, iar 22% de la prieteni sau familie. Presa scrisă și afișele reușesc să atragă atenția unui număr mic de consumatori de activități culturale. Metodele de informare a unui eveniment cultural se reflectă și în prețul acestuia. Astfel că promovarea online este mai ieftină decât cea tipărită.

Modalități de informare culturală

Interesul pentru cultură și patrimoniul cultural a crescut o dată cu trecerea anilor. În prezent, 92% dintre respondenți sunt de părere că este foarte important să protejăm patrimoniul cultural pentru a le lăsa o moștenire culturală și urmașilor noștri. Protejarea patrimoniului cultural este un proces complex și continuu, un ansamblu de măsuri juridice, științifice, tehnice, administrative și financiare împotriva pierderii, distrugerii și degradării patrimoniului cultural. Patrimoniul cultural este amenințat cu deteriorarea sau chiar pierderea iremediabilă, nu doar din cauze naturale ci și din cauza dezinteresului oamenilor.

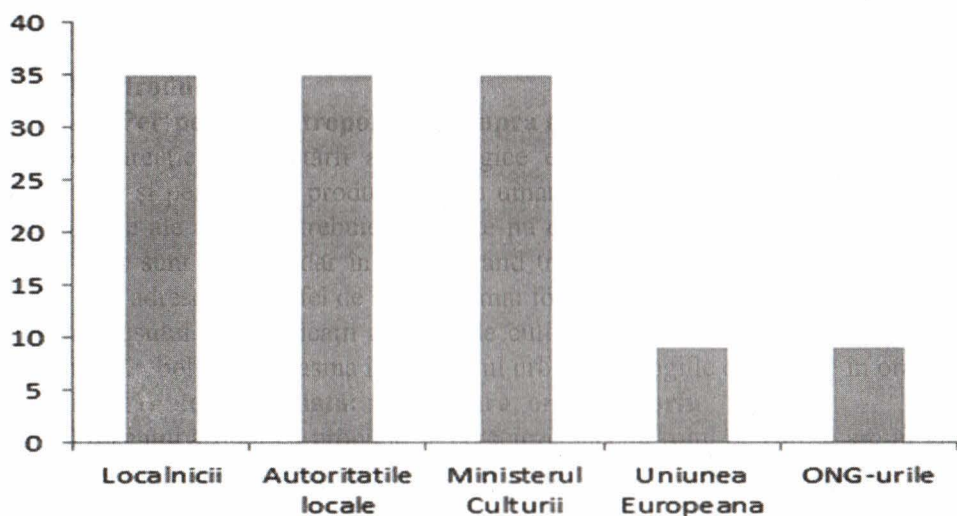

■ Foarte important ■ Destul de important
 ■ Nu prea important ■ Deloc important

Importanța patrimoniului cultural

Participanții la acest studiu consideră că localnicii, autoritățile locale și Ministerul Culturii sunt responsabili în egală măsură de conservarea și restaurarea patrimoniului cultural național. Ei sunt cei care trebuie să se ocupe de inventarierea și evidențierea elementelor de patrimoniu cultural prin includerea lor pe Lista Monumentelor Istorice, de păstrarea și conservarea acestuia, iar unde este cazul, restaurarea acestor monumente pentru punerea lor în valoare. Tot autoritățile locale sunt responsabile de popularizarea acestor monumente și de informarea turiștilor. Lipsa de educație și de informare a publicului, sărăcia pentru unii sau bogăția acumulată rapid pentru alții și tentația unor câștiguri imediate – fie prin reutilizarea ca material de construcție a unor monumente în ruină, fie prin vinderea pe nimic a unor bunuri de familie sau prin distrugerea unor clădiri istorice pentru ridicarea unor urâte și prost integrate în ambient construcții noi – contribuie la pierderea sau distrugerea

valorilor artistice, sentimentale și memoriale create de generațiile trecute. La acestea se adaugă insuficiența dotare a instituțiilor abilitate să protejeze patrimoniul, neimplicarea autorităților locale și slaba comunicare între persoanele și organizațiile care ar trebui să colaboreze pentru păstrarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural. Organizațiile neguvernamentale din domeniu au un număr redus de membri și o capacitate limitată de influențare. Atunci când se bucură de sprijin financiar, ele reușesc să salveze și să pună în valoare clădiri istorice ruinate, să dea o nouă viață unor locuri părăsite și să revitalizeze meserii tradiționale. Pentru ca legislația să fie aplicată, în primul rând ea trebuie să fie mai bine înțeleasă. Mulți dintre cei care ar

Responsabili pentru protejarea patrimoniului cultural

trebui să contribuie la depistarea, ocrotirea și punerea în valoare a patrimoniului nu au o pregătire de specialitate în domeniu. Fără implicarea autorităților locale, a comunităților și a cetățenilor, adică a celor care au contact zilnic cu patrimoniul, nici o prevedere a legii, oricât de judicioasă nu are șanse de aplicare. Patrimoniul cultural aparține oamenilor care l-au moștenit și ei trebuie să fie ajutați să-l înțeleagă și să-l prețuiască. Alte organizații activează mai ales prin derularea unor simpozioane cu fonduri externe sau se manifestă public prin acțiuni sporadice, de reacție prin mass-media la unele inițiative periculoase pentru integritatea patrimoniului cultural (un exemplu recent este proiectul de amplasare a parcului de distracții Dracula Park, lângă Sighișoara, sit istoric înscris pe Lista Patrimoniului Mondial). Presa semnalează mai tot timpul, tot ca reactive post-factum, distrugerii de patrimoniu, neglijențe și ilegalități în domeniu, o proastă gestionare a fondurilor existente, atâtea

câte sunt, și neaplicarea sau interpretarea abuzivă a legislației. De obicei se caută justificări și se acuză dificultățile tranziției. Atât mediul de rezidență, venitul, cât și nivelul de educație au o influență asupra gradului de consum cultural în privința tuturor elementelor analizate: mersul la teatru sau mersul la muzee. Din acest motiv și comparațiile cu celelalte țări europene nu pot fi efectuate fără a se ține seama de aceste diferențe economice între România și acestea. De exemplu, fiind pe ultimul loc ca procent de tineri cu studii superioare în Europa, avem deja o primă explicație pentru consumul redus în comparațiile europene.

Patrimoniul cultural al României este bogat și variat. Trecutul a lăsat urme care au devenit surse de învățare, locuri de recreere și care au o contribuție esențială în calitatea vieții. Ritmul schimbărilor climatice, economice, legislative este într-o continuă accelerare, iar acest fapt este o amenințare constantă a patrimoniului cultural. Protejarea și conservarea patrimoniului cultural este o preocupare a tuturor: localnicilor, autorităților, turiștilor. Școlile, poliția locală, fundațiile, instituțiile publice culturale, mass-media sunt cei care, împreună, devin aliați pentru protejarea patrimoniului cultural.

SUMMARY

The research concerning culture in Romania has depended upon the development of the sociological instruments, on one hand, and on the evolution of the concept of culture itself, on the other hand.

The present paper presents the results of a test applied to visitors of the Municipal Museum of Bucharest. The test consisted of questions concerning the culture consumers' behaviour. According to the results, the culture consumers' behaviour is connected to their spare time, varying according to the day of the week; rest and sports are the main means of spare time spending, cultural activities being the last on the list of priorities.

CUPRINS XXIX/2015

Editorial	5
------------------------	---

I. DOSAR TEMATIC: Antropologie și Istorie

arh. Alexandra Buleu , Gara feroviară: expresie a coliziunii culturale dintre oraș și teritoriu. Gara de Nord din București	9
Diana Costache , Periferiile urbane din perspectivă antropologică	22
Daniela Dumitrescu , Alimentația naturală în context istoric.....	38
Cătălin Oncescu , Agricultură urbană.....	48
Cătălin Papa , Gentrificarea în Londra: schimbări și efecte în rândul oamenilor	55
Mihaela Elena Stoica , Antropologia piețelor publice centrale - canale de evacuare ritualică a violenței domestice	62

II. ISTORIE

Oliver Velescu , Mănăstirea Radu Vodă. Semnificații cultural-istorice la început de secol XVII	77
dr. Adrian Majuru , Mahalaua și strada Sfinților	95
dr. Lelia Zamani , Fotografii și fotografi de odinioară	112
Gabriel Constantin , Amprenta cantacuzină la Curtea Domnească	116
Gabriel Ciotoran , „...Au fost tăind un brad bătrân...”	129

III. PATRIMONIUL, RESTAURARE

drd. arh. Oana Anca Abălaru , Valențe contemporane ale patrimoniului arheologic	145
dr. Camelia Ene , Transpunerea stilului Neoromânesc în arta funerară - Arhitectul Ion Mincu	156
Corina Iliescu , Muzicianul C.C.Nottara	178
Oana Marinache, Cristian Gache, arh. Raluca Zaharia, arh. Anamaria Vâlcoranu , Istorie și reconstrucție: casele arhitecților Dobre Nicolau și Thoma Dobrescu	181
Simona Predescu , Secretele lui Aman	193
dr. Mihai Sorin Rădulescu , Scrisori de la Petre S.Năsturel	198
dr. Grina Mihaela Răfăilă , Actele domniei lui Matei Ghica aflate în colecția de documente a MMB	251
dr. Liana Ivan-Ghilia , Himerele în Cetate	266

IV. MARKETING MUZEAL

Iuliana Oprea , Analiza comportamentului consumatorilor culturali la M.M.B. (Studiu de caz, mai 2015)	285
--	-----

MUZEUL
MUNICIPIULUI
BUCUREȘTI

PALATUL SUTU

Palatul
Voievodal
Curtea
Veche

CUPRINS XXIX/2015

I. DOSAR TEMATIC: Antropologie și Istorie

arh. Alexandra Buleu, Gara feroviară: expresie a coliziunii culturale dintre oraș și teritoriu. Gara de Nord din București

Diana Costache, Periferiile urbane din perspectivă antropologică

Daniela Dumitrescu, Alimentația naturală în context istoric

Cătălin Oncescu, Agricultură urbană

Cătălin Papa, Gentrificarea în Londra: schimbări și efecte în rândul oamenilor

Mihaela Elena Stoica, Antropologia piețelor publice centrale - canale de evacuare ritualică a violenței domestice

II. ISTORIE

Oliver Velescu, Mănăstirea Radu Vodă. Semnificații cultural-istorice la început de secol XVII

dr. Adrian Majuru, Mahalaua și strada Sfinților

dr. Lelia Zamani, Fotografii și fotografii de odinioară

Gabriel Constantin, Amprenta cantacuzină la Curtea Domnească

Gabriel Ciotoran, „...Au fost tăind un brad bătrân...”

III. PATRIMONIUL, RESTAURARE

drd. arh. Oana Anca Abălaru, Valențe contemporane ale patrimoniului arheologic

dr. Camelia Ene, Monumentele funerare din cimitirul Bellu făcute de Ion Mincu

Corina Iliescu, Muzicianul C.C.Nottara

Oana Marinache, Cristian Gache, arh. Raluca Zaharia, arh. Anamaria Vâlcoranu,

Istorie și reconstrucție: casele arhitecților Dobre Nicolau și Thoma Dobrescu

Simona Predescu, Secretele lui Aman

dr. Mihai Sorin Rădulescu, Scrisori de la Petre S.Năsturel

dr. Grina Mihaela Răfăilă, Actele domniei lui Matei Ghica aflate în colecția de documente a MMB

dr. Liana Ivan-Ghilia, Himerele în Cetate

IV. MARKETING MUZEAL

Iuliana Oprea, Analiza comportamentului consumatorilor culturali la M.M.B. (Studiu de caz, mai 2015)

**MUZEUL
MUNICIPIULUI
BUCUREȘTI**